RETÖRK!

Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár

FORRÁSOK

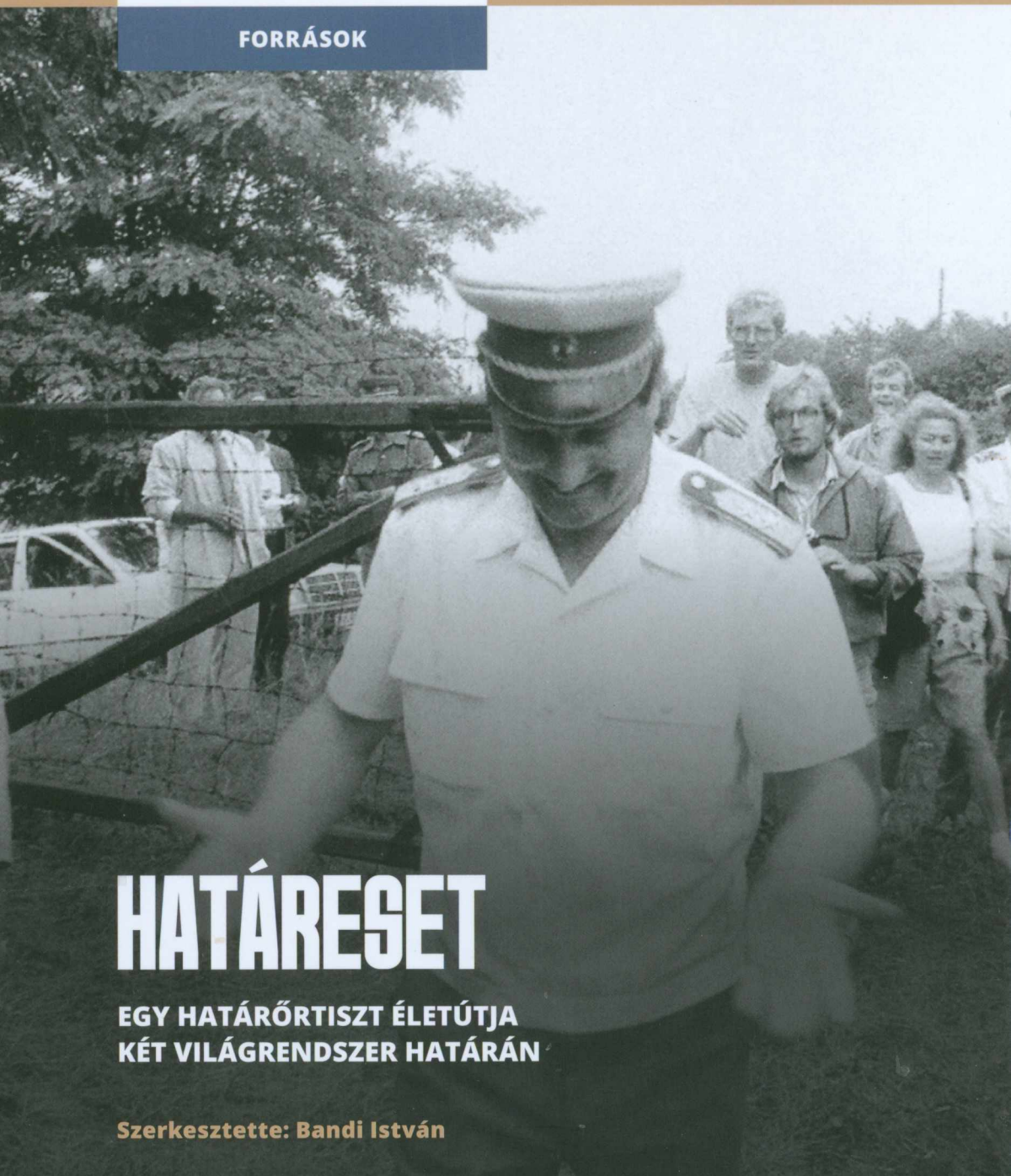

HATÁRESET

EGY HATÁRŐRTISZT ÉLETÚTJA KÉT VILÁGRENDSZER HATÁRÁN

Szerkesztette: Bandi István

X 346339

HATÁRESET

EGY HATÁRŐRTISZT ÉLETÚTJA KÉT VILÁGRENDSZER HATÁRÁN

SZERKESZTETTE: BANDI ISTVÁN

RETÖRKI

Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár

Budapest
2023

346339

RETÖRKI Források 4.
Sorozatszerkesztő: Pálinkás Barnabás

Határeset. Egy határőrtiszt életútja két világrendszer határán
Szerkesztette: Bandi István

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

Szakmai lektor: dr. habil. Boda József ny. nb. vezérőrnagy

Műszaki szerkesztő, tördelő: Házi Balázs

Nyelvi lektor: Rátkay Ildikó

Az első borítóhoz felhasznált kép:
Bella Árpád határőr ezredes 1989. augusztus 19-én,a határnyitás utáni pillanatokban. Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány

A hátsó borítóhoz felhasznált képek:
Bella Árpád édesanyjával (Sopronbánfalva, 1952) – A fotó Bella Árpád tulajdona.
Elsőéves tiszti iskolai növendékként (Kiskunhalas, 1965) – A fotó Bella Árpád tulajdona.
Bella Árpád szakasza avatás előtt (Kossuth Lajos Katonai Főiskola, 1969) – A fotó Bella Árpád tulajdona.
Páneurópai Piknik – Az áttörés pillanata. (Sopronpuszta, 1989)
Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány
Mihail Gorbacsovval és Németh Miklóssal a „Hero of Peace" díj átadóján. (Berlin, 2014)
A fotó Bella Árpád tulajdona.

Lobenwein Tamás kötetben felhasznált fotóit a Páneurópai Piknik '89 Alapítvány bocsátotta a RETÖRKI rendelkezésére.

Fedélterv: Medgyesfalvi Máté (Super11 Creative Zrt.)

© Bella Árpád, 2023
Szerkesztés © Bandi István, 2023
Fotó © Lobenwein Tamás/Páneurópai Piknik '89 Alapítvány; Bella Árpád
© RETÖRKI, 2023

SZTE Klebelsberg Könyvtár
J001433146

A kötet felsőoktatási segédkönyv.

ISBN: 978-615-81311-4-8
ISSN: 2939-7685

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Kiadó: Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár
Felelős kiadó: Nyári Gábor ügyvezető
Tel.: +36 1 301 8070
e-mail: retorki@retorki.hu

X 346339

Nyomdai munka: Olvasni Menő Kft.
Felelős vezető: Csabai Márk

Tartalomjegyzék

Bevezető gondolatok 7

A család, gyerekkor, felnőtté válás... 13

Szakma és hivatás, szakmai kérdések..... 81

Szakmaiság a politika és a történelem sodrában..... 131

Epilógus helyett..... 225

Dokumentumok 227

1. A Honvédelmi Tanács határozata a magyar–osztrák országhatár műszaki zárásának végrehajtása tárgyában..... 228

2. Részlet a Magyar Népköztársaság belügyminisztere 20/1984. (IV. 18.) számú, a BM Határőrség fegyverhasználati jogáról szóló utasításából 229

3. A Belügyminiszter utasítása a BM Határőrség fegyverhasználati jogáról szóló 20/1984. BM utasítás módosításáról..... 232

5. A Határőrség 11. Kerület Parancsnokának 02/1989. sz. intézkedése..... 235

6. Nováky Balázs ezredes, a BM Határőrség törzsfőnökének rejtjelezett utasítása..... 236

7. Módszertani útmutató nagyobb létszámú tiltott határátlépést megkísérlő csoport feltartóztatására..... 239

8. A Határőrség 11. Kerület Parancsnokának intézkedése a rendkívüli zárási és más határőrizeti feladatokban való részvétel egyöntetű értelmezésére – Sopron, 1989. augusztus 22..... 241

9. A Határőrség 11. Kerület Parancsnokának intézkedése a kerület működési területén csoportosan, tömegesen megjelenő NDK-állampolgárokkal szembeni eljárásra – Sopron, 1989. augusztus 31. 247

10. Kivonat a soproni közúti határátkelőhely ügyeletes tisztjének napi jelentéséből – 1989. augusztus 19–20. 251

11. III/I. Csoportfőnökség 1989. július 21-én kelt napi operatív jelentése (részlet) 252

12. Felhívás: Páneurópai piknik a „vasfüggöny" helyén 252

13. A Határőrség 11. Kerület Parancsnokának intézkedési terve a „PÁNEURÓPAI PIKNIK" rendezvény határőrizeti és biztosítási feladataira – Sopron, 1989. augusztus 16. 254

14. Burgenlandi Tartományi Biztonsági Igazgatóság utasítása a Szentmargitbányai határőrség részére 261

15. A BM Határőrség augusztus 18-án kelt közleménye 262

16. A sopronpusztai őrs működési területe 1989. szeptember 19-én a Ker. Pk. 034/1989 számú intézkedési terv 14. pontja szerint 263

17. Székely János vezérőrnagy, a BM Határőrség országos parancsnokának jelentése az államhatáron a tömeges határsértési kísérletek miatt kialakult helyzetről 264

Képek jegyzéke 271

Ajánlott irodalom 275

Bevezető gondolatok

Egy közismert emberről mindig nehéz újat írni, főleg akkor, ha olyan történelmi eseménnyel társítják, amellyel rendkívül sokat foglalkoztak. Ez óhatatlanul is rárakódik a személyére és a cselekedeteire, éppen ezért választottuk az életútinterjút mint műfajt, hogy felszínre hozzuk az embert a hivatásos tisztet, akit a történelem egy pillanatra magával rántott. Bella Árpád határőr (hőr.) ezredes, aki nyugállományba (ny.) vonulásakor nemzetbiztonsági (nb.) ezredesként fejezte be pályáját azzal, hogy lehetőséget biztosított számomra egy hosszú beszélgetésre, új oldalát mutatja meg az érdeklődő közönségnek.

Lesújtóan hiányzik a fegyveres testületek tagjainak emlékező irodalma, és ezzel párhuzamosan a történészszakma is adós az oral history módszerével készített interjúkkal, hiszen a hivatásosok végrehajtóként, résztvevőként ugyancsak jelen voltak a történelem sorsfordító eseményeinél, sajátos képet nyújthatnának róluk. Készültek interjúkötetek a politikai elit szereplőivel,[1] a rendszer változtatóival és egyéb szereplőivel,[2] de kevésbé a fegyveres testületek tagjaival, akik a korabeli államigazgatás gépezetében teljesítettek szolgálatot. A történésztársadalom számára napjainkra az oral history módszere tudományos értékű forrássá jegecesdett, és komoly segítség egy adott történelmi korszak, jelenség megértésében, illetve a kortárs tapasztalatát adja vissza. Természetesen az interjú nem helyettesíti a kutatás „klasszikus" forrásait, a hivatalos iratokat, levelezéseket, sajtóanyagokat és egyéb dokumentumokat, de kiegészítő jelleggel világítja meg a vizsgált történelmi korszak eseményeit és az egyéni életútra kifejtett hatását.

Az interjú során az eseményekhez kötődő visszaemlékezés teljességgel szubjektív, érzelmektől sem mentes. Ez a műfaji jelleg kiküszöbölhetetlen,

[1] Oplatka András: *Németh Miklós. „Mert ez az ország érdeke".* Budapest, Helikon Kiadó, 2014; Csizmadia Ervin: *„Elképzeltek maguknak egy miniszterelnököt". Csizmadia Ervin interjúja Medgyessy Péterrel.* Budapest, Századvég Kiadó, 2004.

[2] A rendszerváltoztatókról készített interjúkötetet Elek István: *Rendszerváltoztatók húsz év után.* Budapest, Magyar Rádió Zrt.–Heti Válasz Lap- és Könyvkiadó Kft., 2009, illetve megkerülhetetlen az 1956-os Intézet Oral History Archívuma, amely jelenleg Veritas Történetkutató Intézet és Levéltárban kutathatók. https://veritasintezet.hu/hu/oral-history-archivum-kutatoszolgalat (letöltve: 2023. 03. 09.).

hiszen az olvasó is tisztában van azzal, hogy a visszaemlékező értékítélete, tapasztalata megkerülhetetlenül megjelenik a felidézett történetben. A beszélgetés során olyan elsődleges információkhoz jutottam, amelyekhez semmilyen más forrásból nem lehetett volna. Az emlékanyag egyfelől személyessége okán szubjektív képet rajzol a korszakról és a történelmi eseményekről, másfelől azonban olyan magyarázatmintát közvetít, amelyet levéltári forrásokból kutatóként nem tudtam volna ennyire „életszagúan" bemutatni.

A beszélgetéssorozat helyszíne váltakozott, hiszen kezdetben a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár (RETÖRKI) irodai környezetében, majd Bella Árpád csapodi házában találkoztunk. Felkészültségéhez nem férhetett kétség: arról beszélhetett, amit hivatásául választott és évtizedekig gyakorolta, azonban kíváncsiságom a hivatáson túli területekre is kiterjedt azzal a céllal, hogy megértsem az egyenruha mögött a nagybetűs embert. Természetesen a felvételek készítésekor tisztában voltam azzal, hogy bizonyos történelmi eseményekhez más lesz a közelítésünk, hiszen eltérő korosztályt képviselünk, és különböző formában éltük meg a történelem sorsfordító pillanatait. Az 1956-os forradalomról, az 1968-os csehszlovákiai bevonulásról legfeljebb könyvízű információim vannak, beszélgetőpartnerem pedig első kézből szerezte ismereteit: megélte az említett történelmi pillanatokat, sőt, a második eseményre már felkészült hivatásosként tekintett.

A rendszerváltás volt a közös élmény, hiszen azt mindketten felnőtt fejjel éltük meg, azonban Bella Árpád ezredes akarva-akaratlanul tevőleges szereplőjévé vált. Sokan elmondhatják magukról, hogy személyesen jelen voltak a páneurópai pikniken, és részesei lettek a határ áttörésének, azonban kevesen mondhatják el magukról, hogy „belülről" látták, illetve hivatásos tisztként, az államhatalmat képviselve tapasztalta meg az említett eseményeket. Civil oldalról sokan emlékeztek meg, adtak interjút azokról a napokról, viszont olyan visszaemlékezés, amely a határon szolgálatot teljesítő hivatásosok részéről világítaná meg a korabeli történéseket, már ritkábban bukkan fel. Többek között ebből a megfontolásból készült életútinterjú Bella Árpád nyugalmazott hőr. és nb. ezredessel. Ugyanakkor határozott szándékkal kerestem a beszélgetések során az embert a hivatásos beosztott és vezető egyenruhája mögött, illetve következetesen figyeltem arra, hogy személyesen megélt élményei határozzák meg az interjú fonalát.

A beszélgetés, az interjú lehetőség és történelmi küldetés volt egyszerre, hiszen a még élő, kortárs hivatásos ezzel a megnyílással, gesztussal más hivatásosokat is arra ösztönözhet, hogy megosszák saját élettörténetüket, emlékeiket, ezzel is segítve a korabeli történelmi események pontosítását, ellenőrzését, ugyanis idővel már csak az írásos források maradnak a közeljövő generációinak.

Az interjú során megismerhettem az embert, aki egy nyugat-magyarországi kistelepülésen látta meg a napvilágot, és aki Sopron patinás városában folytathatta középiskolai tanulmányait. Szülei és még inkább nagyszülei meghatározó életstratégiával ruházták fel Bella Árpádot, és a történelem sem bánt vele szűkmarkúan, hiszen előbb az 1956-os forradalom, majd fiatal felnőtt fejjel a prágai bevonulás élményében részesítette. A párbeszéd során minden irányba nyitottan érintettük a családi hátteret, a felmenők történetét, elidőztünk a hivatásostiszt-képzés szakmai rejtelmeiben éppen azzal a céllal, hogy választ kapjunk a korabeli szakmai képzés mibenlétéről és színvonaláról. A nyugati határszakasz jellegének és a soproni forgalomellenőrző pont (FEP) működésének megismerése, azon belül is a tiszti állomány hétköznapjainak – a közúti ellenőrzéstől a nyilvántartási rendszeren át a kötelező jelentések írásáig mind-mind ismeretlen hivatás – megismertetésére törekedtünk. Az életútinterjú készítése során, amennyire a beszélgetés keretei ezt lehetővé tették, próbáltam távolságtartóan, ugyanakkor megértően hozzáállni a történelmi pillanatokat megélő emberhez, azonban a dialógus fenntartásának dinamikája folyamatosan feltételezte a bevonódást. A hangulat néhol annyira lendületessé vált, hogy az emlékezés hevében többször is erősebb bírálat, megjegyzés hangzott a korabeli vezetőkkel szemben. Ezeket mint személyes véleményt megtartottuk a szövegben, ha nem voltak sértőek a nevezettekre nézve. Azokat a tárgyhoz nem szorosan kapcsolódó emlékeket is, amelyek mélyen megmaradtak benne. De folyamatosan foglalkoztatta az elektromos jelzőrendszer (EJR) kérdésköre is egészen 1989-ig, mert átszőtte mindennapjaikat. Egy határőrtiszt a két világrendszer határán, akit kötött akár a kötelező fegyverhasználat is, egészen másképp viszonyulhatott, viszonyult a határsértéshez, a határsértőkhöz a múlt század hetvenes, nyolcvanas éveiben, mint ahogy a civilek manapság. Az életútinterjúban látható, a páneurópai piknikhez kapcsolódó korabeli képek önmagukért beszélnek, és legalább részben átéreztetik, de mindenképpen megvilágítják a történelmi tanú határőrtiszt döntési helyzetét, dilemmáját, hogy adott pillanatban miként cselekedjen. A határ másik oldalán a kollégái „valós idejű", élő kapcsolatot

tarthattak feletteseikkel telefonon, nálunk pedig akkor még el kellett szalasztani valakit a kaputól több mint 100 méterre levő járőr-telefonoszlophoz – ott volt a járőrcsatlakozó –, hogy tudjon telefonálni.

Természetesen töröltük a kötetlen beszédből fakadó hibákat, a tartalmi részeket nem érintve. Mindvégig figyeltünk arra, hogy a szöveghűség megmaradjon, ugyanakkor a szakmai minősítésen túl a szövegben ne maradjon olyan információ, ami valakinek a méltóságát sértené.

Említésre méltó az a szakmai felkészültség, amelyet Bella Árpád több mint egy évtizede tartó gyűjtőmunkája során felhalmozott, és az interjú során felhasználta bőséges jegyzetapparátusát is. A felhasznált levéltári források jelentős része a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából (MNL OL) származnak, egy kisebb részük pedig a Soproni Határőr Kerületi Parancsnokság Irattárából, eseti jelleggel a Határőrség Országos Parancsnokságáról (HOP). Ezeket az iratokat a RETÖRKI-ben helyezte el. A parancsok, utasítások és egyéb szervezési iratok mellett Bella Árpád a korabeli állambiztonsági dokumentumokat is felkutatta, így a napi operatív jelentések az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából (ÁBTL) származnak.

Annak reményében tesszük le ezt a kötetet az olvasók asztalára, hogy csökkentsük azt a ködöt, amely a hivatásos állományúak életútját borította, illetve egyben felhívás is legyen mindazon még élő kortanúkhoz, akik a rendszerváltásig valamilyen fegyveres testületnél szolgáltak.

Összességében egy olyan kortanú életútját követhetjük végig ebben a kötetben, aki családi gyökerei révén és képzettsége alapján élete során hivatástudattal próbált megfelelni a szakmai kihívásoknak, majd 1989 augusztusában, az áttöréskor a történelmi próbatételnek, azonban mindvégig tisztán gondolkodva, magában kétkedőként, ahogy az interjú során is említette: „a rendszerváltást sem hittem el, mert részben az egyfajta igazamat keresem, hogy nem az a rendszerváltás volt, amit én rendszerváltásként gondoltam". Bella Árpád hivatásos határőr tisztként kényszerpályán mozgott, mint a szocialista tömb államaiban sokan mások, hiszen a történelem olyan döntéshelyzetbe hozta a kor szereplőit, miniszterelnöktől a határőrig egyaránt, amelyre szakmai tudásuk és emberi minőségük szerint adtak választ.

Külön köszönetet mondok a RETÖRKI munkatársainak és vezetőségének, hogy szakmai munkájukkal és kitartó türelemmel támogatták ennek a kötetnek az elkészültét.

BANDI ISTVÁN

A család, gyerekkor, felnőtté válás...

„Az én életemet a két nagyapám mintája határozta meg..."

– Kezdjük ott, hogy mire emlékszik a szüleivel kapcsolatban! A család hova való, milyen környékről? Úgy tűnik elsőre, hogy nagyon messziről indulunk, de van egy szabály, amit a fegyveres testületeknél nagyon szeretnek használni. Azért kellene a családról így beszélni, hogy lássuk, mit hozott otthonról, mennyire érvényesül a hét év iskolázottság, mennyire segíti esetleg éppen az, hogy a szüleinél történt valami olyan, ami életrevalóvá tette.

– Testhezálló kérdés. Eléggé eklektikus jó értelemben, végül is az én életemet a két nagyapám mintája határozta meg, hihetetlen boldog gyermekkorom volt a nagyszülőkkel. Ugye a nagymamák voltak az őrmesterek, több unoka volt, tehát ők azért úgy rendezték a családot, a nagypapák meg meséltek és játszottak velünk...

– *Ez hol volt?*

– Bella nagyapám Csapodon[3] élt. Az embereket, a Bellákat is, eredetileg az Esterházyak, mikor megkapták a Nádasdy-birtokokat, az 1700-as évek elején hozták a Felvidékről abba a nyugat-magyarországi térségbe, ami a törökök miatt megritkult. Előtte telepítettek oda horvátokat is, végig a Fertő-partra. Így kerültek oda, egy időben kutatgattam a család után, tehát vissza lehetett menni 1728-ig, csak hát „a felszabadítók" kihajigálták az anyakönyveket a templomból, és ahogy a hóba meg a sárba estek, leolvadtak a pergamenről, és megszűnt a további visszakeresés. Az Esterházy-könyvekből, tehát a tulajdonkönyvekből van meg egy-két név. Ez a név ott fönt, Észak-Magyarországon, valahol Trencsén környékén bukkant fel, mert van Bella falu is, ez a Béla névből származott. Csak hát, amikor volt a császári udvarban egy ilyen latinosítási időszak, próbálták az olasz vagy a római mintákat követni, az idegenül hangzó neveket is próbáltak magyarra átírni. És akkor a Bélából meg a Béluskából lettek Bellák.

[3] Község a Soproni járásban.

1. Bella Árpád apai dédszülei Csapodon 1910-ben

– *Tehát felvidéki családként érkeztek a Fertő vidékére, és akkor a harmadik generáció valójában a nagypapáké, ők mivel foglalkoztak?*

– Amikor behozták őket, az Esterházy birkákat tenyésztett, több ezer birka volt, és ilyen szakembereket hozott, akik értettek hozzá. Na most, ebből a sorból nagyon kimentek, mert ilyen számadók lettek, és a következő hullámban már a gyerekeket valami ipar, mesterség felé terelték, illetve erdőőrzők lettek. Abban különböztek az erdőőrzőktől, hogy a Hanságban nem csak erdő volt, tehát nemcsak fát kellett, hanem füvet is kiadni és megvédeni, meg voltak közöttük pandúrok is.

– *A családban volt pandúr?*

– Hogyne. És voltak már az oldalágban, akik kereskedtek. Ők már az 1800-as években eljutottak Bécsbe. Zömében Csapodra és környékére, aztán megjelentek Sopronban, Sopron megyében. Aztán a nagyapám hullámában már volt, aki pénzügyőr lett a régi Monarchia határán.

– *Tehát 1918 után volt pénzügyőr is a családban.*

– Igen, aki benősült a családba, tehát aki a nagynénénket elvette, az határrendőr volt az 1905 után felállított határrendőrségben. Na, a

nagyapám nagyon regényes utat járt be, őt kovácsmesternek taníttatták, de osztrák területen.

– *A Monarchián belül azért nagyobb volt a mozgáslehetőség.*

– Nagyobb volt a mozgás, meg akkor ez a vándorlegény módi még ott élő divat volt. Elment dolgozni, és ott maradt a háborúig, amikor besorozták, és fegyvermesterré avanzsált a Monarchiában, a Škoda ágyúgyárban. Így a nagyapám huszonvalahány évig élt kint, kiválóan beszélt németül is, aztán hazajött, megnősült. Ez a két világháború között történt, a húszas években, '22-ben jött haza. Megszületett aztán az apám, és nagyapám elvállalta a falu kovácsmesterségét. Ez ment több mint tíz évig, amikor az orvos azt mondta neki, ha nem hagyja abba a fizikai munkát, akkor meg fog vakulni, ilyen retinaproblémája volt...

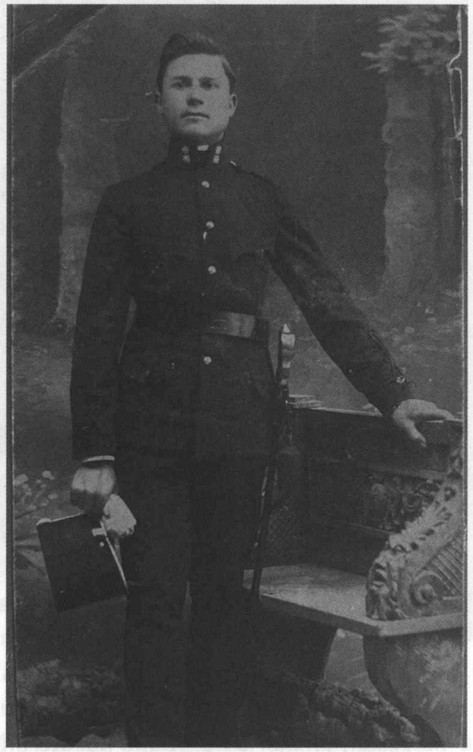

2. Bella András pénzügyőr (Bella Árpád nagybátyja), Lajtaújfalu (Neufeld an der Leitha), 1919

– *Retinaleválás?*

– Ez génprobléma lehetett a családban, mert voltak ilyen szódásszemüveg-viselő emberek is, tehát ő is ezt kapta meg. Mit csináljon? Ott volt a család, eladta a műhelyt és az ipart, és épített egy vendéglőt, és hát apámat is pincértanulónak íratta be, meg aztán később annak az öccsét is. Nagyanyám a konyhát vitte, családi vállalkozásban ment ez gyakorlatilag 51-ig. '45-ben az oroszok elvitték az összes berendezést, mert alakult ott egy repülőtér, és a tiszti kantint onnan rendezték be az utolsó kiskanálig. Na, újra kellett kezdeni az életet, megint berendezték, és akkor jött '51-ben, hogy két lehetőség van, vagy a nép nevében, vagy önként lemondanak...

– *„Felajánlják."*

3. Bella Árpád nagyapja a Bregenc-majorban beszállásolt lengyel hadifoglyokkal a csapodi házuk udvarán, 1940. június 29.

– És „felajánlották". Ez volt, viszont én azért sokat voltam náluk nyaralni, mert apámék Sopronban éltek.

– *Akkor, amikor a nagypapa hazatért, hol telepedett le?*

– Csapodon. Az édesapám meg már Csapodon született, Sopronban és Kapuváron tanult, ott tanult pincérnek is. Hanem bevonultatták, aztán a háborúban '44-ben megsebesült. Hadikórház következett, Szombathely, ahova akkor a környék népei vittek a sebesült honvédeknek élelmet, jó szót. Ilyen látogató volt anyám is Egervárról, ez egy Zalaegerszeg melletti falu, ő odavaló volt, egervári. Ott ismerkedett meg apámmal, így lett vége a frontnak, és akkor utána összekerültek, és Sopronban ott folytatták az életet. Viszont én még Csapodon születtem egy véletlen folytán, mert ott élt olyan bábaasszony, aki „penge" volt, akivel biztos, hogy jó a szülés.

– *Ez melyik év?*

– 1946. decemberben születtem, ők valamikor '45 végén, '46 elején házasodtak össze.

– *Ugye, ekkor még sikerült ezt a kocsmát Csapodon üzemeltetni?*

– Vendéglő volt, lehetett kocsma is, de szolgáltak föl élelmet... Ebben a házban lakom én most, jelen pillanatban. Tudniillik, megvettem az örököstől, és ezt újítottam fel.

– *A soproni szakaszban, ami lezárult az édesapja bevonultatásával, a háború utolsó évében, ha jól értettem, már pincérkedett. A háborúval megszakadt ez a szakmai pálya, és akkor '46-ban kezdték újra már nem Sopronban, családi vállalkozást indítottak.*

– Igen.

– *És honnan volt erre pénzmag vagy valamilyen vagyon, hiszen egy éttermet kellett elindítani. Mit beszélt a család erről? A nagyszülők.*

– Végül is ez egy nagyon jól menő vendéglő volt, tudniillik a vasútállomás még a régi celli vonalon volt, ami Soprontól Celldömölkig tartott. Ez azért volt érdekes, mert ez ment aztán Bécsből a Balatonra, ez volt a legrövidebb út. Azonkívül abban az időben azért nem volt annyi munka a falukban, hanem eljártak az emberek dolgozni, tehát a vasút jobban divatba volt. Nem volt annyi autó se, semennyi, egy-két motor meg bicikli, amivel mentek. A másik pedig, hogy a kert végében volt a vásártér, a Rába-közben nagyon felkapott helynek számított Csapod, iszonyatos nagy forgataga volt ezeknek a vásároknak. Az emberek itt nem voltak módosak, mert nem volt sok földjük, meg az a föld is nagyon rossz minőségű. Cseri földek, mert így hívták vagy hívják, ilyen köves, agyagos, szóval sok mindenre nem való, inkább állatot tartottak, legelők, erdők, ilyenek voltak. Tehát volt mozgás, és érdekes módon pénz is, mert például mesélték, hogy minden hónapban nem, de sokszor bálokat tartottak, tehát volt egy hatalmas szín az udvarban, 10 méter hosszú, 5 méter széles, nyáron ott szokott játszani cigányzenekar, és ott ment a mulatozás.

4. Bella Árpád édesapja és nagyanyja a csapodi házuk udvarán 1942-ben

– *Ez azt jelenti, hogy a család is tartott még állatot a vendéglő mellett?*

– Hát a szín kizárólag erre a célra szolgált, gyakorlatilag nem foglalkoztak mezőgazdasággal. Nem volt szekér, ló. Ők vendéglősök voltak, előtte meg kovácsok, földeken főleg a nagyanyám révén gazdálkodtak, az ő szülei

5. A csapodi apai nagyszülők megnyitott kocsmájuk ajtajában, 1938

parasztok voltak. Tehát ő örökölt földeket, azokat kiadták, kimérték. Meg hát még erdőnk volt, legyen fa is télre. Csak egy érdekes adalék, abban az időszakban, legalábbis a Nyugat-Dunántúlon, rengeteg állatot tartottak. Minden vasútállomáson voltak rámpák, ahol a megvett állatokat be tudták rakni a tehervagonokba, és ezek a szállítmányok egy az egyben mentek ki Németországba. Tehát minden mennyiségben fölvásárolták a németek az állatokat, és iszonyatos pénzeket fizettek érte az itteni körülményekhez képest. És a nagyszüleim, akik tényleg nem gazdálkodtak, építettek egy istállót az udvarban, hogy ott is majd lesznek állatok, bikák, volt segítség, aki gondozta volna őket, és akkor ezeket eladták volna a németeknek. Na, ez már elkésett ötlet volt, mert a hadi helyzet után ez már megszűnt, egy istálló bikával nem tudtak mit kezdeni.

– *Gondolom, a bevonuló szovjet csapatoknak pont jól jött...*

– „Demokratikusan", szépen elvitték, és jól jártunk mi a bikákkal.

– *Érdekes történet. Tehát akkor a család a háborús helyzet vagy a háborús károk után is azt kell mondjuk, hogy hamar és gyorsan talpra állt. És ebbe került ön bele.*

– Igen. de a másik, az anyai ág zalai, és az egy teljesen más történet, Horváth nagyapáméké. Ők szintén vendéglősök voltak, a dédszüleim. Végül

is elvesztették a vendéglőt, mert szívességből valami váltót aláírt a dédapám, és vitték a vendéglőt, mert aki az adós volt, nem fizetett. Ebbe a szerencsétlen dédapám belehalt, és ott maradt a dédanyám a két gyerekkel. Gyakorlatilag az volt a szerencséjük, hogy ott az üzleti világban, zömében, ahogy tartja a regula, a zsidó vendéglősök, illetve ők voltak a kölcsönzők is, tanítták a nagyapámat és a nővérét is, tehát polgárit végeztek. Csak aztán az volt a baj, hogy meghalt a mama is. Nagyapámat bevonultatták annak rendje-módja szerint. Aztán huszár lett Szombathelyen, viszont a polgári után kitaníttatták Budapesten, a Ganz-gyárban gőz-, cséplőgépekhez meg ilyen erőgépekhez.

6. Bella Árpád édesanyjával Strammer szomszédék udvarán, Sopronbánfalva, 1952

– *Gépészt csináltak belőle.*

– Igen, gépészt, és ezért nem vitték be a háborúba, a frontra. Otthon kellett, a környező falvakban ezt a feladatot ellátni, így megúszta, és oda nősült, Egervárra. A nagyanyámék elég módosak voltak, gazdálkodtak, szőlőt termesztettek. Viszont a nagyapám azt követően mint gépész ellátta a falunak az ilyen műszaki dolgait, tehát mint lakatos, mint kovács, a vasiparral foglalkozott... Aztán megalakult ott egy ktsz, kisipari termelőszövetkezet, és ő lett a fafeldolgozó kezelője. Náluk is nagyon sok időt töltöttem, mert anyámék öten voltak testvérek, és ott sok unokatestvérem volt...

– *Tehát Csapod és Egervár között ingázott gyerekkorában?*

– Hát, amíg nem volt iskola a nyári szünetben, mert Sopron kertvárosában, Bánfalván[4] laktunk, annak volt már óvodája 1926-tól. És én óvodába jártam.

[4] Sopronbánfalva 1950 óta Sopronhoz tartozó egykori község. Kertvárosnak vagy Sopron-Kertvárosnak is nevezik.

7. Bella Árpád (elöl a kisfiú) édesanyjával Strammerék udvarán Gritsch Hansékkal és a Bernhardt lányokkal, Sopronbánfalva, 1952

– Tehát Bánfalvára került a család, és '45–'46-ban a vállalkozása még működik. Alig telik el három-négy év, mikor óvodába jár, feltételezhetően akkor már Csapodon nem tarthatta vissza a családot a vállalkozás, hiszen közben az államosítás is bekövetkezett. És akkor ők, mondhatni, kényszerhelyzetbe kerültek...

– Hát kényszerhelyzetbe... Apám ott is vendéglős lett. Ugye, akkor keresték, szövetkezetesítettek, és ehhez megfelelő személyzetet, alkalmazottakat kerestek. Tehát azért is mentünk oda még '49 végén, aztán ott is maradtunk, aztán apám ezt otthagyta, mert nem sok italárut kaptak. Szóval olyan összevisszaság volt, nem ment az üzlet. Apám ezzel nem is foglalkozott, az erdőgazdaságnál voltak ismerőseik, és odament, egy fűrészüzemben volt lakatos, ilyen átképzőt csinált. Anyám meg ápolónő volt, eredeti szakmája is ápolónő volt. Na most, az a falu, ahol laktunk, egyesült Sopronnal, és ez azért volt érdekes, mert ez egy nemzetiségi, sváb falu volt, amelynek így kitelepítették a háromnegyed részét. Viszont azért visszamaradt rengeteg család, azért, hogy aztán '56-ban a jó része elhúzzon. Tehát megvolt még az a feelingje, hogy a barátaim odahaza németül beszéltek. A nagyapám folyamatosan mesélt: „Ó, mikor Burgenlandba mentünk ki..." Meg aztán ezt csináltak, azt csináltak. Ebből azt akarom kihozni, hogy nem állt messze tőlem, hogy én magyar vagyok, ők meg német vagy osztrák, tehát elfogadtuk, hogy...

– ...több nemzetiség is létezik.

– Igen, és nem számított, hogy akkor épp milyen. Azon kívül lett egy tarkasága Bánfalvának, mert például Erdélyből voltak menekültek, aztán a Felvidékről, Délvidékről érkeztek, tehát volt egy ilyen kis nemzetiségi falu, és mindenki boldog volt. Mi, gyerekek élveztük, meg nevetgéltünk, mikor valaki, akinek már volt egy kis stichje a beszéddel, hogyan fejezte ki magát, vagy hogy mondta. Tehát ez egy jó előszobája volt annak, hogy tényleg az

8. A sopronbánfalvai általános iskola színielőadásának 1/a osztályos szereplői, 1954

ember maradjon magyar, de higgye el, vegye tudomásul meg tolerálja a más nemzeteket vagy nemzetiségeket.

– Ebben a színes, változatos összetételű környezetben nőtt föl, de hova járt iskolába?

– Helyi általános iskola volt, ugye ott is aztán mindig bővíteni kellett, ez a Ratkó-korszak, elég nagy iskola volt. Szerettem oda járni, jó tanuló voltam, meg úgy a tanárok is nagyon, hihetetlenül jók voltak. Tehát nem ez a drilles, amit lehet hallani, hogy x faluban y mester hogyan elpálcázott bennünket. Na, ott nem történt ilyen, szóval elég demokratikus oktatási forma volt. Azért volt nagyon sok lepukkadt család, szóval, ami meglátszott az értelmen is, tehát nem csak az anyagi javakban. Szóval nem voltak éppen az Einstein-rokonságból, és azokat sem bolygatták különben – „Hülye vagy fiam, mert nem írtad meg?!" –, hanem belátták a tanárok, hogy körülbelül ebből a gyerekből ennyit lehet kihozni, és ne utálattal jöjjön az iskolába, hanem szépen, tolerálva tanítgattak bennünket. Az osztályban, ahogy végiggondolom, soha nem volt olyan, hogy valakit a kvalitásáért elítéltünk volna.

– Tehát a származás nem befolyásolta egyáltalán. Az általános szegénység és a nyomorúság a háború nyomán megmaradt az emberekben, és ezek szerint

kiegyenlítette azokat a különbségeket, amik esetleg korábban lehettek volna vagy léteztek.

– Ebben 100 százalékban igaza van. Tudniillik az úgy egységes volt. Főleg, akik úgy vándoroltak oda egy kis batyuval, és slussz. Amit ott sikerült szerezniük, '45–46-ban érkeztek a Felvidékről elüldözöttek, meg az Erdélyből menekültek. Rengetegen menekültek, magyar majorból jöttek cselédek családokkal. Aztán ennek volt nagyon sok negatív vonása is. Azok a faluk Sopron környékén bortermelő faluk voltak, a pince tele volt borral, hát azt nem tudták elvinni magukkal, és amíg volt a bor, tartott a dínom-dánom, és utána volt a nyekk, tehát ez is hozzátartozott. Na, de azért ez az általános szegénység vagy visszafogottság, ami jellemezte a kort, nem tudott különbséget tenni hivatalosan sem a családok között, meg ők sem tudtak úgy kiríni, tehát nagyobb volt a béke, mint általában.

– *Említette a Ratkó-intézkedéseket, amiket aztán persze később Ratkó-korszaknak nevezünk, de hatással volt-e az ön családjára? Volt-e testvére?*

– Volt egy testvérem. Anyámék szerettek volna több gyereket is, de a testvérem nyolc év után született. Ahogy visszaemlékszem, szegény anyám összejött a testvéreivel, mert náluk általában két-három gyerek volt mindenhol, és mondta, hogy nem sikerül, hát nem. És akkor egyszer már lemondtak róla, és akkor puff, jött az öcsém, és volt nagy gyönyörűség. Tragikus, hogy apámnak volt egy öccse, az ő kislányuk ilyen szervi szívbajjal született, és három hónapos korában meghalt, és aztán soha többé nem lett gyerekük. Az anyának annyira a szívére ment, vagy az agyára, hogy ő olyat még egyszer nem akar megélni, hogy a gyerekét eltemesse. Tehát sokáig egyedül voltam, aztán született az öcsém, és akkor ketten voltunk.

– *Említette, hogy a nagyszülők nagy hatással voltak önre, és a két nagyapa, különösen a játékosságával, több időt töltöttek önnel. A nagymamák hagyományos módon a botot tartották a kezükben. Tudna erről mesélni, hogy az 50-es években érték-e olyan élmények, amik esetleg a későbbi életére is hatottak? Minták, amelyek a viselkedésében vagy bármiben hatással voltak.*

– A csapodi nagyapámnak, tehát a Bella nagyapámnak, értelemszerűen ott volt a vendéglő, aztán be kellett zárni, de azért stikában összejöttek az udvaron vagy a színben, a hatalmas nyírfa alatt ott volt a pad, az asztal. „Csak véletlenül erre jártam, Jóskám!" És akkor 5, 6, 8 egykori komája megjelent, na az nekem élmény volt. Rendszeresen kóstolgattak, de nem mondhatni, hogy a korábbi üzletszerűség megmaradt. Ez nem ilyen italozás volt, azt mondják, hogy a bor társaságot kíván, hát ez a társaság volt pontosan az, egy-két decit megiszogattak. Na és akkor a második kör

9. A Bella szülők és a két gyerek 1961-ben (a kép bal szélén Bella Árpád)

után biztos, hogy úgy fűzték a beszélgetést, hogy „te, de ez így volt ám a fronton is...", és ezzel indítottak.

– *A frontélményeket dolgozták föl, és ez önben mindig lecsapódott?*

– Hát hogy a fenébe ne! Néztem is, és akkor jöttek ezek a fogalmak, hogy király, haza meg győzünk, harcolunk, de nem az erőszakról meséltek, meg hogy a másikat megverjük. Úgy mesélték, hogy kitartottak, meg igaz, hogy nehéz volt, nem ettek két nap, meg aki az olasz fronton volt, gyorsan síeltek le. Csapod sík vidék, hát majd én is síelni fogok, Sopronban aztán sikerült is. Na, csak úgy mondom, hogy azok a fogalmak belesodródtak a beszélgetésbe. Amikor meg a barátom azt mondta: „Figyelj, gyere el velem felvételezni a katonai főiskolára!",[5] nem esett messze a gondolataimtól, tehát nem zártam ki.

– *Tehát ezek a fogalmak, mint a helytállás, bajtársiasság, mind onnan gyökereznek...*

– Hogyne. Meg „kibírtuk", szóval, hogy „meg tudtuk csinálni", meg „az az ágyú volt vagy 6 mázsa, és úgy tudtuk húzni kötélen". Most mi kell egy ilyen fiatal gyereknek? Hát a próba: ha majd én is olyan erős leszek, és erős leszek, mert edzek, és akkor majd én is húzni fogom. Meg „futottunk felszerelésben".

– *Ez volt a felkészülés a jövőre, legalábbis lelki síkon.*

– Igen, de anélkül, hogy ennek valami komoly szándéka lett volna, mert ez szoba sem jött. Imádtam a természetet, és én inkább arra sodródtam, hogy valami botanikus leszek, mert az egervári nagyanyámnak olyan kertje volt, hogy úgy álltak benne a füvek meg a veteményes is.

– *Egyenesen, lineában.*

– Igen. És nem volt gaz. „Most ilyenfajta a paprika, most ilyet eszünk, gyerekek." Meg a virágai is csodálatosak voltak, és mindig segítettem neki öntözgetni. Úgy élveztem, gondoltam, valami ilyesmit megpróbálok én is. Meg a nagybátyám egy darabig ott lakott a nagyszülőkkel, voltak méhei, hát megszúrtak, igaz, de amikor ömlött ki a méz a pörgetőből, úh! Hát majd akkor én nekem is lesz kertem, gondoltam, meg szőlőm. Ez is egy olyan gondolatkör volt akkor, ami lefoglalt. Elspekuláltam, hogy hú, akkor ezt most elverte nekik a jég, akkor mit lehetne tenni. Szóval ilyen gyerekes gondolatokat adtak, meg úgy elmerengtem rajta, hogy mi lehetne, meg hogy mi lesz majd, ha tényleg lesz akkora kertem meg erdőm nekem is, és akkor majd vadászok, szóval ezek ilyen gyerekkori tervek...

– *Ezek az élmények mind a jövőképet alakították. Ne hagyjuk még el a nagyszülők társaságát! Ezek a beszélgetések a háborúról szóltak-e arról is, hogy mijük volt a családoknak, amit aztán elvettek, tehát hogy ez a friss „élmény" megjelent-e ezekben a beszélgetésekben a szülőknél, nagyszülőknél? Volt-e emiatt esetleg feszültség a szülők és nagyszülők között?*

– Feszültség nem volt, viszont mind a két családba ez bevágott. Végül is nincstelenek maradtak, a nagyapámnak, az egervárinak volt cséplőgépe, traktorja, darálója, amit traktor hajtott, tehát minden olyan eszköz, ami a falunak az életében meghatározó volt, és azt egyik napról a másikra elvitték. Ott volt a vendéglő, azt is. Egyik napról a másikra, és kész.

– *A családban maradt fenn fénykép erről a korszakról, akár a házról, vendéglőről?*

– Igen. Na, most ehhez még hozzátartozik a csúnyább része, a B-listázás. Mondtam, hogy a nagybátyám soproni vámszakaszparancsnok volt. Vitéz volt, mert az első virágháborúban hősiesen harcolt. Tele volt kitüntetésekkel, és vitézzé avatták, aztán ő lett a vámszakaszparancsnok, és jött a B-listázás, el lehet tolni a biciklit... A soproni erdőgazdaság kőbányájában kapott ismeretség alapján munkát.

– *Nem fiatalon, ezt azért tegyük hozzá!*

– Nem fiatalon, '49 körül, 60 éves lehetett, és nagyapámmal, úgy előttem van, akkor még megvolt a vendéglőnk. Igen, a B-listázás. És mondja ez a finánc bátyánk: „Nézd, ezt hozta az élet, hát nem tudom, hogy

a jó Isten miért haragszik ránk! De megmutatom nekik, én most is Bella András vagyok a kőbányában, de majd ezek tudnak-e jönni a kőbányába, ha fordul a kocka?" A nagyapám meg, ugye, amikor a vendéglőt vitték: „Hát jól van, most lehet, hogy padlón vagyunk, de azért kitaláljuk, hogyan tudunk megélni majd, miből." Tehát nem a kétségbeesés beszélt belőlük, nem fogták a fejüket, hanem majd megmutatják, valami akkor is lesz, tehát nem törnek össze. Szegény nagyanyám úgy sírt, mint a gyerek, vitték el, befogták a traktorba a cséplőgépet, meg egy elevátort, és mint a cirkuszosok húzták el. És mondta a nagyapám: „Nem lesz baj, ne félj, megélünk! Majd meglátjuk!" És tényleg erőt adott nekik az a helyzet, hogy ezen túl kell lépniük, ha akarnak valamit.

– *Hívő emberek voltak, a hitüket nem vesztették el. Ez a kitartás valahonnan mélyen a lélekből eredeztethető. Emlékszik-e olyan pillanatra, van-e olyan emlékképe, hogy a család valamelyik tagja vagy akár az egész család is templomba járt a korai gyermekkorában? Hiszen azért nagyon nehéz időszak volt, de pont emiatt.*

– A nagyszüleim mind templomba járók voltak, de nem divatból vallásosak. Tehát ha úgy adódott, hogy egy zalaegerszegi meg egy hévízi család vasárnap reggel beállított, hogy „megjöttünk!", akkor nagyanyám nem húzott el a templomba, hanem otthon maradt, és megfőzte a vasárnapi ünnepi ebédet. Na most, azt azért hangsúlyozni kell, hogy volt plébános is a családban unokatestvéri szinten, meg voltak apácák is, de a vallás nem dominált mindenek felett, hanem az élet velejárója volt.

– *A maga természetességében.*

– A maga természetességében. Én ministráltam például, mert anyám mondta.

– *Ez már Bánfalván lehetett.*

– Igen. Az apám volt végül is az antitemplombajáró, voltak neki, de fogalmam sincs, miért, kudarcai a helyi plébánossal Csapodon. Állítólag el szokta verni őket, szóval apám ezt rövidre zárta, és az még csak hagyján lett volna, szóval anyámat is azért próbálta kordában tartani. Meg hát vasárnap is dolgozott, folyamatos üzem volt 0-tól 24-ig. Én viszont mentem boldogan ministrálni, mert a haverjaim is jártak, meg kaptunk mindig savanyú cukrot, a plébános szeretett bennünket, szóval élveztük.

– *Ilyen gyerekkori, közösségi élmény volt. Az iskolára visszatérve: említette, hogy kiváló tanuló volt, tehát nem volt gondja a tanulással. Mi volt a sorsfordító pillanat, amikor befejezte az elemi iskolát, és utána mégiscsak föl kellett tenni a „hogyan tovább?" kérdést?*

10. A soproni Fenyő téri általános iskola 8/a osztályosainak színielőadása 1960. szeptemberben (Bella Árpád az álló sorban balról a második)

– A család szerves egység. Az egyik nagyapám, a Bella nagyapám '58-ban már meghalt. A másik sokáig élt, ő '78-ba, halt meg, a nagyanyám 94 éves volt, '96-ban halt meg, szóval nekem a család az család, tehát ha névnap volt, akkor a banda összejött. És megünnepeltünk mindent, hihetetlenül összetartó volt. Azért volt összetartó, mert megmaradt a nagyanyám meg a nagybátyám gyerek nélkül, és akkor hát mi tartsunk össze, ha kevesen is vagyunk.

– *Tehát Bánfalva és Csapod szerves egység volt.*

– Na most, éppen ezért, amíg éltek, minden karácsony minálunk volt, ahogy család lettünk, tehát megnősültem, de ugyanúgy a mi szüleink is éppúgy nálunk voltak.

– Nem volt kérdés, hogy gimnáziumba megyek, bőség volt Sopronban, mert volt négy gimnázium. Ilyenkor az szokott történni, hogy vagy a szülő nézte ki, vagy maga az ember, de hát én ebben a témában, mint ahogy később kiderül, teljesen bizonytalanul sodródtam. Mindig a haverom, a szimpátia vagy valami más vitt el. Az osztályból ennek a Kiss Jóskának a hívására mentem el felvételizni, hát vele már óvodába együtt jártam. Megkérdezte, hogy hova megyek. Mondtam, még nem tudom. „Gyere a Berzsenyibe!" És akkor mentünk. És akkor még jött velünk két másik

11. Indulás a Deák-kúthoz, a soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium ballagásának helyszínére, 1965. május

általános iskolás oda tanulni. Ez azért volt jó, mert az osztályon belül mégiscsak volt egy kisebb közösség.

Nagyon nagy barátságok kötődtek ott, máig tartó barátságok. Maga a gimnázium tetszett, csak ott már nem voltam kiváló, de nem azért, mert nem volt eszem, hanem mert hanyagoltam. Ugye az ember kamaszodik, jönnek otthon az elvárások. Apám egy antikatona volt, de folyamatosan rend kellett legyen. „Hogy áll a szobád?", meg „megint a zokni!", megint így, megint úgy, meg akkor most ezt kell csinálni, azt kell, amazt kell csinálni, tehát folyamatosan irányított, mint az újoncot.

– *Katonás rendet várt el, de a világháborús élményei alapján, gondolom, nem óhajtott volna katonát a házba.*

– Nem. Viszont én egy idő után borzasztóan untam, hogy úh, most kell összevágni a fát, mert holnapra nincsen a cserépkályhába Tehát mindenkinek ki kellett vennie a részét a feladatokból. Épp ezért én sportoltam, futballoztam, igazolt versenyző voltam a helyi Vasas Sport Clubban, aztán az ölembe esett a szerencse. A sportklubnak az elnöke apám egyik barátja volt, és először apám azt hitte, hogy sumákolok, mindig elmegyek edzésre, mert hát hetente négy edzés volt, plusz a meccsek. Akkor azt mondta: „Majd

12. A soproni Vasas Sport Club labdarúgó-szakosztály tagjainak iskolai kirándulása, 1961. május (Bella Árpád a kép jobb szélén)

megkérdezem én Ferit! És az elnök azt válaszolta: „Te, Ernő, hagyd azt a gyereket, egy tehetséges, fiatal sportoló, hát hadd menjen edzeni!" Mert egész héten ez volt, ilyen böködések, és én kitaláltam, hogy külön edzés legyen, hogy ne kelljen otthon hallgatni, hogy most megint mit nem csináltam meg. Persze hogy a tanulás rovására ment, de arra vigyáztam, hogy rossz jegyek ne legyenek, mert akkor becsapott volna a bomba. Viszont nem mondhattam, hogy kiváló vagy kitűnő tanuló voltam. És amikor jött a pályaválasztás, hogy mi legyen, próbáltam spekulálni. A sportkörnek volt egy vasműve, egy vasgyára, ahol olvasztottak meg öntöttek is vasat, és akkor mondták, ha aláírom, hogy ott maradok és futballozom, akkor ők állományba vesznek, és mellette mehetek estin az egyetemre, ők fizetik azt is, csak maradjak.

– *Tehát a Berzsenyi, a középiskola mellett sportolt. Egy nagyon fontos dologra azért visszatérnék. Gondolom, valamilyen nyomot hagyott az életében, legalábbis emlék szintjén biztos: 1956-ot minek élte meg, milyen kép maradt erről az ön fejében? Ha egyáltalán nem volt bármilyen közvetlen jele vagy nyoma ennek, akkor a családban hogyan jelent meg 1956? Igazából akkor tízéves volt, nagyon is emlékezhetett rá.*

– Rengeteg emlékem van.

– *Vegyük sorba októberig!*

– Kezdjük azzal, ami a szűkebb környezetemet érte, akikkel a szüleim jóban voltak, családok, gyerekek. Az első napokban már a határőrség kezdett bomlani, reggel voltak, este voltak, másnap reggel már nem voltak. Disszidáltak, nekem azt kezdte jelenteni '56, hogy eltűntek az ismerőseim meg a barátaink.

– *Tehát abban az osztálytársi körben, ahol az osztálytársának az egyik szüleje, gondolom, az édesapa a határőrségnél teljesített szolgálatot, egyszerűen a családja tűnt el, vagy arról beszélt az a gyerek, hogy eltűnt az apja?*

– Nem, a határőrség egy idő után, amikor elkezdődtek Sopronban a tüntetések, bezárta a kaput belülről, és megszűnt létezni. Tehát ezt a helyi lakosság abban a pillanatban észlelte, és neki a határnak, ugye, az aknákat fölszedték.

– *Azt már korábban, igen.*

– És el is húztak, nem bíztak a jövőben, hogy így lesz, úgy lesz, amúgy lesz, a rokonság nagyobb része kint volt, mert ugye vagy kitelepítették azokat, akik itt maradtak, vagy hátra maradtak valamilyen oknál fogva a '46-os kitelepítésnél. Akkor ezek a családok jó szántukból mentek ki.

– *Tehát ez tűnt fel önnek. A barátai, ismerősei mentek el a településről.*

– De emiatt meg boldog voltam, mert volt olyan barátom, akinek a családját Sopronban hagyták, mert az apja bányában dolgozott, és őket nem engedte az orosz kitelepíteni. A nagyszülőket viszont kitelepítették, tehát a gyereknek így nem voltak nagyszülei. Mi vittük el Csapodra: „Gyere el az én nagyszüleimhez, hát olyan, mintha a te nagymamád lenne, vagy a nagypapád!" És boldog volt, és az én nagymamámnak is volt még egy kvázi unokája. Meg hát a gyereknek nem volt még rokona sem itt, és akkor végre találkozhatott a nagymamájával. Szóval azóta ez úgy maradt meg bennem, hogy '56 olyan igazságszolgáltatás volt '46-ért az, aki akkor akart, az elmehetett.

– *Egy másik kérdés ugyancsak ehhez az eseménykörhöz. Bánfalva akkor Sopron egy része, még ha nem is annyira szervesen, mint ma, de mégiscsak a városhoz tartozik. A hírek azonban nem úgy terjedtek, mint ma, hogyan jutott mindez a család tudomására? Nem biztos, hogy egy 10 éves gyereknek az volt a legfontosabb, hogy lőnek, nem lőnek, hanem hogy az első pillanatokról hogyan értesül. Otthon beszéltek erről a szülők egymás között, vagy az utcán már látott dolgokat?*

– Az ott lakók nagy többsége Sopronban dolgozott. Akkor mindenki reggel járt dolgozni, tehát ahogy ezek az események követték egymást, egy ideig még mentek a gyárak is meg a normál élet, de már mindenki hozott valami új hírt, és mindig problémásabb hírt. Az volt az első, hogy „szomszédasszony, csak neked mondom...", tehát így terjedt el a nagy hír, meg megjelentek az ország mélységéből is a Nyugatra szándékozó emberek.

– *Ez látványosan történt? Tapasztalták, hogy jönnek az idegen emberek, és vonulnak családostul?*

– Családostul, bőrönddel a vállon, biciklivel, motorral keresztül a falun. Szóval ilyen menekülés volt, nekem legalábbis ez ugrott be '89-ben is, tehát, amikor a gyerekek is a szülők után mentek. Tudták, hogy hova akarnak menni, de hogy akkor mi volt körülöttük, fogalmuk sem volt, csak mentek. Meg a gyerek tanácstalan, mert a szülő legalább tudja, hogy hova igyekszik, de a gyerek az csak megy a szülővel, nem tudja, hogy mi van. Tehát azok a képek, amikor visszamaradtak, ugye mindenki drukkolt nekik, hogy sikerüljön. Azt tudtuk, hogy a határon nem lesz nekik gondjuk, mert nincs akna, tehát a határőrség nem akadályozza meg őket...

– *De ezt a szülők beszélték már, hogy nyitott a határ és nincs veszély?*

– Nem, arról persze beszéltünk a mi köreinkben is, a gyerekek körében, mi jobban megbeszéltük, mintha értettünk volna hozzá. Szóval a katonaság, a határőrizet a mindennapunk része volt, ott járőröztek, része volt az életünknek a határőrizet meg a határőrség. Amikor elkaptak valakit, lökték[5] keresztül a falun puskával...

– *Tehát az 50-es években ez rendszeres esemény volt?*

– Napi.

– *Rutinná vált, hogy látta, hogy viszik, legfeljebb az iskolába beszélték meg, hogy már megint vittek valakit?*

– A Berzsenyiben már nem volt, csak a korábbi általános iskolás éveimben. '56 előtt, mert utána már nem a falun keresztül vitték őket, hanem elkapták kint a határon, és akkor teherautóval, ponyvás teherautóval vitték, hogy ne lássa a nép, ott mindig van valaki, tehát módosultak a módszerek. Addig olyan tüntetőleg kísérték.

– *Megfélemlítés céljából?*

– Igen. A fő élményem aztán '56-ról, amit a szülők beszéltek, és attól függött, hogy a szülő mennyiben bízott a jövőben, milyen élményei voltak a háborúról, vagy mit gondolt a politikáról. A szülők egy jó része azt mondta, hogy ha most szerencsénk lesz, akkor mi is úgy járunk, mint Ausztria, semlegesek leszünk. A másik: na, ha az oroszok bejönnek, akkor nekünk annyi lesz, és ezeknek volt igazuk.

– *Igen, most ehhez kapcsolódva: mi az első élmény, ami az orosz katonákhoz fűzi, egyáltalán, az orosz katonákról milyen képe van?*

– Hát nekem parádés képem van, Bánfalván a központban laktunk, a Fő téren. Ami esemény történt, úgy a nagy tömegek vagy a hírek forgószínpadán, arról valamilyen formában ott értesültem, mert hát gyerekként

[5] Ösztökélték.

az volt a gyerekszobánk, ott futballoztunk, ott bicikliztünk, ott krétáztunk vagy fogócskáztunk. Meg ha volt valami nagyobb zaj, akkor kimentünk a házból, kifutottunk, hogy mi az, hogy van. Egyszer iszonyatos zörgést, ilyen motorzörgést hallottunk, kimentünk, és egy hatalmas tank jött be, aztán kiderült, hogy még egy a Fő térre Sopron felől, oroszok ültek rajta. Ez november 5-én volt, 4-én még csak Sopronban. 5-én csináltak ott egy ilyen kört helybe, fölszállt mindjárt a por, a füst a géppisztolyra hirtelen összeverődő tömegre. Hát, most itt mi az úristen van?! Kiderült, mert egyből oroszul kezdtek el beszélni, hogy hol van Harka. Harka, most megint az a neve, de akkor Magyarfalva volt. Kiderült, hogy nem volt nekik térképük, az a térképen Harka volt, és nem Magyarfalva, az útjelző táblák meg Magyarfalvára vonatkoztak. Soprontól délre van, a dombokon túl Bánfalvának a szomszéd faluja. Na most ezek oda akartak menni, mert Németkeresztúr, tehát Deutschkreutz irányába ment a hajdani határút, azt is lezárták, mint ahogyan Bánfalván is lezárták a következő nap. Azt keresték. Mi, gyerekek akkor csak negyedikesek voltunk, de voltak felsősök, akik tanultak oroszul. Ott a gyerekekkel mindjárt komáztak, hát mi is úgy nézegettük, próbáltunk odamenni a tankhoz, megfogni legalább, hát nem engedték, elhessegettek onnan bennünket. Majd a végén a felsősök elmagyarázták nekik, hogy ha megfordulnak, és jobbra mennek, akkor ott lesz Harka. Ez a két monstrum hatalmas zajjal járt, a géppuskák légvédelmi állásban, megforgatták a tornyot is, hát tiszta háborús életképek voltak! Aztán másnap megtapasztaltuk, de nem a központban, hanem egy kicsit Sopron irányában alakítottak ki egy ellenőrző pontot, a tankot ott leállították, aztán ellenőrizték a Sopronból beérkező forgalmat. Úgy tudták, eligazították őket, hogy a személyi igazolványban volt egy kettes, nagy kettes lepecsételve. Akinek volt kettes, az a határsávban tartózkodhatott, akinek nem volt kettes, már vitték is be a szűrőállomásra, Sopronba. Ez az állapot körülbelül december elejéig tartott, amikor az oroszok látták el a határvédelmi feladatokat.

Hát azt mondanom sem kell, nekünk ez volt életünk nagy élménye az orosz hadsereggel, mert naponta mentünk, hamar kialakult a cserekereskedelem, nem volt nekik cigarettapapírjuk, ami a boltban volt, megvették seperc alatt, de nem volt elég. És akkor mondták, hogy vihetünk újságot is, és vittünk újságot, ők meg belenyúltak a zsebükbe, ott volt a mahorka, ez a kapadohány, akkor abba belemarkoltak, és mehettünk, de az újság maradt, abból sodortak cigarettát. És cigarettáztak. Na most, ha vittünk rendes cigarettapapírt, akkor fölülhettünk a tankra, a motorháztetőre, de

csak oda, előre. Életem élménye, hogy megfoghattam a Kalasnyikovot, ott volt rajta, meg a tusát megfoghattam, hát valami hihetetlen, legalábbis nekem örök élmény maradt. Aztán pötyögtünk velük, amit hallottunk vagy tanultunk közben a nagyobbaktól, azért úgy nagyjából megértettük egymást. Velünk nem is voltak bizalmatlanok, nagyon barátságosak voltak, mert nem messze húzódott tőlük egy vasúti töltés, ez a Bécsújhely–Sopron-vasútvonal, olyan három méter magas töltés. Ez kiváló volt, mert közben leesett a hó, meg élelmiszerük nem nagyon lehetett, az őrnek feladatként kiadták, a vasúti töltésen átszaladó nyulakat le kellett lőni. A lőtt nyulat bevihettük boldogan, és akkor azt mondták: „Na jó, ez a papa vagy mama, viheted!" Tehát így volt a barátságunk az orosszal.

Van még egy élmény, aztán ez a téma ki is merül részemről. Az egyetemisták felvonulást, tüntetést tartottak több esetben Sopronban. Ugye ezt tudtuk, akinek volt középiskolás testvére, az Sopronból hozta haza, hogy a diákság föl lett szólítva, mehetnek tüntetni. Ilyen rigmusokat, csasztuskákat tanultak be, hogy melyik iskola mit mond, hát mi erre az egészre egyből ráharaptunk, merthogy akkor mi kisdobosok leszünk, mint '48-ban, hogy itt is forradalom lesz, és akkor mi is részt vehetünk mindenben. És írtunk kis verset, hogy azt meg mi fogjuk szavalni, és mi is megyünk felvonulni. Ez addig tartott, míg el nem mondtuk otthon, hogy másnap megyünk ám Sopronba. Még a szobából sem mehettünk ki, senki. Összeszaladtak az anyukák, hogy ez a gyerek mit mondott, húúú! És maradt minden lestoppolva.

– *A szülőknek mégiscsak be kellett menniük ezért-azért Sopronba, hozták-e a hírt, hogy áldozatok vannak Sopronban?*

– Arról nem, de a várható áldozatokról igen, tudniillik az egyetemisták elhozták a fertődi tüzérségtől az ágyúkat, hogy az orosz páncélosokat majd, amik elfoglalnák Sopront, föltartóztatják. Ez egy buta ötlet volt, hogy a soproni zsákot megtartsák addig, amíg nemzetközi tárgyalások nem lesznek, hogy legyen egy viszonyítási pont, hogy ez még szabad, és ez még Magyarország. Végül is ez azért volt butaság, mert egy akkora hadsereg egy üteget seperc alatt szétszór, vagy légi csapást mér rá. A szülők ekkor kezdtek el aggódni. Ha Sopront légi csapás éri, hogy ezeket kiiktassák, akkor a második világháborúból tanulva – amit az amerikaiak és az angolok szétbombáztak, ott kő kövön nem maradt – ennek mi is áldozatul eshetünk. És volt a szomszédban egy domboldalon épült ház, aminek az alsó szintje a hegyoldalba ért, és ott csináltak egy hatalmas pincét. Ez a pince jó mély volt, védhető, és akkor ott a környék lakói összebeszéltek, kirámolták a pincét,

lakhatóvá tették, vittek kempingágyakat vagy lócákat, hogy ha bármilyen hadi cselekményre kerülne sor, oda fogunk menni.

– *Rákészültek erre?*

– Igen. Emlékszem, nagy volt az ijedség a szülők részéről, amíg olyan konszolidált helyzet volt. Legalábbis amit tanultak a második világháborúból, amit tapasztaltak, a szüleim elmentek, és vettek egy csomó sót, olajat, petróleumot, nem tudom ám, miért, merthogy a háborúban sem tudtunk volna világítani, nem volt petróleumlámpánk sem, de petróleumot vettek. Meg cukrot, meg ami pénz volt, azt elvásárolták mindenre, mert a pénz is el fog értéktelenedni.

– *Okultak a világháború utáni hatalmas hiperinflációból. Tehát így élte meg 1956-ot saját maga és a család is. A nagycsaládot nem érte semmiféle atrocitás vagy veszteség?*

– De érte, mert az anyai nagybátyám tagja lett a falusi nemzetőrszervezetnek Egerváron. A helyi szervezetért megkínálták utána, internálták annak rendje és módja szerint vagy fél évre Kistarcsára. Tehát elvitték.

– *Erről beszéltek a családban '57-ben?*

– Persze, mert ez antipolitikai megközelítés volt, hogy mi a francnak avatkozott bele. Merthogy ő a faluért tette, meg az emberekért, na és most mi van? Azt sem mondta a falu a feleségének, hogy: „Hú, szegény Bözsi, hát mi van?" Mintha nem is történt volna semmi.

– *Gyerekük volt?*

– Volt. Két gyerek volt. Nehezen élték meg, de a nagyszülők mindenben támogatták őket. Mivel maszek varrónő volt az ángyunk, így nem tudtak vele mit csinálni. Úgyhogy a szűkebb körből mással nem történt semmi, a másod-unokatestvéri körből két fiatal fickó tűzött el, az egyik Kanadába, a másik az Egyesült Államokba.

– *Tettek is valamit az '56-os forradalom alatt, vagy csak egyszerűen meglátták a szabadság lehetőségét?*

– Budapesten tanultak, a Rákosi-vasműbe vették fel őket, mert kérvényt írtak, ugye az özvegyasszony nevelte a négy gyereket, és akkor kettőt ipari tanulónak fölvettek, és aztán el is húztak.

– *Tehát mennyire érintette '56 a nagy családot?*

– Még pontosan annyi van '56-hoz, hogy a néhai feleségem brennbergbányai,[6] az egy nemzetiségi falu, bányászfalu, német ajkú bányászok lakták. Ők megúszták a kitelepítést, mert bányász volt az apja, tehát

[6] Brennbergbánya Sopron településrésze 1 km-re Ausztriától.

őket levették a listáról. '56-ban tőlük is kiment a nagymama, a feleségem nagymamája meg a tántikája, meg annak a családja, tehát vitték a mamát is. Őket viszont ebben az időben, mivel '52-ben bezárt a bánya, levitték Várpalotára. Ipari központokba vitték őket, bányákba. A korábbi bányász megint bányába került. Ez kényszerítő intézkedés volt. De ugyanúgy vitték apósomnak a nővérét és annak családját is. Csak Várpalotán volt egy nagyobb összetűzés, az oroszok belelőttek a tömegbe, agyonlőtték a sógorát, tehát a nővérének a férjét. Ott maradt három gyerek. Hát mi legyen? A mama úgyis kiment a brennbergi házból. Akkor indíts haza! Az egész föl, egy teherautóra fölpakolták a koporsót és mindent, és az összes jött haza, és Brennbergben laktak.

– *Tehát visszakerültek Brennbergbányára pont '56 következtében.*

– Ott megnyitották a külszíni fejtést, az egy évig ment. Aztán utána az apósomat visszahelyezték Tatabányára, de a család már nem követte, ők ott maradtak, apósom kéthetente ingázott. Hát ennyit '56-ról.

– *Felesége családtörténetét '56-os vonatkozásában mondta el. Visszatérve az iskolára: a Berzsenyibe járt, és közben sportolt. A sport mennyiben volt előremutató, mennyiben gondolt arra akkor, hogy a sporttal érvényesülni tud. Hiszen említette, ha a soproni vasműben marad, akkor biztosítva lett volna az állása, közben sportolhatott és továbbtanulhatott volna. Ez hogyan alakult?*

– Ez nem lett volna rossz mulatság, nem nézett ki rossznak, csak volt egy alapproblémája. Én teljesen önállóan akartam felnőtt vagy nagyfiú lenni. Viszont ahhoz nem fizettek volna annyit, pontosan azért, mert iskolába jártam volna, hogy önálló egzisztenciát tudjak kialakítani.

– *Elszakadni otthonról. Ezt szerette volna.*

– Úgy elszakadni, hogy én itt lakom, ez az én lakásom, aztán időnként hazamegyek, mert azért haza kell menni, meg hát azért a szülők. De összességében a saját életemet akartam élni. Már 19 éves voltam, akkor fejeztem be a Berzsenyit. Az ember ilyenkor „örökké tart", örökké te meg örökké csak te! Belekeveredtem a szerelembe, és megbeszéltük, hogy össze is házasodunk. Egy soproni sváb lány volt. Ekkor jött Kiss Józsi barátom, a bátyja tüzértiszt volt, aki vagy öt évig tanult Moszkvában, akkor volt már rakétás részleg, annak lett a parancsnoka. Nagyon okos család volt, a másik bátyja tanító, a nővére óvónő volt. Kiss Józsi is jó tanuló volt, de hogy a bátyja és az apja katonatiszt, miket meséltek, és milyen jó lenne... De hogy menjen ő oda egyedül, mit vesztek én, kísérjem el, jelentkezzünk oda! Mondtam, engem a rakéták érdekelnek, de ilyen mélységig nem. Akkor találjuk ki, hogy mi akarok lenni! „Hát figyelj ide, legyél határőr! Te szereted

13. A soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium 3/a és 3/b osztályának „Vasas" politechnikai csoportja, 1963 (Bella Árpád az álló sor jobb szélén)

az erdőt, ott lehetsz erdőben, lesznek lovak, lovagolhatsz, meg ott vadászni is lehet, ott van virág, természet. Meg itt is van határőrség, és akkor majd ide visszajövök, és itt lesz a mennyország. Hát elmentünk Budapestre. Ez egy háromnapos felvételi volt.

– *A szülők tudták ezt? Mert még nem költözött el otthonról.*

– Tudták. Anyám elkezdett sírdogálni, de tudta, hogyha a fejembe veszek valamit, akkor nem lehet kiverni belőle. Próbált a lelkemre hatni, hogy gondoljak bele. Apám az a másik véglet volt: „Akkor majd megtudod, majd az első hónap után pucolsz haza, hogy hozzalak haza, majd ott gatyába ráznak!

– *Ez volt az apai intelem?*

– Ezt olyan „nagyon kedvesen" mondta. Így „biztatott", hogy milyen jó. Én meg csak azért is. Hogy majd én ettől megijedek. De elmentünk, és már akkor mondták Kiss Jóskának a felvételi után, írtak neki egy papírt, hogy jelentkezzen, mutassa meg a körzeti orvosnak, és a szívét nézesse meg, mert szerintük valami gond van. Az orvosi vizsgálaton valami szívproblémát állapítottak meg. Aztán jött is a papír, hogy köszönik szépen, de egészségügyi okból nem veszik fel, nekem meg jött, hogy felvettek a határőr növendékszázadba.

14. Beöltöző, Bella Árpád a Kossuth Lajos Katonai Főiskola laktanyájában

– Itt egy kicsit álljunk meg, szerintem nagyon érdekes részletek fognak felszínre jönni. '56 után vagyunk, elvégezte a Berzsenyit, már túl van az első szerelmen, és mégis eldönti, hogy elmegy szülői támogatás nélkül is erre a katonai főiskolára, de melyik katonai főiskoláról van szó, ugye mert ez nem derült ki. Budapesten hova jelentkezik?

– Ez az Egyesített Tiszti Iskola volt '65-ben, az Üllői úti laktanya. Ez lett aztán két év múlva a Kossuth Lajos Katonai Főiskola és a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola.[7] Ez az egyesített tiszti iskola hadnagyi rangot adott az elvégzés négy éve után. Csak akkor még az első évben az volt a rend, hogy mindenki annak a fegyvernemnek az iskolájában tölti, ahova felvették, a másodikat pedig fönn, az egyesített tiszti főiskolán, 1966-tól a főiskolán.

– Az első évben akkor ilyen alaki, nagyobb hangsúllyal fizikai képzés volt?

– Annál több volt. Mert volt ugye az alapkiképzés. Minden embernek, függetlenül attól, hogy például tűzoltó vagy vasutas akar lenni, volt egy alapképzés, két hónap. A határőrségnek Szegeden volt ez az elsőéves tiszti iskolája, és ennek az volt a lényege, hogy megcsináltuk a katonai képzést,

[7] Helyesen: Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola, Bolyai nevét 1991-ben vette fel.

mellette civil képzésként a Szegedi Tanárképző Főiskoláról jártak be aztán oktatni a civil tantárgyakat.

– Milyen civil tantárgyakat oktattak akkor?

– Akik az őrsre kerültek, azok földrajztanárok lettek, akik a határforgalom-ellenőrzést tanulták, mint én, mi németet tanultunk.

– Tehát a nyelvi képzést erősítették, hiszen kapcsolatba kerülnek majd az emberekkel?

– Hát hogyne. Amit egy pedagógusképzés során tanítani kell, azt ott végigtanították a neveléselmélettől kezdve Szegeden. És az első évben meg kellett tanulni gépkocsit vezetni, akinek nem volt jogosítványa, teherautóig bezárólag. Meg kellett tanulni úszni, aki nem tudott. És meg kellett tanulni lovagolni, ez parádés egy hónapom volt Kiskunhalason. A határőrségnek volt lovasiskolája, mert a határőrcsapatoknál szerveztek lovas járőrt minden őrsön, és azoknak a kiképzését, akik lovas járőrök lettek, Kiskunhalason tartották. Volt egy nyolcvanlovas hatalmas objektum, ménes, aminek gyakorlatilag a kezelése, a trenírozása meg az évvilágon minden a határőrségnek a feladata volt. Ez nagy élmény volt. Van is valahol fénykép róla.

– Még egy dolog, ami itt a képzéssel kapcsolatos, mert mindig elhangzik, hogy az orosz jelenlétnek a lenyomata mindenhol érezhető volt. Mennyiben volt érezhető a képzési anyagban a nyelv, akár az ideológia, mennyire emelték be azokba az alaptantárgyakba, amiket a civil tanárok tanítottak a civil tárgyakban?

– Ezen sokat gondolkodtam. Változatlanul az a benyomásom, hogy '65-ben a politikai oktatásnak a szintje meg a mélysége a fele volt, mint a későbbi időszakban, tehát már fönn Budapesten egy évvel később. Már akkor a tudományos szocializmus meg ezek mentek. Tehát az lényeges, hogy a politika úgy *en bloc* engem nem érdekelt. Csak annyira, amennyit megbeszéltünk Bánfalván meg a gimnáziumban, hogy a bécsi tévé miket mondott Magyarországról, vagy miket mondott a Szovjetunióról. Tehát kicseréltük az osztálytársaimmal a híreket.

– Hatással volt önökre az osztrák tévé műsorra. Most egy kérdés még ide, de ez most nem a szegedi iskolára vonatkozik, hanem a középiskolás világra. A rádió és most már a tévé is előkerült, ami azért akkor elég ritka volt, mennyiben érintette önöket a rádió és a tévé mint készülék meg egyáltalán az informálás lehetősége?

– Végül is az teljesen nyilvánvaló volt, de ez a szülői viselkedésből meg a környezet reagálásából is egyértelmű volt, kézzel fogható, hogy amit

mondogattak a Nyugatról, akár társadalompolitikai vonatkozásban, akár gazdaságpolitikában, az nem igaz, tehát az úgy *en bloc* nem igaz.

– *Megvolt a kettősség?*

– Igen. Nem tudom, miért mondtuk, hogy „na, ez a politika!". Nekünk az volt a politika. És nem is érdekelt bennünket.

– *Tehát a magyar rádión keresztül érkező hírre vagy információra így reagáltak. És akkor a bécsi rádiót hallgatták, hiszen németül tudtak?*

– Rengeteg mindent fölszedtünk, szülők is, gyerekek is. Meg hát, amit nem tudtunk, a sváb gyerekek elmondták. Na most, akkor mit mondott a kancellár, meg mit mondott a német? Ugye ezek a nagy politikusok voltak. Tehát valahogyan az állt hozzánk közelebb, és az volt úgy végül is elfogadhatóbb meg igazabb. Nem azért, mert a bécsi tévé vagy rádió mondta, hanem amit mondtak, és ahogy mondták meg ahogy itt mondták, meg amit itt tapasztaltunk, hát az a gyereknek is ég és föld különbség volt.

– *Ezzel az „útravalóval" érkezett Szegedre, és ennek alapján állítja, hogy kevésbé volt ideologikus a szegedi első év?*

– Az biztos.

– *A gyakorlati, szakmai képzés nagyobb súllyal volt jelen, mint az ideológiai. Milyen tanár vagy tanárok tartották, emlékszik-e valakire, aki marxizmust vagy bármiféle ideológiai képzést tartott?*

– Hát igen, egy Bollók József nevű közgazdász tanította a politikai gazdaságtant. Inkább volt gazdasági szakember, mint politikai rétor, na most abban az időszakban volt ez a gazdasági lépésváltás, a 60-as években, tehát ő inkább onnan közelítette meg. Ahogy visszaemlékszem erre, a gyárak termelése hogy lesz rentábilis, meg a fizetésről, ilyen hétköznapi dolgokról beszélt. Ezek érdekeltek is bennünket, mert azért a pénz, bármennyire is fiatalok voltunk, meg bármennyire is nem törődtünk vele úgy különösebben, azért az mindenképpen megfogott vagy megragadt bennünk. Tehát tanulgattuk is, meg érdekesnek is találtuk. Szó se róla, elindult a politikai nevelőmunka, mentek a politikai tájékoztatók, fölolvasták, hogy mit írt a *Népszabadság*, na, az volt a politika, és kész, azt mondták.

– *Ez volt a politika. Ezt hivatásos tiszt tartotta rendszeresen, milyen rendszerességgel?*

– Minden héten volt politikai tájékoztató. A határőrségnél és a hadseregben erre politikai bizottsági határozat született, hogy a politikai nevelőmunkát integrálni kell az oktatásba és a nevelésbe. Rendszeresíteni kellett, '56-ig volt ugye az úgynevezett politikai tiszt, akinek elvették azt a jogát, hogy párhuzamos parancsnok legyen. Tehát nemcsak a parancsnoknak kellett

15. Az elsőéves növendékszázad eskütétele. Szeged, 1965. szeptember 30.

aláírnia a parancsot, hanem a politikai tisztnek is jóváhagyni, ez a politikai helyettesítési rendszer. Ez megmaradt olyan formában, hogy a politikai helyettes a parancsnok közvetlen alárendeltségébe tartozott, politikai munkás volt, tehát kimondták, hogy politikai munkás, a központi bizottság apparátusának tagja, ugyanakkor a katonai hierarchiában parancsnokhelyettesi hatáskörrel rendelkezett.

– *Szegeden ezzel a struktúrával találkozott?*

– Igen. Ez azért volt érdekes, mert mi ilyet nem láttunk, nem hallottunk, hogy politikai helyettes. Hogyan mondták ezt az oroszoknál? Ő volt az instruktor vagy micsoda, aki énekelt meg vitte a zászlót, meg „hajrá, fiúk!". Nálunk Stumpfhauser Gézának hívták, amíg élek, nem felejtem el, ő volt a század politikai helyettese.

– *A szegedi évfolyamnak a parancsnoka?*

– Az első évfolyam kihelyezett tagozatként funkcionált ott, önálló századként. A század politikai helyettese.

– *Szegeden hova szállásolták el önöket?*

– Hát megvolt a laktanyánk. Ezek a repülőtérnek, ami akkor már nem funkcionált, voltak a parancsnoki épületei.

– *Tehát ott volt a századerős határőr-alakulat, és ennek a parancsnokhelyettese, politikai helyettese volt Stumpfhauser. És ki volt akkor a parancsnok?*

– Tota Gyula nevű őrnagy, aki mellesleg a Magyar–Szovjet Baráti Társaság szegedi vezetője volt, tehát azért megvolt a bizalmi alap. Aztán volt három hivatásos szakaszparancsnok, Vincze Vilmos volt a mi szakaszparancsnokunk, egy talpig úriember, egy igazi tiszt, aki a politikát lesajnálta, a szakmát meg a valóságnak megfelelően tanította.

– *Milyen idős lehetett?*

– Olyan 35 év körüli.

– *Csak azért kérdezem, mert a hadsereg is többszörös „reformon" esett át, és keresem azt a vonalat az ön képzésében, ahova az a fajta szakmaiság türemkedne be, jelenne meg vagy bukkanna föl, ami a két világháború közötti képzésből még fennmaradt.*

– Semmilyen formában nem jelent meg, sőt, aki a határőrség múltjából bármire is kíváncsi volt, meg akarta tanulni, vagy tudni akarta, azt autodidakta módon kellett megtennie. Tehát nem volt sem emlegetés, sem hivatkozás, utalás, mint hogyha az élet úgy '56-tól kezdődött volna, '57-től, bocsánat!

– *Semmiféle utalás nem történt arra, hogy az '56-ban bekövetkezett eseményeket önöknek hogyan adják át, hiszen történelmet, földrajzot is tanultak?*

– Személyre lebontva. Olyan formában, hogy a kedvelt parancsnok Dudás István volt ott, a győri elhíresült mészáros, aki a határőrség állományából megvédte a munkás–paraszt hatalmat, és ő volt a kedvelt parancsnok elvtárs Kiskunhalason. Akinek az édesanyja naponta halhatott volna meg, ha fog az átok. Tudniillik ott lakott Szegeden, és vélhetően azért jó fiú lehetett ez a Dudás, mert heti gyakorisággal meglátogatta Kiskunhalason az ott élő özvegy édesanyját. Na most megvolt az a feudális hierarchia, hogy fölhívták a századparancsnokot, ezt a Tota Gyulát, és a titkárnő mondta, hogy a parancsnok elvtárs elindult Szegedre. Hát erre beindult a pánik és a körletmunka, súrolás, szidolozás, takarítás, mert ha bejön a Dudás elvtárs, és ott rendetlenség van, akkor az megnézheti magát. Hát ennyit a Dudás dolgáról. Aztán a határőrségnél akkor bontott szárnyat gyakorlatilag a politikai csoportfőnök, Ábel László ezredes,[8] aki Szovjetunióban végzett, ugye munkás–paraszt tiszt, megmaradt a paraszt jelleg, és hazajött '55-ben Moszkvából szovjet feleséggel, tehát virtigli

[8] Ábel László (1927–1920). A Határőrség Országos Parancsnoksága Politikai Csoportfőnökségén csoportfőnök, a parancsnok politikai helyettese 1960–1987 között, 1976-tól vezérőrnagy.

típustiszt, etalon. Olyan országos parancsnokhelyettes volt, politikai csoportfőnök. Aki '56-tól azért érdekes, mert ő Moszkvában frissen végzett, a pécsi határőrkerülethez vezényelték politikai osztályvezetőnek. Felvitték a pécsi századot, egy egész századot a forradalom első napjaira a Magyar Rádió védelmére, mire felértek, elküldték őket a pártközpont védelmére. Na, ez idáig még minden rendben van, csak hát elfelejtették megmondani a védőknek, hogy ezek melyik úton mennek be. Vagy ha megmondták, akkor ezek nem azon az úton mentek be, aztán jól összelövöldözték egymást, a védők és a felmentő sereg. És ráfogták, akkor volt a Kossuth téri sortűz, ráfogták az „ellenforradalmárokra", hogy ők az „ellenforradalmárokkal" vívott tűzharcban sebesültek meg, és mint a feszületet, hordták körbe Ábel elvtársat.

– *Értem, valójában szakmai tévedésről beszélünk.*

– Ez nem tévedés volt, ez bűn!

– *Szakmai oldalról nézve ez szakmaiatlanság, tehát a hozzá nem értésnek az eredménye.*

– Ez non plus ultra. Meg a tisztességtelenségnek is, és hazudozásnak. És volt pofája utána azt mondani: „Én megsebesültem az ellenforradalmárokkal vívott tűzharcban!" Hát erre nem lehetett tekinteni.

– *Ön megkezdte iskoláit Szegeden, és egy ideig Kiskunhalason kapták meg a gyakorlati képzést. Ugye, ha valaki lovagolni szeretett, akarom mondani, nem szeretett volna, akkor is kellett, és ott tanulta meg a lovaglást.*

– Két hónap az alapképzés. Egy hónap pedig a lovaglás, és ez idő alatt az, aki délelőtt lovagolt, délután vezetett.

– *Akkor valójában kitelepült a század Kiskunhalasra, és akkor ez már nagyjából három hónap. És Kiskunhalason hol zajlott? Lennie kellett egy körzetnek? Valahova el kellett helyezni ezt az állományt?*

– Ez hajdan egy huszárlaktanya volt, amit aztán a határőrség kapott meg, ha jól emlékszem, '53-ban, a laktanyát és a lovak egy részét meg a lófelszerelést, és ott beüzemelte a saját lovasiskoláját. Addig ott volt az MN-nek[9] a lovasezrede, de az megszűnt, mert ugye gépesítés jött. És volt egy századnyi ember, tehát nyolcvan férőhely: nyolcvan ló, nyolcvan ember. És hatalmas laktanyaudvar nyárfákkal, ugye októberben már hull a levél, és akkor azt összetakarítani minden reggel, hát az valami eszméletlen. Na hát ezek szép élmények!

[9] Magyar Néphadsereg.

16. Bella Árpád elsőéves tiszti iskolai növendékként a határőrség Kiskunhalasi Lovasiskolájának lovaglókiképzésén a Peking nevű lóval, 1965. október

– És visszatérünk Szegedre. Hiszen ott folytatták az iskoláikat. Mennyiben érzi úgy, hogy önnek mint az adott szakterületre irányított elsőéves hallgatónak a nyelvi készségét megfelelően fejlesztették? Tehát jó volt-e a németoktatás? Más tárgyaknál voltak-e olyan tisztek, akikre fel tudott nézni akkor, és így utólag is értékálló volt, amit tanítottak?

– Már említettem, aki a határőrizetet oktatta másik szakaszoknál is, a szakaszparancsnokunk, Vincze Vilmos, én őt hihetetlenül korrekt és kellő szakmai ismeretekkel felvértezett embernek tartottam meg tartom most is. Fel is néztem rá. Igazi parancsnok volt, tehát emberséges, közvetlen, ugyanakkor távolságtartó, tehát ez pontosan megfelelő ilyen fiatal süvölvényeknek a neveléséhez. Volt a némettanárunk, azóta gondolkodom a nevén, mióta leültünk, ő már egy idősebb úr, egy talpig tanár volt, tehát hihetetlen jó módszerekkel és nagyon jól oktatott. Kedveltük, én meg különösen kedveltem, jóban is volt velem, egy idő után pedig kivívtam ezt a dicsőséget. Ugye föltette a kérdést, és akkor: „Na jó, senki? Na jó. Jön a Bella."

– A gyerekkori némettudás előjött valahol?

– Előjött. A vakok között a félszemű volt a király. Helyi volt a harcásztanár, aztán a lőkiképző tanár. A harcásztanár egy Vass László nevű főhadnagy volt. Ő nem kedveltette meg velünk a harcászatot, kúszatott agybafőbe, sárban, hóban, mindenben, hogy az ellenség ne találjon el. Az egész év tapasztalatát úgy zárnám rövidre, hogy nagyon sok minden nem tetszett aztán.

– Éspedig mi?

– Hát maga az a rideg körülmény, a katonaság. Nem volt apelláta, nem volt, hogy ezt beszéljük meg. Pedig nem volt embertelen, mint az

17. A Kiskunhalasi Lovasiskola lovaglókiképzésén a szegedi növendékszázad 3. szakaszának 1. („repülő") raja, 1965. október 26.

újonckiképzéseken szokott olyan lenni, hogy szívatják keresztbe-kasul, de fizikailag bennünket is szívattak. Csak hát a mi rajparancsnokunk a tájfutó bajnokságon az első ötben volt mindig. „Rugólábúnak" hívtuk, mert nem is tudott állni vagy menni, csak futni. Ez aztán úgy visszaadta az önbizalmam, már csak azért is. Ha kivonultunk, akkor csak a vaságyat nem vittük felszerelésként. Na most, ha nagyon meg akart bennünket viccelni, akkor vezényelte, hogy „gáz!", föl a gázálarcot, és akkor jött, mit tudom én, a „légi csapás!" vagy „repülő!", és futni. Ugye gázálarc nélkül is 35 kilóval fusson az ember, meg főleg utána. Hát úgy tudott futni, hogy nem igaz!

– Rajta nem volt teljes menetfelszerelés?

– Hát valakinek parancsnoknak is kellett lennie.

– Miből állt ez a menetfelszerelés? Fel tudná ezt sorolni nagyjából? Csak hogy képet kapjunk arról, hogy az 1950-es évek végén, 60-as évek elején milyen a technikai felszerelés.

– Hú, te Szűz Mária! Volt a géppisztoly és a hat tár, az két tártáska. Meg volt a kulacs, a gyalogsági ásó, hátizsák. Hátizsákban a tisztálkodási eszköz, a ruha, evőkészlet, akkor mi kellett még? Fegyvertisztító eszközök, rajta volt egy pokróc összetekerve, tehát így összehajtva, meg rohamsisak. A gázálarc az oldalunkon volt.

18. Harcászati terepfoglalkozás Budapest határában, 1968

– *A fegyvert hogyan rakták fel? Milyen típusú volt?*

– AK géppisztoly.[10] Az előtte való években cserélték le a korábbi PPS-t.[11] Vagy AK gépkarabély, de akkor már egységesen, na most ezért volt a három tár betárazva.

– *Éles lőszerrel mentek gyakorlatra is?*

– Igen, de azt soha nem táraztuk be, azt csak vittük, hogy szokjuk. Hát végül is az hozta meg a bizalmamat magam iránt, hogy egy idő után meghülyítettem ezt a Bíró Lajos tizedest, mert ott voltam a nyomában. Olyan jó kondiban voltam az edzésektől, tavasztól késő őszig futballoztunk folyamatos edzésben, télen meg a sízakosztályban síeltünk.

– *Ez még a berzsenyis korszak?*

– Igen. Egyszerűen nem volt ellenfél, olyan kondiban voltam. Ugye ment nekem, és tetszett, hogy „hulltak" az ilyen apróbb emberek, azok még lőkiképzésre vitték a dolingert,[12] a lőtáblákat, de hát így volt. Hát rizi-

[10] Avtomat Kalasnyikova, egy gázüzemű, 7,62×39 mm-es gépkarabély.

[11] PPS–41 (Spagin géppisztoly, a szovjet katonák között Papasa): a II. világháborúban a Vörös Hadsereg legnagyobb számban alkalmazott szovjet, 7,62 mm-es géppisztolya.

[12] Lemezből készült lőtábla.

kóztam, hogy én tényleg végigcsinálom-e ezt az egészet. Tetszett maga a szakma, habár az elején borzasztó mérges voltam, mert ugye én őrsre kívántam menni, az erdőbe, meg Sopronban kinn a Muckra,[13] ott micsoda szuper lesz!

– *Muckon mire gondol?*

– A Muck az egy domb, domb? Egy 500 méteres hegynek a teteje, ahol volt korábban egy terméskőből meg vörösfenyő-gerendából épített menedékház, amit a határőrség '48-ban kommunizált. És aztán lett ott egy őrs, egy vadonatúj őrs, egy típusőrs, és akkor lett egy pihenőház is, hogy oda kimehettek a parancsnokság tisztjei családostul hétvégére. Ez egy híres hely volt Sopronban, mert oda nem lehetett menni, a határsávon belül volt, ugye ez egy fogalom volt a városban. Meg ez volt a legmagasabb pont, ennél magasabban fekvő őrs nem létezett. És szép rálátás nyílt a Fertőre, onnan meg a Schneebergre[14] is, a legközelebbi osztrák hegyre.

– *Forgatta a fejében, hogy nem biztos, hogy végigcsinálja ezt az egészet. Mi volt az, ami megtartotta, hogy mégiscsak maradt?*

– Őrsre akartam menni, és akkor mondták, hogy én már vállaltam, és nem őrsre megyek, hanem határátkelőre, és pont. „Van-e felesleges kérdés?" Mondtam, hogy nincsen, akkor én oda megyek. Erdőbe akartam menni, erre mentem a benzingőzbe, lehettem volna benzinkutas is ennyi erővel. Viszont tetszett akkor a nyelv, meg kivittek bennünket a szegedi határátkelőhelyre, hogy ott mit csinálnak, hogy csinálják. Az azért tetszett. El tudtam volna képzelni. De nem voltam olyan teljesen biztos benne. Meg Szeged is rohadt messze volt Soprontól, hát volt úgy, hogy lekéstem a csatlakozást Pesten, és másnap reggelre értem haza, Győrtől még tehervonattal is mentem, éjjel már nem jártak vonatok.

– *Arra gondol, hogy eltávozást kapott annak idején az iskolából.*

– Nem sokat. Háromszor, ha otthon voltam az egy év alatt. Aztán ugye a másik, ami hajtott, meg hogy hát azért csak haza kéne járni, hogy otthon csak volt „örökkön örökké!" meg „csak veled!". És az első iskolai év után kiderült, hogy eddig tartott a szerelem, és akkor most már annyira nem volt érdekes, hogy hazamenjek, amire addig az ember törekedett. Meg mit szólnak majd otthon, hogy bedobom a törölközőt?

– *Akkor az a büszkeség és a bizonyítási vágy mégiscsak megmaradt.*

[13] A Soproni-hegységben 522 méteres magaslat.

[14] 2076 méteres hegycsúcs a Keleti-Alpokban, Alsó-Ausztriában.

– Igen. Hogy apámnak bebizonyítsam. „Majd megtudod!" De ez nem csak rá volt jellemző, az egész korosztályra, rengeteg visszatérő motívum volt a nevelésben is, meg az apáknál ebben a gondolkodásban.

– *Befejezte az első, szegedi évet. Jött a váltás, Budapestre került. Ha összegezné, hogyan zárta le az első esztendőt?*

– Ha úgy veszem, hogy hogyan értékeltek, nagyon jóra. Elismert manusz lettem ott, tudták, hogy ez mit tud, mire lehet vele számítani. És egy percig nem merült föl, mert bizony voltak, akiket eltanácsoltak.

– *Körülbelül mekkora volt a lemorzsolás?*

– Olyan 10–15 százalék. Akkor ez a csapat érkezik Budapestre kora ősszel. Az Üllői útra. A Népligettel szemben, most már le van dózerolva, egypár éve még állt a k. u. k.[15] ezred, 1. számú gyalogsági ezred laktanyája volt.

– *Hogyan folytatódott az első év tapasztalata után a második év?*

– Hasonló volt az első évhez, mert azt már teljes egészében a honvédség uralta, felügyelte, vezérelte meg vezette.

– *Előtte kik uralták?*

– Az első évet kimondottan a határőrség. Oda honvéd nem jött át, sem honvédtiszt, sem honvédség, sem felügyelet, semmi. Viszont itt ennek az ellenkezője volt, kizárólag és kimondottan a Honvédelmi Minisztérium és annak a kiképzési főcsoportfőnöksége, illetve a egyesített tiszti iskola mint önálló létesítmény funkcionált. Honvéd tábornok parancsnoksága alatt, és a szakképzést a határőr tanszék végezte. Viszont az összes járulékos tantárgyat, tehát ami az összfegyvernemi képzéshez kellett, azt mind a szakirányú fegyvernemek tisztjei végezték.

– *Milyen fegyvernemi tárgyak vannak ekkor? Hiszen akkor teljesen új tanári gárdával szembesül, egy teljesen új megfelelési szintet kellett újra kezdeni.*

– Mi kétszer voltunk újoncok.

– *Mármint alaki kiképzéssel kezdték?*

– Alaki kiképzés tantárgyként szerepelt. Aztán értelemszerűen a fegyvernemi szakismeretek, tehát volt az alaptantárgy, a harcászat mint non plus ultra. Meg volt a határőrizet mint alap, aztán volt az alaki kiképzés, tehát az alapkiképzés, és aztán jött a tüzérismeret, mit tudom én, a légvédelmi ismeret, tereptan...

– *Ezek szakmai tantárgyak voltak, és a politikai kiképzés?*

[15] Kaiserlich und königlich, császári és királyi (német).

– Azok meg a társadalomtudományi tantárgyak, azokat viszont a társadalmi tanszék oktatta. Az első évben Szegeden. Ott kezdtünk, azt hiszem, a tudományos szocializmussal, ha jól emlékszem.

– *Jó, rendben. A második évben az említett tanszéki vagy szakági képzéseket, fegyvernemi képzéseket kihez tudja kötni?*

– A lőkiképző tanárunk Gyönyörű József volt. Egyébként ilyen kreol bőrű ember, aki még Gyönyörű József is, de eléggé rapszodikus volt. Azt hinné az ember, hogy egy lőkiképző tanár kellő hidegvérrel, nyugalommal rendelkezik, nahát ő nem ez a kategória volt! Voltak ilyen vidám percek, amikor összeveszett a kollegájával, hogy most ez nem tízes kör volt, hanem kilences, szóval ilyeneken, és akkor derült az egész osztály, hogy „mi, honvédtisztek tartsunk össze!". Na, ez egy darabig szállóige is volt a szakaszunkban, mert hallottuk, hogy a Gyönyörű mondta, azt hiszem, Szabó őrnagynak: „Ne hülyéskedj, legalább mi, honvédtisztek tartsunk össze!" És akkor mondtuk, hogy mi is tartsunk össze. De hogy miben kellett összetartani, nem tudom. Aztán volt a harcásztanárunk, ez azért maradt meg bennem, mert brennbergi származású, Horváth Gyula őrnagy. Ő azért érdekes, mert az ő édesapjáé volt a tiszti kantin Brennbergben. Tiszti kantin a bányatiszteknek, tehát hasonló hierarchia volt, mint a katonai, és annak ő volt a tulajdonosa. Ő virtigli magyar származású, szóval olyan Szombathely környékiek, viszont németül tanult meg beszélni.

19. Bella Árpád másodéves tiszti iskolai növendékként, Budapest, 1966. november

– *„Elfelejtett" magyarul beszélni?*

– Igen, na most én először nem tudtam, és érdekes módon ezt odahaza sem hallottam, hogy van ilyen tiszt. És amikor megszólalt először, abban a pillanatban, „Úristen, hát ez egy sváb gyerek!", a fülem hozzá volt már szokva ezekhez, ez úgy megmaradt. És aztán megismerkedtünk, és olyan

20. A tereptanismeretek gyakorlati oktatásának szünetében, Budajenő, 1968 (Bella Árpád balról az első)

nagy öröm volt, hogy az nem igaz. Aztán volt a határőr osztályfőnökünk is, az egy Szalai Géza nevű, hegykői származású. Elég jeles származású volt a Szalai család, ilyen nagy gazdálkodók, akiknek a leszármazottja volt. Neki köszönhetem, hogy visszakerültem Sopronba. Tudniillik még akkor is az volt a divat, hogy soproni vagy, majd Nyíregyházán tudod értékelni a soproniságot. És nem, visszakerülhettem a saját hazámba, az valami elképesztő! Volt még egy nagy szerencsém, amikor beadtam a házassági kérelmemet, az még akkor új volt, ugye a feleségem tántikái meg onkelói névsora, oda kellett még egy lapot befűzni, mert annyi nagybácsi meg nagynéni élt kinn Nyugaton. Na azt mondták, hogy felejtsem el, nézzek új asszony után, vagy megyek a román határra, aztán majd megtudom. És maradhattam, a mai napig nem értem! Viszont az akkori parancsnokom, Nyirkos László[16] alezredes kellően respektálta a munkámat, nem volt akkor olyan. Két évig voltam a keze alatt, amikor nősültem. Na, volt két ilyen az életemben. Szóval volt elég sok buktató is.

– *Említette, hogy két Sopron környéki volt a tanári karban. Kire emlékszik még a tanári karból, akik a második évben dresszírozták?*

– Volt egy, a tereptant nagyon szerettük, komoly tantárgy, akkor még nem volt semmi masina, hanem mindent térképen kellett számítani. Olvasni, használni meg az égvilágon mindent. Ő Alapi százados, olyan 35–40 éves körüli volt. Nagy koponya volt, ugye a térképtanhoz, illetve a tereptanhoz rengeteg matematikai ismereti készség kell, kente-vágta a dolgot. Hát sokunknak kevésbé ment, viszont mindig feldobta a napnak a hangulatát, mert engedélyezte, hogy a kenyeres zsákba – a kenyeret mindig papírzsákban kaptuk meg, mert tereptanra hideg élelemmel mentünk –,

[16] 1972-től a miskolci határőrkerület parancsnoka.

21. A tereptanismeretek gyakorlati oktatásának szünetében, Budajenő, 1968 (Bella Árpád jobbról a harmadik)

a papírzsákba beletettük a futball-labdát, a gázálarctáskában meg mindig benne volt a tornacipő. „Ha meg tudjátok csinálni, meg ha látom rajtatok, hogy megy, akkor délután nem gyakorlás lesz, hanem futball." Na más sem kellett. Egymásnak segítettünk, fix und fertig[17] voltunk, kajáltunk, és neki a futballnak. Viszont csak kitudódott, mert hát akkor már valószínűleg kezdett dolgozni közöttünk is az elhárítás. Úgy jöttünk rá, hogy a laktanyában fel kellett sorakozni a tehergépkocsi mögé. Létszámellenőrzés, evőeszköz, minden megvan, oké, és megjelent a tanszékvezető meg valamelyik tiszt a tanszékről, már nem emlékszem, hogy ki volt. És akkor megkérdezte: „Alapi elvtárs, százados elvtárs, akkor leellenőrizte őket?" „Igen, leellenőriztem, Szűcs ezredes!" Egyébként ilyen 2 méter 10 centi, úgy hívtuk, hogy brontoszaurusz, a „Bronti". Na, akkor ő is ellenőrzést tartott, és kérte, hogy borítsuk ki a kenyereszsákot. Hoppá, persze borult a kenyereszsák, borult a futball. „Jó, akkor adják elő önként a tornacipőt!", vagy borítsuk ki a táskát. Bukás, szerencsétlent megfenyítették. És azt követően,

[17] Teljesen kész (német).

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

ha volt terepfoglalkozás, mindig küldtek utánunk ellenőrzést, szóval ilyen is történt. Na most, senki nem kedvelte meg ez által, még ha kedvelte is korábban, a tereptant, mert ez már egy presszúra volt.

– *A légvédelemről beszéltünk.*

– Hát rájuk nem emlékszem, megmondom őszintén. Nem hagytak nagy benyomást.

– *Ki volt a politikai tiszt akkor, a helyettes? Mert már beszéltünk a parancsnokról.*

– A politikai tiszt egy Kőrösi, Kőrösi György alezredes, akinek a bátyja, a Kőrösi József belügyminiszter-helyettes. Na most, ezek a Kőrösiek tatabányai bányászcsaládból származtak, akik már ugye anyatejjel szívták magukba a szocialista eszméket. Ez a Kőrösi, a báty, '51-ben került az ÁVH Határőrséghez politikai csoportfőnöknek, és onnan aztán egyenes út vezetett a miniszterhelyettesi beosztásig. Az öccse a bátyja árnyékában sütkérezett, valahogy nem voltunk szimpik egymásnak.

– *Ennyire személyes lett a kapcsolat? Miből fakadt ez a személyeskedés?*

– Hát az én pártpolitikai munkához való hozzáállásomból. Köztudott, azt hiszem, hogy a határőrségnél, főleg a tisztek, ha nem előbb, akkor minimum holnap beléptek a pártba, mert ugye már jelentkeztek. Jelentkeztek, ja.

– *Már az első évben föltették ezt a kérdést, gondolom?*

– Nem, gyakorlatilag a katonai főiskolán lehetett tudni egy dolgot elsőben, már elsőben, hogy kiből lesz főhadnagy. Akinek az apja olyan beosztásban volt, vagy az anyja olyan nagy főnök volt a rokonságban. Már csak a telefonnak kellett megcsörrenni, a piros telefonnak, és hívni a telefonhoz. És azt a gyereket közülünk, az hét szentség, rátették a vörös szőnyegre. Az esetek döntő többségében, ugye mindig az előttünk levő korosztályt szoktuk megbecsülni, és akkor fogadgattunk, hogy kiből lesz főhadnagy. Tehát már menet közben.

– *Tehát az információ keringett. Ismerték az önök fölött levő évfolyamot, és már tudták, hogy ki kicsoda?*

– Igen, előbb-utóbb előjött, hogy ilyen okos, ekkora eszű ember, itt van, hát csodáljuk. Minden évben avattak két-három embert a katonai főiskolán, abból mit tudom én, mi voltunk nyolcvanan, hát kb. olyan 400 főből mindig volt két-három a végzősök közül, akit főhadnagyként avattak. És volt 10–15 hadnagy, tehát akiknek nem érte el a három és felet a tanulmányi átlaga. Minden évfolyamból egy-két párttagot avattak, aki végzett.

– *Azt hittem, menet közben minden évben valakit beléptettek a pártba?*

– Nem, nem, csak akik végeztek. A katonai főiskolán végzett pártpolitikai és közösségi munkájáért. Visszatérve, én köztudottan antipolitikus voltam, meg viták voltak. Amikor javasolták, tehát összeállították a névsort, és volt egy grémium, ami javasolta, odaírták az én nevemet is, hogy javasolják párttagnak, akkor ez a Kőrösi, a mi Kőrösink, akkora botránytt csapott, hogy egy ilyen embert, és kivette a jegyeket, amiket én kaptam a politikai tantárgyakból, ezt még fölavatni sem volna szabad.

22. Bella Árpád végzős növendékként, Budapest, 1969

– *Ez a negyedik évfolyamon zajlott le?*

– Negyedik évfolyamon, az avatás időszakában.

– *Ki tette, a javaslatot?*

– Benne volt a század KISZ-titkára, az osztályfőnök, Szalai alezredes.

– *Szegeden volt egy tiszti garnitúra, amely tanította önöket. Ki volt a KISZ-titkár?*

– Azt már nem tudom. Nem tudom, de summa summarum megszavaztatták a pártalapszervezetet, hát abban bent voltak a tanszék tisztjei, az iskola pártbizottsága, mit tudom én, kicsodák, és hát olyan minősítést adtak ezek a „mi embereink", hogy a közösségi munkát kell nézni, majd ha akar, akkor úgy is tanul.

– *A „mi embereink" a tanárai voltak?*

– Igen. Na most én nagyon büszke voltam. Már csak azért, mert a Kőrösinek nem lett igaza, ki lett pöckölve, aki a piros hetesként mindig, mindent vitt, mert ugye a Kőrösi elvtárs. A másik oldalról meg: a rohadt életbe, akkor ezek szerint ennyi a párt! Fölvesznek, kész.

– *Akkor nem ideológiai alapon vették, hanem az érvényesüléshez, továbblépéshez volt feltétel?*

– Ez akkora szó volt az iskolában, lementem, és már a pártbizottság munkatársa fogadott a kerületnél, mikor jelentkeztünk, hogy megérkeztünk. „Ó, Bella elvtárs!"

23. Bella Árpád szakasztársa, Abinéri Ottó „kardos" esküvője, Budapest, 1969

– *Nagyon fontos dolgot kérdeznék az iskolával kapcsolatosan. Sikerült-e közelebb kerülni valamelyik évfolyamtárshoz, vagy az évfolyamok között mennyire volt átjárhatóság, tehát jóba kerülni más tisztjelöltekkel?*

– Egy szakasz egy osztály volt. Mi a végén úgy tizenöten voltunk vagy maradtunk.

– *Lemorzsolódás mindig van.*

– Hihetetlenül jó kollektíva volt, a mi évfolyamunkból szimpátia alapján rengeteg barátom volt úgy összességében. Sok mindent szerveztem, ilyen sporteseményeket.

– *Milyen eseményt tudott szervezni egy zárt, fegyelmezett, rögzített keretben?*

– Sportolni lehetett. A teremfocit például télen zömében, a nyári vagy a tavaszi hónapokban nagypályán lehetett focizni. Aztán volt sakkverseny, meg voltunk kirándulni, patronáltunk egy iskolát Kispesten.

– *Hogy patronálták? Katonai középiskola volt?*

– Nem, egy civil iskola KISZ-szervezetét patronáltuk, egy gróf volt a KISZ-titkár, mert ő volt ennek a patronáló társaságnak a megbízott vezetője. És akkor azoknak rendeztünk honvédelmi napot, kislabda-, kézigránátdobást meg ilyeneket.

– *Szóval ízelítőt a katonai életből.*

– Ezeket szerveztem, illetve ezeken részt vettem, volt, amikor nem én kezdeményeztem. Eleinte szerveztem, aztán csak részt vettem ebben. Ne mindent én csináljak, ne mindig én!

– *Ezek szerint itt már teljesen feloldódott, a soproni szerelmi szál kiesett, és teljesen felszabadulva, otthonosan érezte magát a katonai objektumon, az ezreden belül, megtalálta a lehetőségeket?*

– Igen. Meg tudtam élni azt a katonai iskolás életet teljes mértékben.

– *Volt-e olyan pillanat az iskolában, amikor úgy érezte, hogy akár ki is kerülhetne, annak ellenére, hogy jól érezte magát? Volt-e olyan helyzet, kihágás, bármi, amiről azt érezte, hogy a politikai vonal rászállt?*

– Nem. Volt egy egészségügyi problémám, aminek az iskola volt az oka, eléggé kellemetlenül érintett, úgyhogy meg is operáltak, kihagytam az iskolaévből három hónapot, de ennek ehhez semmi köze.

– *Egy másik esemény azért mégis befolyásolhatta az életét, 1968. Hol éri, hol tartózkodik a bevonulás idején?*

– Gyakorlatilag a bevonulás otthon ért, emlékszem, kristálytisztán emlékszem, ültem a vonaton, Komáromnál nézegettem, hogy na, látni-e valamit, és úgy mentem be az iskolába. Tehát Komáromnál.

– *Tehát akkor már visszafele tartott az ezredhez otthonról. Ha augusztusban szabadságon, szüneten van, és akkor ez azt jelenti, hogy visszarendelték a laktanyába?*

– Nem rendeltek, akkor telt le, akkor kellett visszamenni. Hallottam a híreket a rádióban, és azon csodálkoztam, volt ilyen kiértesítő rendszer, hogy „vonuljon be a szolgálati helyére!", de semmi ilyen nem volt. És bevonultunk. Mi bementünk a laktanyába, és mindenki jött, hogy „hallottátok?", „mit?", és „mi van?", „hát, majd meglátjuk, mindjárt mondanak valamit" Volt egy rövid, háromperces tájékoztató, „elvtársak, napirend szerint [...] mindenki végezze a dolgát!", slussz.

– *Ki tartotta ezt a tájékoztatót?*

– Valaki az iskola vezetőségéből, nem emlékszem. Összerántották az egész társaságot, és akkor elmondták. Tehát ez nem az évfolyamról szólt, hanem az egész iskola nagyjából négyszáz hallgatóját rendelték az alakulótérre. Ez azért érdekes, ugye mondtam, hogy első év Szeged, a második év Üllői út, a harmadik évtől kezdődően meg a Zách utca, a harmadik évben vált ketté az oktatás, a Bolyai[18] maradt, a Kossuth meg kiköltözött volna

[18] Zalka Máté.

24. A Tavaszi Forradalmi Napok ünnepségére kivezényeltek csoportja, Budapest, 1969 (Bella Árpád a hátsó sorban jobbról a harmadik)

Szentendrére. Csakhogy ott kiderítették, hogy a fele ház bauxitcementből van, tehát nem lehet beköltözni. Ahova be lehetett költözni, oda bevitték, azt hiszem, a tüzéreket meg a páncélosokat vagy kiket, a lövészek meg a határőrök itt maradtak az Zách utcában, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia mögött. Tudniillik az egy ilyen tartalék laktanya volt. A Zách utcaiban olyan világ volt, '50-es, '52-es.

– *Ami még megmaradt negyvenöt után valameddig?*

– Igen, száz férőhelyes hálókörlet, és mit tudom én, ötven férőhelyes ebédlő, mint a vályú, cementből volt a csap, és abban lehetett mosakodni. Tehát ez volt két évig.

– *Tehát az utolsó két év itt zajlott már?*

– Hát, ez elég érdekes helyzet volt ott, de hát még mindig jobb – azt mondják, legalábbis azok, akik utánunk jöttek már, és kikerültek Szentendrére –, mint ott. Hogy onnan bejönni Pestre, és mit tudom én, elmenni Nyírbátorba, tehát az pluszidő volt meg pluszprobléma. De aztán nagyon szép elhelyezést csináltak ott. De mi azt már nem élveztük.

– *A '68-as bevonulásról egy nagyon rövid tájékoztatást kaptak, aminek tartalmáról még nem beszéltünk, szerepük semmilyen szinten nem volt, folyt tovább a képzés. De időszakosan adtak-e tájékoztatást arról, magyarázatot – a képzés részét nem feltételezem –, hogy milyen szereppel kik és miért mentek be?*

– Politikai tájékoztatás volt. Végül is az a hivatalos narratíva, hogy mi felkérésre kisegítettük a testvérnépet, testvérpártot, és egységben, testvéri együttműködésben a Varsói Szerződés csapatai bevonultak. Arra emlékszem direkt, mert a kezdetektől fogva valahogy ki voltam élezve Romániára meg a román vezetésre, hogy elmondták, a román elvtársak nem jöttek. Viszont akkor ezt még nem tudtuk, ez már csak azt követően derült ki egy abban részt vett, aztán kollégámmá vált tiszttől, munkatárstól.

– *Mármint később Sopronban?*

– Igen, hogy a bevonulásban a határőrség az első lépcsőben konkrét és nagyon kényes feladatot vállalt meg hajtott végre.

– *Tevőlegesen?*

– A határőrség fegyverezte le a harcolni kész határőrőrsöket, a szlovák határőrőrsöket.

– *Mármint csehszlovák?*

– Persze, csehszlovák. Na most, gyakorlatilag ezt ilyen részletességgel nem fejtették ki, hanem csak annyit mondtak, hogy a határőr-alegységek is segítették a Varsói Szerződés csapatainak a bevonulását. Mint kiderült, azok az őrsparancsnokok vagy őrsparancsnok-helyettesek, akik a magyar őrsöknél voltak, szemben a túloldalon levő csehszlovák őrsökkel – akikkel napi együttműködés volt –, na, ezzel el is vágták egy életre magukat. Ők kapták azt a parancsot, hogy valami fondorlat útján vegyék fel a kapcsolatot az ottani vezetéssel, parancsnoksággal, és próbálják úgy megoldani, hogy a határőrök meg tudják lepni őket, tehát foglalják el az őrsöt. Tehát, hogy ne legyen akcióképes a csehszlovák őrs.

– *A lefegyverzést meg kellett oldani valamilyen trükkel. És ezt a laktanyában nem tudhatta, erről információja nem lehetett. De az a kollégája, aki részt vett ebben a tevékenységben, mit mondott el, hogy ők konkrétan mit csináltak, és hol?*

– Na, ez azért extra, tudniillik ez a kollégám egy tótkomlósi származású tiszt volt, aki azért került oda, azt hiszem, a rajkai őrshöz, valahol a hármas határ a térségébe vagy a püski őrshöz, na, mindegy, mivel szlovák nemzetiségű, és tudott szlovákul. És mint szlovák ott bízták meg, vagy kapott utasítást, hogy szlovákul vegye fel a kapcsolatot, hogy ő, mit tudom én, jön Pityipalkóból és hoz üzenetet. Tehát, hogy azt imitálja, ő egy szlovák tiszt,

aki most megy oda valami fontos üzenettel, és ez be is jött. Tehát ezt végre tudta hajtani, és az a szemben levő őrs le lett fegyverezve.

– *Ugye most arról beszélünk, hogy a tiszttársa, későbbi tiszttársa, gondolom, nem magyar egyenruhában hajtotta végre ezt, és csehszlovák tisztként nem adott engedélyt fegyverhasználatra. Vagy – nem tudom, hogy elmondta-e így ezt a kollégája – ő átöltözött esetleg orosz ruhába, és úgy hajtotta végre?*

– Nem tudom, tehát a részleteket nem tudom.

– *De tény, amit kijelenthetünk, az ő állítása szerint történt egy ilyen, és bevetették a túloldali őrs megtévesztésére.*

– A szlovák nyelvismerete lett felhasználva a lefegyverzésre. És az akció, amit végrehajtott, sikerrel járt.

– *Visszatérve a főiskolára, az utolsó két évben a tanulmányi eredményei alapján javasolták a felvételit a pártba, a nyelvi készség, a szakmai képességek szerint hadnagyként vagy főhadnagyként végzett?*

– Nem, hadnagyként. Ez a három hónap konkrét kiesés miatt történt.

– *Visszavetette?*

– Tehát én voltam a szegény gyerek, aki három hónapot nyomta a kórházat. Na most, agyon lettem segítve. Ha nem tudtam volna semmit, akkor is jegyet adnak, de nem ötöst, csak négyest, még ha megfeszültem volna, sem kaptam volna ötöst, mert kórházban voltam. Így jeles lett, mert volt, amiből ötöst kaptam, volt, amiből négyest, tehát nem lettem kiváló. De ez inkább pozitív, mert azt is mondhatták volna: „Kész, hát ez hiányzott, akkor leszerelni, aztán kész! Jó napot!"

– *Értem, végül is elkerülte a leszerelést, hadnagyként fejezte be, és ilyenkor mindig van egy nagyon fontos pillanat. A tisztavatás egyértelműen az egyik legfontosabb, legmagasztosabb pillanat ezen a pályán ekkor, de egy nagyon fontos dolgot akarok itt tisztázni. Hogyan választották ki, hogy valaki hova fog kerülni, hogyan zajlott az eljárás, ami szerint egy tisztet valahol elhelyeztek?*

– Hogy ennek mi a metodikája, azt nem tudom, hogy mi volt a körülmény, a koreográfia. Van egy bizottság, behívják a pácienst.

– *Kivel találta magát szembe?*

– A határőrség humán... hát, akkor még nem humánpolitika volt, hanem személyzeti főosztályának a vezetőjével.

– *Ez az iskolának a személyügyese?*

– Nem, de benn volt az iskola személyügyese is.

– *A Honvédelmi Minisztériumból is ment valaki?*

– Nem, a HM-ből abba a bizottságba nem jött senki, a honvédségi tiszteknél viszont a HM-ből ment. És benn volt ebben a bizottságban a határőr tanszék vezetője.

– *Tehát az iskola személyügyese, a határőrség személyügyese és a tanszékvezető?*

– Igen, háromfős bizottság volt, meg volt egy gépírónő.

– *A jegyzőkönyvvezető?*

– Valószínű. Már akkor kristálytiszta, túl vagyunk a vizsgákon, vagy a vizsgák alatt, szóval ilyen vizsgaidőszakban, és elmondják, hogy gyakorlatilag befejeztem a tanulmányaimat. Meg vannak elégedve, vagy avatásra bocsátanak. Viszont, de én ezt inkább hallottam, ha volt valakivel valami probléma, azt azért odadörgölték, hogy bizony nem tanult, meg kiértékelték. Megkérdezték, mi az elképzelésem a tiszti életről, hova szeretnék kerülni. Mik az álmaim, vágyaim.

– *Elmondta?*

– El, illetve, ha tudtam, meg kellett nevezni két szolgálati helyet.

– *Mit nevezett meg?*

– Megneveztem a soproni és a kőszegi FEP-et. És hát megindokoltam, hogy Sopront miért, hát én soproni vagyok. Kőszeget pedig azért, mert közelebb van Sopronhoz, meg volt ott a főiskolán egy-két idősebb fickó, akivel jó viszonyban voltam, és mondták, hogy tényleg jó hely, jó a parancsnok.

– *Előzetesen tájékozódott a felsőbb évesektől?*

– Hogyne. Hát mindenki beszélt, szóval mindenki ezerrel „lokátorozott", persze. Előtte egy hónapig voltunk csapatgyakorlaton, engem Sopronba osztottak ki csapatgyakorlatra, de volt, aki Pityipalkóba került, főleg ilyen őrsösök. Ez azért volt jó, mert volt, aki megszerette azt a vidéket, másnak meg mindegy volt, hova megy.

– *Miben állt ez az egy hónap? Az elsőéves gyakorlati képzésről meg terepmunkáról, tevékenységről, gyakorlatról beszéltünk, de az utolsó évesről nem, és ennek nagy szerepe lehetett?*

– Na, most ez az utolsó hónapos csapatgyakorlat, ugye minden évfolyamban azért volt egy-egy hétvége, maximum egy hét, amikor valamelyik határőr-kerülethez lement az egész, mind a három évfolyam. Ez szerintem inkább szervezett volt, mert voltak kerületek, amik hihetetlen aktivitással működtek. Tehát nagy hirtelen rájuk zúdult akár a román, akár a szerb, akár az osztrák határon a munka, és akkor ez segítség volt, mert addig a saját állományt tudták pihentetni.

25. A magyarfalvai őrs működési területén 1960-ban történt aknarobbanás a detonációt kiváltó mezei nyúl tetemét a műszaki zár kerítésére röpítette (Soproni Kerületparancsnokság Irattára, 1994 – másolata Bella Árpád tulajdonában)

– Tehát forgó rendszerben, akár segéderőként gyakorlatoztak az ott szolgáló hivatásosokkal.

– Viszont az az egy hónap inkább betudható pofavizitnek vagy végleges döntésnek. Pofavizitnek azért, mert az esetek nagy többségében arra a területre vagy ahhoz a kerülethez helyezték a növendékeket. Tehát ne menjen úgy oda, hogy nem tud semmit, azt sem tudja, hogy hol van a laktanya. A másik oldalról meg azért jó, mert csak megismernek ott olyan formában, hogy nem Jancsi-Pistaként megy oda az ember, hanem „itt van ez a növendék".

– Aki már ott volt, és akivel esetleg már meg is vagyunk elégedve.

– Igen, vagy rohadtul nem vagyunk, és akkor úgy kezeljük, hogy mindjárt el is tanácsoljuk, úgy fogadjuk, hogy el legyen tanácsolva.

– A forgalom-ellenőrző pontra érkezett Sopronba, mit tapasztalt?

– Végül is az előző évfolyamban volt egy soproni fickó, egy Kelemen László nevű, akivel én aztán ilyen rendszeres kapcsolatban voltam, telefonkapcsolatban, mert volt a főiskolán belügyi vonal, azon föl tudtam hívni, vagy ő fölhívott.

– Ez egy belsős vonal, arra gondol?

– Igen, vagy ha otthon voltam, akkor előtte szóltam neki, és találkoztunk valamelyik presszóban. És hát: „Figyelj ide, ez van nálunk, meg most így lesz, úgy lesz. Ha jössz, akkor erre vigyázz!"

– Mire figyelmeztette igazából, általában mi volt az, amit el kellett kerülni, vagy amit nem jó megcsinálni?

– Az, hogy végül is, hogy milyen új trükkök vannak, mondjuk, az embercsempészésben, mert akkor is ez volt a fő mumus, hogy mit tudom én, a benzintankban bújtak el, szóval ilyen apró-cseprő trükkök. Meg hogy kik az ügyeletes tisztek, az öregek, az idősek voltak az ügyeletes tisztek. Az ügyeletes tiszt a vezényléses, szolgálati rendszerben dolgozott, szolgálati ideje alatt szolgálati elöljárója a vele együtt szolgálatot teljesítőknek. Tehát ő a főnök, és vannak a beosztott tisztek, tiszthelyettesek. Hát, volt közöttük nagyon rendes ember, és kellően nagy tudású, hogyha, mondjuk, nem is iskolákkal pallérozott vagy sok ésszel rendelkezett, és volt rengeteg rossz szándékú. Hát, ha most nem lennénk itt, azt mondanám, hogy galád, hihetetlenül aljas ember, aki elmond, félremagyaráz dolgokat, és tudja, hogyan lehet valakit kicsinálni. Na, aztán ha ilyenre rájött a társaság, akkor azt a fickót azért lehetőleg jegelték.

– Mindenki kerülte? A beosztott tiszt viszont elég nehezen tudta megoldani, hiszen ha őt beosztották alá, akkor neki a szolgálatot teljesítenie kell, nem?

– Szó se róla. Csak hát nem lehetett azt megcsinálni, hogy: „Te, figyelj, éjjel nyugodtan ülj be a fotelba, aztán szunyókáljál, majd én tartom a frontot!" Ugye szunyókált, és reggel jelentette a parancsnoknak, hogy aludt éjjel. Kész. Vagy szigorúan tilos volt az alkohol szolgálatban, de a büfé az ott folyamatosan működött, és ha hideg van: „Gyertek, igyunk meg egy stampedlivel!" Kész. És két vagy három hét múlva visszajött, hogy italozol, pálinkázol szolgálatban. Na most a parancsnok ezt nem a kéményseprőtől tudta meg, hanem az ügyeletes tiszttől. Hát ilyenekre hívta fel a figyelmet a Kelemen. Hogy a szakmában milyen új jelenségek vannak, min lehet elbukni vagy elhasalni.

– Azt értem, hogy ezek ilyen emberi rossz szándékból származó cselekedetek, de szakmailag miben lehetett elbukni? Hogy valaki nem fedett fel egy útlevél-hamisítást, egy személycserét, egy rejtekhelyen egy embert? Szakmai kérdés ezzel kapcsolatban. Megtörténik egy ilyen esemény, az illető távozik az országból, elhagyja a területét, ezt utólag honnan tudják? Ezt azért kérdem, mert más területen is figyeltem már ilyen eseményt, és ez statisztikában jelenik meg, hogy sikeres vagy sikertelen adott esetben a végrehajtás, ellenőrzés,

visszaellenőrzés. Honnan tudta ezt, ha az illető egy hamis útlevéllel távozott, akkor nála volt az útlevél, és ezt ki a túró, bocsánat, tudja megállapítani?

– Hát nem mindegy, hogy külföldi vagy magyar útlevéllel megy. Egy tekintetben teljesen mindegy, hogyha a magyar felderítésnek vagy hírszerzésnek megvoltak a pozíciói, mondjuk, a fő irány Ausztria, az osztrák belügyi, vizsgálati vagy menekültügyi szerveknél másnap reggel ott volt, ki érkezett, mi a neve, mivel és hogyan jött, ki segítette, sakk-matt.

– *Tehát ez ott lebegett, mint Damoklész kardja, hogy bármikor lebukhat, aki tévedett?*

– Aki tévedett. Tehát az esetek kilencvenkilenc százalékában volt lebukás is. A dolog lényege az, hogy azért annyiban volt „megértés", hogy voltak olyan mesterien kivitelezett útlevél-hamisítások, tehát személy-, fényképcsere, amiket száz ember közül száznegyven benyalt volna. Ezt azért, ha meg nem is bocsátották, de elnézték, nem lett belőle baj. Nem lett belőle fegyelmi felelősségre vonás.

– *Tehát erre figyelmeztette Kelemen, amikor egy hónapot tartózkodott ott pont a kinevezés előtt?*

– Hogy mi a fő divat adott pillanatban, az érdekes módon valamiről elterjedt, ha a személygépkocsi benzintankja helyett kialakított rejtekhelyen vitték el, akkor az hétszentség, hogy még három, négy, öt ilyen esemény előfordult. Lemásolták vagy próbálták megismételni. Vagy hogyha valaki, főleg a papír- vagy nyomdaiparban dolgozó, aki értett a biztonsági okmányokhoz és a hamisításukhoz, és ráállt az útlevelek hamisítására, akár lapcserére, akár törlésre, átírásra vagy bélyegzőhamisításra, akkor az mind elterjedt, mert a jó pénz mindenkinek jó pénz. Akkor egy széria le szokott szaladni. De mondom, ezeknek a jó része az operatív hálózat révén kiderült.

– *Akkor ezzel a tapasztalattal felvértezve állt ott a háromfős bizottság előtt?*

– Hát ők kijelentették, hogy tudomásul veszik ezt a kérelmet, a két kérelmet, áttekintik, ezt még tisztázzák a lentiekkel, mint hogyha addig nem tisztázták volna.

– *Mármint a területi szervekkel?*

– Igen, mert a területi szervek adják be az igényüket, hol lesz üresedés, hol van, vagy hogyha nem adják be, akkor az országos parancsnokság intézkedik, hogy ezen szerencsétleneknek nincs munkájuk, és nincs ember, akkor most oda küldünk három új végzett tisztet. Szóval eljátszották, hogy mennyire demokratikus, mennyire figyelembe veszik az óhaj-sóhajt. De

26. Bella Árpád és nagypapája a soproni közúti határátkelőhely előtt 1971 májusában

akkor nem közölték, hanem akkor, amikor összehívtak, mert mindenki túl volt az elbeszélgetésen, megvolt a tisztavatás, hazamentek.

– *Tehát a fiatal hadnagy hazament a családhoz, és a család nagyon örült, hogy végre hazatért.*

– Igen, igen. „Ja, és hova mész?" Hát majd megmondják, hova menjek.

– *És az édesapja mit szólt erre?*

– Hát büszke volt a maga módján, na persze. Minden szülő büszke a gyerekére, csak hát ugye az nehéz, ott már ember kell, aki beismeri, hogy hoppá, azért a pedagógia valahol mellé siklott. De hát, ahogy én ismertem apámat, ilyen mélységig nem ment el, hogy majd azt mondja, „fiam, igazad volt", nem mondott semmit, és az már úgy jó volt.

– *És az édesanyja, a nagypapa, akiktől indíttatást is kapott?*

– Hát nagypapa akkor még élt, és eljött az avatásomra. Sőt, amikor kikerültem, nem csak egyedül én lettem tiszt, az összes unokáját megkereste a munkahelyén, és beszélt a főnökével, hogy hát akkor ez a gyerek vagy ez a lány megállja-e a helyét, vagy mégis hogy van, mint van. Szóval büszke voltam nagypapára.

Van egy film, Szalai Péter csinálta, ő kért fényképeket tőlem, és adtam neki egyet, kinn voltam szolgálatban, amikor a nagypapa a nagybátyámmal

elhozatta magát, hogy ő megnézi a helyszínt, ahol én dolgozom. Akkor csináltunk egy felvételt a sorompó mellett, megerősített, vastag sorompó előtt álltunk, és szerepelt a filmben, mert Péternek is tetszett ez, hogy a nagypapával egy tiszt munkahelyén, szóval nem semmi.

– *És az édesanyja mit mondott?*

– Hát annak örült legjobban, hogy Sopronba kerültem, „na látod?!". Mert szegényem ideg volt végig, csak hát próbálta tartani magát, szóval nem akart nekem sem keservet, meg magának sem. Aztán meg mikor megnősültem, aztán család is lett, ez volt a gyönyör neki az unokáival.

– *Akkor otthon volt, és utána értesítették?*

– Nem, hanem összehívtak bennünket. Jelentkezni kellett mindenkinek az országos parancsnokságon, a Labancz utcában, és érdekes módon már abban az egy hónapban volt, aki meghalt.

– *Tehát megrendítő volt, hogy az évfolyamtársai közül már olyan fiatalon valaki meghalt.*

– Egy hónap eltelt, és már egy ember meghalt. Na most ott mondták el, akkor még, azt hiszem, volt egy hét a szabiból, hogy ekkor és ekkor jelentkezzen az új szolgálati helyén.

– *És ez volt Sopron?*

– Ez volt Sopron.

– *Amikor megérkezett az állomáshelyére, milyen és mennyire volt szabályozott a határőrség?*

– Az 1956-os forradalom leverése után már nem volt telepített aknamező a határsávban, ezért az emigrálók bátrabban vághattak neki a nehéz ausztriai útnak. A tömeges kivándorlás megakadályozására a Kádár-kormány[19] elrendelte a nyugati aknamező újratelepítését. A határzárat kétsoros, betonoszlopokra szerelt, tüskésdrót kerítéssel, illetve háromsoros dróthengerrel, teljes hosszában gyalogsági aknazárral kezdték kiépíteni, melyet 1957. június végéig be is fejeztek. Az alkalmazott műanyag testű aknák ugyan jobban ellenálltak az időjárás viszontagságainak, de már az 1950-es évek végén nem álltak megfelelő számban rendelkezésre. Pótlásukra ismét fatestű aknákat vetettek be, de a folyamatos pótlás, valamint az aknák „szavatossági ideje" legkésőbb az 1960-as évek közepére előrevetítette az

[19] Kádár (Csermanek) János (1912–1989) belügyminiszter (1948–1950); államminiszter (1956. október 30.–1956. november 4.); a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány elnöke (1956. november 4.–1958); az MSZMP KB első titkára (1957–1985); államminiszter (1958–1961); a Minisztertanács elnöke (1961–1965); az MSZMP KB főtitkára (1985–1988); az MSZMP elnöke (1988–1989. május 8.).

aknamezők cseréjét. 1957-ben újjászervezték a fegyveres erőket és testületeket, a határőrség 1957. március 1-jétől újra a Belügyminisztériumhoz került. A tömeges „disszidálási" hullám miatt 1957 elején a nyugati határon újratelepítették az aknazárat,[20] a déli határon pedig február 2-ától visszaállították a határövezetet. A tiltott határátlépések – akkori kifejezéssel a határsértések – száma az 1956–1957-es menekültáradat, majd a visszatérők hullámai után csökkent. Ezekben az években a tiltott határátlépést elsősorban a magyar állampolgárok kísérelték meg. Gyakoriak voltak a többnapos, nagy erőket igénybe vevő razziák.[21]

– *Milyenek voltak a technikai eszközök?*

– A technikai eszközöket folyamatosan korszerűsítették. 1961-ben a dobtáras PPS géppisztolyokat Kalasnyikov gépkarabélyra cserélték. GAZ terepjárókat és IFA tehergépkocsikat kapott a szervezet. Az amfíbiát[22] 1969-ben rendszeresítették a Fertő tavon.

A nyugati határon 1965–1970 között az aknamezőt fokozatosan felváltotta az elektromos jelzőrendszer. 1964. október 1-jétől a nagyobb határátkelő-helyekre Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) kirendeltségeket telepített, meggyorsítva a vízumkiadást. A dinamikus forgalomnövekedéshez, az átkelőhelynyitásokhoz hozzájárult a Jugoszláviával 1966-ban kötött vízumegyezmény, később az 1970-es magyar–román kishatárforgalmi egyezmény. A határon a forgalomnövekedést csak egy rövid időre fogta vissza a Varsói Szerződés csehszlovákiai beavatkozása, amikor 1968. augusztus 20-ától a határőrség érintett alegységei a csehszlovák határőrizeti szerveket semlegesítették, s október végéig e határszakaszon utazási korlátozásokat vezettek be. Új feladatot jelentett 1970-ben, hogy a határátkelőknél a vízumkiadást a határőrség hatáskörébe utalták.

– *Visszatérve a soproni kihelyezésre, ez parancs volt, parancsra kellett jelentkezni?*

[20] 1957. március 12. A Honvédelmi Tanács 5/103/1957. számú határozata a magyar–osztrák országhatár műszaki zárásának végrehajtása tárgyában. (MNL OL XIX-A-98 1957. márc.12-1957 1d.) Lásd kötetünkben az 1. sz. dokumentumot.

[21] Hőr-1 Szabályzat 1975: 82. A razzia a határőrcsapatoknak az együttműködő szervek bevonásával, egységes terv alapján végrehajtott harci tevékenysége, amely egy adott terület zárásával és átkutatásával a befelé vagy kifelé haladó keresett személyek (határsértők, bűnözők, fegyveres csoportok) felderítésére, ártalmatlanná tételére irányul (MOL XIX-B-10 IV/10-19 103fsz [13d]).

[22] Tupoljev A-3's aeroszán amfíbia (tolólégcsavaros, kétéltű jármű). 1969-ben négyet állítottak hadrendbe a Fertő tavon. A növekvő szervizköltségek miatt szolgálati alkalmazásukat 1978-ban megszüntették.

27. Amfíbia járőrhajó a Fertő tavon, 1969 (a fotó Csapó Imre ny. törzszászlós tulajdona)

– Parancs, igen.

– *Megkapta a parancsot, felnyitotta, az egységjel alapján már vigyorgott, mert tudta, hova szól ez a parancs. Utána mennyi időt hagytak, 24, 48 órát, vagy hogyan szólt ez a parancs?*

– Nem, volt még egypár nap, lehetett tollászkodni, hogy az ember az új helyen úgy jelenjen meg. Ugyanúgy, tehát négyen kerültünk Sopronba, az évfolyamról négyen. A FEP-ről, tehát a FEP-szakaszról csak egyedül én, és akkor három ember. Volt még mellettünk három szakasz, két határőr, tehát akik őrsösök voltak, és egy karhatalmi, mert négy szakasz volt, ebből állt a század. Azt hiszem, hogy minden szakaszból egy-két ember volt, akit oda helyeztek.

– *Tehát az iskola négy szakaszából négy ember megy a soproni kerületre, és ebből ön a forgalom-ellenőrzéshez, és hárman az adott határszakaszra.*

– Igen, ketten határszakaszra, Kedvesi Pista a fertőrákosi őrsre, Vidus Tibi kerül Sopronpusztára, Olajos Laci pedig a kerületi parancsnokság szállító századának politikai helyettesévé Sopronba.

– *Tehát volt egy k. u. k. laktanya. Ez a k. u. k. végigkíséri a történelmünket. Helyileg hol volt?*

– A Táncsics utcában, a belvárosban. A FEP-épület meg a GYSEV-pályaudvar[23] mellett. Volt egy vadonatúj, ötemeletes épület, abban.

[23] Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút Zrt. (németül: Raab–Oedenburg–Ebenfurter Eisenbahn AG, Raaberbahn), Magyarországon és Ausztriában működő, 434,7 km-es pályahálózatot fenntartó és üzemeltető integrált vasúttársaság. Székhelye: Sopron, Wulkaprodersdorf (Vulkapordány).

– *Már akkor megvolt ez az épület?*

– Az előtte való években építették. Tudniillik abba telepítették be az első FEP-századot, a sorállományt, egy sorszázadot, ezek végezték a vasúti átkelőhelyeken a vasúti járművek ellenőrzését és az ÖBB-korridor[24] forgalomkísérését.

– *Oda kerültek a közkatonák?*

– Igen. De abban az épületben volt a FEP-parancsnokság, a kerületparancsnokság tartalék százada és annak a parancsnoksága is.

– *A tartalék őrsnek mi volt itt a szerepe?*

– A tartalék őrs az tartalék őrs, tehát hogyha egy őrs harcképtelenné válik egy az egyben, ez megy helyette, illetve a mélységi határőrizetben tevékenykedik.

– *Ez ilyen folyamatos szolgálatot teljesítő őrs, ami ott van a háttérben, és ha bármikor be kell avatkozni, akkor rendelik ki őket.*

– Így van, a háttértevékenysége meg a második lépcsőben való határőrizet. Az első lépcső a mélységi. Az első lépcső az őrsök és 5 kilométeres mélységben, a valószínű mozgásirányokban pedig a tartalék őrs, ahogy most hívják úri nevén, a mélységi őrs. És a felderítő alosztály külsős alosztálya volt ott, mert ugye azok dolgoztak főleg a FEP-eken.

– *Előretoltak voltak. A következő nagy fordulópont, hogy megérkezik az újdonsült tiszt néhány kollégával, akikkel persze nem ugyanazon a helyen, nem ugyanabban a beosztásban van, de tud arról, hogy ők ott vannak, és alkalomszerűen találkozhatnak is Sopronban egy sörre, most már megtehetik szolgálaton kívül. Milyen állományt talál, ez nagyon fontos, hogy kik a vezetők, milyen hangulatot teremtenek, kitől kell tartani, kivel lehet, kivel nem barátkozni. Mert azért ez mégiscsak egy fegyveres testület. Kire lehet vagy érdemes hallgatni, mert sok tapasztalattal rendelkezik, és meg lehet bízni benne. Milyen technikai eszközökkel bír ekkor?*

– Azt hiszem, hogy minden iskolából kikerülő és munkahelyre beejtőernyőző ember elsődlegesen, hacsak nincs valami konkrét személyes kapcsolata egy ott dolgozóval vagy vezetővel, automatikusan a volt iskolatársaival teremti meg először a kapcsolatot. Velük érti meg magát, de ez nyilvánvaló, vélhetően még ismerik is egymást, ha látásból is. De akkor is már lehet a nagy tömegből egy kisebbséget alkotni, akiktől megpróbálom

[24] Österreichische Bundesbahnen, Osztrák Szövetségi Vasutak, Ausztria legnagyobb állami vasúttársasága.

bizalmasan az általam szükségesnek vélt információkat beszerezni. Az akkori soproni határátkelőhely (FEP) létszámilag végül is, ha úgy tetszik, egy közepes nagyságú átkelőhelynek volt mondható, tudniillik fontossága kellően exponált, ugyanakkor mégiscsak a második az osztrák határszakaszon Hegyeshalom után. Ez nagyon sok mindent elmond, és nagyon sok mindent megmagyaráz. Viszont a vasúti forgalma meg az átkelőhelyek sokasága miatt kellően a csúcsponton, tehát a figyelem középpontjában van. A közúti határforgalma akkor, mivel helyi forgalom, tehát annak a térségnek a forgalma, körülbelül egyharmada a hegyeshalmi távolsági forgalomnak, amelyik a Balkánt összeköti Nyugat-Európával.

– *Tehát tranzitforgalom.*

– Tranzitforgalom. Az ottani helyi forgalom körülbelül egyharmada a mi helyi forgalmunknak, hogy jól értsük. Ugyanakkor vasúti forgalomban a soproni egyharmada volt a hegyeshalminak, mert az is tranzit, a személy- és a vasúti személyforgalom. Sopronban a helyi forgalom viszont sokszínű. Gyakorlatilag van két vasútállomás, a Sopron-Déli pályaudvar, ami Wiener Neustadt-irány és a GYSEV-pályaudvar, ami az Ebenfurt–Bécs-irány. És van a korridorforgalom, ami a Bécsújhely felől bejön, keresztülmegy a Déli pályaudvaron és a GYSEV-pályaudvaron, és kimegy déli irányba Magyarfalva[25] felé. A GYSEV-forgalom Győr felől jön, és Ebenfurt irányába megy ki. A korridorforgalomban innen-onnan jöhet az utasforgalom, és ennek van két határállomása, az ágfalvi vasútállomás és a magyarfalvi, ezek között kísérni kell a vonatot. És van a Fertő innenső oldalán, Fertőszentmiklósnál a Fertőszentmiklós–Nezsider, valamint az egykori pozsonyi vasútvonal, a Celldömölk–Fertőszentmiklós–Nezsider–Pozsony, de hát azt kettévágta a balsors meg Trianon.

– *Igen, de attól még a pálya maga létezik, tehát a vasúti pályát mégiscsak biztosítani kell.*

– Igen. Tehát ezeken a vasúti pályaudvarokon elég nagy a teherforgalom, a személyforgalom nem olyan mértékű, viszont akkor is ad rengeteg munkát. És mivel sokfelé kell szolgálatot teljesíteni, az a harmincvalahány fő, aki rendelkezésre áll – útlevélkezelő tiszt a zöme, és kevesebb a tiszthelyettes –, az eloszlik a szolgálati helyek között.

– *Hány szolgálati helyet kell harminc emberrel ellátni? Mert itt számtalan pontot jelölt meg, ahol tiszttel kellett biztosítani. Tehát közút, MÁV-pályaudvar,*

[25] 1948-ig viselte a település ezt a nevet, napjainkban Harka.

28. Sopron közúti határátkelőhely, 1970 (Bella Árpád balról az első)

Fertőújlak, GYSEV-pályaudvar, és 24 órában elosztva. Hát az elég szűkösnek tűnik!

– Hát szűkös is, főleg úgy, hogy ha a közúti átkelőhely forgalma évről évre emelkedik. Végül is ez volt az egész átkelőhely történetének permanens forradalma, hogy folyamatosan agyalni kellett, tudniillik soha nem volt erő, eszköz, de mindig volt megfelelő elvárás.

– *Ez a mondat így nagyon nagy mélységeket mutat. Azt mondja, hogy megvan mindig az elvárás, sőt, emelkedik. Az elvárás keletkezhet abból, hogy a forgalom növekszik, vagy az adott típusesetek száma növekszik, arra meg reagálni kell. Ez mit jelent az ott szolgáló közösség számára?*

– Hú, belemegyünk ám borzasztóan a részletekbe! Már az én '69-es színre lépésem két évvel követi a nagy boomot, az olyan '65–'66-ban indul igazából a '63-ban meghirdetett kádári politika nyomán, és ekkorra fut föl a mesterségesen gerjesztett és bekínált beutazó forgalom. Erre az időszakra érik be, hogy a határon kaphatnak vízumot az osztrákok, és gyakorlatilag, ha nem is arányaiban ilyen mértékben, de a magyar állampolgárok utazási gyakorlata is egyre szélesedik.

– *És mennyiben zavar be, vagy mennyivel növekszik meg a kishatárforgalmi, hát nem szabadság, de lehetőség?*

29. Sopron, Gesztenyés körút, 1970

– Azt az oroszok '48-ban „demokratikusan" lemondták, illetve bocsánat, mi mondtuk le az osztrákoknak. Ez a téma a későbbiekben, amit aztán Németh Miklóséknak[26] kellő bravúrral sikerül, és Kádár nagy megelégedettségére, a feje tetejére állítani, és megszüntetni gyakorlatilag a magyar állampolgárok devizaellátáshoz kötöttségét és kényszerét.

– *Akkor most ugrottunk egyet, de inkább visszamennék az előző témához.*

– Na, most Kádár gyakorlatilag meghirdette, tehát elismerték, hogy az idegenforgalom nem az imperializmus fellazító politikájának a helyszíne meg eszköze, hanem fontos politikai kérdés, hogy milyen képet tudunk bemutatni magunkról a külföldnek, illetve hogy milyen jó dolog az onnan befolyt deviza, mert tudunk adni a magyaroknak, hogy tudjanak utazni. Akkor kiadták már a határforgalom-ellenőrzés hármas követelményét: biztonságosan, kulturáltan és gyorsan végezni a munkát.

– *Ez egy napiparancs volt?*

– Egy ilyen hitvallás... Na most ez annyit jelentett, hogy nincs utasvárakozás, mivel az idegenforgalmi szakma – amely végül is csak begyűrűzött, mert ott is elindult a fejlődés – meghatározó korlátozó tényezőnek tekintette a határátkelő-helyeken folyó rendészeti munkát és a várakozásokat. A rendészeti munkán értették, hogy mennyit pepecselnek stemplivel, illetve mennyit kell várni az ellenőrzésre, hogy az milyen sok időt jelent. És milyen az utassal az útlevélkezelő kommunikációja, viselkedése, megjelenése.

– *Tehát magára az ellenőrzésre, amit bent a tiszt az adatbázisban elvégez, tehát erre az ellenőrzésre gondoltak, hogy ez mennyi ideig tart?*

– Igen. Gyakorlatilag ebből lett aztán – megint ugrunk húsz évet – összességében, folyamatosan az, hogy Sopronban jelentkezett állandóan

[26] Németh Miklós (1948) közgazdász, politikus, a rendszerváltás előtti utolsó magyar kormány miniszterelnöke (1988–1990).

osztrák tömeges forgalom, meg a németek egy jelentős része arra jött a Balatonhoz, és itt volt a forgalomhoz képest szűk a keresztmetszet, folyamatos kritika tárgyát képeztük, „mert bezzeg Hegyeshalom...".

– *Mit jelentett a „bezzeg" ebben az esetben?*

– Hogy ott gyorsabban megy, ott nem kell annyit várni. Na igen ám, csak más – dupla útlevélkezelői fülke és személyzet mellett – egy távolsági forgalom, és más a helyi. A távolsági forgalom elhúzódik, általában délelőtt jönnek befelé, aztán általában vagy délelőtt, vagy az esti órákban mennek kifelé. Tehát széttolódik az idő, nem koncentrálódik. Tehát más száz embert öt óra alatt átléptetni, meg más öt perc alatt. Így aztán folyamatosan nagyon-nagyon el voltunk marasztalva, és ebből született végül is – most nem szerénytelenségből mondom – a szelektív differenciált ellenőrzési rendszernek a kimunkálása, a definíciója, illetve annak gyakorlati alkalmazása. Most az új schengeni rendszerben is időtálló és megvan. A definíción módosítottak három betűt...

– *Gyakorlatilag akkor alakul ki a szelektív differenciálás, aminek a napi gyakorlat adta az alapját. Azaz hegyekben áll a munka. Tehát a tömeggel valamit kell csinálni, hogy ezt valahogy feloldják. Hiszen azt nem lehetett elképzelni, hogy megnöveljék 200 vagy 300%-kal az állományt, sőt, folyamatosan növelni a turisták arányához képest az állomány számát, erre kellett kitalálni egy ilyen módszert. Miben állt ez a módszer?*

– A totális ellenőrzés felváltása egy differenciált, szelektív ellenőrzésre. Ez politikai kérdés volt, és szakmai. De az ölünkbe hullott a szerencse, mert amikor az elektromos jelzőrendszer megbontása szóba kerül – ugye, a határőrség összességében mellette is meg ellene is van –, egyértelművé válik, ha megszűnik az elektromos jelzőrendszerrel történő határőrizet, megnyitom a kerítést, tehát elbontom, és ott nem lesznek farkaskutyák meg tüskésdrót, akkor a kiskaput is kinyithatom, mert akkor a kapuval nem kell ugyanez. Tehát ha kinyitom a kaput is, hogy gyorsabban jöjjenek, és a politika rábólint, hogy nem kell mindenkit tételesen ellenőrizni, akkor az ellenőrzésnek valamilyen újfajta állambiztonsági módszerét kell választani, vagy olyan egyezményeket és kapcsolatokat kiépíteni a küldő országokkal és a nyugati országokkal, vagy új szervezeti egységet teremteni, amiben a belügyi együttműködés meg a politikai akarat biztosított lesz, akkor összességében az államhatáron nem kell minden ellenőrzést végrehajtani. Tehát ne féljünk, hogy akkor behozzák az Eiffel-tornyot keresztben, vagy bejön három kém, mert az bejött addig is, meg azután is, hanem próbáljuk megfogalmazni, hogy az ellenőrzéstől mit várunk, mi az, amit szükséges

odatelepíteni, és mi az, ami elvégezhető az országban való tartózkodás során.

– *Részletezné a jelzőrendszer bevezetésének körülményeit, és beszélne magáról a rendszerről is?*

– 1965-től a műszaki zárat korszerűsítik egy szovjet elektronikai rendszer, az SZ–100-as jelzőrendszer segítségével, amely 500–2000 méterre húzódott a határtól, s amihez ha valaki hozzáért, akkor azt azonnal észlelték az őrsön. Bruno Kreisky osztrák külügyminiszter 1964-es magyarországi tárgyalásai eredményeként és a világpolitikában jelentkező enyhülés jelei hatására az embertelen aknamezőt az Sz–100-as elektromos jelzőrendszer váltotta fel. Az újonnan bevezetett határőrizeti rendszer gyakorlati kivitelezésére első ütemben 1965–1967 között került sor, majd második ütemben 1971-ig elkészült. Az EJR alkalmazásának, működésének gyakorlati tapasztalatai, valamint a bel- és külpolitikai helyzet változásai értelemszerűen szinte azonnal szükségessé tették a műszaki-technikai korszerűsítés, a határőrizettel kapcsolatos tevékenységek, eljárások és módszerek bevezetését vagy módosítását.

– *Ez miben állt?*

– Például – első módosításként – a létráról történő leküzdés körülményeit tanulmányozva 1967-től az EJR-t már az oszlopokra szerelt tetőfával építették. Az alegységparancsnokok mind jobban felismerték az EJR hatékonyságát és az ezzel összefüggő szolgálatszervezési lehetőségeket, amelyek kedvezően befolyásolták a határőrizeti helyzetet és az állomány megterhelését. 1967. október 18-án Sopronban[27] Benkei András belügyminiszter Csémi Károly altábornagy, a honvédelmi miniszter első helyettese és Németi József vezérőrnagy, belügyminiszter-helyettes kíséretében megszemlélte a határvédelmi munkálatokban részt vett honvéd, karhatalmi és határőr műszaki alakulatokat. A nyolc hónapig tartó műszaki munkálatok 1967-re ezzel befejeződtek. Az Sz–100-as építése, az aknamentesítés és a biztosítási feladatok végrehajtásában és irányításában élenjárók közül 413-an különböző kitüntetésben, elismerésben és dicséretben részesültek.[28]

[27] *Hazáért*, 1967. október 25., XXII. évf. ,43. szám.

[28] MNL OL XIX-B-10-II/7fsz-1967 (8d) Hőr. Opság. „Kimutatás az 1967. évben végzett Sz–100-as építési munkák irányításában és végrehajtásában kitűnt személyek kitüntetésére, jutalmazására, dicséretére". Az MN Műszaki Főnökségtől 157-en, a BM Karhatalomtól 177-en, a BM Határőrségtől 79-en részesültek elismerésben – MN L OL XIX-B-10- II/7fsz-1967 (8d).

1968-ban az EJR építése a csornai és a soproni kerületeknél teljesen, a szombathelyi kerületnél két őrs kivételével (Hétforrás, Hörmannforrás) befejeződött. A határsáv az EJR és az államhatár közötti, úgy 2 km-es területsávot jelentette, ahova az ott lakókon kívül csak engedéllyel lehetett bemenni. 1970-ben is folytatódott döntően a zalaegerszegi határőrkerület parancsnokság működési területén az EJR építése, ami 1971-ben befejeződött. Ez egyben azt is jelentette, hogy a határátkelőhelyekre vezető utak EJR-megszakításainál a diplomata-rendszámú gépkocsik, továbbá az autóbuszok ellenőrzését megszüntették. 1972-ben a „nemzetközi útvonalak közelében levő magasfigyelőket" látótávolságon kívülre telepítették át. Például akkor került az új helyére a Bécsi úti őrs működési területéről a sopronpusztai út EJR megszakításához az a magasfigyelő, ami a piknik egyik fő látványossága volt. 1975-ben megkezdték az „apróvad" elleni védelmet szolgáló, úgynevezett „bolgár lécek" felszerelését a kerítésre. Rendszeresítették a „tetőfa" biztosítását szolgáló „tüskésdrót hurok" felszerelését. 1980-ban pedig kezdték átépíteni a gazdasági kapukat, hogy méretük a mezőgazdasági munkagépekhez igazodjon.

– *Mi történt még?*

– 1981-ben Szentpéterfa, 1986-ban Brennbergbánya térségében új nyomvonal épült, a két községet „kizárták" a határsávból. 1983 és '86 között nem teljesen késszé építették ki – igaz, kapuk nélkül – a 180 cm magas, „külső vadfogó kerítést", és folytatódtak az aláásás elleni védelem építésének munkálatai. 1985-ben megszüntették nappali időszakban a határátkelőkre vezető utak EJR megszakításainál – a gyalogos és a munkagépes forgalom kivételével – a járművek és utasaik megállítását és igazoltatását. Kísérletképpen pedig bevezették a Fertő tóra az egyszerűsített beléptetést. Az évtizedekig fenntartott rendszer végét elsődlegesen a helsinki folyamatból adódó enyhülés felerősödése, továbbá az 1988. január 1-jén bevezetett világútlevél okozta. Az EJR felszedéséről egy formális politikai bizottsági határozat[29] és egy tudatosan megkésett minisztertanácsi határozat intézkedett, miközben 1989. május 2-án Hegyeshalomnál a sajtónyilvánosság előtt megkezdték az oszlopok és a kerítés felszámolását.[30]

[29] MNL OL M-KS-288f-5cs.1054ö.e. MSZMP PB 1989. febr. 28-ai ülése. Javaslat a határőrizet hosszú távú feladataira.

[30] Ezzel párhuzamosan – mind a négy nyugati kerületparancsnokság működési területét érintően – a jánossomorjai, a Bécsi úti, a fertőrákosi, a kőszegi és a rábafüzesi őrsön is megindult a bontás.

30. Az elektromos jelzőrendszer a Sopron, bécsi úti őrs működési területén (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

– Tehát amikor a soproni FEP-re került, már egy új rendszert kapott, ehhez kellett idomulni, ezt kellett a gyakorlatban használnia. Mi volt a kettő között a különbség?

– Végül is a különbség az, hogy akit én még a civil korból ismertem... Ugye Ausztria semleges ország, de azért ott laktak az egykori osztálytársaim is, tehát az mégsem a patás ördög, mire ide jövök, és mindenkit tételesen és totálisan ellenőrzünk...

– Ez volt a szegedi példa, hogy mindenkit totálisan, tehát minden személyt minden szempont szerint ellenőrizni kell?

– A legelső időszakban Sopronban '69-ben jöttek be nyugdíjas osztrák, zömében öreg nénik, Balfra járnak fürödni, mert ott gyógyvíz van, vagy Bükre. És egy héten jöttek úgy általában háromszor, de volt, aki majdnem mindennap jött, a finánc minden egyes alkalommal megnézi az összes szatyrot, ridikült, mindent. Mi végignéztük az összes nyilvántartásban, és az összes adata fölkerült az adatfeldolgozóba, és a priorálása...

– Be kellett pötyögni mindenkit külön?

– Igen. Már fejből tudtuk, volt Berger Horváth Maria, ez egy olyan 70 éves néni volt, az adatait tudtam, mikor született, mi volt az édesanyja neve, mi a lakcíme. Nem megnézni! Mert ugye az ügyeletes tiszt nézte, hogy én nézem-e, mert nehogy, nehogy már én egy... Na, akkor kezdett el ágaskodni bennem, hogy szóval nem biztos, hogy ez így soká megy, csak egy kicsit emelkedjen a forgalom. Nahát ebben még fürödtünk utána, tehát nem lett igazam, mert ez még jó tíz évig ment,'69-től olyan '79-ig, akkor volt az első nagy, óriási előrelépés, megszűnt a vízum az osztrákoknak. És aztán majd csak a rendszerváltáshoz közeli időszakban jön majd a változás.

– Az elektromos jelzőrendszert, mert többször nekifutottak, mikor bontották le?

– A jelzőrendszert összességében'89-ben.

– Akkor ez a téma majd a piknik idején lesz igazán érdekes. Térjünk vissza '69-hez! Van három kollegája, aki terepen tevékenykedett, mit mondtak ők, amikor összejártak?

– Összességében, akik az őrsökön szolgáltak, szerencséjük volt, mert azért ezek exponált őrsök voltak, tehát a fertőrákosi is *non plus ultra,* Sopronpuszta pedig a fő irányban fekvő, ott egy öreg megszállott őrsparancsnok volt... Annyira, hogy talán úgy is született, őrsparancsnoknak. Molnár Józsefnek hívták, amikor elment nyugdíjba, behelyezték, tehát ott lakott a tiszti lakásokban, az őrs mellett, de ott nem maradhatott. Sopronban kapott lakást a vadonatúj Jereván-lakótelepen, és az öreg egy éven belül meghalt. De nem ő volt az egyedüli ilyen, volt még olyan őrsparancsnok, maximum egy–másfél év, és meghaltak. Egyszerűen nem bírt magával mit kezdeni, nem bírta a városi környezetet elviselni, és az unalmában vagy a pszichéjében megdőlt. Na most ez egy olyan Moha bácsi, aki úgy leült a katonákkal, az borzasztó szimpi volt, aztán megbeszélték: „Nagyon fáj a lábod, olyan sokat gyalogoltál? 10 kilométert köllött kigyalogolnod? Hát akkor majd holnap nem oda mész, hanem..." Szóval ez „meg kéne gondolni" típus volt, nem az, hogy most ide megyünk, oda megyünk. Azt természetesen figyelembe veszem, hogy aki sokat gyalogol, az utána menjen föl a magasfigyelőbe. De hát ez egy ilyen tanácsnok típus volt, olyan nagypapa típus.

– '72–'73-ban nyugdíjazták a legelső generációkat és a Rákosi-korszak káderállományát. Ez a FEP-re is érvényes?

– Mondjuk, annyiban okozott gondot, hogy több volt az öreg tiszt, akik el is mentek, és bizony az utánpótlás... Hiányoztak a tisztek, és tiszthelyettesek lettek beállítva. Ezt úgy kell érteni, hogy volt olyan tiszthelyettes, akinek több esze volt, mint az idősebb tisztnek, de nem ez volt a jellemző. Utána azért lassan töltődött fel, és a végén – de ez már inkább az egyéni véleményem, amit sok haverom oszt – aztán elöntötték a BM-akadémiások, akik benn maradtak tovább szolgálni, aztán vállalták, hogy elvégzik az egy-, illetve kétéves tiszti iskolát, ilyen átképzést. Mindjárt kaptak gimnáziumi érettségivel egyenlő diplomát meg hadnagyi rendfokozatot, ez a BM Akadémia. Ez sem lett volna baj, hanem ezek elhitték, hogy náluk van a tudás. Végül is ilyen szavazótömbnek jók voltak, mert megszavaztak mindent, meg annak az ellenkezőjét is, ha kellett.

– Mire szavaztak? Tehát egy FEP-en miről gyűléseztek?

– Hát a politikai munka olyan mélységű volt a határőrségnél, hiszen majd mutatok egy ilyen belügyi felügyeleti ellenőrzést '82-ből, ami leírja, hogy a határőrség le van maradva az élettől, meg összességében a

31. FEP-járőr kíséretével közlekedő, ÖBB-s „korridorvonat" indul a soproni GYSEV-pályaudvarról Bécsújhelyre (Wiener Neustadt), 1960-as évek (Bella Árpád tulajdona)

perspektívát sem tudja, nincsenek tervei, jövőképe, mert hát avval foglalkozik, hogy most hány malac van az őrsön, meg hogy mi történt máma, meg mi történt tegnap, hogy a jövő mi lesz, hogy alakul. Hiszen Horváth István[31] akkori belügyminiszter mondja nekik, hogy például itt van ez a fegyverhasználat, hogy jól van ez elvtársak, hogy ez így van? Nem az elvtársaknak kellett volna mondani, hogy meg kéne ezt megváltoztatni, hogy a román meg az NDK azt mondja a polgárának, hogy menjetek csak, majd a magyarok jól agyonlőnek! Nem kéne ezt módosítani?

– *A határőrség törzse nem dolgozott ki semmit, ami előremutató lett volna, vagy a testület számára egy jövőképet...?*

– Mindent kidolgozott, meg annak az ellenkezőjét. Jövőképe nem volt olyan formában, hogy azért volt hirtelen a '89, és „rászakadt" az elektromos jelzőrendszer lebontása. Azt a fele politikai rendszerváltásként élte meg. Tehát összességében nem tudták elképzelni, hiába hívta fel a

[31] Horváth István (1935) Az MSZMP KB tagja (1970–1989); belügyminiszter (1980–1985); az MSZMP KB titkára (1985–1987); a Minisztertanács elnökhelyettese (1987); belügyminiszter (1987–1990. január 23.).

figyelmüket, hogy mi lesz akkor, ha nem lesz jelzőrendszer. Akkor is kell majd valahogyan őrizni, csak nem így, hanem ki kéne találni, hogyan. Na most ezek úgy próbálták kitalálni, hogy azért lehetőleg minden maradjon úgy, meg ne '89-ben bontsuk le, hanem bontsuk le majd '91-ben. De csak ott először, ahol látszik. A vezetés összetétele, ami ott kialakult – szerintem –, ez a Nováky-féle társaság, ez alkalmatlan volt, alkalmatlan volt felkészültségben, illetve, hogy mondjam, intellektuálisan.

– *Kikből került ki a vezetés, a '60-as évek végén vagyunk, '69, bővítik a jelzőrendszert, még kartonos nyilvántartó van, ott ellenőrzik a beérkezőket meg a kiutazókat. Ez már a kétszerese volt a korábbi létszámnak, tehát a pénzügyes, mármint a pénzügyőr ugye a vámolni valókat intézte, többszörös ellenőrzés zajlik, ami időigényes és körülményes, emberigényes, tehát humán erő kell hozzá. És akkor itt a '60-as évek vége, '70-es évek eleje, kikből áll az országos vezetés, ki van a központban?*

– Hát '69-ben Szabó Gusztáv,[32] aki politikai munkásként létezett, valahol az észak-magyarországi bányákban tanulta a mozgalmat, tehát egy ilyen kaliber. Aztán jöttek okosabb emberek is, mert jött Korom Mihály,[33] akit odatettek, nem saját nevelés volt, de Korom jött és ment is. Aztán jött Földesi Jenő,[34] ő saját nevelés volt, egy fokkal jobb, mint a többi, és ment. És akkor jött Tóth Imre,[35] aki...

– *Ezt most azért kössük időhöz!*

– A '70-es években volt a Korom és a Földesi. A '80-as években jött Tóth Imre,[36] aki virtigli határőrtiszt volt, na, ő volt Ábel vezérőrnaggyal, mert aztán az lett, vezérőrnagy a pécsi kerületnél, és ő is részt vett a pártközpont felmentésében érkező csapatban.

– *Értem. Akkor Ábel mellé került egy bajtárs abból a csapatból.*

– Hát vitte a bajtársat.

– *Ezért is zárt körűnek tűnik az a vezetés.*

[32] Szabó Gusztáv hőr. vezérőrnagy, a határőrség országos parancsnoka (1964–1974).

[33] Korom Mihály hőr. ezredes (1927–1993) 1960 és 1963 között a határőrség országos parancsnoka; igazságügy-miniszter (1966–1978); az MSZMP KB titkára (1978–1985); az Alkotmányjogi Tanács elnöke (1985–1989).

[34] Földesi Jenő (1928) hőr. vezérőrnagy, a határőrség országos parancsnoka (1974–1976); BM, személyügyi miniszterhelyettes (1976–1982); BM, állambiztonsági miniszterhelyettes, III. főcsoportfőnök (1982–1985); 1983-tól rendőr altábornagy; BM, államtitkár (1985–1989. november 30.).

[35] Tóth Imre hőr. vezérőrnagy (1927–2009), 1976 és 1986 között a határőrség országos parancsnoka.

[36] 1976-tól.

– Igen. Na most Tóth Imre annyiban volt nekem szimpi, hogy sokáig vezette a győri kerületet, volt gyakorlati tapasztalata.

– *És ez mennyiben tükröződött utána, amikor országos parancsnok lett?*

– Annyiban, hogy azért parancsainak a szakmaisága látszott, meg maga mellé vette törzsfőnöknek Hajós Sándort, hajdan együtt voltak Győrben. Mert azért azt tudni kell, hogy a határőrségnél akkora volt a demokrácia, hogy suba subához, guba gubához, ha az egyik kerülettől mentek a parancsnokságra, akkor utána, csak az nem ment, aki nem akart...

– *Kiürült a parancsnokság?*

– Igen, és ez önmagában problémát jelentett, hiszen akkor ott pótolni kellett rögtön valakit. Na most '72-ben, mikor megjött ez a parancs, hogy el lehet húzni, aki akar, tehát az '52-es és az '52 előtti generáció. Abban a parancsban szerepelt, hogy a vezetők korfájában meg kell tartani a helyes arányt, és akkor a helyes arány az volt, hogy fiatalokat is a vezetésbe.

És akkor, mit tudom én, az 50 idősebből álló vezetőgarnitúra helyett lett 40 idősebb és 10 fiatalabb tiszt, akik gyakorlatilag '63–'65-ig végeztek. Na ilyen volt Nováky Balázs[37] országos parancsnok. Hanem az ekkori fiatal tiszteknek egy jó része azért megállta a helyét. Ilyen volt a pécsi kerület parancsnoka. Akkor ezeket elkezdték beiskolázni. Volt, aki ment a Szovjetunióba zsinórban... Három, öt év, itt, Magyarországon a legkevesebb a Politikai Főiskola. De az volt a legkevesebb, hogy valaki az ELTE-re ment bölcsésznek Aztán orrba-szájba és töméntelen mennyiségben és rajokban a „foxi-maxi".[38] Ebből sem lett volna baj, hanem amikor ezek az urak visszajöttek, akkor – mint a janicsárképzőn, ugye eleve föl voltak készülve, meg hát ők sem voltak buta emberek – ők azért jöttek mint fiatal generáció, hogy átvegyék az idősebbek helyét. Na igen ám, csak Tóth Imre, főleg ő volt ebben a perzekutor a haverjaival, nem akart egykori kollegáival kiszúrni, hanem kitalálta azt a módit, hogy igen, az öregeknek el kell menni nyugdíjba, mert letelik az idő, a fiataloknak meg át kell venni a helyüket. De hát azt a fiatalt, hogy lehet egyből betenni abba a magas beosztásba? Az öregek, ha úgy érzik, hogy három év, akkor három évet vállalnak, ha nem, akkor csak egyet vagy kettőt, és ez alatt betanítják az utódját, odamegy az utód helyettesnek, aztán mikor az idősebb azt mondja, hogy most már elmegyek nyugdíjba, akkor kihúzzuk, és mehet. Aki túlbuzgó volt, az egy idő után ettől besokallt, tehát fiatal parancsnokok, mert mégsem ők lettek

[37] Nováky Balázs (1943–2020) hőr. altábornagy, a határőrség országos parancsnoka (1990–1999).

[38] A Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem népszerű köznyelvi neve.

az utódok, és még várni kellett volna két évet. Hát ezek aztán nekiálltak, bár azt senki nem tudja bizonyítani, de úgy fúrták a főnököket, ahogyan csak lehetett. Na és ott volt az oldalág, akiből még nagyobbat akartak csinálni, mint ebből a Nováky Balázsból.

– *Igen, épp azt akartam mondani, hogy itt csupa elméleti képzésről beszélünk... 6–8 év is lehet akár, amikor visszakerül valaki.*

– Igen, és semmi gyakorlat. Akiből még nagyobbat akartak csinálni, azt még ott megforgatták, vagy a kerületparancsnokságon ő lett a pártbizottság titkára, mert ugye onnan mindenhova mehetett pártvonalon tovább. Vagy mint például a Novákyból csináltak személyzeti osztályvezetőt a Határőrség Országos Parancsnokságánál. Na most, a személyzeti vezető az minimum volt például a határőrség leendő pártbizottsági titkára, isten után az első. Tudniillik a személyügy tette a javaslatot, hogy kit emelnek ki. Tehát ezzel a pártmunkával meghatározó volt a káderpolitika. Hogy maradjunk a példánál, Tóth Imrét elküldik aztán nyugdíjba – ez a '80-as évek közepe –, és visszahozzák parancsnoknak Székely Jánost,[39] aki a KAO-ban, tehát a Központi Bizottság Közigazgatási és Adminisztratív Osztályon a Belügyi Alosztály vezetője volt, oda volt delegálva minden fegyvernemtől egy felelős vezető, hogy a fegyveres erők, testületek pártirányítása érvényesüljön. Tehát az elvi kérdés volt a minisztériumoknál, mivel mind a két miniszter tagja volt a Politikai Bizottságnak...

32. Bella Árpád átveszi a Közbiztonsági Érem kitüntetést a soproni kerületparancsnokságon 1973-ban

– *A honvédelmi és a belügyminiszter.*

– ...tehát ők megkapták a Központi Bizottságtól, rajtuk keresztül.

– *Ott nem volt összeütközés?*

[39] Székely János hőr. vezérőrnagy, a határőrség országos parancsnoka (1986–1990).

– Nem, mert annyira észnél voltak, tudták, hogy ott az, aki kardot ránt, kard által el is vész, amit a párt kinézett, akár jó, akár nem, az úgy lesz, és punktum. Tehát a minisztérium betartja azt, amit a párbizottság kijelöl. Ugye elment politikai beosztásba, személyzeti osztályvezetőnek, aztán, mivel a határőrség törzsfőnöke, Sebők Sándor[40] sajnos súlyosan megbetegedett, és abból nem is gyógyult fel. Székely politikai munkás volt, aztán a Belügyminisztériumban személyügyi főtiszt, onnan került a KAO-ba és a KAO-ból vissza a határőrség országos parancsnokának. A törzsfőnöke, Sebők, politikai munkás volt a nagykanizsai kerületnél, de ő is elvégzett minden politikai iskolát, ami létezett. Adyligeten a kiszolgáló ezrednek volt a parancsnoka, őt tették meg törzsfőnöknek, szakmai vezetőnek. Na most szerencsétlen Székely még többet tudott, mert legalább fölavatták hadnagynak valamikor '55-ben, volt őrsparancsnok még, azt hiszem, a horvát határon vagy hol, tehát legalább látott határőrt.

– *Volt gyakorlati tapasztalata, nagyon régen ugyan, a totális ellenőrzés idején.*

– Meg hihetetlen okos ember volt, intelligens. Megtették Sebők helyett törzsfőnöknek, Székely szakmai helyettesének Novákyt, aki látott már határt, meg a BM Klubban kiválóan tudott dobolni. Na most, megtették törzsfőnöknek Novákyt, de előtte, miközben Sebők hosszú ideig betegeskedett, megtették törzsfőnökhelyettesnek, hogy tanuljon bele, meg segítse Sebőköt. Novákynak mint kinevezett helyettesének kellett volna vinni az ő munkáját is. Komoly feszültség volt kettejük között, és Novákyt elhelyezték a határőrség párbizottsági titkárának, hogy majd ő lesz a Végrehajtó Bizottság titkára, hogyha Sebők elmegy nyugdíjba, addig ott tanuljon bele.

– *Ez már a '80-as évek...*

– Ez már '88. Akkor halt meg Sebők, visszahozták ebből a párbizottsági titkárságból törzsfőnöknek, és törzsfőnökként neki kellett volna irányítani az elektromos jelzőrendszer bontását, neki kellett volna kidolgozni, hogy mi lesz az elektromos jelzőrendszer után a határőrség tevékenysége, és mi lesz az új arculat. Közismerten sok mindent nem tudott... De az ő feladata lett. Mit csinált? Maga mellé vett törzsfőnökhelyettesnek egy Kiss Kálmán nevű fazont, aki az Ábelnak volt korábban a segédtisztje. Budapesti gyerek, egy ilyen, hogyan mondják, csörfös, ilyen mindenbe belebeszélő típus, ez tetszett Ábelnak, és odavette maga mellé. Aztán elvégezte a Zrínyit, és elküldték Nyírbátorba, ugye az a non plus ultra kerület, szóval ott lett

[40] Sebők Sándor hőr. ezredes, a határőrség törzsfőnöke.

politikai osztályvezető, a szovjet határőrséggel együttműködött, tehát ő már vízen járt. Na, most ezt visszahozták, és ő lett Novákynak a helyettese, de ő sem látott féléves ott-tartózkodása ellenére nyugati kerületeket meg délit sem, csak azt, hogyan kell a szovjetekkel együttműködni. Tehát ő lesz a szakma, nem Nováky.

Igen. Székely János vezérőrnagy kap még néhány hónapnyi kegyelmi időt. Csak egy példa: '89-ben lebontották a jelzőrendszert, és kiküldött Székely egy bizottságot, hogy állapítsa meg, a nyugati és a déli kerületeknél az új rendszer következtében és a kialakult mozgások alapján mi a helyzet. A román határra nem küldték, mert Pál ezredes, az orosházi kerületparancsnok leírta a valóságot, hogy az nem határőrség, hogy 10 kilométeren egy járőre nincsen, mert még annyi embere sincs. Pált nagyon gyorsan elküldték nyugdíjba. El akarták küldeni az én kerületparancsnokomat, Frankó Istvánt is Sopronból, hát küldtek egy bizottságot rá. Az emberek, többek között én is, megvédtük, nem tudtak mit csinálni, nem tudtak fogást találni rajta, mi szakmailag támasztottuk, maradt. Nováky volt a bizottságvezető.

– *Tehát behívták az ön felettesét, Frankó István ezredest Budapestre bizottsági meghallgatásra?*

– A bizottságok a helyszínen voltak. Gyakorlatilag a bizottság leírta a megállapításait, amire Székely János, hogy értékelje, elmondta, a jelentés nem ad választ arra vonatkozóan, mi lesz a kerület feladata, ha megszűnik az elektromos jelzőrendszer. Mennyi ember kell nekik, és mit akarnak csinálni. '89. június 28-án lebontják a kerítést, és Sopron még nem tudja, fogalma sincs, hogy mit kéne csinálni. Ami bizony baj. De az még nagyobb, hogy a szakmai vezetőnek, Nováky ezredesnek még annyi sincs. Augusztusban leküldött egy másik bizottságot, ő vezette. A bizottság megállapította, hogy ami intézkedést az országos parancsnokság kiadott, az alegységek végrehajtották, a megemelkedett mozgás mellett is kiváló szakmai munkát végeztek. A felmerült probléma szubjektív jellegű, ami azonnal megoldható, különösebb intézkedés nem szükséges.

– *A „szubjektíven" mit értettek?*

– Hát például leírták, hogy félnek a járőrök, mert megtámadják őket a határsértők, nincs ember, nem tudják, hogy mit csináljanak...

– *Eléggé rejtették az igazi problémákat.*

– Igen. „Szubjektív". Fél? – hát az az ő dolga! Egy hét múlva jelentette Székely Földesi Jenőnek, a Belügyminisztérium államtitkárának, hogy a határőrerők, eszközök nem elégségesek, a demoralizálódás veszélye

33. Szovjet belügyi delegáció fogadása Frankó István alezredes, kerületi törzsfőnökkel a soproni közúti határátkelőhelyen, 1984 (Bella Árpád háttal

fokozódik, a határőrség nem tudja ellátni a feladatát. Volt egy szakmai helyettes, nem kellett volna neki ezt leírni, vagy nem kellett volna egyetérteni sok mindennel, de leírni, hogy itt semmi probléma nincsen, az összes szubjektív jellegű. Mindeddig úgy történt, hogy ha a törzsfőnök meg a parancsnok alapkérdésekben nem értett egyet, akkor a törzsfőnök ment. Most is így történt – ment a parancsnok.

Szakma és hivatás, szakmai kérdések

„Rendszerváltáskor már elhitték, hogy egyedül dolgozom nyolc ember helyett..."

– Visszakapcsolódnék 1969-hez, amikor megérkezett, és nem egyedül. A FEP-be igen, de hangsúlyozta, hogy a társai területre mentek, a konkrét zöldmezős határvédelemre. Mikor szembesültek azzal, hogy az érvényben levő rendelkezés és a katonai szabályzat szerint fegyverhasználati joguk van az adott esetekre vonatkoztatva? Az első pillanattól kezdve tudták?

– Igen.

– *Milyen szabályok határozták meg a fegyverhasználatot?*

– A korábban, 1962 előtt kiadott összes rendelkezés, a határőrség kiadott fegyverhasználati szabályzatai az 1962-es Határőrizeti Szabályzattal és végül az 1963-as 22. számú törvényerejű rendelettel – amely a rendőrség fegyverhasználati jogáról szólt – hatályukat vesztették. Az 1967-ben kiadott Határőrizeti Szabályzat (HT-2)[41] is a fegyverhasználatra nézve az 1963. évi 22. sz. törvényerejű rendelet vonatkozó paragrafusát tekintette irányadónak, ami kimondta, hogy a határőr fegyvert saját elhatározásából vagy parancsra használhat. Továbbá a határőrnek akkor van joga szolgálati fegyvere használatára, ha olyan személy elfogásáról intézkedik, aki tiltott határátlépést követett el, erre kísérletet tesz, illetve ilyen cselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható, ha a megállásra vonatkozó felhívásnak nem engedelmeskedik, hanem menekül, továbbá a szolgálata ellátását tettlegesen akadályozó ellenszegülés leküzdésére, a saját élete, testi épsége vagy személyes szabadsága ellen intézett támadás, illetve az ilyen támadással közvetlenül fenyegető magatartás elhárítására alkalmazhatja. Ugyancsak fegyverhasználattal élhet, ha azt mások élete ellen irányuló vagy mások testi épségét súlyosan veszélyeztető támadás, illetőleg az ilyen támadással közvetlenül fenyegető magatartás elhárítására, illetve a büntetőeljárás vagy büntetés végrehajtása során a hatóság őrizetéből megszökött személy kézre kerítésére. 1974-ben november 1-jén

[41] MNL OL XIX-B-1-az 10-21/25 1967.IX.18. Határőrizeti Szabályzat (HT-2) (67.d).

jelent meg a 40//1974. (XI. 1.) MT számú rendelet, amely a Magyar Népköztársaság államhatárának őrizetéről rendelkezett, amelyben újból meghatározták, hogy a határőrt határőrizeti szolgálata jogszerű teljesítése során fegyverhasználati jog illeti meg. Fegyverhasználatára továbbra is a rendőrség fegyverhasználati jogáról szóló 1963. évi 22. számú törvényerejű rendelet volt az irányadó, azonban megjelent néhány eltérés. Ezek szerint a határőrt fegyverhasználati jog illette meg a tiltott határátlépés, az embercsempészés és a külföldre szökés bűncselekmény elkövetőjének, illetőleg az ilyen bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személyeknek az elfogására.[42] A határőr fegyverhasználattal nem élhetett, ha a lövés a szomszéd állam területére való átlövést idézett elő, továbbá a határ utakon közlekedő személyekkel szemben.

– *Később ez hogyan változott?*

– A nyolcvanas évek első felében az évtizedekig azonos elvek alapján működő rendszer változását elsődlegesen a helsinki folyamatokból fakadó rendszerszintű nyomás okozta. Ennek a pressziónak a hatása bukkan fel a Határőrség Országos Parancsnokságának 1982. október 20-ai miniszteri értekezletén, amelyen az a miniszteri döntés születik, hogy tovább kell csökkenteni a fegyverhasználatot a szabályzat továbbfejlesztésével, a megelőző és kényszerintézkedések körének további bővítésével, a határsértés irányai tekintetében történő módosításokkal, valamint a nyugati és a déli határszakaszon a befelé irányuló határsértések elkövetésekor mellőzni kell a fegyverhasználatot. A fegyverhasználatra csak akkor kerülhetett sor, ha súlyos bűncselekményt elkövető kísérelt meg átszökni, fegyveres átszökést kíséreltek meg, illetve ha a határőrt közvetlen támadás veszélyeztette.[43]

– *Ezzel már lazítottak a szabályokon.*

– A tervezet a BM Koordinációs Bizottság által elfogadott tartalommal zöld utat nyert, és 1984. január 6-án előterjesztették, az 1984. április 18-ai kiadását követően az 1988. november 28-ai módosításáig a határőrség fegyveres fellépésének az alapját képezte.[44] A 20/1984. sz. BM utasítás szerint

[42] A műszaki zárral kapcsolatosan a Btk. 1961-évi V. tv. 202. § (2) pontjának határvédelmi létesítményre vonatkozó kitétele hatályát vesztette.

[43] MNL OL XIX-B-1-y-10-52/47-1982. Határőrség Országos Parancsnoksága 1982. október 20-ai jelentése miniszteri értekezletre, a tiltott határátlépések megakadályozására irányuló határőrségi fegyverhasználatról (30d).

[44] E módosítások alkalmazását a Magyar Népköztársaság belügyminisztere 20/1984. (IV. 18.) számú, a BM Határőrség fegyverhasználati jogáról szóló utasítása tartalmazta. Lásd kötetünkben a 2. sz. dokumentumot.

csak végső esetben lehetett fegyvert használni, azaz amikor közvetlen veszélyhelyzet alakult ki, és enyhébb kényszerítő eszközök használata nem volt elegendő, vagy eredményes alkalmazásukra nem volt lehetőség. A végső eset fennállását mindig a tényleges körülmények alapján kellett vizsgálni. Fontos még megemlíteni, hogy csak a nyugati és a déli viszonylatban lehetett fegyvert használni azzal a személlyel szemben, aki kifelé irányuló tiltott határátlépés vagy embercsempészés, illetőleg a külföldre szökés bűncselekményét kísérelte meg. Északon és keleten fegyverhasználatra nem kerülhetett sor. Itt kell megjegyezni, hogy e tényállás módosítását a BM Határőrség Országos Parancsnoksága 1988. november 17-én tett előterjesztésére a belügyminiszter 1988. november 28-án jóváhagyta.[45] Ennek alapján az 1988. november 28-án kiadott belügyminiszter 36/1988. BM utasítása a határőrség fegyverhasználati jogáról szóló 20/1984. BM utasítás módosításáról kimondta, hogy a határőr továbbra is használhatja a fegyverét a nyugati és a déli viszonylatban a külföldre szökés bűncselekményét megkísérlő katonával szemben, és a fegyverhasználatra vonatkozó korábbi rendelkezések, azaz a minősített esetekben továbbra is jogosult volt fegyvert használni.[46]

– *Így értünk 1989-hez.*

– 1989 derekára a nyugati határszakaszon szocialista tábor főleg keletnémet, de román állampolgárai is mind gyakrabban választották a Magyar Köztársaság nyugati határszakaszát törvénytelen határátlépésre.[47] 1989. július 14-én az országos parancsnok rejtjelezett géptávirati utasítása alapján a határőrség 11. soproni kerületének parancsnoka kiadta a 12/1989. számú intézkedését a tiltott határátlépés megakadályozása, a határsértő segítők elfogása, az állomány biztonságának a növelése érdekében.[48] Ez az intézkedés a napi gyakorlatból indult ki, éppen ezért úgy rendelkezett, hogy a járőr jelzését figyelmen kívül hagyó, továbbhajtó, de a járőrt vagy másokat nem veszélyeztető gépkocsi esetén csak figyelmeztető lövés engedélyezett. 1989. július közepére hétről hétre jelentős mértékben növekedett az osztrák határon az EJR május elején megkezdett

[45] MNL OL HOP iratai XIX-B-a-az-10-21/36/1988. (179d.) és a MNL OL HOP iratai XIX-B-10-I-5/1-31fsz.-1986 (8.d).

[46] A belügyminiszter 36/1988. BM utasítása a BM Határőrség fegyverhasználati jogáról szóló 20/1984. BM utasítás módosításáról. Lásd kötetünkben a 3. sz. dokumentumot.

[47] A magyar–osztrák államhatáron 1989. május–augusztus között elfogottakról, illetve a tiltott határsértést elkövetőkről készült kimutatást lásd kötetünkben a 4. sz. dokumentumot.

[48] A Határőrség 11. Kerület Parancsnokának 12/1989. számú Intézkedése. Lásd kötetünkben a 5. sz. dokumentumot.

bontásának hírére a tiltott határátlépési szándékkal érkező, elsősorban NDK-állampolgárok száma. Tekintettel arra, hogy a csoportos határsértési kísérletek a közúti határátkelőket is mind nagyobb mértékben érintették, szükségessé vált az átkelőhelyek rendjének fenntarthatósága és az erőszakos cselekmények megelőzése érdekében ezek szabályozása is. Így 1989. július 19-én a BM Határőrség törzsfőnöke a határforgalmi osztály kérésére kiadta a 00376. számú rejtjelezett géptávirati utasítást,[49] miszerint a közúti határátkelő-helyeken megállás nélkül, a sebesség fokozásával áthaladó gépjárművek, valamint az átkelőhelyekre érkező, gépjárművekből kiugráló és a határon átszaladó személyek – nem csoportok – feltartóztatása és a hasonló események megelőzése érdekében a közúti határátkelőkre vezető utakon az NDK-, csehszlovák, szovjet, román állampolgárok járműveit a FEP-re érkezés előtt előellenőrzés céljából meg kell állítani. Ennek helyét úgy kell megválasztani, hogy az előellenőrzést végző járőrök a meg nem állt járművekről kellő időben értesíteni tudják a FEP-et. Az országos vezetés végül egyértelműen állást foglalt a 020/1989. számú intézkedésével, amely 1989. október 1-jén lépett hatályba, és egyértelműen rögzítette, hogy a határátkelőhelyeken a megállásra vonatkozó felhívásnak nem engedelmeskedők megállítása érdekében figyelmeztető lövés nem alkalmazható, sőt, egyértelműen meghatározták, hogy a közúti határátkelő-helyen kitörő gépjármű megállítására a fegyverhasználat tilos.[50]

– *Volt-e akkor vagy korábban emlékezetesebb kitörési, gépjárművel elkövetett kitörés a soproni forgalom-ellenőrzési ponton?*

– A *Határőr* újságban megjelent – általam kiegészített – esettanulmány kellő magyarázatot szolgáltatott a konkrét esetre, de egyúttal jól példázta az erőszakos gépjármű-kitörésekben rejlő kockázatokat és veszélyeket: „A Sopront elhagyó kamion a Bécsi úti őrs 84-es főút EJR megszakításához vezényelt okmányellenőrző járőrének a jelzésére nem állt meg, nagy sebességgel továbbhaladt. Az okmányellenőrző járőr a figyelmeztető lövések leadását követően csengőjelzéssel riasztotta a szolgálati helyétől 3,1 km-re levő átkelőhelyet, amely távolság megtételéhez egy járműnek

[49] A BM Határőrség törzsfőnökének 00376. számú rejtjelezett géptávirati utasítását lásd kötetünkben a 6. sz. dokumentumot.

[50] A BM Határőrség országos parancsnokának 020/1989. intézkedése a határforgalmi szakirányító tevékenység fejlesztésére, a határforgalom-ellenőrzés további gyorsítására, egyes módszereinek, eljárásainak egyszerűsítésére, kulturáltságának fejlesztésére, Budapest, 1989. augusztus 17-én. (Az intézkedés 1989. október 1-jén lépett hatályba, és visszavonásig volt érvényes.) BM Határőrség Országos Parancsnokság Központi Irattára. A dokumentum Bella Árpád tulajdonában van.

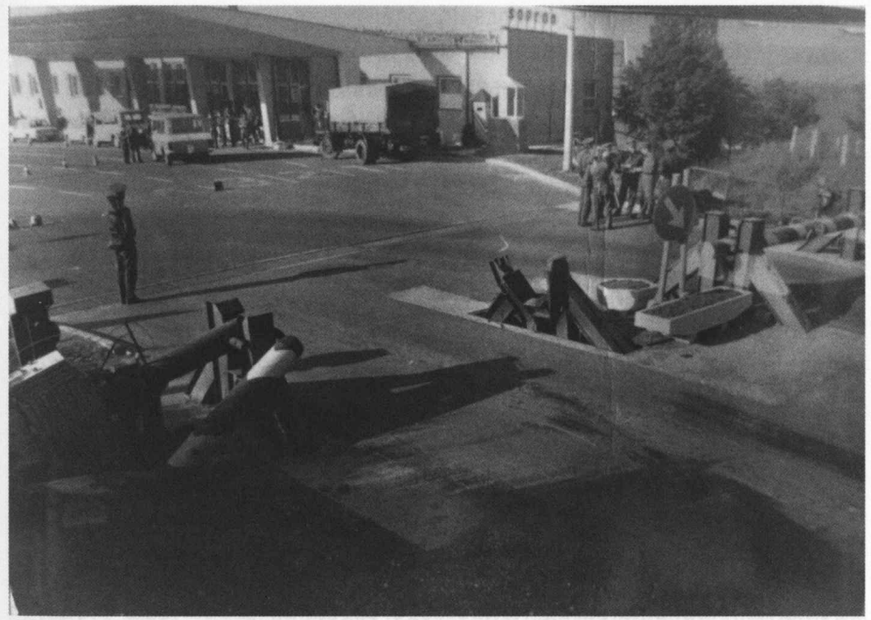

34. A soproni közúti határátkelőhelyen 1980. május 30-án 5 óra 50 perckor áttört kilépő oldali határsorompó (a fotó Bella Árpád tulajdona)

100 km/h-s sebességnél 2 percre van szüksége. Ez idő alatt kell a FEP szolgálatának az előzetes intézkedési tervének megfelelően a riadót végrehajtani, így az áttörésbiztos, 20 másodperc alatt csukódó sorompókat lezárni, az átkelőhelyen tartózkodó utasokat, járműveket biztonságba helyezni, majd a kijelölt tüzelőállásokat elfoglalva felkészülni a kitörés megakadályozására. A kamion a belső sorompóhoz érkezve azt – teljes sebességgel nekirontva – áttörte. Végigrobogott a kezelőfülkék mellett a fogadótéren. A sorompókezelő, valamint a sorompóőr erre az időre már természetesen tüzelőállást foglalt el, és tűzkész állapotba helyezte fegyverét. Tüzet azonban csak akkor nyithattak, amikor a kamion olyan helyre ért, ahol a lövedékek másokban nem tehettek kárt. A külső sorompónál kijelölt tüzelőálláshoz tartozó tüzelési szektor szélessége 30 méter volt, amely távolság megtétele a fenti sebesség mellett 1–2 szekundumot igényel. Ezen rendelkezésre álló idő – figyelembe véve az AK géppisztoly elméleti tűzgyorsaságát – egy mozgó célra tíz lövés leadását teszi lehetővé. A kamion vezetőfülkéjét több találat érte, és az mintegy 80–90 kilométeres sebességgel nekihajtott a külső, erős sorompónak. A nagy erejű ütközés következtében a sorompó eltört ugyan, de a kocsit visszafogta. A kamion kettétört, a

vezetőfülke leszakadt. A szétroncsolódó jármű egyik része osztrák, a másik magyar területre került. A szétszakadt vezetőfülkéből kiestek a benne ülők, mégpedig úgy, hogy a súlyosan sérült sofőr osztrák felségterületre zuhant, két társa pedig könnyebb sérülésekkel túlélték az ütközést, de magyar területen maradtak."[51]

– *1989-ben tömeges határsértés esetén mi volt a teendő?*

– A napról napra éleződő határőrizeti helyzet miatt kétség sem férhetett a valós helyzet kezelésére érvényes útmutató, helyesebben egy intézkedés kiadására, ez égetően fontos volt. A helyzet komolysága már magasabb, legalább országos parancsnoki szintű szabályzó előírását igényelte volna. Nem tudni, milyen indíttatásból a kerület törzsfőnöke készítette el a kerület alegységparancsnokai részére egy módszertani útmutató tervezetét.[52] Évekkel később úgy nyilatkozott, hogy 1989. augusztus 18-án éjjel odahaza állította össze. Tartalmát tekintve ehhez „az MNK Belügyminiszterének 20/1984. (IV. 18.) számú utasítása a BM Határőrség fegyverhasználati jogáról",[53] a „Határőrizeti Szabályzat – Hőr-2 (1975)",[54] a „Segédlet a csapaterővel megoldandó karhatalmi feladatok végrehajtására (1982)"[55] és „A Magyar Népköztársaság Rendőrsége Szolgálati Szabályzata (1985)"[56] vonatkozó hatályos pontjait adaptálta. Azokhoz képest új feladatokat nem tartalmazott.

– *Ezt hogy kapták kézhez?*

– A géptávirati formában elosztott tervezethez a törzs tisztjei augusztus 18-án 10 óráig írásban adhatták le észrevételeiket. A részemről – a határátkelő-helyekre vonatkozó – adott kiegészítést a 035/1989. számú intézkedés IV. pontjába dolgozta be.[57] A módszertani útmutató mint önálló intézkedés kiadása – számomra ismeretlen okból – elmaradt. A bővített, aktualizált változatát csak négy nappal később, augusztus 22-én, „a „BM Határőrség 11. ker. Parancsnokának 035/1989. számú intézkedése [III. 1–8. pontokba foglalva] a rendkívüli zárási és más határőrizeti feladatokban való részvétel egyöntetű értelmezésére" címen rendelték el. Ezek is bizonyítják, hogy 1989. augusztus 19-én nem volt érvényben új fegyverhasználati utasítás.

[51] Harc az erőszak ellen. *Határőr,* 1980. augusztus 1. 4–5.
[52] Módszertani útmutató nagyobb létszámú tiltott ths.-t [határátlépést] megkísérlő csoport feltartóztatására. Lásd kötetünkben a 7. sz. dokumentumot.
[53] MOL XIX-B-1-az-10-21/20/1984 (153d).
[54] MOL XIX-B-10-IV/10-19-103fsz (13d).
[55] MOL XIX-B-1-az-10-37/4/1982.
[56] MOL XIX-B-1-az-10-22/24/1985 (158d).
[57] Lásd kötetünkben a 8. sz. dokumentumot.

– *Hogyan léptek fel augusztus 19-éig az NDK-állampolgárokkal szemben?*

– A csoportosan és tömegesen megjelenő NDK-állampolgárokkal szembeni intézkedéseket is szabályozni kellett, így 1989. augusztus 10-én a BM Határőrség 11. kerület parancsnokának 036/1989. számú intézkedése[58] rendelkezett a csoportosan, tömegesen megjelenő NDK-állampolgárokkal szembeni eljárásról. A határőrizeti helyzet alakulását tekintve a legalább két hetet késett országos parancsnoksági intézkedés legfontosabb tételét – elsődlegesen az augusztus 19-ei pikniken végrehajtott kitörés, valamint az augusztus 23-ai sopronpusztai kitörési kísérlet tapasztalatai alapján – a csoportos határsértők elleni fegyverhasználat feltételének a szigorítása jelentette, hiszen a miniszteri döntés értelmében csoport elleni fegyverhasználat – az új szabályozás szerint – 1989. augusztus 31-étől csak akkor volt jogszerű, ha a határőrt fegyveresen megtámadták. A piknik időszakára kiadott fegyverhasználati intézkedésekről a szövegértelmezés alapján a soproni kerületre vonatkozóan a BM 20/1984. (IV. 18.) számú utasítása (a BM Határőrség fegyverhasználati jogáról) 11. c) pontja – egyébként nem augusztus 18-án, hanem 22-én és nem géptávírón, hanem a 35/1989. sz. intézkedésben – rendelkezett. A fegyverhasználat feltételét a járőr megtámadásához, a jogos önvédelemhez kötötte, amit viszont addig is úgy szabályoztak. Az államhatáron átjutott határsértők elleni fegyverhasználatot és az üldözésüket az 1975-ben kiadott Határőrizeti Szabályzat 71. pontja ugyanúgy tiltja, elsődlegesen a határrendsértések megelőzése céljából. Summa summarum, a fegyverhasználat kérdését 1989. augusztus végéig miniszteri szinten szabályozott formában továbbra is fenntartották. A valóság az, hogy a „fegyveres határsértővel szembeni fegyverhasználat" korlátozását csupán az 1989. augusztus 31-én – miniszteri döntésre, az országos parancsnok utasításának megfelelően – kiadott 036/1989. számú kerületparancsnoki intézkedés szabályozta,[59] és főleg nem visszamenő hatállyal.

– *Melyik volt az első eset, amikor ön vagy kollégája a zöldhatáron ilyen helyzetbe kerültek? Hogyan reagáltak erre?*

– Nem tudok erre válaszolni. Volt ebben az időszakban is, bár lecsökkent mértékben, fegyverhasználat, tudniillik a fegyverhasználat gyakorisága '57-től kezdődően azért fölment. '57-ben belecsaptak a lecsóba, tehát Kádár politikai belépőjéhez hozzátartozott az államhatár őrizetének megszigorítása, a fegyverhasználati parancsok is olyanok voltak. Például

[58] Határőrség Országos Parancsnokság Központi Irattára, 2002. december 3.
[59] A 036/1989. számú intézkedést lásd kötetünkben a 9. sz. dokumentumot.

akkor volt érvényben, hogy '57 tavaszán[60] a csoportos határsértőkre is vonatkozott a tűzparancs, és erre gyakorlatilag erős követelmény és ráhangolás is volt. Ennek aztán az lett a vége, hogy ismételten olyan szituációba került az országos parancsnokság, hogy konkrét utasítást adott ki erről. A fegyverhasználatok kivizsgálása során rájött az országos parancsnokság, hogy túlburjánzás történt, vagy többen túlértékelték a helyüket, szerepüket, a fegyverhasználat módját. Kiadta intézkedésként, hogy a tisztek lehetőleg ne hangolják erre a sorállományt, ne az eredményesség legyen a meghatározó, hanem egy kicsit próbáljanak mértéket tartani. Volt egy fegyverhasználat valamikor a 60-as években Sopronban is, amikor is „annak rendje-módja" szerint agyonlőttek egy beszökni szándékozó egykori vagy talán még akkor is magyar állampolgárt. Természetesen a kerületparancsnokságok ezt mindjárt hatalmas körítéssel, körbedíszítve fölterjesztették, hogy micsoda hőstettet hajtott végre ismételten az adott kerület...

– *Ez a soproni kerülethez tartozott?*

– A soproni kerületnél volt, úgy emlékszem, és visszajött az országos parancsnoktól, aki ráírta, hogy ezért nem megdicsérni kellene ezt a járőrt, járőrtársat vagy parancsnokot, hanem felelősségre vonni, mert felsorolta, hogy gyakorlatilag miket kellett volna neki végrehajtani, és miket nem magával a fegyverhasználattal. Azért ez mégiscsak megdöbbentő volt lent a végrehajtó állománynál, hogy az országos parancsnokság, lám-lám, mikor itt mindenki tettre kész, és mindenki azonnal milyen elkötelezett, és mennyire használná a fegyvert... Aztán módosították a szabályzatot. Egyébként '56 után rengetegszer, több esetben módosult, ezeket kigyűjtöttem.

– *Arra vagyok kíváncsi, hogy ön mit élt meg, az nagyon fontos. Azt tudjuk, hogy nagyon sűrűn módosították, de ön került-e olyan helyzetbe, hogy a fegyvert kellett használnia, ha, mondjuk, erőszakosan áttörik a sorompót...*

– Erre '82-ben került sor.

– *Ha ilyen helyzetbe került, akkor hogyan oldotta meg? Ön hogyan lépett fel, és oldott meg egy ilyen helyzetet?*

– Ja, értem. Hát, hála isten, nem kerültem ilyen helyzetbe. Ja, és azt akartam mondani, hogy Felsőrákoson, aki volt, a Kedvesi Pista, őnáluk volt olyan eset, hogy a járőrtárs akart külföldre szökni, és a járőrparancsnokra rálőtt a távozáskor, a szökés során. Végül is ez torkollott olyan szituációba, hogy aztán vagy azért, mert izgult, vagy azért, mert balfék volt, de nem tudta

[60] MNK BMH 3. sz. parancsa a határőrség fegyverhasználatáról, 1957. február 6. MOL XIX-B-1-az-6-20/3/1957.

lelőni a parancsnokát. Meg, gondolom, a távolság sem olyan közeli volt. Aztán elkezdett rohanni a határ felé, ugye, olyankor elég nehéz a lőirány megválasztása, mert Ausztriába átlőni viszont szigorúan tilos volt, főleg '63 után. Gyakorlatilag ennek az lett a vége az ilyen cikcakkban futáskor, hogy persze elkezdett lövöldözni a parancsnok is a társra... Közvetlenül a határnál voltak, a Fertő-parti részben.

– *Ez körülbelül milyen távolságot jelentett a 60-as években? Tehát mekkora volt a határsáv mélysége, és ezen belül hol tartózkodtak a határőrök?*

– A határsáv a határvonal és az elektromos jelzőrendszer közötti terület volt. Ennek a minimális távolsága ez ilyen 500 méter, és a maximum 2,5 kilométer, tehát az a tereptől a határtörési pontoktól függött. Na, végül aztán le tudta lőni a társát, de addigra már egy csomó lövés dörrent. És a szomszédban, túloldalt az osztrák finánc is éppen szolgálatban volt, tehát ő azonnal jelentette. A csendőrség is ki vonult innen, a határőrség is, és mindenki próbált tájékozódni, hogy mi történt. Aztán elég sokára rendeződött a helyzet. Ennek az osztrák térféli részét tudom pontosabban, mivel aki akkor a mörbischi, tehát a meggyesi[61] csendőrőrs parancsnoka volt, később a Kismartoni járás csendőrparancsnoka lett. Stefan Biricz ezredes él, sőt, nagyon jó viszonyban vagyunk, összejárogatunk, és ő szokott mesélni egy-egy esetet. Többek között ezt is azért mondta, merthogy előtte kaptak éppen vadonatúj géppisztolyokat, és amikor meghallotta a lövöldözést, mindjárt tudta, hogy a magyarok lövöldöznek, és mindjárt az új géppisztollyal ment a helyszínre. Hát, ebben az volt a veszély, hogy innen géppisztoly, onnan géppisztoly... És mint a színházban, ha egyszer van géppisztoly, akkor az általában el szokott sülni.

– *Tehát itt az AK-t használták...*

– Egyébként nekik karabélyuk volt korábban, csak aztán ők is amerikai típusú gépkarabélyt kaptak. Na, ezt a sztorit Kedvesi Pistától hallottam...

– *Amit aztán végül az osztrák ezredes igazolt.*

– Igen. Mint kiderült, felkészült ez a jó ember a szökésre, mert az elektromos jelzőrendszer műszerésze volt, csak éppen beosztották járőrszolgálatba is, és az elektromos jelzőrendszerre vonatkozó technikai papírokat, illetve tervrajzokat vitte volna magával. Sopronpusztán akkoriban nem volt ilyen esemény, a fegyverhasználatok végül is az elektromos jelzőrendszer fölépítésének eredményeképpen automatikusan csökkentek. Részben azért, mert az 50-es évekhez vagy az '56 utáni megtorlás időszakhoz képest

[61] Mörbisch am See, Fertőmeggyes, község a határ túloldalán, Fertőrákos mellett.

minimálisra csökkent a határsértők száma. Másrészt az elején a nép meg volt rettenve tőle. Még az aknázásnak sem volt olyan visszatartó ereje, mert azon spekuláltak, a későbbi kihallgatásokon elmondták, hogy talán hatástalanítani tudják, vagy kikerülik az aknát. Ez balgaság volt, mert az a rendszer meg az a sűrűség, ahogy le volt rakva, azt valahogy a jóistennek kellett őrizni, hogy föl ne robbanjon. Hanem úgy vélték, a kerítésben talán nagyfeszültség van, de ezt még a szakemberek sem tudták megítélni az elején, ilyen elektromos végzettséggel sem, tudniillik minden betonoszlop le volt szigetelve. Tehát az egész szigetelve volt, és úgy vélték, hogy talán magasfeszültség, vagy ki tudja, mi az, aztán így nem nagyon próbálkoztak. A másik meg az, amikor már úgy szabadabban volt, és átment a Józsi meg a Pista, azoknak sikerült, hát akkor meg nem jelzett a kerítés, viszont az esetek döntő többségében jelzett.

– *Hol jelzett?*

– A legközelebbi őrsön.

– *Ezt úgy képzeljük el, hogy van egy alacsony épület, azért ezeket nem építették olyan magasra, és ott ülnek az őrszobában, és egy falon vannak? Ez hogyan működött?*

– Az elektromos jelzőrendszer gyakorlatilag gyengeáramú volt, tehát 12 volttal működött, nagyon egyszerűen. Végül is általában 10 kilométeres szakaszokra volt beosztva, tehát 10 kilométert tudott egy egység lefogni. Éppen ezért ilyen 10 kilométeres szakaszokra kellett aztán felosztani, ezért több őrsöt is építettek, mert különben ez a rendszer nem tudott volna működni. Nem tudta senki, hogy miért kezdenek a 60-as évek elején őrsöket építeni, mikor addig úgy is jó volt. Kiderült, hogy a 10 kilométert elosztották jobb oldalra, bal oldalra, általában 5–5 kilométerre, és ezeken a kilométereken belül pedig be voltak osztva általában ilyen 200 méteres szakaszok, avagy szektorok. Mit tudom én, a bal 7-es annyit jelentett, hogy a bal csatlakozástól befelé kettővel szorozva 400 méter, aztán a térképen is jelölték, hogy hol vannak, tehát konkrétan megvolt, hol érintették meg az elektromos jelzőrendszert. Vagyis azt nem tudták, hogy áthaladtak-e, csak hogy ott gyakorlatilag valami történt. Azt sem tudták, hogy azt vad okozta, vagy ráesett egy faág, vagy éppen valami technikai probléma adódott. De megvolt a térképen az őrs ügyeletes tisztjének, tiszthelyettesének vagy tisztesének, hogy a bal 7-esnél az éles határon hol a legközelebbi járőr. Azt mindennap pontosították. Kiszóltak rádión vagy távbeszélőn, mert megvolt a kiépített járőrvonal, és abban a pillanatban már arra mozgatták elébe, de egyúttal elindult a zárócsoport meg a riadócsoport is az őrsről,

utóbbi általában négyfős volt, a parancsnok, egy tisztes kutyavezető nyomozókutyával és két határőr. Na, ezek értek ki a helyszínre, tehát ez volt rendszeresítve.

– *Mikortól rendszeresítették?*

– A 60-as évektől, az EJR felépítésétől.

– *A kiépítéssel egy időben állították fel az egységes rendszert?*

– Igen. Minden őrs kapott egy UAZ-t, tehát a riadócsapat állandó készenlétben volt, azonnali indításra alkalmas, ugye kint voltak a járőrök, a szervezetszerű járőrök vagy szakasz járőr ilyen... jelzőkészülékekkel, vagy kint voltak a magasfigyelőben.

– *A magasfigyelők általában milyen távolságra voltak egymástól?*

– Hát, olyan 5 km. Tudniillik egy őrs működési területén általában egy-kettő, maximum három volt, ha főirány volt meg még kivezető főút is, akkor lehet, hogy négy. Aztán ezeket, amik a főutak közvetlen közelébe voltak, leszerelték egy az egyben, már amikor a barátságosabb arcot mutattak, hogy ne legyen a külföldnek ez alkalom arra, hogy gyalázzák a rendszert. Ahol a páneurópai piknik volt, tehát a sopronpusztai őrs működési területén, a kőhidak, a börtön mögött 1 kilométerre, ahol az elektromos jelzőrendszer húzódott, ott volt egy magasfigyelő. Ez azt a célt szolgálta, hogy a főirányt – ott rét meg szántóföldek voltak –, az egész völgyet be lehessen onnan látni. Na, ezt a tornyot a soproni FEP közúti átkelőhelytől állították néhány száz méterre, és ezt szedték le legelőször.

– *Ezek a leszedések mikor következnek be?*

– Ezek időben a 70-es évek elején. Föltelepítették őket '66-ban, '67-ben, és akkor már ezerrel dübörög Ausztriával a barátkozás és a demonstrálás, hogy nálunk aztán van demokrácia, humanizmus meg az égvilágon minden, és a határon is megszűnik – mert tényleg megszűnt – az az áldatlan állapot, amit mi okoztunk nagyobbrészt, aztán a katonáinkat kivették ezekből a részekből.

– *Most itt az '56 utáni időszak, aminek végül is az utórezgései '64–'65-ig tartanak.*

– Ugye '64-ben, amikor Bruno Kreisky külügyminiszter meglátogatta Kádárt, na, utána volt egy kisebb csavar, aztán mindig jobban próbálták a határrendet megkövetelni. Visszatérve az elektromos jelzőrendszerre, tehát ment a riadócsapat, 10 perc alatt a helyszínen volt, 10 perc alatt tehát ismeretlen területen... 1 kilométer. Annyit haladt a határsértő személy. Igen ám, csak ezzel egy időben, tehát 10 percen belül kiment az IFA az őrs személyállományával lezárni az éles határt.

– Magyarán a mozgó személy elé kerülve láncszerűen zárni a kijutás lehetőségét...

– Igen. Na de aztán, hogy mégiscsak katonásabb legyen, a szomszéd őrs is csináljon valamit, vagy neki is legyen sikerélménye, működési területének az oldalát kellett lezárnia.

– Az évek alatt kialakult rutin szerint zajlott, vagy volt erre egy szabályzat?

– Egy szabályzat, ezt kitalálta a határőrség. És ez annyira működött, hogy még '89-ben is többször hangsúlyozták, hogy ezt majd megszüntetik, de erre egy kerület sem volt alkalmas.

– Senki nem kezdte el a módszert kivezetni.

– Ha a működési terület középen voltak a határsértők, vagy nem tudták eldönteni, hogy merre haladnak általában, akkor a másik őrs is oldalt zárt. Tehát volt egy esemény, és a három őrsnek a személyi állománya – egy őrs általában 40–60 fős –, aki élt és mozgott, mindegy, hogy előtte feküdt le, mert kint volt egész éjjel. Ez embertelen volt, nagyobbrészt nem kellett fegyvert használni, mert a határsértő belefutott úgyis a csatárláncszerűen záró erőbe. Sűrűn álltak, néhány 100 métert tudtak átfogni az illetővel szemben. Tehát messziről észre kellett volna vennie, hogy több tucat fegyveres határőr áll vele szemben... Miközben, ha maga mögé nézett, látta, hogy éppen üldözik. Mögötte ment az üldöző csoport. Tehát nagyon lecsökkent a fegyverhasználatok száma, egyébként viszont tehát továbbra is érvényben volt. '82-ben volt egy felügyeleti ellenőrzés, de erről már beszéltem. Horváth István belügyminiszter: Hát, elvtársak, mi lett volna, ha a határőrség mondja el, hogy muszáj nekünk mindig lőni? A miniszter megbírálta a határőrséget, hogy oké, megy az élet, és a határőrség sok mindent csinál a saját érdekében, viszont fogalma sincs, hogy mi lesz a jövőben, tehát koncepciózus tervekről meg stratégiáról nem gondolkodott, ezt ki is mondta a miniszter, és ez így is volt.

– Itt van egy pici feszültség ebben az egész történésben. Ugye, ezek katonai szervezeti egységek, és a pártszervezet is jelen volt. A pártszervezeteken keresztül a párt ugyanúgy tudott irányítani, befolyásolni, sőt irányt szabni annak, hogy éppen mi az aktuális, elfogadott, javallott vagy követendő politikai irány. Most ez nem volt hatással ezek szerint, vagy ott nem jelent meg, hanem szakmai kérdésként vetült fel a belügyminiszter részéről?

– Hát a belügyminiszter végül is szakmailag és politikailag is visszadobta a labdát. A belügyminiszter egy széles látókörű és egy nagyon felkészült jogász és politikus, aki érti a nemzetközi politikát és a belpolitikai

feladatokat. Ez egy nagy bírálat egy szervezetnek, ugye felügyeleti ellenőrzéssel százoldalas jelentést írt, hogy miket nem hajtott végre...

– Ezt a felügyeleti eljárást kik folytatták le? Tehát most másoknak is elmondjuk, hogy kik voltak benne.

– A Belügyminisztérium felügyeleti osztályának vezetője Bozsik József vezérőrnagy volt, előtte a KEOKH-nak volt a főnöke. Ebben a beosztott tisztek, tábornokok szakmailag felkészült és topon levő emberek voltak, akik meg tudták ítélni belügyi szemmel egy ilyen partikuláris szervnek, mint a határőrségnek a tevékenységét, és párhuzamot tudtak vonni, vagy össze tudták hasonlítani a rendőrség, a kormányőrség vagy a büntetés-végrehajtás tevékenységével. Tehát azért voltak közös nevezők ezekben a szervezetekben, és a sarokpontokat megtalálták. Nagyon helyesen felhívták sok mindenre a figyelmet, meg a belpolitikai ütközőpontokat a pártinfókból szedték ki. Mert végül is az, hogy az elektromos jelzőrendszer kapui szűkek az új, megjelent nyugati mezőgazdasági munkagépekhez, és ezeket már jó lenne, ha kicserélnék. Gondolom, azért az őrsparancsnok csak lejelentette, hogy kiment a tsz-traktor, és elvitte a fél kaput... De maradt, nem volt érdekes ezt csak úgy fölvetni, hogy például miket kéne csinálni meg javasolni, ebben rengeteg pártinfó is benne volt. Ez a felügyeleti ellenőrzés azért hivatkozott rá, '82-ben, általában ötévente egyszer biztos, hogy volt, csak ez annyi mindent hozott a fegyverhasználatra, és elkezdte az elektromos jelzőrendszer lebontását...

– A 80-as évek közepére már egyértelmű, hogy le fogják bontatni, tehát az állomány számára egyértelmű, hogy lebontják a jelzőrendszert?

– Le kéne bontani.

– Igen, hogy ez csak javaslatként volt meg, önökhöz az állományba, a soproni FEP-re eljutott?

– A hivatalos álláspont nem. Én akkor lepődtem meg legjobban, mikor nekiálltam a miniszteri értekezletek anyagait elolvasni...

– Ezt akkoriban?

– Az akkori értekezletekét.

– A jelzőrendszert fel kéne számolni, de nem érkezik visszajelzés a gyakorlati felhasználókhoz. A fegyverhasználatra vonatkozóan arra érkezik-e utasítás, hogy érvényben van-e még? Tehát a korábbi fegyverhasználati szabályzat mennyiben módosult a 82-es felülvizsgálat következtében?

– Úgy mondanám, hogy kompromisszummal módosult. Volt a belügyi vezetésben egy törés, '82-ben vagy '83-ban a Horváth Istvánt elvitték a KB-ba titkárnak, ő felelt többek között a fegyveres erőkért is, és a helyettese,

Kamara János altábornagy, egy kiváló szakmai ember volt, megfelelő korlátokkal. Nyugdíj előtt állt, tehát sem az istenek haragját, sem az ő tartalék, megmaradt erejét nem kívánta felhasználni, nem kívánt huszárrohamot vezényelni. Átmeneti személy volt szerencsére, Horváth István '87-ben visszajött, és belecsapott a lecsóba. De mielőtt, úgy '83 elején elment, már akkor arról beszélt, hogy nem tudja, mi lesz az elektromos jelzőrendszerrel, egyelőre ő nem tud ezzel mit kezdeni. De a határőrség kezdjen el rajta gondolkodni, és azokat a terveket elkészíteni, hogy mi lesz a határőrséggel, meg mi lesz a feladat, ha kerítés nem lesz. Egyébként jóváhagyta a határőrségnek, ez '82-ben történt, '81-ben már a szocialista testvérországokkal volt a határőrségnek együttműködése, járták egymás országait, és nézegették, és mindig jöttek az ötletek. Tehát '81-ben járt kint Tóth Imre a cseheknél, és ott nézte a cseheknek az elektromos jelzőrendszerét, ami olyan modern volt, mint az NDK-soknál, csak aztán az NDK-sok rátettek egy lapáttal, és még tovább-fejlesztették. Na, most, mondta is Horváth István, hogy Tóth elvtárs szerint lesz itt majd olyan, hogy különböző technikai eszközöket fognak igénybe venni. Nem is biztos, hogy kell tovább drót, hanem lehet, hogy infratechnika lesz, de valami lesz. És akkor a határőrség legyen szíves ezt nézegetni, meg kezdje el a tervezőmunkát. A fegyverhasználatra vonatkozóan azt kérte, hogy az őszi időszakra vonják összhangba, illetve fésüljék össze a rendőrség fegyverhasználatával. Azt abban az évben szabályozta a rendőrség, erre volt aztán kormányhatározat is, hogy a fegyverhasználat a rendőrségé, és ebből mi vonatkozik a határőrségre. Tehát volt ilyen, csak meghatározta az utódjának, hogy a fegyverhasználati témát rendezzék, ősszel tárgyalja meg egy ilyen szakmai bizottság a Belügyminisztériummal, és akkor ennek alapján úgy hajtsák végre. A lényeg, hogy nem kell mindenkit agyonlőni. Na, ebből az lett, hogy a határőrség írt egy hatalmas jelentést, aminek az volt a lényege, hogy a határőrség összegezte '62-től vagy '63-tól, hogy milyen eredményeket ért el a fegyverhasználat vonatkozásában, hányszor használták, melyik viszonylatban, milyen irányban. És az lett végül is az egésznek a lényege, hogy a fegyverhasználatra továbbra is szüksége van a határőrségnek, az maradjon úgy, ahogyan van. De mivel a belügyminiszter határozta meg, hogy ami volt, az úgy már nem, de azért mégse változzon úgy, hogy minden úgy marad... De végül is csak köttetett kompromisszum.

– *Tehát mégiscsak legyen valami változás.*

– Legyen változás, a befelé irányuló határsértésre megtiltotta a fegyverhasználatot, mert addig az is érvényben volt. Egy kitétellel, majd arra

kitérek. Gyakorlatilag ez annyit jelentett, hogy csak abban az esetben lehet a bejövő határsértőre fegyvert használni, ha az a minősített esetek kategóriájába tartozik, tehát fegyveresen történik. Tehát erőszakosan vagy hasonló módon...

– *Ez azt jelenti, hogy a határ megsértésére, áttörésére való kísérletet látnak? Tehát felfegyverezve, erőgéppel vagy bármiféle formában be akarnak törni?*

– Hogyne. Az bent van az alapkoncepcióban, hogy egyáltalán milyen a stratégiai helyzet, tehát külföldről milyen behatás érheti, és abban van, hogy bandajellegű vagy terroristák, azzal nem számolt, hogy szervezett, fegyveres erő vagy testület...

– *Értem, szervezett katonai támadásra nem tért ki. Ugyanez vonatkozott a FEP-re, vagy ott volt valami különbség, eltérés a fegyverhasználatban?*

– Igen, olyan vonatkozásban, hogy a 60-as évek elején és közepén még aknazár is volt, meg amikor már épült az elektromos jelzőrendszer, ez főleg a Szombathelyi kerületnél fordult elő. Meg ott volt egy határ közeli úthálózat, de teherautóval...

– *Párhuzamosan?*

– Párhuzamosan, meg volt a kihaladó, ami már a semmibe ment, mert az egykori községek közötti '48-ban le lett zárva, tehát akkor szűntek meg ezek a kishatárforgalmi helyek. Ott több esetben előfordult, hogy teherautóval bizony hogy átmentek, csak úgy füstölt. És erre aztán, pont Sopronnál miért is ne, Sopronnál minden előfordult, meg annak az ellenkezője is, gyakorlatilag az átkelőhelyeken... Onnan az volt a célszerű, ilyen szakállas vasúti sorompók voltak az átkelőhelyen. És volt egy csepregi fiatalember, akinek valami magánjellegű dolga akadt, és úgy döntött, hogy ő aztán disszidál. Az állami gazdaság sofőrje volt, aki egy Pobjedát vezetett, beült az igazgató szolgálati autójába, és meg sem állt a soproni átkelőig, és úgy vitte át a két szakállas sorompót, mint a pinty! Na, ez már sok volt, mert ha a zöldhatáron átmentek, azt úgy nagyon meg sem tudta a nép, de amikor valaki a főkapun megy ki ilyen „ünnepélyesen", azért azt nem bírta ki. Ez aztán később még visszatérő motívum lesz, szóval ilyet nem viselt el a magyar politika. Na, ekkor intézkedtek, és a megerősített sorompókat beépítették, ez 65–66-ban történt.

– *Mielőtt ön odakerült. Hogyan erősítették meg a szerkezetét?*

– Hát a jellemzője a méretek és az anyaga. Körülbelül 40 centis vascső, amibe drótkötelet húztak, és a tartók, tehát a sorompóbakok is ilyen megerősített zártszelvények voltak, szinte áttörhetetlennek vélték. A puding próbája az evés, addig volt áttörhetetlen, amíg át nem törték.

Mivel a 70-es évek végén megpróbálták NDK-sok is, magyarok is, határátkelőhelyeken erőszakosan áttörni, ezeket a cselekményeket is terrorcselekménynek ítélték, amikre dupla nullás belügyminisztériumi parancsok születtek. Viszont ez bekerült a határforgalmi szabályzatba, a BM 28/1982. parancsa '82 szeptember 6-án a terror- és erőszakos cselekmények felderítésével és elhárításával kapcsolatos feladatokról. Tehát ezeknek a kitörő gépjárműveknek az elhárítása kimondottan a határátkelőhely feladata volt, a határsávon belüli terrorcselekményeké, az ottani erőszakos cselekményeké pedig a kerületi határőr-parancsnokságé. Na, ez húzódott el, tehát már nem élt, de ebben spekulált a rendőrség, mikor a piknik volt. Igaz, hogy már elbontották egy hónappal korábban az elektromos jelzőrendszert, de azt még határsávnak vélték, amit a határőrség saját hatáskörben kell megoldjon. Tehát a határőrség a piknik helyszínének a biztosítását „rendőrileg" a szabályzatok ellenére nem hajtotta végre, hivatkozva arra, hogy az az ő feladata.

– *De visszatérve a 80-as évek első felére, arról beszéltünk, milyen hatása volt ennek a felülvizsgálatnak, belső vizsgálatnak, ugye, hogy milyen változás volt, fegyverhasználat, aztán picit visszamentünk időben, és beszéltünk a határátkelési kísérletekről. Nagyon fontos lenne arról beszélni, hogy milyen eszközökkel akadályozták meg az átkelést.*

– Na, a sorompón kívül meg lett erősítve a közúti átkelőhely egy golyószóróval, ami folyamatosan az ügyeletes tiszti irodában, a fegyvertámlán volt betárazva, készenlétben. Erről van is fénykép, a fegyvertámláról. Azonkívül készült egy riadóterv az erőszakos kitörések elhárítására személyre lebontva. Minden egyes szolgálatnak az ügyeletes tiszt első ténykedésével a feladata megvolt, adott riadóelrendelés esetén kinek mi a feladata, hol a felállítási helye, és mit csináljon. Azért annyiban ez szélesebb körűnek számított, hogy a határra vezető utaknál általában, érdekes módon, a főutak közelében voltak az őrsépületek is, illetve maga a műút. Úgy hívták, hogy megszakítás, tehát az elektromos jelzőrendszer a két árokig tartott, és ott volt a megszakítás. Folyamatosan kétfős, ha aktív volt a forgalom, akkor három- vagy négyfős járőrcsoport védte, '85-ig mindenkit ellenőriztek. Akkor ismételten egy belügyi ráhatással több intézkedés történt, majd ha odaérünk, akkor elmondom. Na, ennek az őrnek az volt a feladata – illetve kiépítették az elektromos jelzőrendszert a határátkelő-helyen, és közte és a sorompókezelő között egy közvetlen távbeszélő- és egy riasztócsengő-vonalat –, ha nem állt meg egy gépkocsi az ellenőrzésnél, megnyomta a csengőt. Ugye egyből fölvette a kinti sorompóőr a telefont,

és elmondta neki, milyen gépkocsi, mi a tapasztalat, vagy milyen fontos információja van még. Ezt aztán Sopronban lemodelleztük, a legközelebbi vagy leghamarabbi felbukkanási idő a távolság függvényében két és fél perc volt.

– *Ez volt a leghamarabb, amikor megérkezhetett a jármű.*

– A jármű annál gyorsabban nem tudott menni – elméletileg mehetett, de lehet, hogy 73-szor bukfencezett volna, mert kanyar is volt, meg olyan útvezetés, hogy nem –, tehát két és fél perc állt rendelkezésre a kinti állománynak, hogy végrehajtsa azokat a feladatokat, amiket a riadóterv előírt. Többek között azt, hogy le kellett csukni a sorompókat, ha éppen valaki pont akkor jött vagy akkor ment. Ezt mind azzal a megjegyzéssel mondanám, hogy „volna".

– *Tehát feltételes módban.*

– Ennyi felkészülési idő egyszerűen Murphy szerint sem elegendő a kitörő autó fogadására. Vagy éppen több kocsi, autóbusz ment éppen a sorompóhoz, és a sorompók 16–18 másodperc alatt nyitottak, csukódtak. Óriási idő 18 másodperc, de mivel az első időszakban az volt a tapasztalat, hogy jó az erős sorompó, meg hiába volt a baknak olyan befogadó mélységű villája, ha nekiment a teherautó, az általában úgy vágta föl, csak úgy füstölt, és simán – na jó, betörött a szélvédőüveg, de hát nem érdekes – keresztül tudott menni. Erre kitalálták, hogy kell először is egy reteszeszköz, hoztak egy olyat, mint az igaszeg, azt kellett bedugni a sorompóbakba, hogy a sorompó ne tudjon fölnyílni. Aztán később már – mire ott voltunk '89-nél – volt valami elektromos reteszelési lehetőség, de az meg már nem volt

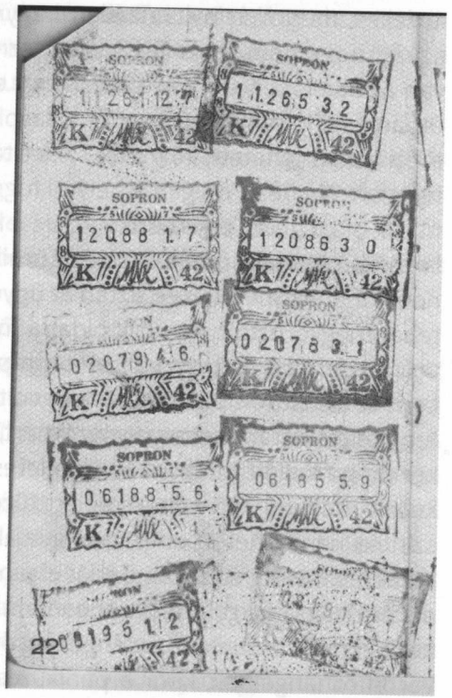

35. A Martin Sommernek, Mörbisch (Fertőmeggyes) alpolgármesterének osztrák útlevelével 1988. november 26. és 1989. augusztus 19. között tett magyarországi utazásai időszakában rendszeresített FEP-es átléptető-bélyegző és párnafesték lenyomatai. A bal oldali, alsó bélyegzőlenyomat az 1989. augusztus 19-ei páneurópai pikniken megnyitott pozsonyi úti, ideiglenes határátkelőhelyi kilépését igazolja

érdekes, mert már nyitva kellett hagyni a sorompókat. Akkor ismerték el azt is, hogy nem lehet fegyvert használni, amikor legalább 2000 ember van az átkelőhelyen. Van aztán, hogy el kell terelni a forgalmat, ne legyen útban és a lőirányokban, tehát a sávokat, mert ki volt jelölve egy ilyen 20, több nem is lehetett, 20 méter széles tüzelési sáv, ahol lehetett használni a fegyvert. Na de ez megint a helytől függött. Nálunk az egyik oldal az erdő, a másik oldal pedig egy mező volt, de a határ és az épület között, ahol volt a sorompó és a sorompókezelő, ez körülbelül olyan 20 méter volt, na, beljebb nem lőhetett, mert lőttek, aztán az ügyeletes tiszt irodájának a fala tele volt, tehát megsorozták. A másik oldalra meg azért nem lehetett, aki ugye lent volt közúti őr, mert ott volt a sorompókezelő, tehát a másik 20 méterre. Lent az alsósorompó 200 méterre volt az épülettől. Oda le kellett szaladni, tehát el kellett menni a golyószóróért, valaki ült a fülkében, mert útlevelet kezelt, be kellett szaladni az ügyeletes tiszthez a golyószóróért. Onnan le kellett szaladni 200 métert, és ott tüzelőállást foglalni, de a tüzelőállásnál szintén nem lehetett autó, de ugye általában ilyenkor szokott lenni, hogy látják, és mindig volt utas. Tehát olyan nem volt, hogy üres lett volna, eleve akkora volt a forgalom. Na most, amikor meglátják, hogy itt valami akció készül, mert szól a riadócsengő, később sziréna volt, meg a katonák fegyverrel rohangálnak, kitör a pánik. Aki a kocsiban ült, a parkolóban, puff, az volt az első, kiszállt az autóból, és futott be az épületbe. Tehát ilyen össznépi banzáj volt, ahol mindent lehetett csinálni, kivéve rendet, szabad utat vagy szabad helyet.

– *Nem lehetett igazán irányított, előkészített terepet teremteni. Az elmélet az volt, hogy ezt így kellett volna megcsinálni, gyakorlatban pedig ezt igazán nehéz volt megvalósítani.*

– Meg aztán olyan is, de talán még a kamionról: három süketnéma ellopott egy 28 tonnás tartálykocsit Budapesten, és simán levezették Sopronba, és simán neki a határnak. Az első sorompó – mivel még akkor nem volt tökéletes ez a reteszelési rendszer, szóval még az a reteszelővas is fölvágódott – tehát fölvágódott, és a kocsi keresztülment. A külső sorompót pedig gyakorlatilag kettétörte, igaz, hogy már megfogta azt a hatalmas súlyt, de azért 28 tonna 28 tonna, az azért átvitte. És a sorompó után van még vagy 5 méteres rész, de mivel a vontató megsérült, tehát az hirtelen lelassított, a tartály meg mind kivágódott. Itt maradt a sofőrfülkének a vezetőn felüli része a magyar területen, a másik része meg már az osztrák területen. Az osztrák finánc, amikor leszaladt, a gyereket, aki ott ült az anyósülésen, kisegítette, hát a vezetőt meg úgy kellett kivenni, mert

a sofőr azért jobban megsérült az ütközésnél. Tehát őt elfogtuk, micsoda győzelem, aztán a harmadik pedig kiszállt, és hagyta magát, mert az volt a haverja, aki megsérült, tehát nem Ausztriába ment.

– *Ez melyik évben történt?*

– 1980. május 30-án 5 óra 50 perckor.[62] De ez volt az utolsó, azt megelőzően személykocsik voltak.

– *Személyautóval, mondjuk, nehezebb lett volna áttörni, nem?*

– Nehezebb, gépkocsival általában meg is haltak, Kőszegen történt ilyen, meg Szentgotthárdon.

– *Akkor Sopronban nem fordult elő?*

– Nem, mert igaz, hogy tésztaszaggatót csináltak egyszer egy lopott Volkswagenből, de „újjászülettek", vagy huszonvalahány lövés volt a Volkswagenen, de mégis sértetlenül szállt ki az ember és az asszony. A sorompó előtt megadták magukat, megállt az autó, mert a motorba is lőttek. A kereket akarták kilőni, végül is kilőtték, de akkor már ott voltak a sorompónál, azok is megijedtek, pánikban lehettek. Mint kiderült, a férfi teljesen fitt volt, tehát amikor kiszállt, és ugrott volna hármat, akkor átugorja a sorompót, és kint van Ausztriában. Az asszony meg volt rémülve, nem tudott volna végigmenni. A szentgotthárdi határsértő ott meghalt, ez is a 70-es évek végén volt. A kőszegi a 80-as évek elején egy Lada kombival ment, de a sorompó leborotválta az utasteret. Tehát ott állt meg, fölgyűrődött, szóval nem jó kép.

– *Értem, „közúti baleset következett be", amiben a vezető meghalt. Utasa is volt?*

– Nem, csak a vezető volt. Na, ezek hatalmas csapást jelentettek a magyar határőrségre... Próbáltuk szidolozni meg tartani magunkat Nyugaton, de ez annyira nem tetszett a médiának és a politikának sem.

– *Akkor itt a határőrség szervezetére azért is vetült ilyen árnyék, merthogy ez nagy nyilvánosságot kapott a Nyugat sajtóorgánumaiban?*

– Igen. És erre a párt visszahatott, mondhatni, rászólt a határőrségre, hogy hát másképp kéne megoldani. Csakhogy a probléma a konkrét utasítás volt. Tehát hiába javasoltuk minden egyes esetben, amikor nagy vizsgálatot tartottak – mert aztán mindent kivizsgáltak –, és minden esetben megállapították, hogy sikeresek voltunk, de az átkelőhely a felelős, mert végül is a riadótervek nem voltak pontosak,[63] nem értek ki időre, vagy nem

[62] *Határőr*, 1980. augusztus 1., XXXV. évf., 31. sz., 4–5.

[63] BM. HŐR. Opság 00372/13/1980. Összefoglaló jelentés a nyugati határszakasz közúti határátkelő-helyein a gépkocsi-kitörések megelőzésére és megakadályozására tett eddigi

intézkedtek így meg úgy, és az objektív problémák mellett azért a vezetés a hibás.

– *A személyi felelősöket megtalálták?*

– Azokat mindig megtalálták. Na, mikor a fegyverhasználat volt '82-ben a téma, akkor a határőrség előadta, hogy neki bizony ez egy fontos feladat, kiadott intézkedés, tehát fegyvert használni kell. A belügyi értekezleten a miniszterhelyettes pedig az mondta, hogy végül is a zöldhatáron a fegyverhasználatot meg kell gondolni, de az átkelőhelyeken a gépkocsi-kitöréseknél bizony meg kell hagyni, mert Magyarország imázsát rettentő káros módon befolyásolja, hogyha sikerül az áttörés...

– *Tehát a megakadályozásra helyezték a hangsúlyt?*

– De arra is konkrét irat volt, amit írtunk: javasoltuk, hogy töröljék a fegyverhasználati rendszerből a kitörő gépjárművek elleni fegyverhasználatot minden esetben, mert bármi előfordulhat. Ezt tételesen kötelezővé tenni minden esetre borzasztóan veszélyes.

– *A veszélyességet mire vezették vissza?*

– Az egyik alkalommal egy szerencsétlen öreg néni nem bírt elugrani egy Volkswagen elől, az fellökte, a néni ráesett egy kő virágtartóra, ami a fél fülét levágta. Borzasztó látvány, vérzett a füle, mindjárt elöntötte a vér, mindjárt kórház, a kórházban már mindenhol a sajtó. Ausztriában nem igaz, hogy mit csináltak belőle. Hogy megsérült egy idős hölgy, és fegyvert használtak a megállításhoz. Sőt, úgy írták, hogy ez a lövéstől volt, nem a kő élétől...

– *Értem.*

– Ez a veszély is fennállt, ártatlanok testi épsége, élete veszélyben volt, egyszerűen ilyen tömeg mellett ezt nem lehetett szavatolni. '89 júliusában.

– *Ez az újratemetés előtt vagy után történt?*

– Július 14-én, akkor adta ki a határőrség országos parancsnoka az utasítást, tudniillik július közepére már az NDK-polgárok tömegével indultak a határnak. Többen próbálkoztak a zöldhatáron keresztül is, érdekes módon mindig voltak fürkészek közöttük, vagy helyi kapcsolattal rendelkeztek. Igaz, a terepen a határra vezető utak egy árokkal át voltak vágva a határvonal előtt még, de több esetben megpróbálták például Sopronnál, Ágfalva térségében, ahol a vasút átment. Vagy a Fehér útnál, az arrébb van, a hegyeknél, ott ezeken az erdei utakon próbáltak átcikázni. Volt, akinek sikerült, érdekes módon, és volt, akinek nem. Na, most erre vonatkozóan

intézkedésekről és a további feladatokról.

adtak ki egy utasítást '89 július 14-én, hogy a határsértők tömeges megjelenésénél nem lehet egy járőrt vezényelni szolgálatba, hanem minimum kettőt. Ez egy lényeges rész volt, fel kell készülni az erőszakos cselekményekre olyan vonatkozásban, hogy a járőr felszerelését meg kellett erősíteni gumibottal vagy „kombinált" gumibottal, illetve spray-vel. A „kombinált" gumibotban a spray is benn volt. Ha a járőr testi épségét közvetlenül nem veszélyeztető jármű nem áll meg, tehát ha int a gépkocsivezetőnek, hogy álljon meg, de az nem célozza meg a járőrt, hanem simán kikerüli, és elhúz mellette, arra már csak figyelmeztetőt lehetett lőni, a gépkocsira már nem.

– *Ez volt a júliusi rendelkezés '89-ben?*

– És erre felháborodtak a FEP mezei csapatai, a FEP-átkelőhelyek. Ha az őrsnek nem kell fegyvert használnia, ahol a fő veszély megvan, akkor a FEP-ben miért nem hoznak ilyen intézkedést, hogy ott sem lehet a kitörő gépkocsira fegyvert használni? Na most, július 14-ét követően a Székely János parancsnok elment szabadságra, és Nováky tábornok, a helyettese írta alá azt az utasítást, amiben hangsúlyozva volt, hogy az átkelőhelyen kitörő gépkocsira és személyre, tehát az átkelőhelyről jogtalanul kiszaladóra figyelmeztető lövést lőni tilos. Na, ezt a határforgalmi osztály fogalmazta meg, szépen leírták az eseteket, ilyen esettanulmány mutatta meg, hogy mik történtek... És ennek az lett a vége, hogy ezt úgy próbálták kivédeni, a FEP-et valamilyen eszközhöz juttatni, hogy erre az időszakra már megszűnt az elektromos jelzőrendszer, megszűnt az okmányellenőrzés a határra vezető úton.

– Az elektromos jelzőrendszernél már nem volt okmányellenőrző járőr.

– *Értem, de ettől még a forgalom-ellenőrző ponton volt...*

– Ott minden ment, csak már nem volt előjelző lehetőség.

– *Tehát az előzetes ellenőrzés nem történt meg, már csak egy egyszeri, a FEP-en végrehajtott iratellenőrzés.*

– Igen. Viszont, hogy az NDK-sok – zömmel azért saját rendszámmal jöttek, személygépkocsival meg motorral – ne tudjanak bejutni a kezelőtérre, az átkelőhelynek az elektromos jelzőrendszer egykori kapujába járőrt kellett vezényelni. Nem kellett megállítania minden gépkocsit és ellenőrizni, tehát okmányolni, hanem megvoltak még a közlekedési táblák, lassításra voltak kötelezve, és ha látott szocialista rendszámú vagy valamilyen gyanús gépkocsit, egyből telefon ki, és abban a pillanatban lezárták a sorompót. Tehát főleg NDK-s, cseh, lengyel meg román nem mehetett be külön ellenőrzés nélkül az átkelőhely területére.

– *A magyar állampolgárok közlekedhettek kifelé?*

– Mindenki közlekedhetett, kivéve az adott államok állampolgárait, vagy a rendszámtáblájuk alapján a személy-gépkocsijaik nem mehettek. Azokat meg kell állítani, visszafordítani, visszakísérni Sopronig, és augusztus 10-étől szóbeli figyelmeztetéssel: isten hozzátok! Viszont a gond akkor volt, ha nyugati rendszámot loptak vagy kaptak a rokontól. Azt ránk akasztották, ha nem szűrtük ki, hogy nyugati rendszámmal...

– *Tehát megérkezett a forgalom-ellenőrző pontra...*

– Ha nem volt hatalmas forgalom, nem álltak tömött sorok előtte, hanem szabad volt a pálya, nem volt semmi veszély, a külső sorompó folyamatosan nyitva volt. Akkor ott gázt adott, és akkor már csak azt lehetett regisztrálni, hogy kijutott. Na, ez volt a kellemesebb része a dolognak. Mert ha mégis észlelték, hogy valami gáz van, lecsukták a sorompót, és az autó nekicsattant, akkor azt már vizsgálni kellett, mentőt, rendőrséget hívni, szóval nagyobb volt a füstje az egésznek, mint a lángja. De ilyen is volt. Nem beszélve a motorosokról. Az NDK-s motorosok, ahányan bejöttek oda, azok úgy mentek tovább ki, egy gázfröccsel kilőttek, és kint voltak. Szóval, ha nem hozzák meg 1989. szeptember 10-én ezt az intézkedést, akkor az NDK itt levő polgárai saját kézbe veszik a sorsuk intézését, mint ahogyan a pikniken is, és áttörnek...

– *Térjünk vissza '69-hez, és egy másik megközelítésből nézzük meg! Most önt mint főszereplőt fogjuk előtérbe helyezni. Megérkezik hadnagyi rendfokozattal, mi az első, életét meghatározó élmény, amire emlékszik? Mikor léptetik elő? Ez hogyan történik? Aztán meséljen a családról is, mert picit elhagytuk! Tehát ezt a kettőt, a karriert és a családot együtt nézzük meg!*

– A karrier volt előbb, aztán a család, már időben. Arról meséltem, hogy két évvel korábban kezdődött el a főiskolán a határforgalmi szakma oktatása. A főiskolára, ugye, '65-ben mentem. '63-ban Kádár elvtárs úgy döntött, hogy mégiscsak jobb kezet nyújtani, akkor meghatározó elem volt a nyugati idegenforgalom javítása és a határok bizonyos fokú megnyitása. Erre hoztak több szakmai intézkedést, többek között akkor volt, hogy a határon lehetett fölvenni vízumot, ami egy abszurdum volt. Addig még vízumot sem adtak ki a beutazóknak, sőt, akik '56-ban elmentek, és nem voltak priuszosok, azok már '63 után bejöhettek szabadon, de addig nem. És hogy az idegenforgalomnak meglegyen az igazi háttere, akkoriban alakították meg a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskolát,[64] a katonai

[64] Az elődjét, a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Felsőfokú Szakiskolát 1962-ben alapították, 1969-ben kapott főiskolai rangot.

főiskolákon akkor iktatták be határforgalmi szakemberek képzését, mert addig ilyen összfegyvernemű volt, gyakorlatilag akkor töröltek rengeteg olyan kategóriát a beutazási tilalom alól, hogy szabadabb legyen a bejövetel. Akkor, 1963-ban tartották a Soproni Ünnepi Heteket például soha nem látott sikerrel... Jöttek a burgenlandiak, a '46-ban kitelepített németek, az '56-ban disszidált nép és az igazi burgenlandiak is, akik ott éltek a határ túlsó oldalán, de ugye addig meg sem közelíthették még a határt sem.[65] Az első FEP-es tisztek ők '66-ban jöttek ki, tehát három évvel korábban. Na, azoknak állt a bál minden vonatkozásban, mert azért a három év már három év az előmenetelüknek, értelemszerűen ők voltak elsősorban, akiket előléptettek. Abban az időszakban nyomták a FEP-ekre a főiskoláról kijövő tiszteket, aztán ennek lett egy olyan kontracsapása, hogy a végén az utánpótlást feltöltötték, és további tisztekre az őrsökön volt szükség, mert az a fontosabb része. Akkor visszacsapott az inga, mindjárt az őrsök lettek a fontosabbak, és kiemelten fontosabbak, és a FEP meg le volt fütyülve. Azért kerekítettem ennek ekkora feneket, mert amikor odakerültem, lettek öten vagy hatan olyan kollegáim, akik ebben a három évben kerültek oda. De ez hihetetlen jó volt, mert rengeteg mindent tudtak mondani, meg azért más egy olyan körben dolgozni, ahol tudom, hogy hasonszőrűek, nagyjából úgy gondolkodnak, mint én, azért az óriási előny volt. Mindamellett ez egy szerencsés hely volt Sopronban, volt olyan tiszt, aki '47-ben, '48-ban kezdte a határrendőri pályát.

– *Megjelent a FEP-tiszt, önálló szaktevékenységgel bízták meg, hivatásos, szakmailag felkészítették, de korábban kik teljesítettek a forgalomellenőrző pontokon szolgálatot, hiszen mégiscsak el kellett látni valahogy ezt a tevékenységet?*

– Egy lépés vissza. Annyira voltam önálló, annyira frissen végzett meg frissen vasalt, hogy három hónapnyi időt szabott meg, pedig már ismert a parancsnok, hogy akkor lesz önálló számom, amivel aztán önállóan léptethetek át utasokat. Mindenkinek volt egy bélyegzője, abban egy azonosító szám, a tisztnek az azonosítója, és három hónapig valamelyik tiszttársam mellett nézhettem, megfoghattam az útlevelet, köszönhettem az utasnak. Aztán oda ment a világ, hogy amikor a sorállomány özönlötte el a FEP-eket...

– *Ez mikor történt?*

– '73-ban. Kijöttek az újonckiképzésből, és a helybeli az újonckiképzésen vizsgáztak, mondanom sem kell, mindenki átment, végül is az valami

[65] A Nyugatról érkezők ekkor nagyobb procedúra nélkül kaphattak 24 órás tartózkodási engedélyt Magyarországra.

Einstein-képző volt, vagy nem is tudom. Aztán nekünk megint vizsgáztatni kellett őket egy héten belül, és egy héten belül meg is kapta a stemplit, és már dolgozhatott is, ennyi. Na, a FEP. Gyakorlatilag a határőrség '50-ben úgy állt össze, hogy átvette az ÁVH, de még mielőtt megtörtént volna ez a nász, volt még egy hatalmas egyesülés, amikor a honvédség, a HM, ez '47-ben történt, de istenigazából '48-ban állt be ez a rendszer, amikor is nem a HM, a honvédkerületi parancsnokság alá tartoztak az átkelők, hanem a Pálffy György vezérőrnagy[66] és bandája, a Katonapolitikai Osztály alárendeltségbe került a határfolyam és légirendészeti parancsnokság. Aztán megalakult a határrendőrség. A határrendőrséghez rengeteg civil életből bevont fiatal került. Na, ebben az volt az előny, hogy azért mégis más volt szolgálni a taligaúton meg a FEP-en. Volt bizonyos válogatás, a határrendőrség a belügyhöz tartozott. Tehát volt egyfajta válogatott tagság.

– *A HM őrizte a zöldhatárt.*

– A zöldhatárt, és a BM pedig a FEP-pel foglalkozik a határrendészeti szervein keresztül. A HM végez határforgalmi ellenőrzést a vámmellékutakon, tehát a kishatárforgalomban, a távolsági forgalomban pedig a határrendőrség, de ebből egészen addig, amíg ez meg nem szűnik, meg amíg Pálffyból nem lesz a Magyar Honvédség felügyelője, addig megy az acsarkodás. De végül is azért ez aztán eldől, és minden az ÁVH-hoz kerül. Ezek a határrendőrök, akik ott dolgoztak az átkelőhelyen, egy az egyben átkerültek az ÁVH Határőrségéhez. Ezek a határrendőrök, akik ott dolgoztak az átkelőhelyen, egy az egyben átkerültek az ÁVH Határőrségéhez. A honvédségnek az volt eredetileg a feladata még '46-tól, hogy a bejövő teher- meg személyvonatokat megvárták az államhatáron, ott megállt a szerelvény, és bekísérték a legközelebbi állomásra, ahol az átkelőhely volt. Ott kordont álltak addig, amíg a vámosok és az útlevélkezelők nem végeztek. Na, ezeknek a teher- meg személyvonatoknak a kutatását a sorállomány vette át, és kitalálták, hogy a közúti átkelőhelyen is kell őrszolgálat, ami részben a sorompókezelésből, részben magának az átkelőhelynek az őrizetéből és közvetlen környezetének a figyeléséből áll. Mindent rálőcsöltek a FEP-re, akkor már látótávolság meg akciótávolság volt, tehát nemcsak a közvetlen átkelőhelyen dolgoztak, hanem a környéket is őrizték. Na, ezek a határrendőrök bekerültek ebbe az új kollektívába. Az idegenforgalom kémelhárítási

[66] Pálffy György (1909–1949) 1946-tól a határőrség parancsnoka, 1947-től altábornagy, később a honvédség felügyelője. 1948-ban Farkas Mihály honvédelmi miniszter állandó helyettese. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, majd kivégezték (http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/palffy.htm).

megközelítésből a háború előtt is mindig kiemelt terület volt, és külön arra képzett emberekből állt. Na, a határforgalom ellenőrzése ebben a szervezetben is úgy jelentkezett, hogy nagyobbrészt a Katonapolitikai Osztály, annak a D-tisztjei,[67] '56-ig nagyjából ez a struktúra állt fenn, és csak az ÁVH végezte. Mindig, folyamatosan volt egy állambiztonsági stichje a FEP-munkának. Tehát mindig kiemelt volt, és azt mindig külön kezelték, más rendszer volt, mint az őrsökön. Az őrsökön is volt felderítés, de a felderítő megadta, hogy most ki a gyanús, és ki várható. A határforgalomban közlekedőknek szélesebb specifikuma volt.

– *Tehát a '60-as években, amikor a kiképzésen vett részt, főiskolás volt, és Szegedre járt gyakorlatra, a déli határforgalomban gyakorolt, akkor mit tapasztalt? Milyen volt ez a fajta munkamegosztás, tehát az állambiztonsági vonal, a FEP és a zöldhatárőrzés, tehát mik a jellemzők, mit tapasztalt?*

– Hát az együttműködésre születtek dupla nullás belügyminisztériumi parancsok, tehát a határforgalom ellenőrzésére. Akkor szabályozták a határfigyelő rendszert, korábban is volt, de teljesen más rendszerben, akkor szabályozták a KEOKH és az útlevélosztálynak a nyilvántartásba vételt, a határon átlépők nyilvántartását. Akkor alakították ki. Aztán szabályozták magának a határátkelőhely személyzetének a kémelhárítási és a felderítő részét.

– *Ez a tereptevékenység?*

– Igen. És szabályozták, de aztán később legalábbis átrendeződtek a sorok a megyei politikai osztályokkal. Ez tehát annyiban vette le a terhet, illetve annyiban maradtak ki a táncból, hogy amikor a vízumkiadást '63-ban rendszeresítették, akkor az ilyen jellegű feladatot a KEOKH vezetőjére delegálták.[68] De akkor még a KEOKH állambiztonsági alárendeltségben volt, később került át az átszervezések során a határőrség alárendeltségébe az IGREND-hez,[69] de ez a befolyás továbbra is megmaradt. Aztán amikor mi átvettük 1970. január 1-jével a vízumkiadást, arra már kialakult a Belügyminisztériumnak ez a főcsoportfőnökségi rendszere, és akkor

[67] A honvédkerületi kirendeltségek parancsnokságán a kerületi parancsnok alárendeltségében működő D osztályokat a D-tiszt irányította. A D-tiszt feladata volt, hogy a kerület összes alárendelt területi alegységénél az ott szolgálatot teljesítő állományból egy-egy tisztet vagy tiszthelyettest kiválasszon, és rajtuk keresztül irányítsa a kerület D-hálózatát (ÁBTL. 4.1. A-3442/1., 12).

[68] 1970. január 1-jétől Külföldieket Ellenőrző Osztály (KEO), amikor a határőrség átvette a rendőrségtől.

[69] Igazgatásrendészet.

36. Sopron, közúti határátkelő a szolgálatban levő útlevélkezelőkkel és a helyi vámhivatal parancsnokával, 1977 (Bella Árpád balról a második)

kialakították a III/II-8-at,[70] ami az idegenforgalom és az átkelőhelyek elhárításával foglalkozott. Nemcsak ezzel, hanem az ott folyó munkával, illetve az átlépő személyekkel.

– *Tehát ez azt jelenti, hogy '72-ben van új ügyrend, akkor ezt már gyakorlatban megtapasztalta. Tudta, hogy éppen ki érkezik a helyszínre az adott szervtől közvetlenül. Ez később Nyirkos László parancsnok lett. Nem akarok előre menni, de a mindenkori parancsnok tudhatta, hogy a beosztásában levő tiszti, tiszthelyettesi vagy tisztesi állományból ki az, aki kapcsolatban áll az állambiztonsági szervekkel?*

– Ezt tudhatta még a hetvenes évek elejéig is, tudniillik, ha volt egy parancs, azt először a KEOKH koordinálta. Sopronban például azért nevezték ki parancsnoknak az általában nagyra becsült Nyirkos László ezredest, aki korábban állambiztonsági területen dolgozott, hogy ő koordinálja ezt a tevékenységet mint parancsnok. Aztán amikor kezdett megerősödni ez a főcsoportfőnökségi rendszer, akkor kezdtek elhatárolódni,

[70] A Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség ügyrendje szerint a III/II-8. Osztály feladata: idegenforgalom, kutatás-körözés (https://www.abtl.hu/sites/default/files/forrasok/ugyrend_2.pdf).

elkülönülni a feladatok, mind jobban mentek át konspirációs szempontok szerint.

– *Korábban a parancsnok teljesen természetesen maga képviselte az állambiztonsági feladatokat is, hiszen átlátta a helyzetet, és tudta, hogy mi az elhárítandó. Az új, '72-es ügyrend szerint más struktúrában látták el az állambiztonsági feladatokat, hírszerzés, kémelhárítás stb., ezért később másképpen, más stílusban szervezték meg az elhárítást a határőrizet keretein belül. De hadnagyból mégiscsak tovább kellett lépnie, és tovább is lépett. Mikor történt ez?*

– Három év múlva. Három év múlva értem el a soron következő rendfokozatot. Egyszer léptettek elő soron kívül, '88-ban, alezredes soron kívül lettem. Akkor ment a szekér. Visszatérve még, a határforgalmat a kerületi törzsön belül egy önálló főelőadó képviselte, neki nem volt apparátusa, szemben a határüggyel vagy a híradósokkal. Abban az időszakban, ha jól emlékszem, '65-ben vagy '66-ban szervezték meg, akkor alakították ki. A felderítő osztályvezető közvetlen alárendeltségébe tartozott a kerületi parancsnokságon belül. Tehát nem a határügyi vagy a törzsfőnökhöz, aki aztán később összefogta az egészet. Ez egy újabb átszervezés volt, tudniillik a felderítő osztályvezető közvetlenül a parancsnoknak volt alárendelve, és nem a törzsfőnöknek. Aztán az egész, de ezt már '76-ban hozták, a felderítés és az onnan kiváló határforgalmi főelőadó is közvetlen a törzsfőnökhöz tartozott. Ez lett a kerületparancsnokság törzse, amiben benn volt a kiképzés, a titkos ügyvitel, aztán a kiképzőbázis parancsnoka. Tehát ez volt a kerülettörzs Sopronban. Aztán a rendszerváltáskor már elhitték, hogy egyedül dolgozom nyolc ember helyett, mert átkelőhelyek szakmai tevékenységének irányítására egy ember akkor sem elég, ha nem megy szabadságra, szabadnapra, nem megy sehova, akkor „mindenki osztály lett", én is osztályvezető lettem akkor Sopronban.

– *'72-ben előléptették. Milyen napi rutintevékenységek voltak akkor a felsoroltakon kívül? Hogyan gyűjtötték az információt, hogyan készültek a jelentések, és hogyan jutottak el az országos parancsnokságig. Hiszen az egynapi „termést"[71] végül is valahol összesíteni kellett és megmutatni. Hogyan történt ez az ügymenet? Hányan lépték át a határt, milyen különleges esetek voltak? Az ilyen cselekményeket hogyan vetették papírra?*

– A határidős jelentések táblázata meg az ügyeleti szolgálatok rendje ez szabályozta, tehát minden fegyveres szervnél, testületnél létezett ügyeleti

[71] A határon átlépő külföldi és magyar állampolgárok.

37. Bella Árpád a soproni FEP-parancsnokság munkaértekezletén, 1976

szolgálat. Valamikor a '70-es években alapították meg a Belügyminisztérium Főügyeleti Osztályát. Minden ügyelet vagy leírásban, vagy szabályzatban rögzített menet szerint dolgozott. Ahogy most hátulról kezdjük, minden ügyeletnek írásban kellett jelentenie a szolgálata alatt történt eseményeket. Az eseményeket a határidős események táblázata tartalmazta, konkrétan le volt kottázva, hogy miket kell rögzíteni, jelenteni tovább, és hogy a jelentések mit tartalmazzanak. Ezt a jelentést külön kell venni a FEP jelentő szolgálatától, tudniillik az egy más rendszer volt. A határon átlépő személyeket, a külföldieket, a magyarokat – ezen belül voltak a hazatérők, akik kivándoroltak – az átlépés módjának megfelelően jelenteni kellett a Belügyminisztérium központi nyilvántartójába, a GAO-ba, a Gépi Adatfeldolgozó Osztályba, Földesi Jenő „birodalmába". Korábban naponta négy esetben kellett lyukszalagban jelenteni, meg volt határozva, hogy adott személyről milyen adatokat és a gépkocsiról mit kell jelenteni. Ez folyamatosan ment.

– *De ez nem kódoltan ment, hanem egyszerűen telexen.*

– Igen. Viszont biztosított vonalak voltak. Ezt módosították olyan formában, hogy '85-től életbe lépett a számítógépes jelentő szolgálati

38. Soproni FEP: közúti ügyeletes tiszti szolgálatban Tóth József törzsőrmester, útlevélkezelővel (elöl), 1978

rendszer, először a nagyobb átkelőhelyek, Hegyeshalom, Ferihegy meg Sopron kaptak számítógépet a gépterembe, tehát ekkortól a számítógépre történő operátori feldolgozás kiváltotta.

– *A legfontosabb beléptetési pontokon, Hegyeshalmot, Sopront és Ferihegyet említette, volt egy-egy számítógép, és akkor a jelentés közvetlenül a Belügyminisztérium GAO-ba érkezett?*

– Aztán a későbbiekben ez a technika alkalmassá vált arra, hogy a priorálásokat is elvégezze a feldolgozásnál, tehát mindjárt szimultán priorálták.

– *Hiszen az adatforgalmazás a másik irányból, a központtól az ellenőrzési pontok felé is működött, tehát akkor ezt le tudták kérni?*

– Ez az állambiztonsági feladatok részét képezte, ezek titkosak voltak az ügykezelésben. Ebben annyi volt a változás, hogy a forgalom gyorsításához a feldolgozáshoz szükséges adatlapok és statisztikai lapok száma mindig csökkent, mindig kevesebb tartalommal küldtük, és a magyar állampolgároknak a nyilvántartásba vétele '89. június 1-jével megszűnt.

– *Tehát nem kellett mindenkiről mindent jelenteni, mint korábban, ez megszűnt?*

– Visszamaradt a határidős jelentések táblázata, gyakorlatilag ez külön ki volt dolgozva a határőrizetre, tehát az őrsökre, FEP-ekre. Ez volt a zöldmezős tevékenység rögzítése. Ez összességében a határsértők elfogását

jelentette, a határrend megsértését. Például volt egy időszak, hogy a magyar, bejövő GYSEV-tehervagonokra horogkereszteket rajzolgattak, gyerekek szórakoztak, de ezt komolyan kellett venni, dokumentálni. És voltak a határforgalmi események, hát azoknak elég széles tárházuk volt. Összességében meg volt határozva, hogy mit kell azonnal jelenteni távbeszélőn mint tényt.

– *Egy határsértés esetét rögtön így kellett jelenteni?*

– Azonnali jelentés volt, igen. Aztán volt ennek vagy a határsértő elfogásának a kivizsgáló jelentése X időn belül írásban. Tehát meghatározták, és azt írásban kellett.

– *Jelentik, hogy esemény történt azt rögzítik a központban, a Határőrség Országos Parancsnokságának felügyeleténél, és automatikus elindul a bizottság felállítása, ami kivizsgálja az esetet. De hogyan készíti a jelentést, van egy afféle bizottsági végső jelentés is, tehát ezek párhuzamosan haladnak egymással?*

– Igen. És fönt összekötik. Tehát ekkor jelentették. Nyomon lehetett követni, nem volt olyan, hogy a jelentési kötelezettséget nem hajtotta végre, ha ezt megállapították, azért fegyelmi felelősség járt. Na és az országos parancsnokságnak is meg volt határozva, de én azt nem tudom, hogy a Belügyminisztériumnak mit kellett jelenteni, és milyen időintervallumban. Gondolom, hogy a határeseményeket neki is, mert sokszor reklamáltak, hogy írásban is kérik, tehát történtek ilyen események.

– *Innen érzékelte, hogy van visszakapcsolás a rendszerben.*

– Igen. Ez rendben volt, ennek mindenhol nyoma volt, tehát mindennap az átkelőhelynek jelentenie kellett, hogy mekkora volt a határforgalom, mennyi volt az utasvárakozás, de ezt menet közben, telefonon kellett, és összefoglalva. Ez volt a határőrség felé a jelentési kötelezettség. De volt a KEOKH-ügyelet is, ami az idegrendészeti hatáskörbe tartozott a vízumkiadással, nem lehetett dönteni, vagy engedély kellett kérni, tehát feléje is volt jelentési kötelezettség.

– *Jelezni kellett, hogy hányan milyen típusú vízummal távoztak, név szerint, ilyen adattartalmat kellett közölni a KEOKH-nak, vagy csak kimondottan az eseteket, amelyek megoldatlanok voltak?*

– A megoldatlanokat azonnal. Vagy például, ha történt olyan esemény, amiben a vámérték jelentős volt, de mégsem haladta meg a büntetőkategóriát, akkor vagylagosan a központi ügyelet, az IGREND eldönthette, hogy kizárják-e az utazásból, vagy beléptetik. Aztán volt az OHK, az Országos Hír- és Akcióközpont, ami a határfigyelőztetett személyeknek a megjelenését vagy velük a való intézkedést foglalta magában.

– *Ők nem hagyhatták el valamilyen büntető vagy jogi intézkedés következtében az ország területét. Erre utal?*

– Nemcsak erre. Ők a tiltó névjegyzékben voltak, akiket az állam nemkívánatos személynek minősített.

– *Tehát a listán levők beutazására és kiutazására is vonatkozott.*

– Igen. Arab számmal voltak sorszámozva, a B1 azt jelentette, hogy befelé jön, őrizetbe kell venni, B2: a beléptetését jelenteni, B3: konspiráltan feltartóztatni, B4: tilos beléptetni, B5: a vele utazók és a járművek adatait jelenteni, B6: fokozott vámellenőrzés, B7: szigorított vizsgálat, B8: a vizsgálat mellőzendő. Aztán ezt később még ragozták tovább.

– *Számomra érdekes kategória, ezt a konspirált visszatartást hogyan tudták megoldani? Húzták az időt?*

– Vámvizsgálat alá vontuk. Vagy valami legendát[72] találtunk ki, és el kellett játszani.

– *Miközben önök tevékenykedtek, hogy valakinek meg kellett érkeznie a helyszínre?*

– Igen. Vagy ha befelé jött, és konspiráltan kellett feltartóztatni – de az már inkább a szakma meg a gyakorlat –, vagy ahol várták a megérkezését, de nem volt még kész a betechnikázás, illetve akkor kapcsolták be, hogy addig tartóztassák fel, amíg előkészülnek, fel nem készülnek az elkapására. És létezett a zöldrendszer, a figyelőszolgálat, ami szerdán itt, csütörtökön ott várta a meghatározott személyt a határhoz bevezető utak mentén, és konspiráltan kísérték.

– *Ez a kapunyitás, hogy át tudjon haladni. De ezeket jelezni kellett, nehogy galiba legyen, hogy lelőnek valaki olyat, akit éppen nem kellene?*

– Mindent jelenteni kellett. És akkor volt a baj, mikor még nem volt számítógép, mert a határfigyelőztetések végrehajtását borzasztó szigorúan vették, nem lehetett tévedni, mulasztani. Na most, ha ez előfordult... És velem előfordult, ügyeletes tiszt voltam, és az egyik emberem mulasztott, ő sem tudja, miért, senki sem tudja. Aztán engem felelősségre is vontak, mert a beosztottam mulasztott, tehát nem ellenőriztem a beosztottat.

– *Átengedett valakit, akit nem kellett volna, beengedett vagy kiengedett?*

[72] Legenda: hihető és ellenőrizhető magyarázat egy operatív intézkedés vagy kombináció legalizálására. A valóság elemeire épül, és szükség szerint dokumentálható. Dekonspiráció esetén is ragaszkodni kell hozzá (ÁBTL 4.1. A-3036, Gergely Attila: *Állambiztonsági értelmező kéziszótár*. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980, 59).

– Kiengedte, de ki lehetett léptetni, csak jelenteni kellett volna a kiléptetését, hogy ez megtörtént. Nem volt ez nagy ügy. De hivatalból, „demokratikusan", mivel ezt így szoktuk, engem is felelősségre vontak.

– *Mit jelentett a felelősségre vonás ebben a gyakorlatban?*

– Hát feddést, két évig semmi jutalom. Azt ott emlegették évekig, ma is tudom azt a két nevet, Heine Johann és Kotter Marianna, ők voltak.

– *Johann Heine és Marianna Kotter át tudott menni, de nem jelezték?*

– Nem jelentettük, hogy kiléptek. Ezt az OHK-nak azonnal telefonon kellett volna jelezni. Valószínűleg a telefon végén ott ült az elrendelő, hogy akkor tényleg kimentek-e. Visszamentek Sopronból. Volt még egy felelősségre vonásom. Akkor pedig a technikai tiszt egy fényképezőgéppel nem tudott elszámolni. Ő felelt a technikai raktárért. Komoly fényképezőgépeink voltak. Ez egy normális Exa 500-as volt, amivel nyílt felvételeket lehetett készíteni, mert voltak konspirált felvételű gépek, de ez egy nyílt gép volt, és a raktárból eltűnt. Amíg parancsnokhelyettes voltam, alám tartozott a technikai tiszt. Ez '79 és '85 között volt. '85-ben lettem kerületi határforgalmi főelőadó. A figyelőztetős mulasztás még '79 előtt történt, a '70-es évek második felében, mert ügyeletes tiszt voltam. Volt ez a Marianna Kotter és a Heine. Csak úgy mondom, hogy könnyen szórták a felelősségre vonást. Persze az ember mindig mindent csinált volna, főleg ilyen időkben. Nem leltározott, mikor? Azt nem szabályozták. Hát akkor pont nem volt leltározva, felelősségre vonás. De hogyha én állapítom meg, hogy elveszett, akkor sem lett volna előbbre az egész. Végül is a leltárból tűnt ki, hogy az elveszett.

– *Említette, hogy voltak konspiratív módon végrehajtott tevékenységek, ezeket ki irányította?*

– Nálunk kémelhárító tisztek nem jöttek az átkelőhelyre. Vélhetően külső felderítők jöttek, azok viszont orrba-szájba, ott láttak testközelből osztrákot. Addig voltak érdekesek, amíg a rendőr az ő társaságukhoz tartozott, de aztán, a kiválás után már kollegák voltak, szóval oldalkollegák.

– *A kiválás, ezt tisztázzuk, van egy kerületi parancsnokság, ahova tartozik a FEP, és van a területi védelemért, határőrizetért felelős egység, a zöldmezős?*

– A parancsnokság törvények és szabályzatok alapján, tehát a fegyveres erőkre vonatkozóan működött, meg volt határozva az adott parancsnokságnak, mi a felépítése. Tehát a határőrségnél, de ez a kerületnél és az országosnál is volt a parancsnok, annak pedig közvetlen alárendeltjei. Tehát az országosnál ilyen közvetlen alárendeltnek számított a fegyelmi

tiszt, a vizsgáló tiszt meg gyakorlatilag a titkárság. És aztán volt a törzs, a politikai csoportfőnökség és az anyagi főnökség. De a kerületi ugyanez.

– *A kerületire hogyan képződik le?*

– A kerületparancsnok alá tartozik a törzs, a szakma, a végrehajtók. Alá tartozik a politikai osztály, a politikai osztályvezető, ami szintén helyettesi hatáskör. És volt a pénzügyi és anyagi főnök. És „oldalt" volt a szakszervezeti és a pártbizottság, de azok nem alárendeltek.

– *Párhuzamos parancsnoksággal párhuzamos szervezet. Ugyanott tisztek is vannak, nem civilek.*

– Igen. A törzs a szakmát irányítja, és a kerületparancsnokság alá tartoztak az alegységek, az őrsök és a FEP-ek. Tehát a szakma a parancsnokság, a törzs. Azért törzs, és nem bizottság, mert ez parancsnokol, irányít és vezet, a bizottság pedig határozatot hoz és ülésezik. A „kék hasúak". Akik annyit verik a hasukat, hogy kék lesz.[73] Gyakorlatilag a törzs vezeti a szakmát. Alá tartozik a határügyi alosztály, a határügy, a zöldhatár. A zöldhatár a non plus ultra, ők voltak vagy hatan, heten. Ehhez az alosztályhoz tartozott a kerület ügyeleti szolgálata. A '89-es állapotot mondom. A törzsfőnök alá tartozott. Ebben a törzsben volt tehát a határügyi alosztály, aztán a határforgalmi alosztály, akkor még, mikor ez alosztály volt, én főelőadó voltam egy személyben, ide tartozott a felderítő alosztály, egy regiment, voltak vagy tizenöten, tizenhatan. A kémelhárító alosztály „oldalt" volt. Aztán a törzsfőnökhöz tartozott a híradófőnök a híradószolgálattal, ami az elektromos jelzőrendszernek a karbantartását végezte, és egyebeket.

– *Meg a hírforgalmazást, hiszen az is kellett.*

– Nehéz volt anélkül. A telexhez és a számítógéphez '90-ben már semmi közünk, az a számítástechnikai alosztályhoz tartozott Budapesten. Itt én kaptam egy számítástechnikai főelőadót, hogy legyen egy kézben az egész.

– *Értem, de a telexgép?*

– A telexgép akkor még ide tartozott. Aztán a titkos ügyvitel is, az egy egész nagy iroda volt, meg a normál ügyvitel, aztán ide tartozott a kiképzőbázis. Tudniillik a soproni kerületnél volt több kerületnek is az újoncokat kiképző részlege, annak a parancsnoka is a törzsfőnökhöz tartozott. Azután a politikai részleg, ott szintén hatan vagy nyolcan voltak. Voltak a politikai tisztek, tehát agitpropos, kultúros, aztán a köznevelési, a kultúrelőadók, a kultúrraktáros meg a mozifilmes, még amikor ez volt. Aztán a pénzügyi és anyagi főnökség, na ez volt aztán egy a sötét részleg! Volt a pénzügyi, a

[73] A politikai csoportfőnökség beosztottjai.

fegyvertechnikai, a technikai részlege, volt az élelmezési, az épületelhelyezési részlege, és volt a kerület törzsszázada. Ide tartoztak az őrök, a kerületi sertéshizlalda dolgozói. Tehát így állt össze. Igaz, hogy a FEP több volt, mint kiképzőbázis, több embere volt tisztekben és polgári alkalmazottakban is, ezért ezt a jelentős szolgálatot a soproni FEP-en negyven polgári alkalmazott hölgy látta el, a terminálkezelők, később meg az operátorok.

Több baj volt evvel a negyven nővel, mint az egész kerületparancsnoksággal összesen! Ezt csak úgy mellékesen mondom.

– *Tehát a napi tevékenységből beérkező információkat ez a negyven ember dolgozta be az említett adatbázisokba.*

– Igen, de aztán ez is kevésnek bizonyult, nem hitték el Budapesten, és gyakorlatilag az útlevélkezelő sor, az útlevélkezelő státusok terhére képeztünk géptávírászokat, sorkatonákat. Szóval megint mintha valaki feltalálná a meleg vizet, a hölgyeknek a hadra foghatósága a lehető legroszszabb volt. A legtöbb egészségügyi, személyi és egyéb probléma náluk jelentkezett. Ha még hajadonok voltak, akkor azért, ha házasok, akkor már a család miatt. Na most, rajtuk állt vagy bukott, hogy milyen gyors az átléptetés üteme, mert a fülkéből egyből ment be a számítógépbe, ahol azonnal kellett, és ment tovább az utas. Ha ott nem volt elég a személyzet, akkor állt az egész.

– *Ez az operátori rendszer akkor a számítógép megjelenéséig tartott?*

– Igen. Fiatal hölgyeket vettünk fel értelemszerűen, amikor azt mondják, hogy húsz főt fölvehetsz, akkor hova megyünk? Amikor végeztek a gimnáziumokban, meghirdettük, annyit nem lehet összeszedni az utcáról. Meg ha valakinek nem tetszett az ABC-ben a pénztári munka, mert vasárnap is kellett dolgozni, meg egyébként is, hát azt nem vettük fel, mert nálunk még éjjel is kellett dolgozni, ott legalább az nem kellett. Rengeteg ilyen gond volt. De a szervezéshez visszatérve. A FEP gyakorlatilag zászlóaljnyi erő volt. Több száz embert jelentett. Volt szervezetszerűleg ez a negyven nő, akiknek aztán a létszáma hatvanra emelkedett, és volt mellette még negyvenfős sorállomány, szakmailag kiképzett. Az útlevélkezelő tisztek vagy tiszthelyettesek voltak hatvanan, és 210 sorállomány. Hát tessék összeadni, mennyi! És ez csak a soproni átkelő. A végén már nem alkalmaztunk több embert, mert egyszerűen felesleges volt, nem volt annyi hely kint az átkelőhelyen, hogy alkalmazzuk őket. De annyi volt az elbocsátási kapacitás.

– *Mekkora volt a kerület állománya a tárgyalt időszakban?*

– A soproni kerület 1989-es állománytábláját külön küldöm, de előzetesen a kerületparancsnokság – a közvetlen alegységekkel, az őrsökkel és a FEP-kel – szervezetszerű létszáma 1912 fő, ténylegesen 1867 fő volt, ebből a Soproni és a Kópházai FEP-szervezetszerű létszáma 383 fő, ténylegesen 410 fő (az össz. 21,9%-a) volt. Ugyanakkor csak a hivatásos és a polgári állomány létszámát tekintve jelentősen változnak az arányok!

– *Ez azért érdekes. Sokan, akik akkor megtapasztalták, a határátkelőhely ügykezelési rendje úgy nézett ki, hogy megérkezik az útlevélkezelő, van egy kis ládikája a nyakába akasztva, és pörget ott valamit, nagyjából ez a kép van előttem. Mit pörgetett ki akkor az a tiszt, aki ott állt, a kigyűjtő-füzetéből?*

– Hát, ezt is a kényszer hozta, a figyelőztetési adatokban több ezer név volt ábécésorrendben regisztrálva, a számítógépet nem tarthatta a zsebében. Na most, gyakorlatilag minden átkelőnek megvolt a specialitása. A soproni átkelőhely a helyi forgalomra specializálódott, és kisebbrészt a távolságira, a Nyugatra és a Balatonra. Hegyeshalom pedig a távolságira, Magyarországra és a Balkánra. Tehát más utaskategória, más feladat, más állampolgárság, egész más. Nálunk több osztrák nép kelt át, mint Hegyeshalomban. Hegyeshalom viszont 30%-kal nagyobb utasforgalmat produkált. Amikor én eljöttem, '92-ben helyeztek föl Budapestre, akkor volt a soproni átkelőhelyen olyan 6 millió utas évente. Ugye'85-ben helyeztek be a kerülettörzsbe, '85-ig voltam parancsnokhelyettes, a 6 millió a 90-es évek eleje.

– *Mennyi volt a 80-as években, amit több száz embernek kellett kezelnie?*

– Hát az fölment, a 70-es évek elején volt úgy 500 ezer, onnan emelkedett lineárisan évente ilyen 10–20 százalékkal. De ezt prognosztiáltuk is, lemodelleztük, megjelent ez a Commodore számítógép, az volt az első, szereztünk hozzá programot, trendszámítást meg egyebeket. És akkor letettük az országos parancsnokságnak, hogyha most május 1. van, akkor a program szerint úgy változik a helyzet, hogy öt év múlva május 1-jén ekkora lesz a forgalom, és arra mérget lehet venni. 10 százalék hibahatárral dolgoztuk. És akkor ezt az átkelőhelyet triplájára vagy nem tudom, hányszorosára kell bővíteni, hogy elférjen annyi ember. De ha annyi ember elfér, akkor az meg már teljes marhaság, mert nem lehet áttekinteni, és azt az óriási adathalmazt, ami keletkezik, ki fogja feldolgozni?

– *Tehát ezek a kérdések foglalkoztatták önöket a napi gyakorlatban?*

– Igen.

– *Mi volt az első nagy élménye a FEP-en?*

– Ez '70-ben volt, abban az időszakban már a jugoszlávokkal megkötöttük a vízumegyezményt, és vízum nélkül utazhattak. Náluk már akkor

nem jól mentek a dolgok, tudniillik ez a bácskai diaszpóra rájött arra, hogy ők utazni utazhatnak, és vélhetően közöttük is volt kereskedő vagy ügyes ember. Tehát kialakítottak egy olyan kiránduló-útvonalat, hogy megkezdték Lengyelországban, ott valamiket vásároltak, lehozták Csehszlovákiába, aztán ott valamit pörgettek, bevitték Ausztriába, mihozzánk pedig, ezt határozottan tudom, Ferenc József tallérokat hoztak aranyból meg otthonkát, azt behozták, és itt eladták. A nagy suskát meg vagy hazavitték Bácskába, vagy irány vissza azzal a pénzzel Lengyelországba, mert ott megint lehet vásárolni. Na most, ezek a buszok nagy gyakorisággal jártak, de azért, hála istennek, mégsem volt olyan sok. Mennyi? 50–80? Egy idő után már ismertük a sofőröket név szerint. És mondanom sem kell, ha ezek egy átkelőhelyen többször is megjelennek, és a határőrnek nem is tűnnek fel mint utas és veszélyes kategória, a finánc nak biztos, hogy feltűnnek, és ilyenkor elindul a verseny, hogy kinek tűnt fel először vagy milyen célból, és akkor „meg kell borítani" a buszt. Szét kellett szedni, alapos vizsgálatnak alávetni. Főleg úgy, ha ez fölülről jött olyan formában, hogy kilépett X rendszámú busz, és a csehek X mennyiségű forintot foglaltak le náluk. És akkor volt aztán irgum-burgum, hogy: minek vagy te ott parancsnok, és mit csináltok? Ez, mint a tisztítótűz végigfutott, aztán igencsak arról szólt Budapesten, a Pénzügyminisztériumban meg ahol voltak, hogyha ez jön be, akkor megnézzük. És ha Hegyeshalomban jött be, hát megnézték, de ott a 12 egy tucat, mert ott több jár, nekik nem volt olyan mélységük,[74] nekünk volt. És aztán ha egyszer Sopronnál jött be, akkor megvolt az alkalom, és tényleg a megadott mennyiségű otthonka meg nejlonkabát meg az anorák meg ilyenek gyári csomagolásban jöttek be, nem az unokának vitték, gondolom, hanem eladásra, olyan udvariasak voltak, néma csend, na, itt a csend az információ. Nem zajongtak, na ez így most nem stimmel, de ilyen idősebb nénik voltak. Viszont ha lett volna gyakorlatuk, akkor tudták volna, ha a buszban ülnek egy hétig, főleg ilyen idősebb hölgyek, olyan „érdekes" illat van. És akkor ezeket meg kéne vizsgálni, mert ha mosakodni sem mosakodtak, lehet, hogy a melltartóban van a pénz vagy valami. Hát akkor ezt meg kéne vizsgálni. Volt két takarítónő, egy öreg nénit levetkőztettek, és tényleg volt a melltartóban egy rahedli pénz. Szegény elkezdett sírni, tehát lényeg az, hogy lebuktatta a brigádot, mert mondta, ha hagyjuk futni, akkor ő elmondja, hogy van ám itt arany is. Hát kiderült, hogy kinek milyen volt a mérete. Valaki ezt a nagy tallért, valaki ezt a kis Ferenc József tallért berakta

[74] Határtérségben az ellenőrzött terület.

gumiba, és feltolták. Na most, erre telefon a kórházba, a nőgyógyászat vonuljon ki. Kivonultak. Ami ennek a humorosabb része, az első vizsgálat után, gondolom, újat akart mondani ez a szülész főorvos. Kijött: „Uraim, én már sokat láttam, de ilyen aranyosat még nem!" És akkor mutatta, hogy kihúzta, hatalmas Ferenc József aranyak voltak a néniben. Ez '70-ben több millió forint értékű összeg volt, utána aztán az összeset ellenőriztük. Voltak fifikásabbak. Kineveztünk egy irodát váróteremnek, ott tornyosultak, a másik irodában volt a műtő. Fogták, kivették, és ledobták a földre, hogy semmi ne legyen náluk. Na ott volt aztán illat azt követően. Ebből egy hihetetlen nagy ügy lett, és hát megdicsértek, hogy milyen szemfülesek voltunk. Hát ez volt a nagy élmény, ennél nagyobb fogásban nem vettem részt. Egy olyanban viszont részt vettem, hogy csiszolatlan drágaköveket hozott a bátyó, egy bácskai magyar. Nem emlékszem a nevére, de a neve alapján zsidó lehetett, és mint kiderült, a kárpótlását Németországban kapta meg, illetve ott kérte márkában. Viszont azt mondta, hogy ő ezt a márkát meg az értéket úgy konvertálta, hogy csináltatott magának egy ilyen haskötő részt, amiben fiókok voltak, és a megvett csiszolatlan drágaköveket abba rakta bele. De többször járt kinn, többször bukott le, szépen apránként hordta haza, hogy ő a Tito-banknak eddig nem akarta adni a pénzt, mert akkor úgyis átvágták volna, meg elvették volna tőle, hanem akkor ő így hazahozta. Na ez volt még egy nagyobb érték, de közel sem annyi, mint ez a járat a busznyi mamával.

– *Ott hagytuk abba a személyi karrierjét tekintve, hogy előléptették '72-ben. Mikor következett be változás a családi életben?*

– '71-ben nősültem, a feleségem született brennbergi, Sopron mellett, fenn a hegyekben volt egy bányásztelepülés, német ajkú bányászok, a feleségem is német ajkú volt. Végül is közvetetetten ismertük Bánfalváról, tudniillik az ő tántija anyáméknak volt a jó barátnéja. Tudtunk róluk, a feleségem Kőszegen végzett a német gimnáziumban, két évvel volt fiatalabb, mint én, és érettségi után Pécsre jelentkezett az egyetemre. Aztán súlyos belső problémái lettek a májával meg a gyomrával, de ez születési rendellenesség volt, és emiatt aztán úszott a felvételi meg minden, sokáig betegeskedett. Hanem keresett a soproni idegenforgalmi hivatal németül beszélő, érettségizett hölgyeket, és oda jelentkezett, fel is vették. Ez a Ciklámen Utazási Iroda volt, ott dolgozott, aztán a Ciklámentől a határon való tevékenységet az IBUSZ átvette. „Demokratikusan" döntöttek, tudniillik az IBUSZ pedig a fiókvállalata volt a III/II-nek, az egykori régi idegenforgalmi hivataloknak, meg általában a régi világ urai, hölgyei voltak kellő

iskolázottsággal és pallérozottsággal. Ez volt. Így aztán egyszer neki kellett kijönnie a közúti átkelőhelyre, tudniillik a vízumkiadásnál az IBUSZ szedte be az illetéket, meg a kötelező beváltást is ők végezték. Akkor még volt ilyen, hogy a bejövő külföldinek meg volt határozva törvényileg, hogy X napra mennyi valutát kell beváltania. Ez valamikor a '70-es évek vége felé volt, hogy megszűnt a kötelező beváltás, nos meg is ugrott a bejövők száma, mert eleve az is magas volt, ami kötelező, mert megemelték vízumilletéket, sok volt a költség, nagyot akart kaszálni az elején a pénzügyi világ. Na így ismerkedtünk meg, egy év után feleségül is vettem. Aztán született két lányunk egymás után hirtelen. Így lett a család. Rosszul indult a házasságunk, szegényem nagyon nehezen viselte. '71 nyarán volt egy belügyi bizottság a határőrségnél, végigjárták az átkelőhelyeket, és erre az időszakra már a '63-ra, a nyitásra hozott intézkedéseknek a hatását vizsgálták, és megállapították, hogy a nyelvismeretekkel vannak gondok az átkelőhelyen a határőrállománynál, és annak az oktatását kell megszervezni. A belügynek volt saját nyelviskolája, az operatívakat okították ott, és azt egészítették ki, és minden egyes átkelőhelyen, a nyugati részeken először, aztán utána mentek körbe, az első etapban a nyugati volt a meghatározó, mindenkit bizottság elé vittek, hogy elmondják, hogy a papírok alapján mit tud, mire lenne kedve, meg majd mire legyen kedve, mint kiderült. Én is bementem a bizottsághoz, és mondták, hogy az a helyzet, hogy nekem mint fiatal tisztnek illene németet tanulni, és mondtam, hogy én idáig azt tanultam, megvan a nyelvvizsgám. Megvan? Valami rossz nyilvántartás volt. De azért ne legyen igazam, meg igazam is legyen, mondták, hogy „elvtárs, elnézést tévedtünk, jó, de akkor ezen esetben nem németre megy, hanem megy angolra". És mikor? Szeptember 1-jével. Mondtam, beadtam a házassági kérelmemet. Augusztus 19-én vagy 20-án fogok nősülni, nem tudok menni szeptember 1-jén, még nászúton leszek, menjek vissza egy évre Pestre? Mondták, hogy első a szolgálat, az asszony meg fogja érteni.

– *Egy évre rendszeresen mindennap fel-le?*

– Nem, „bennfekvő" volt. Ezt megéltem még egyszer, amikor felhelyeztek Budapestre a határforgalmi osztály osztályvezető-helyettesének. '92-ben helyeztek fel májusban, akkor pedig a feleségem mondta, hogy ő is szeretne jönni, nem akar külön Sopronban, én ott fenn, nézzünk körül. Ott egy utazási irodának volt a vezetője, hasonló téren szereztem annál jobb munkát neki, és följött augusztus 1-jével, a MÁV vezérigazgatóságán volt nemzetközi témákban előadó. Augusztusban tehát már fönt volt, amikor szintén hívattak, a határőrség országos parancsnoka, a Nováky, hogy most

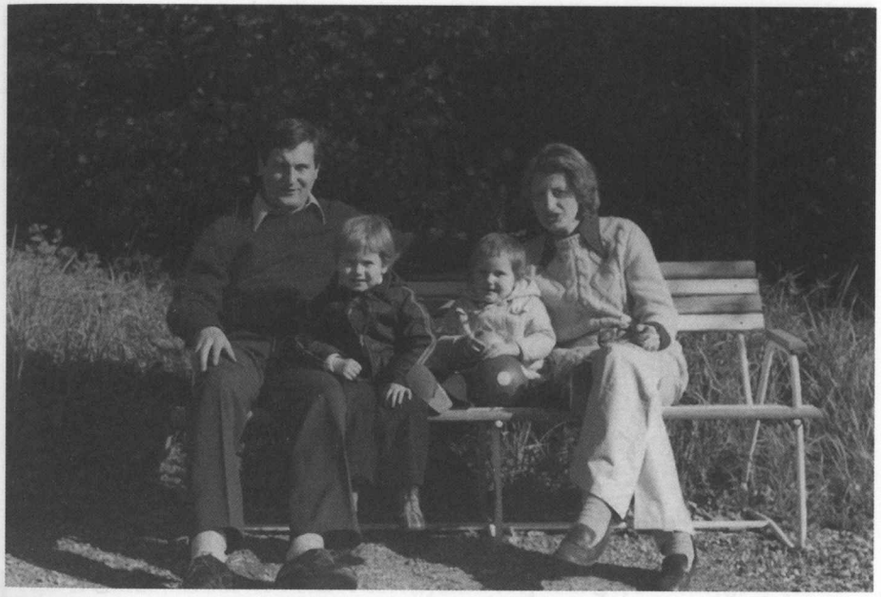

39. Családi kirándulás, Sopron, Muck, 1975. szeptember

szólt a Rendőrtiszti Főiskola, hogy a határőrség is kap egy kontingenst Bécsben a Közép-európai Rendőrakadémia, a szervezett bűnözés elleni szakra, és rám gondoltak, mert én vagyok arra alkalmas, aki azt végzi. És ne próbáljam lemondani, mert a határőrség végre kapott egy helyet, mert már egy évvel korábban elindult, csak akkor nem kapott semmit a szervezés. Mondtam, most jött fel a feleségem. „Hát akkor menjen vissza addig Sopronba, és ne ide járjál vissza, hanem menjél Sopronba haza!" '92-ben ugyanez megismétlődik, mint amikor megnősültem, és jöttem Budapestre, fölkerültem, és indíts Bécsbe egy évre, tehát ő meg itt maradt egyedül, mert már új munkahelye volt. Így aztán tényleg Sopronba jártam haza, és jött haza hétvégén Budapestről, én meg Sopronba mentem haza. Ugye '72–'73-ban piff-puff jött a két leány, és akkor kaptam lakást, mert addig az ő szüleinél laktunk, mivel úgysem voltunk otthon. Sopronban nem akartunk bemenni albérletbe, hogy ott egyedül legyen, meg aztán terhes lett, és jobb volt odahaza, és akkor ott vártunk két évet, amíg sorra kerültem, és kaptunk lakást. Tehát úgy alakulgatott az egész, a karrierem pedig annyiban tört meg, hogy azért ezt a külföldi rokonságot nem nézték jó szemmel.

– *Tehát a személyzetisek nem nyugodtak, hanem ellenőriztek folyamatosan?*

– Meg aztán ilyenkor megy a mendemonda, hogy annak rokonai vannak, és kombinálnak jobbra-balra, megy az árnyékra vetődés, és így végül is helyileg mentem előre. Először ügyeletes tisztnek neveztek ki, tudniillik '69. december 31-éig útlevélkezelő tiszt voltam, akkor el kellett végezni egy vízumkiadó tanfolyamot, amit a KEOKH csinált, mert átvettük. Akkor vízumkiadó voltam, és abból lettem ügyeletes tiszt, és onnan lettem csoportvezető, mert annyi lett a munka, és többen lettünk, szolgálati csoportokat alakítottak, akik tehát „túrban" dolgoztak, mint a vasúton. 12/24 volt a rendszer lényege.

– *Ez azt jelenti, hogy egy műszakban volt egy csoportvezető, és alá tartozott hét-nyolc tiszt, tisztes, aki a FEP-en végezte a munkáját?*

– Igen. Aki végezte az átléptetést. '79-ben neveztek ki parancsnokhelyettesnek, szakmai parancsnokhelyettesnek a FEP-nél.

– *Akkor ez nem az ötemeletes épület volt?*

– De, az ötemeletes épület, a FEP-épület a GYSEV-pályaudvar mellett. Abban volt a FEP-parancsnokság meg a sorállomány és a századparancsnoksága. Ott dolgoztam ebben a beosztásban '79-től '85-ig. No de közben volt egy intermezzo, '74-ben jelentkeztem a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiára.

– *Mi indította erre?*

– Az előmenetel, meg aztán az egyik akkori barátom, akivel végeztem a Kossuthon, a sopronpusztai polhelyettes,[75] Vidus Tibor ezredes, a győri határőrkerületi parancsnok is jelentkezett. Nem vettem észre a halál szelét, a kerületparancsnok behívatott bennünket, mert mindenkinek volt joga jelentkezni, és amikor leadtuk a jelentkezést, a személyügy azt összedolgozta. A kerületparancsnok elé tette aláírásra, a kerületparancsnok nézte, és hát volt annyi tisztesség és becsület benne, hogy behívatott, hogy „elvtárs, látom, hogy jelentkezett az akadémiára, szíve joga, én még alá is írom, de a következővel számoljon, a FEP-parancsnoki beosztás sem akadémiaköteles, tehát nincs előírva az akadémia, mert alacsonyabb az a beosztás, nem kell akadémia! Maga még nem is FEP-parancsnok, de nem is szerepel nálam a káderlistán, hogy magát nevezném ki oda. Gondolkodjon el, és cselekedjen!" Hát én fölmentem, ott villantottam, aztán jött, el lehet tolni a biciklit.

– *De a felvételin részt vett, és utána megköszönték?*

[75] Politikai helyettes.

40. A ZMKA másodéves határőr osztályának csoportképe, Szentes, 1986 (Bella Árpád balról a hátsó sorban a negyedik)

– Nem, azt mondták, hogy jó, rendben van, teljesítettem a felvételi előírásokat, de nem javasolják a felvételemet, kész. Na most, megint előre kell lépni, jött a csavar. Öt évvel később, '79-ben kineveztek parancsnokhelyettesnek. A kerületparancsnok meg a személyügy hívat, hogy gond van a kinevezéssel, igaz, hogy aláírták a parancsot, de tőlem függ, tudniillik akadémiakötelessé tették időközben a parancsnoknak és a parancsnokhelyettesnek is a beosztását. Ha vállalom, akkor egyenes az út az akadémiára, ha nem vállalom, hát akkor megtalálják a módját, hogy ne legyek parancsnokhelyettes. Tehát alá kellett írnom. De mivel a FEP-parancsnok is aláírta, nem mehettünk közösen az akadémiára. Aláírtam még egy papírt, hogy tudomásul veszem, a FEP szakmai munkájának érdekében először a FEP-parancsnok végzi el, és a távollétében én helyettesítem. Négy év tolódás, egy év volt az előkészítés, három év az akadémia. '84-ben útba indítottak. Az egy év előkészítés megtörtént, és akkor megint hívat, de már az új parancsnok, hogy látja, vállaltam és köteleztem magam a Zrínyire, ő viszont engem be akar vinni a törzsbe határforgalmi főelőadónak, és ez nekem nem lesz-e sok, a tanulás is, az új, magasabb beosztás is, hogy én ezt tudom-e csinálni. Mondtam, hogy tudom. Így aztán mentem a Zrínyire egy vadonatúj, kellően elhanyagolt beosztásban, mert akik abban voltak, azok előttem nem FEP-szakemberek voltak, hanem parkolópályaként

41. A ZMKA határőr osztályának látogatása a győri kerületnél, 1987 (Bella Árpád a hátsó sorban jobbról a második)

használták. Millió olyan ügy volt, amit eljegeltek, vagy a szőnyeg alá söpörték. Na, most tessék elképzelni, hogy '85-re már a forgalom is beindult, de borzasztó módon, és a kópházi átkelőhely megépítése, megszervezése, a nyitás megszervezése is küszöbön állt, tehát azt is csinálni kellett. Tehát sok volt a család is, a gyerekek már nagyobbak voltak, nem volt egy leányálom. '88-ban fejeződött be, akkor írtam az általam választott szakdolgozatot a differenciált ellenőrzés és a határőrség perspektivikus feladataira vonatkozóan. Ha a Zrínyit nem szervezik át, talán még emlegetnék most is, hogy hármast kaptam, az akadémia fennállása óta nem történt meg, hogy hármast adott a határőrség. Tudniillik ott bírálták, egy bírálóbizottság, hogy ezek destruktív vélemények, mi az, hogy nem ellenőrzi, hanem felügyeli... Valami abszurdum, én nem hittem, hogy lovagkeresztet kapok, de azért megértik, és belemélyednek. Meg a szervezetelméletből megpróbáltam egy műveleti hálót lerajzolni, és nem értették, hogy micsoda, ilyen kifejezés nincs is.

– *Ez azt jelenti, hogy a gyakorlati szakember találkozott az elméleti szakemberekkel, és egymás mellett elbeszéltek?*

42. Látogatás az amerikai határőrségnek a floridai Glynco városában levő kiképző központjában (a bal szélén Bella Árpád)

– Igen, elbeszéltünk. Ez azért volt érdekes, mert '89 már a határátkelő-helyek fejlesztésének az éve volt, a Horváth István debütált újólag, és a határőrségnek le kellett bontania az elektromos jelzőrendszert. Borzasztóan mozgalmas időszak volt rengeteg fejfájással, csodálkozással meg hát keserűséggel. Aztán jött ugye akkor, hogy mentem fel Pestre, onnan Bécsbe. Amikor befejeztem a Zrínyit, utána folytattam, mint határforgalmi főelőadó, és 1989. január 1-jétől lettem határforgalmi és számítástechnikai osztályvezető. Tehát nem mentem sehova még az irodából sem, meg az asztaltól sem, csak a funkció változott meg, a megnevezés. Pénz, paripa, fegyver semmi nem volt, úgy, mint addig, csak ez a cafrangos rang, hogy '88-ban léptettek elő soron kívül alezredessé.

– *Ezzel valójában elismerték azt, hogy elvégezte az akadémiát?*

– Igen. Aztán jöttek ezek a munkás évek, az átkelőhely Sopronban, aztán már Kópháza is üzemelt. Aztán '91-ben vagy '92-ben elküldtek Amerikába a határőr-delegációval tanulmányútra, az amerikai bevándorlási hivatalnak meg az amerikai határőrségnek a tanulmányozására.

Bakondi György akkor Budapesten, az országoson határforgalmi osztályvezető-helyettes volt, Czukor József ezredes helyettese, de Czukor ezredes nyugdíjba készült, és év végével el is ment. Bakondi tudta, hogy ő lesz Czukor utódja, és ismervén a munkámat meg a teljesítményemet, úgy

43. Az amerikai határőrség El Pasóban szolgálatot teljesítő lovas járőreinek a körzetében

vélte, ha én lennék a helyettese, akkor ezt az új kihívást kezelni tudnánk. Na most, ez egy borzasztó jó dolog volt, annál is inkább, mivel Sopronban a kerületparancsnokot leváltották, elküldték nyugdíjba. A soproni kerület parancsnoka akkor Frankó István ezredes volt. Frankó ezredes respektálta a munkámat, igaz, hogy az elődje is, S. Tóth Sándor ezredes,[76] aki '85-ben ment nyugdíjba. Mikor tehát Frankó parancsnok lett, akkor ő kért engem ebbe a határforgalmi főelőadó beosztásba. Ő viszont ismerte a FEP-ről az ottani szakmai munkámat. Mikor megtörtént a rendszerváltásnak mondott akármi, akkor a határőrségnél ezt úgy oldották meg, hogy Horváth István elment önként, dalolva, tehát ilyen ex lex állapot volt a minisztériumban, viszont a politika már működött, és úgy vélték, hogy Székely János, aki mégiscsak a központi bizottságból, a KAO-ból került országos parancsnoki beosztásba, mégsem illik be a táncrendbe, és elküldték nyugdíjba.

– *Tehát a belügyminiszter után elment Székely János is.*

– Na most, kinevezték Nováky Balázst országos parancsnoknak – de ez szubjektivizmus –, aki erre a legkevésbé volt alkalmas felkészültségben és stílusában. Nováky egyből kinevezte Kiss Kálmánt, tehát lett egy olyan

[76] 1972-től 1985-ig volt a soproni határőrkerület parancsnoka.

szakmai vezetés, amit én mezei határőrtisztként semmire sem tartottam. Ismertem személyesen az előző életüket még szilvafa korukban, ahogy szokták mondani, és semmi jóra nem számítottam. Azonkívül Bakondi felkészültségét és teljesítményét is ismertem, messzemenően elismertem és elismerem, viszont stílusában nem tartottam biztosnak a jövőt, hogy mi hosszú távon együtt tudnánk dolgozni. Tehát lejött Sopronba, aztán végül is azt mondtam neki: „Ne haragudj, itt megvan az egzisztenciánk, megvan minden, de a feleségemmel mi világéletünkben soproniak voltunk, meg hát különösképpen már nem vágyunk másra." Még a feleségével is lejött, hogy majd a két asszony megfűzi egymást, hogy akkor milyen jó lesz. Biztos, hogy lehetett volna nagyot alakítani vele, mert tényleg hihetetlen jó eszű ember. De végül én ezt nem vállaltam.

– *Valójában mit szeretett volna pontosan? Milyen posztot, pozíciót?*

– Nekem ott az már elég lett volna. Az az idő elment részemről, hogy följebb kerülök korábban az országosra, vagy akár a kerület vezetésében, de ez az idő lecsengett, mert elment ezekkel a helyi csatározásokkal. Én akkor már csak egy nyugodt beosztást akartam, amiben mint osztályvezető csinálom a szakmát, biztos, hogy jó lesz. És amikor Nováky parancsnok lett, próbálta az összes olyan, számításba jöhető ellenfelet vagy neki „véletlenül" gondot okozni akaró embert kisöpörni, ahogy illik. Találtak okot Frankónál is. Így találtak okot lenn, a román határon Pál ezredesnél is, seperc alatt elküldték, és Budapestről is egy ilyen vezető embert.

Aztán átalakult, átstrukturálódott a soproni kerület, úgyhogy olyan emberek kerültek a vezetésbe, akik a Nováky köréhez tartoztak. Korábban a politikai csoportfőnök közelében volt, és megvoltak már az emberei. Akire én Sopronban a ceruzámat nem bíztam volna rá, az lett a kerület parancsnoka. Az én főnököm. Tehát lett új parancsnok, törzsfőnök, törzsfőnökhelyettes. Hát, gondoltam, én itt fejen fogok állni, mert ezek semennyit nem értenek a szakmájukhoz, és hogy megint én vigyem a vállamon, azt azért nem. A pesti barátaim meg, akik az országoson voltak, elkezdték pedzegetni, hogy olyan hír járja, hogy a soproni kerületparancsnokságot megszüntetik. Igaz, hogy korábban a zalaegerszegit és a balassagyarmatit akarták, de azokat a határőrség mindig megvédte különféle okoknál fogva, személyi összefonódásból meg egyebekből, most viszont ezt a győri kerületet is erősen hajtja. Mert a győri kerület parancsnoka, aki korábban itt dolgozott, és akivel együtt végeztem, időközben túlcsordult önbizalommal és történéssel át akarta venni az egész megyét, hogy Sopront szüntessék meg, és ő átveszi. No de az bármennyire is tetszetős és elegáns, ennek

pusztán szubjektív okai voltak, mert annyi erővel Sopron is átvehette volna Győrt, mert, őrizni a Duna-szakaszt, az nem volt munka, az semmi. Aztán jött a következő felmérés, hogy aki Sopronban volt a törzsfőnök, azt vitték fel határforgalmi osztályvezetőnek, tudniillik Bakondi nem maradt osztályvezető, hanem továbblépett törzsfőnökhelyettesnek. Tehát ha én akkor elfogadom, hogy én legyek a helyettese, akkor vélhetően én lépek tovább osztályvezetőnek. Így fölvitték azt, aki itt volt főnököm, a törzsfőnököt, Kovács Gyulát[77] határforgalmi osztályvezetőnek, akinek az első telefonja az volt, hogy „gyere föl, legyél a helyettesem!", persze, mert abból élt, amit prezentáltunk itt, Sopronban a határforgalom vonatkozásában. Először gondolkodtam rajta, hogy itt is nem győztem dolgozni helyette, de ha ez megszűnik, vagy nem szűnik meg, de így marad, akkor jobb, ha elfogadom. Így elfogadtam a felkérést, és fölmentem, de mivel ez két hónap hezitálás után történt, már nem az első helyettesnek, hanem csak a másodiknak, mert az első helyettest gyorsan betöltötték a politikai osztály támogatását élvező munkatársukkal. Fölkerültem, és jött, hogy akkor ott van Bécs, mehetek akkor ki a Közép-európai Rendőr-akadémiára. Egy év után végeztem, és jöttem haza.

– *Ez már '93, amikor visszajött.*

– Akkor jött a felszólítás, hogy a Belügyminisztérium rendészeti főosztályára keresnek határforgalmi szakembert, mert olyan ott nincs. A miniszter meg az államtitkár állandóan bajlódik a határátkelőhelyekkel, hogy ott mindig várakoznak. Abban a pillanatban elfogadtam, tovább is léptem, ott voltam jó egy évig a Belügyminisztériumban, kineveztek határőrségi főtanácsosnak, az is egy ilyen soron kívüli volt.

Ott dolgoztam egy jó évet, '94-ben voltunk, mert két évet dolgoztam az NBH-ban, tudniillik a Belügyminisztériumban dolgoztam főosztályvezető-helyettesként, és közben a győri kerület parancsnokát, akivel együtt végeztem, aki a sopronpusztai őrsön volt helyettes, győri kerületparancsnok kapcsolatai révén kinevezték a Nemzetbiztonsági Hivatal főigazgatójának. Telefon: „Figyelj ide, de úgy fogadtam el, hogy megígérte Nováky Balázs, hogy vihetek a határőrségtől két embert magammal, kettőt pedig az IH-ból."[78] Hívtak egy hölgyet, a határőrségen volt pénzügyes, őt vitte pénzügyi főosztályvezetőnek, én meg legyek a titkárságvezetője. Erre mondtam: „Figyelj ide, Tibi! Te ott tudod, hogy hol van a bejárat, én tudni fogom, hogy hol van a férfi WC, azonkívül mit tudunk mi ott? Hát semmit. Te

[77] Kovács Gyula alezredes a soproni határőrkerület törzsfőnöke 1989-ben.

[78] Információs Hivatal, polgári nemzetbiztonsági szolgálat.

vagy az egyes számú vezető, téged fog kiszolgálni mindenki, még én is, mert én leszek a titkárságvezető. De engem ki fog kiszolgálni? Azt sem tudom, hogy mi folyik, vagy hogy folyik, nem!" „Te, figyelj ide, igazad van, akkor gyere, mert ezekkel a külföldi összekötőkkel is rendezni kell a viszonyt, mert itt mindenki ki-be jár, itt olyan világ van, akkor legyél a nemzetközi kapcsolatok főosztályának vezetője!" „Hát – mondom –, ez már jobban hangzik, jobban tetszik, akkor azt elfogadom." El is fogadtam. Anélkül, hogy végül is ugrás volt az első blikkre. Nem merült fel, hogy egyáltalán milyen lesz az állományom, kikből áll, vagy kik ezek. Ismertem néhányat, aki felelős volt az átkelőhelyekért, ezeket ismertem, NBH-sok voltak, csak teljesen más területen. Meg hát mit tudtak a nemzetközi kapcsolatokról? Semmit.

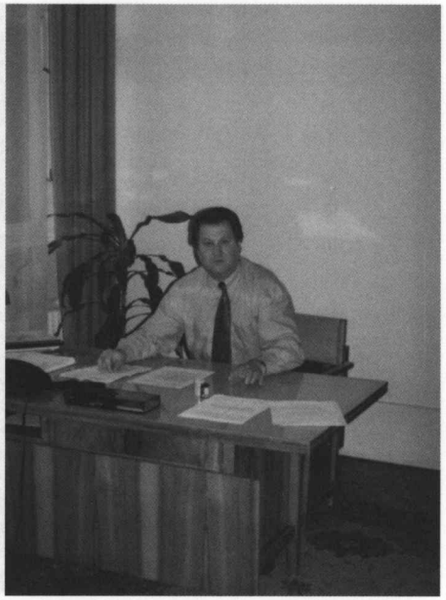

44. Bella Árpád az NBH egykori, Zách utcai központjában levő irodájában, 1995

Igen ám, csakhogy, mint kiderült, azért került oda főigazgatónak, mert a rendszerváltástól kezdve egymást ölték és gyilkolták a városmányosok, ott olyan világ alakult ki, hogy egyszerűen vezetőképtelenség forgott fenn egy ilyen fontos szervezetnél. Azért hoztak kívülről embert, neki meg volt a nagy kapcsolata, kész. Ebben a nagy kavalkádban az egyik vezető ment, a másik jött, az egyik ígért fűt, fát, és a tizenöt fős osztálynak a tagjai közül legalább tíznek korábban megígérték, hogy ő lesz a főosztályvezető, öt meg már volt a főosztályvezető. Ez két évig tartott, és bedobtam a törölközőt. Teljes egészében én hivatalból nemzetbiztonsági alezredes voltam ezredesi beosztásban, és semmi közöm nem volt a határőrséghez. Szuper volt, rám fért egy év, az a minimum, de kettő az főleg, mert még szabadságra sem mentem, rengeteget dolgoztam.'99-ben kezdték el szervezni, vagy legalábbis akkor került olyan szintre, hogy megalakítják a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központot, és itt volt olyan ember, akivel együtt végeztem a szervezett bűnözésről szóló tanfolyamot Bécsben, tehát ebből a csapatból ismertük egymást.

45. Jevgenyij Primakovnak, a Szovjetunió külföldi hírszerzése egykori vezetőjének fogadása 1995-ben, Budapesten tett látogatásakor (Bella Árpád baloldalt)

Véletlenül találkoztunk, és mondta, hogy oda keresnek embereket, akik ezen a területen valami ismerettel rendelkeznek, hogy nem lenne-e kedvem visszamenni. Aztán végül is kedvem lett, csak aztán, mikor taglalták, hogy hivatásos tisztként vagy nyugdíjas köztisztviselőként, akkor az utóbbit választottam, mert az már nem volt sem riadóköteles, sem fegyverviselés-köteles beosztás. 2000. január 1-től kerültem vissza. Az NBH-ból '97-ben jöttem el. Jött az új nyugdíjtörvény, betöltöttem az ötven évet, szolgálati nyugdíjra jogosult voltam, és így elmentem nyugdíjba. És akkor visszamentem oda, és ott voltam hét évig a szervezett bűnözésnél elemzőként, csakhogy a feleségemnél máról holnapra diagnosztizálták, hogy rákja van, de már olyan stádiumban, hogy mondták, valami nyugodt környezet kéne. Mi Sopronban megtartottuk a házunkat vagy lakásunkat, mikor itt is kaptunk egy lakást. Ez szolgálati lakás volt, úgy vállaltam el, hogy följövünk a határőrséghez, de közben eladtuk, mert aztán a gyerekek férjhez mentek. Viszont Sopron mellett, ott, ahol most lakom, ez a nagyszüleimnek a háza, ezt megtartottuk nosztalgiából hatalmas kerttel. Igen, oda jártunk, és a gyerekekkel Sopronból oda jöttek, mi meg Pestről oda mentünk, ott szoktunk találkozni. Azt mondta az orvos, hogy valami nyugodt, vidéki helyre menjünk, ahol szépen meglesz. Az én pénzemmel azt csinálok, amit

46. A Közép-európai Rendőrakadémián, Bécsben az 1992/93-as tanévben (Bella Árpád az első sorban balról a második)

akarok, csak itt a nagy professzornak leteszem a százezret, és annyit fog csinálni, mint Sopronban egy professzor egy tízesért. „De itt az egyes leszel, ott meg az úr, mert ismernek!" Így aztán szépen fölmondtam, illetve befejeztem, és lementünk. Aztán ott is maradtam egy időre. Megtartottuk ezt a lakást, mert télen mindig ide jártam. Egy évet élt, aztán az unokám ment az egyetemre, és ő lakott nálam egy darabig, csak aztán el kellett adni ezt a lakást, és azóta lenn lakom Csapodon.

Szakmaiság a politika és a történelem sodrában

„...a rendszerváltást sem hittem el, de mert részben az igazamat kerestem, hogy nem az a rendszerváltás volt, amit én rendszerváltás-ként gondoltam"

– Azért veszem fel a '70-es évektől újra a fonalat, mert másképp fogok kérdezni. Azt az oldalát kérdezném végig, hogy amikor szolgálatteljesítő tisztként a szolgálati állomásán helytállt, a nagypolitika hogyan ment át a feje fölött. És ebből mit tapasztalt? Milyen változást látott a FEP-en vagy bárhol, ahol volt éppen? És akkor így jutunk el '89-ig, amit tagolni fogunk. Nagy léptékben '85, Gorbacsov.[79] *Akkor lehetett érezni a nagypolitikai változást, egy új irányt. '88 ősze, Németh Miklós. És az újratemetés.*[80] *Az újratemetés egy hosszú folyamat, tehát hogy a FEP-en milyen lenyomata volt. Például a románok érzékelték az ilyen-olyan növekedési tendenciákat. Gondolom, a magyar fél is ugyanígy érzékelte, ezekre hogyan reagáltak? És mikor vált elviselhetetlenné, tehát mikor érkeztek oda, hogy azt mondják, itt most főbe lőjük magunkat. Tehát azért kezdem el a '70-es évektől, hiszen akkor történt az első emberi jogi tevékenység, Helsinki '75-ben, aztán '77-ben a Charta.*[81] *Azért fogok feltenni '70-es évekbeli kérdést, hogy ezt az oldalát kövessük, hogy valahol messze, magasan elhajították a hógolyót, és hogyan gördült, hogyan jelentkezett egy határőrségen belül ez a jelenség. Hogy mit érzékeltek belőle. A '70-es években a nagypolitikában, távol Magyarországtól természetesen, egy teljesen új folyamat indult be, aminek még a kezdeményezői sem nagyon tudták, hogy mi lesz a világraszóló következménye. Az emberi jogi*

[79] Mihail Szergejevics Gorbacsov (1931–2022) szovjet politikus, 1985-től a Szovjetunió Kommunista Pártjának (SZKP) főtitkára, majd a Szovjetunió elnöke, 1991-ben lemondott, és megszűnt a Szovjetunió.

[80] A kivégzett Nagy Imre (1896–1958) miniszterelnök és társainak újratemetése 1989. június 16-án. Bővebben lásd: Szekér Nóra – Riba András László: A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói. Lakitelek, Antológia, 2014.

[81] 1977. január 6-án jelent meg Prágában a Charta '77 nyilatkozat, amely szélesebb polgári és politikai jogokat követelt a csehszlovák lakosság számára. Nyilvánosságra hozatalakor – néhány nyugat-európai napilap közölte, Csehszlovákiában szamizdatként terjesztették – 242-en írták alá. Aláíróit üldözték.

tevékenység 1975-ben Helsinkihez kötődött. És ennek a szocialista államokon belül egy nagyon kicsúcsosodó közvetlen következménye a '77-es Charta, amiben két magyar is volt. A felvidékiekre gondolok. Ezek a folyamatok hogyan jelentkeztek azon a helyen, ahol ön szolgálatot teljesített? Akár statisztikailag, de egyáltalán, hogyan jelent meg ez a fajta ki- és bemozgás. És hogyan kellett reagálniuk önöknek, hivatásosoknak erre a jelenségre?

– Fel kellett volna erre jobban készülni, átnézni okmányokat, de nagy vonalakban, ha hajnali 2-kor fölébresztenek is, el tudom mondani ide a fő csapásirányokat. Ahogy említettem, a '70-es évek meghatározó eleme volt az 1975. évi helsinki konferencia, ennek a kihatása, illetve a '70-es években elinduló ideológiai háború, ami fellazítási politika címen körvonalazódott. Így fogalmazták meg pártvonalról. Ami a '70-es éveket jellemezte, az meghatározó és végig érvényes volt, az évről évre történő határforgalom-emelkedés. Ezt meghatározó részben a nyugati állampolgárok beutazása jelentette, és kismértékben elindult a magyar állampolgárok kiutazása is. Ez zömében az IBUSZ-csoportos és ritkábban az egyéni turizmus, tehát a nagymamák, idősebbek vagy gyerek nélkül utazók. Ritkán utazott az egész család, ahogy én így visszaemlékszem. A beutazó forgalomnál meghatározó elem volt még akkor is, hogy jöttek az '56-os magyarok. Már családlátogatóba. Külön figyelt rá az állambiztonság a kérdőíveken, a vízumok mellé rendszeresített be- és kiutazó-lapokon. Külön rovatban, hogy volt-e magyar állampolgár, és ha igen, mikor hagyta el az országot. Azért ez meghatározó volt. Aki '63 után disszidált, az például nem kaphatott beutazóvízumot a határátkelőhelyeken. A KEOKH, de akkor már KEO lett, mert volt egy átszervezés a Belügyminisztériumban, és a KEOKH kikerült az állambiztonsági csoportfőnökségről de jure. De facto viszont továbbra is állambiztonsági célú feladatokat látott el. Egy belügyi parancs egyértelműsítette, hogy az idegenrendészet állambiztonsági kérdés. Mindent kívántak tudni a beutazóról, minden és mindenki gyanús volt.

– *Önöknek a határforgalmi ellenőrzés során adott logika szerint adatbázisokba kellett az információkat rendezniük. Mikortól kellett új ellenzéki személyekre, személyiségekre figyelni? Vagy mikor jelent meg? Ugye '56-osokról, hazatérőkről beszéltünk. De mikor jelentek meg új, ugyanígy listára került és különleges eljárás alá eső személyek? Erről van valamiféle emléke, információja?*

– A magyar ellenzék határforgalmi vonatkozásban a '70-es évek vége felé bukkant fel. Legalábbis az én emlékezetemben. Mégpedig úgy, hogy konkrétan egy-egy személyhez kötötten. Vagy megtiltották a kiutazását, vagy valamilyen feldolgozás alatt állt, és figyelemmel kísérték. Tehát így

volt valamilyen összefüggés a FEP-munka és az adott személy között. Vagy szigorított vámvizsgálatot kellett nála végezni. Vagy olyan tartalmú, minőségű, úgy hívtuk, hogy ellenséges propagandaanyagot fedtünk fel a behozatalnál, ami valakihez irányult.

– *Tehát valakinek behozták.*

– Igen. Na most, az ellenőrzés során az ilyen propagandaanyagra külön felhívták a figyelmünket, illetve külön célkeresztben volt. Éppúgy a vámhivatalnál, mint ahogyan a határőrségnél. A vízumkiadásnál az azt szabályzó KEO-vezetői utasítás foglalta össze, illetve határozta meg, hogy kik nem kaphatnak vízumot. Tiltó kategóriák voltak, a magyar emigráció ellenséges része, vagy a magyar ellenzékhez valamilyen formátumban kapcsolódó emberek, ez, ami nekem így megvan. Arra nem emlékszem már, hogy konkrétan a soproni átkelőhelyen melyik személlyel szemben történt intézkedés. Vélhetően nem volt olyan jelentős, de biztos, hogy volt. Nem emlékszem olyan személyre, akinek az esete bennem nyomot hagyott volna. Mint ahogyan a kis Rajkot[82] megborították többször, de az nem nálunk volt.

– *Tudtak róla, gondolom, azért az az információ keringett az országos parancsnokságon keresztül.*

– Azonkívül az országos parancsnokság határforgalmi osztálya majdnem minden hónapban – vagy kéthavonta legalábbis – rendelt fel Budapestre FEP-parancsnokokat, illetve határforgalmi főelőadókat. Eligazításra vagy valamilyen intézkedésre. Ez inkább munkaértekezlet volt. És akkor azért ott átbeszélték a történt eseményeket, annak a tanulságait, tapasztalatait vagy az azokból adódó feladatokat.

– *Ilyenen részt vett?*

– Igen.

– *A '80-as évek második felében történt önnel ilyen, vagy már korábban?*

– Konkrétan a román állampolgárokkal szembeni, már ez a könnyített. '88-ban volt az az intézkedés, ami alapján a nyomtalan kiléptetéseket végre lehetett hajtani. Tehát az is központi eligazítás volt. Ami a '70-es években meghatározó volt, Brezsnyevnek[83] volt ez az elképzelése, hogy a Nyugattal a fegyverkezésben történt messzemenően közeledés, tehát a két szembenálló fél között. Nem volt meg konkrét fegyveres összetűzésnek a lehetősége, ezért ideológiai síkon próbálja majd a kapcsolatot megteremteni a

[82] Rajk László (1949–2019) Kossuth-díjas építész, díszlettervező, a demokratikus ellenzék tagja.

[83] Leonyid Iljics Brezsnyev (1906–1982) 1964 és 1982 között a Szovjetunió első számú vezetője volt.

47. Kerületi határforgalmi főelőadók és FEP-parancsnokok központi továbbképzése, Budapest, 1988 (Bella Árpád az első padban a jobb oldalon)

Nyugat a Kelettel. És ideológiai háborút fognak folytatni. Tehát fel kívánják lazítani. Ez a konvergenciaelmélet. Aztán ezt megfogalmazta több politikus meg politológus. Na most, ezekre a jelenségekre kellett odafigyelni, és állandóan minden politikai fórumon a FEP-eseknek az agyát mosták, mert ugye mi voltunk kitéve a legnagyobb veszélynek. Mi érintkeztünk hivatalosan a Nyugatról érkező személyekkel. És akkor jött '85, Helsinki. Előtte a tárgyalások azért élénken foglalkoztatták a népet. Tudniillik akkor már ennek eredményeként több magyar utazhatott, és az utazások az emberi jogokként fognak majd „bevonulni" a köztudatba. Illetve kötöttünk vízumegyezményt ilyen abszolút semleges országokkal, amik tehát vízummentessé lettek. Például a finnek vagy a máltaiak. Vagy egypár nyugati ország diplomata-útlevelei. Elindult egy lendület, és azt várta a szakma, tehát az útlevélkezelői társaság, hogy ennek folyományaként több kedvező intézkedés is történik. Például az osztrákoknak eltörlik a vízumot. Mert az jelentette a legnagyobb problémát. Tehát, hogy ők is jöhetnek majd be, ők is semlegesek, mint a finnek. Na, ez '79-ben történt csak meg.

– *Ez megkönnyítette a kezelést, mármint a napi rutinban csökkent a munka ezzel.*

– A vízum pusztán csak a vízum. De ez volt a nagy átverés. Végül is éppúgy bekerültek a nyilvántartásba, és éppúgy kezelni kellett őket. És

éppúgy volt a tiltó névjegyzék velük szemben, mintha nem lett volna, csak nem volt stempli az útlevelükben, hogy vízum.

– *Ez ilyen szempontból majdnemhogy kozmetikázás, hogy elhiggyék, szabad a mozgás. De önöknek a rutinellenőrzés rendszerét ugyanúgy fenn kellett tartani.*

– Igen. Viszont mégis volt annyi eredménye, hogy azért az osztrákok híresek voltak arról, hogy a fogukhoz verték a schillinget meg a groschent is. Tehát nem kellett fizetni 130 schillinget a vízumilletékért. Hát akkor már, ha bejött, beugrott Sopronba bevásárolni. És főleg ebben az időszakban a kormánynak – nemcsak a kormánynak –, a pártnak a politikai bizottság deklarálta – a kongresszuson deklarálták –, hogy érdeke Magyarországnak az idegenforgalom mind politikai, mind gazdasági megközelítésből. Elő kell segíteni és támogatni. Tehát a FEP-ek folyamatos presszió alatt voltak, hogy minél gyorsabban, minél kulturáltabban, minél biztonságosabban kell ezt végrehajtani. Ez így kitöltötte a '70-es éveket e tekintetben. Aztán a '80-as években lesz majd számottevő a változás, amikor is már a kormány vagy részben Kádárék próbálják tovább szélesíteni a nyugati kapcsolatokat. Amikor már megcélozzák Németországot, hogy övelük kössünk vízumegyezményt. Meg legyen szélesebb társadalmi kapcsolat, meg fölismerik, hogy a Balaton a Kelet meg a Nyugat találkozása. És mekkora pénzt hagynak itt a nyugatnémetek. Aztán a '70-es években indul el zömében az erdélyi magyarok kiutazási lehetősége is. Tehát volt – mit tudom én – a '70-es évek elején egy évben kettő, akkor a végére lett 222. De párhuzamosan elindultak a nyugati irányú illegális határátlépési kísérletek is.

– *A kelet–nyugati vagy a nyugat–keleti irányú?*

– A kelet–nyugati irányú. Tehát a szocialista tömbön belülről, Magyarországon keresztül, tehát Magyarország tranzitállammá válik.

– *Igen. Meghatározóak a román állampolgárok, az erdélyi magyarok.*

– Aztán az NDK. Mert ugye '60-as évek.

– *Az egy északi mozgás akkor.*

– Megcsinálják a vasfüggönyt, és akkor erre próbálkoznak. Aztán egy ideig a lengyelek, de a lengyelek liberalizálták a kiutazásokat, és mehettek, és megszűnt a lengyel illegális rendszer. A jugoszlávok meg eleve tiszta lappal indultak, mert a '70-es években már nyugatra úgy utaztak, meg mentek dolgozni.

– *Maradjunk annál a célcsoportnál, ami a legintenzívebben növekedett. Tehát a román állampolgárokkal való eljárásmód. Ez kezdetben fehér holló. Hogyha évente néhány eset volt, akkor azt gondolom, nem okozott gondot. De*

ez a '70-es évek végén, '80-as évek elején elkezd hatványozottan növekedni. Mit jelentett ez a napi rutinban? Erről kellett jelentést írni? És mit írtak le? Mit javasoltak, vagy tehettek-e javaslatot ezzel a jelenséggel kapcsolatban?

– Két területen jelentkeztek a román állampolgárok Sopron vonatkozásában. A GYSEV vasúti tranzitforgalmában, teherforgalmában, tehát tehervagonokban elrejtőzve. A közúton pedig kiutazva, tehát segítve vagy Nyugaton levő rokonnal, vagy önállóan. Akik a közúton próbálkoztak, ott előfordult a tartalmi hamisítás. Tehát a kiutazási engedélyben levő, adatokat betűkkel jelölték. Az adott országot betűkkel rövidítették. Például a Német Szövetségi Köztársaság BRD.[84] Ezt próbálták hamisítani. Volt, ami egész kiválóan sikerült. Tehát szakemberek végezték. A lényeg az, hogy próbálták átjavítani a vízumokat a román útlevelekben. És amikor a feladatot végrehajtották, akkor döbbentek rá, hogy adott esetben ezeket utólag módosították, javították vagy kaparással, vagy vegyi törléssel, a betűnek a részeit törölték, és átjavították.

– *Ennek mi volt a következménye? Mit kellett tenni?*

– A határidős jelentések táblázatában az állampolgárságra vonatkozóan külön, kiemelten kellett jelenteni a szocialista ország elfogott állampolgárát. És valamennyi adatot, ami arra vonatkozott. A személyre, a végrehajtás módjára és módszerére. Ezt pontosan le kellett írni. És írásban jelenteni. Egyszer szóban, aztán kivizsgálás írásban. Ha tartalmi hamisítás volt, arról dokumentációt kellett készíteni. Ami ezzel kapcsolatosan napirendre került, azt egységesen kellett, akkor is, hogyha valaki a párttitkár volt, vagy piros alsónadrágban aludt. Egy idő után híre jött – mert hát csak jött a hír – a román határon szolgálatot teljesítők elmondták, hogy hogyan járnak, hogyan kezelik ezeket a visszaadottakat. Már az átkelőhelyen, már ott ütötték őket.

– *A gondolatmenetbe egy hézagot tömjünk be! Egy adott típusú rendszerben részletesen jelentették, hogy mit állapítottak meg. Törvénysértést követtek el a román állampolgárok. A következő, hogy őrizetbe kellett venni, és vissza kellett vinni őket a román–magyar határra.*

– Államközi megállapodás szabályozta, ez teljesen természetes. A '70-es évek végén már a kollegák mondták, hogy ők elég durván fogadták a visszatérített román állampolgárokat. Na most, volt egy egészséges nemzeti tudat, és annyiban olyan mértékű egyetértés meg szánalom, bárhogy is mondjuk, elfogott honfitársainkkal szemben. Ez előbb csak ilyen

[84] Bundesrepublik Deutschland (1949–1990).

mormogás meg dünnyögés volt, aztán ez felvetődött fórumokon. Ahogy én visszaemlékszem, de azért a parancsnoki szinten mindig afféle fojtás jött át, hogyha nálunk dünnyögtünk, akkor a kerület szintén. Ha kerületi fórumokon volt, akkor ott, az országosan pedig a kerületek dünnyögtek.

– *A párt asztalára ne kerüljön a nyers felmorajlás! De egy fegyveres testület nagyon nem képviselhetett lázadó hangulatot.*

– Meg szigorúan csatlakozni kellett a magyar külpolitika által megszabott keretekhez. És azért ilyen kamikaze-módszert senki nem kívánt, meg fölösleges is lett volna az olyan jellegű széllel szemben. Akkor mi visszaadjuk, és akkor mi van? Jól van, menjél haza, edd meg az ebédedet, aztán nézd a tévét is! Kész, evvel nem kell semmit csinálni. De ez mind tény volt. Végül is kettős megítélés alá tartoztak az NDK-sok. Összességében messzemenő egyetértés volt, hogy az is ad absurdum, hogy szétválasztott családok voltak ott, ahol a berlini falat fölhúzták, akkor a gyerek itt maradt, a szülők meg ott maradtak. És hogy egyszerűen nem találkozhattak, nem lehettek együtt. A magyarokban megvolt az emlékezet '56-ról, mert ez itt lejátszódott. Tehát részben ezt vetítették ki a németekre. Viszont a határőrizetben megjelentekhez a szakma elég negatívan viszonyult. De önös érdekből.

– *Ez mit jelentett, hogy negatívan viszonyult? Ön akkor a FEP-en egyféleképpen találkozott ezzel a jelenséggel. Jönnének az NDK-sok, és mennének át nem éppen legálisan a határon.*

– A zöldhatáron szolgáló szaktársak másképpen viszonyultak hozzájuk, már eleve más a kategória, mert ellenfelek. Tehát általában, aki a határon menekült, azt valamilyen formában segítették, főleg, ha befelé menekült. Mondjuk, a román határon az volt az első, ha katonát láttak, már messziről integettek meg futottak, hogy „itt vagyunk!", és elvárták a segítséget. Na most, értelemszerűen az osztrák határon senki nem várt semmilyen segítséget, mert tudták, hogy itt elfogják őket. Éppen ezért az NDK polgárai tudták, hogy ott mekkora a kockázat számunkra

– *Mármint átjutni a magyar határon Ausztriába?*

– Igen. Meg ha elfogják, odahaza mekkora büntetés vár rájuk. A visszatoloncolás eredménye börtönbüntetés. Éppen ezért a felkészülésük egy határsértésre olyan német precizitás volt. Minimum szereztek térképet, lehetőleg minél részletesebbet. Vagy igénybe vették a nyugati rokonokat, akik lehozták a határ térségébe.

– *Az osztrák határra jöttek le a nyugatnémetek, és várták a keletnémeteket Magyarország felől, hogy átlépjenek.*

– Igen. Illetve beutaztak a Balatonra, találkoztak, és elvitték őket a határig. Tudniillik az első lépcső az őrsök működési területe, a második a mélység. A határövezet mélysége 15 km. Általában onnan már elkezdődött az ellenőrzés, de az nem volt totális. Ha nyugati kocsi jött, azt vagy továbbintették, vagy elbújtatták az NDK-st a csomagtartóba. Ott nem nézték meg a csomagtartót. Viszont, ha NDK-gépkocsi jött volna, akkor garantáltan elfogják. Tehát az átkelőhelyen elrejtőztek, vagy hoztak nekik útlevelet. Volt olyan, hogy a saját fényképe bent volt a nyugatnémet útlevélben. Csak mi nem volt bent? Beutazóbélyegző vagy vízum. Tehát így megvolt a bukta. Viszont volt úgy, hogy átalakították a gépkocsinak az utasterét, tehát a benzintankot például kialakították rejtekhelyül, oda befért egy ember. Vagy a hátsó ülést módosították úgy, hogy kiszedték belőle a rugókat és mindent. Tehát ott is elfért egy ember, és ilyen járműben elrejtőztek.

– *Ilyennek tanúja volt?*

– Igen. Aztán a nyugatnémetek, a rokonság révén volt annyi tőke, hogy meg tudtak fizetni embercsempészbandákat. És ezek jobbára vagy lakókocsikban kiépített vagy a kamionokban kialakított rejtekhelyeken utaztak.

– *Ilyenre is tud példát a saját praxisában?*

– Igen. Ami nálam történt, hogy úgy mondjam, szakmailag sajnos nem járt eredménnyel, mert akkor éppen nem volt bent senki. De maga a jelenség, az hihetetlen érdekes volt.

– *Tehát felfedezték a rejtekhelyet, de nem volt akkor éppen senki a járműben.*

– Igen. Járt be egy német lókereskedő, aki ezeket a lovakat nagyon spéci, hatalmas kamionokkal hordta ki. Az értékesebb versenylovakat. De egyszer csak felbukkant egy másik. Ő egy kisebb furgonban kettesével hordta a lovakat. Aztán kiderült, hogy nem is versenylónak mennek, hanem virslinek. De mindegy, bejáratódott. Tehát ismerték.

– *Olyan rendszeresen jött?*

– Sopronnál jött be és Letenyénél ment ki. Nyugatnémet. Hogy a ló szállításra alkalmas legyen, természetesen a homlokfalba helyezték bele a megkötésükre szolgáló vaskarikákat. Nem tudom, minek hívják az ilyen vaskarikát. És volt szalma bekészítve, mikor jött befelé, akkor ilyen kisbála, és minden ki volt nyitva, mindent mutatott, szerszámosláda, ott minden rendbe volt. És mint kiderült, most már pontosan nem emlékszem a méretekre, de olyan négy méter hosszú volt körülbelül a raktér. És a homlokfalból le volt választva körülbelül 70–80 centi. Ki volt tapétázva, és fölül voltak lukak, de ilyen, hogy abban a hűtőrendszert tart, hogy ott fönt, a tetején a hideg menjen a lovaknak. Tehát azt kívánta odatenni. Megvolt

48. A fertőrákosi őrs működési területén húzódó EJR jobb oldali szektora, ahol 1989. május 2-án kezdődött meg a kísérleti bontás

a legenda. Viszont amit leválasztott teljes egészében, félbe volt vágva. Úgy volt kialakítva, hogy volt egy sima deszkalap, és a közepén, ahol a karikák voltak, a karikák fölött ment keresztben egy heveder, egy stafli-deszka, hogy az a merevítő. Igen, az volt a falc. Tudniillik a fölső rész befelé nyílt, belülről voltak a zsanérok, kívülről nem látszottak. Hogyha kicsavarják a két rögzítőt, akkor onnan, ahol volt ez a stafli, tehát annak ütközött neki ez a fölső rész, és be lehetett tolni. Aki bent volt, addig lehasalt vagy leguggolt. Vissza, rácsavarták, és megvolt. Természetesen, mivel működött Magyarországon a Stasi[85] kihelyezett csoportja – tehát ügynöksége –, előbb-utóbb, ugye odakint, aki kijutott NDK-s, elmondta, hogy ő bizony lóval, lovas kamionnal lett kiszöktetve. Na most, könnyű volt fölmérni, hogy hova járnak lovas kamionok. Nagy valószínűséggel ez a nyugatnémet állampolgár az embercsempész. Abban a pillanatban leadták a határ figyelőztetését, embercsempészéssel gyanúsított, tehát K7, ami szigorú vámvizsgálat jelentett. És amikor ment kifelé Letenyén,

[85] Az Állambiztonsági Minisztérium (Ministerium für Staatssicherheit, röviden Stasi) a Német Demokratikus Köztársaság állambiztonságért felelős központi államigazgatási szerve volt. Az egyik „legprofibb" titkosszolgálat a keleti blokkban.

szétszedték, mindent megnéztek, és nem vették észre. Tudniillik a szem akkorát csal, persze kivezették a lovakat, kivették a szalmát, szétszedték a vezetőfülkét, a szerszámosládákat, mindent, és nézték, hát tényleg, itt van, ott, ott nincs ember. Ha kívülről nézte és ha belülről nézte, nem vette észre a szem a különbséget. Tehát ott, elöl az egy dupla fal. Aztán egyszer volt egy fordított útja, Letenyénél jött be, és nálunk ment ki. És ránk is verték, hogy két NDK-st kicsempésztek. Az embereim letették a Hiszekegyet, hogy ők azt megnézték, megvizsgálták, abban nem volt. Akkor még nem volt kutyás ellenőrzés, ez a '80-as évek eleje. És mit hoz a véletlen, ellenőriznem kellett a váltások végrehajtását. Éppen ezért a reggeli váltás 6 órakor ment kifelé, azokkal kimentem. És ahogy kiérünk az átkelőhelyre, ott van a lovas kamion, kilépésre jelentkezett. Hát, akkor itt vagy, komám, megvagy! Akkor megnézünk, megnézlek. Az nem lehet, a Stasi sem volt amatőr, ha egyszer azt mondták, hogy kiment, akkor kiment. De ugye a nagy kérdés: hogyan? Vagy tényleg ez egy hatalmas átverés, vagy meg vagyunk vezetve. És mondtam az embereknek, hogy akkor két ember ne vegye át az útlevélszolgálatot, hanem a kutatószolgálatba lépjen át. Tehát öltözzön be szerelőruhába, és szétszedjük a kamiont. Meg is történt. És jönnek értem: „Főnök, nézd meg! Ez van, nem tudjuk. Nem tudjuk, mi van." Én is kimentem aztán a kamionhoz, fölszálltam, be a raktérbe, és az egyik rögzítő karikát megfogtam, és mozgott. Karika. Lehetett arra is gondolni, hogy az ellencsavar, az anyacsavar nincs meghúzva, de én akkor még nem ezen mentem tovább, hanem hát miért mozog? Vagy hogy van ez megoldva? „Menjetek ki, nézzétek meg a homlokot, hogy le van-e rögzítve!" Hát mondják, hogy nincsen. Akkor hogy lehet ez rögzítve? „Na, hozzatok ki méterszalagot!" Megmértük a külső és a belső részét. És megvolt. Igen ám, viszont ezek szerint sem alulról, sem fölülről nem volt bejárat. Akkor ezek szerint a karikának van jelentősége. Megforgattam, és csavarodott ki. A másik is csavarodott. Odavágtam a fölső részének, és az meg így belibbent, és ott volt a rejtekhely. Volt bent kóla, be volt készítve. Hát végül is nem ismerte el, el is kellett engednünk a nyugatnémet állampolgárt. Viszont föltérképezték, hogy hol, melyik hotelban szokott lakni. Ott voltak NDK-gépkocsik is, meg ott volt minden. Tehát így következtettünk erre.

– *Ez azt jelenti, hogy később nem fordult meg ez a szállító?*

– Nem. Ugye ad egy: rákerült a tiltólistára, ad kettő: a gépkocsit figyelőztettük. Az együttműködés keretében átadtuk a Stasinak az információt. És a Stasi alaposan, már Nyugat-Európa irányába is próbálta aztán. De ez a vonal soha többé nem mozdult. Többször nem jött az ember errefelé.

– *Ezt az ügyet lezárták. A '80-as évek első feléről beszéltünk, és erre mondott egy gyakorlati példát, hogyan is történt az emberek kijuttatása keletről nyugatra. És ott maradtunk el, hogy 1985-ben – korábban már beszéltünk arról, hogy a magyar nemzetiségű román állampolgárok ügyét még nem rendezték – az állományi rész érzékenyen reagált erre a jelenségre. '85-ben egy 001-es számú körrendeletet adtak ki – ha jól emlékszem, volt egy olyan utasítás, ami külön kezelendőként határozta meg ezt a csoportot.*[86]

– Van egy lényeges különbség, aztán megjelent később, amikor a kiléptetésüket lehetett végrehajtani. Az elsőnél az egyéni engedély alapján külön meghatározott átkelőhelyen léphettek ki Magyarországról. Ennek a letéteményese a KEO volt, aki intézte a kiutazási engedélyeiket. Tehát úgy engedélyezte a belügy miniszterhelyettesi szinten, ha jól emlékszem, '85-ben vagy '86-ban. Tehát amikor egy-egy embernek valamilyen pozitív múltja volt Romániában. Vagy elismert ember volt, és annak így engedélyezték a kiutazását.

– *Mondhatok egy példát? Mert itt egybeesések vannak. A saját tapasztalat miatt mondom. Szőcs Gézának a kijuttatása nyugatra ugyanígy történhetett? Hiszen ő '86-ban próbált Romániából eljönni.*

– Igen. Másképp nem tudott volna kimenni.

– *Csak azt tudtuk, hogy '86-ban jött, tehát megküzdött az ottani állambiztonsággal. Eljött, és aztán már a Szabad Európa Rádiónál láttuk. Tehát a köztes kulcspillanat, hogy valahogy ki kellett mennie Magyarországról úgy, hogy a zöldhatáron a lelövést kockáztatta.*

– Nem, nem, nem. Szőcs Gézát említette, aki tevékenyen részt vett a pikniken.

– *Igen, utána aztán visszajárt, hiszen tudósított szabad európásként. De előtte, '86-ban ki kellett jutnia. Tehát ha önök nem biztosítják ezt a lehetőséget, akkor nem biztos, hogy sikeresen megy át.*

– Sőt, nagy valószínűséggel nem tudott volna kimenni. Ilyen példa volt. Aztán a továbbiakban már kicsit lightosabban ment. Akkor is nyugati átkelőhelyeken, főleg Hegyeshalom és Sopron volt megjelölve, ahol nyomtalan volt a kiléptetés. Ez a fogalom létezett a konspirációs biztonsági rendszabályok utasításában. Ami azt jelentette, hogy külön parancsra az adott személyt mindenfajta jegyzékelés és nyom nélkül ki kell léptetni.

– *Semelyik nyilvántartási rendszerbe nem kellett lejelenteni?*

– Nem volt szabad.

[86] BM Határőrség Országos Parancsnokságának 0001/1985. számú körlevele a román állampolgárokkal kapcsolatos eljárásokra.

49. A keletnémetek által a határtérségben visszahagyott Trabant, amit a környékbeliek széthordtak (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

– *Tehát ez összeköthető ezzel az 1985-ös rendelkezéssel, azt hiszem, Tóth Imre vezérőrnagy írta alá.*

– Hát az a határőrségre vonatkozott, de ő úgy kapta a minisztertől.

– *Ez a gyakorlati végrehajtás egyik szintje. Tehát önök írásban kapják meg azt a keretet, ami szerint eljárhattak adott esetben. Valamikor – nem tudom most már – júniusban vagy júliusban volt ez a körlevél. Akkor ezt a jelenséget ilyen újfajtán kezdték kezelni?*

– Na most, végül is ennek a csúcsa '88-ban következik be, amikor a Politikai Bizottság megtárgyalja a román állampolgároknak a kérdését. És akkor döntenek végérvényesen a továbbiakban, hogy hogyan kezeljék. És e döntés alapján ad ki a belügyminiszter utasítást, illetve a határőrség országos parancsnoka. Ez egy nagyon fontos politikai bizottsági ülés, mert ott tisztázták, hogy nem lehet adni menekült státust, tehát politikai menedékjogot egy szocialista ország részéről a másik szocialista országnak. Viszont annak ellenére meg kell ezt tenni, mert ilyen nem volt a világtörténelemben, hogy magát szocialista országnak mondó két állam ilyen ellenséges viszonyba kerül egymással ilyen kérdésekben. És ekkor volt Kádárnak

a nagymonológja, hogy ezeket tovább kellene engedni Magyarországról, ha van Nyugaton rokona, akár családegyesítés, akár olyan célból, hogyha nem a vakvilágba mennek, hanem adott ország befogadja őket. Tudniillik addig az államközi egyezmény alapján a nyugatra való kiléptetésük szigorúan tilos volt. Viszont a másik, hogy nem kell felmondani ezt az egyezményt, ne is rúgjuk fel ezt az egyezményt, mivel az adott ügy intézése folyik Magyarországon, tehát hivatkozott a magyar bürokráciára. Volt, amit három évig is intéztek, míg el tudták intézni. Hát mondjuk azt a románoknak, hogy intézzük az ügyet, folyamatban van, hát majd amikor befejezzük, majd akkor visszaadjuk. Horváth István meg elmondta, hogy jelenleg mi folyik a román állampolgárok operatív, konspirált kezelésével, ez „csak" a magyar és a nemzetközi jogot sértette. Tehát ezt minél előbb meg kéne szüntetni, és jogszabályok alapján kellene őket érdemben intézni, akár a letelepedést, akár a külföldre utazást. Tudniillik nem fogja tudni a határőr, hogy mi legyen, ha nagy tömegben nekimennek a határnak. Nem is tudta, meg az NDK-val sem tudtuk.

– *Tehát előbb a magyarok, '87-től statisztikailag nagyon megugrik az azonnal érkezők száma. De itt volt egy olyan felvetés, amit az előbb említett, hogy Kádár felvetése lenne, hogy a családegyesítés jogán vagy kvázi valaki kezeskedik az illetőért. Hogy ne úgy menjenek át ezek az emberek, mint a vak világba. Legyen valamilyen indok arra, kézzelfogható indok, ami alapján kiengedik Nyugatra. Igen ám, de hogy lehet az ilyet ellenőrizni? Mindig a gyakorlati oldalról nézem meg: egy FEP-en szolgáló hivatásos hogy fogja ezt kezelni? Hogyan lehet az ilyet ellenőrizni? Vagy bemondásra ment?*

– Nem, hanem minden esetben kaptak vagy kiutazási engedélyt külön lapon, vagy géptáviraton megkapta az adott FEP, hogy másnap X rendszámú gépkocsival X., Y. és Z. Ausztriába kíván távozni. Kilépésük engedélyezett.

– *Tehát ez folyamatos híráramot jelentett ebben a témában?*

– Igen. És egy szabályozott tevékenységet. Megint más volt a zöldhatár, mert ennek ellenére azért csak próbálkoztak ott is. Ebben volt aztán szintén egy olyan jellegű lightosítás, hogy a zöldhatáron elfogott román állampolgárokat nem lehetett megbilincselni. Velük szemben fizikai erőszakot, tehát kényszerintézkedéseket nem lehetett végrehajtani. Vissza kellett irányítani őket a bejelentett lakhelyükre.

– *Ugye itt már rögtön egy hivatalos szabályszerűség jelenik meg, egy bejelentett lakóhely. Egy olyan személy, aki a zöldhatáron jött át a román–magyar határon, és X nap vagy rövid idő elteltével megjelenik ugyanúgy a magyar–osztrák zöldhatáron. Felteszem, hogy nem rendelkezik olyan, magyar*

hatóságok által kiállított irattal, amivel igazolni tudná, hogy hol van az utolsó magyarországi állandó vagy bejelentett lakhelye. Akkor ebben az esetben mit tudtak tenni?

– Vissza nem adták. Viszont akkor megalakult már a román állampolgárok letelepítésére vagy az idegenrendészeti intézkedésre vonatkozó szervezet. Tehát megalakították. Amiből aztán lett a Menekültügyi Hivatal. És a tanácsoknak ki volt adva a feladat. Azt nem tudom megmondani, hogy mit történt azokkal, akiket a tanácsok, illetve a Menekültügyi Hivatal vett kezelésbe, hogy mi lett velük.

– *Amikor önök szembesültek ezzel a helyzettel, volt bizonyos szabályzat, rendelkezésrendszer, hogy adott eseteket hogyan kezeljenek. És az ettől eltérő ügyekkel, főleg itt, a zöldhatáron volt gond. Mert aki kilépésre jelentkezett, előtte ezt a távírógép megoldotta, sőt, '88–'89-ben számítógépen érkeztek a jelzések, utasítások, hogy kiengedhető. De ha a zöldhatáron ezekkel az emberekkel szembesültek, iratok nélküli személyekről volt szó, vagy nem volt elfogadható iratuk, vagy hiányzott, akkor őket a helyszínen összegyűjtötték? Volt ott egy gyűjtőhely, egyesével kísérte őket valaki?*

– Maradt a rendszer, tehát ha az őrs elfogta, átadta a felderítő vizsgálatnak. A vizsgálatiak pedig átadták a rendőrségnek. Ha bevitte Sopronba a FEP-re, akkor az adott osztályon volt X személy, aki tudott ezzel a témával foglalkozni. De arra törekedett, hogy gyorsan átadja a rendőrségnek. Ennek megvolt az idegenrendészeti feladata, hogy melyik csatornán és hova, hogyan.

– *Rögtön Győrbe kerültek, és akkor onnan vitték tovább?*

– Igen. Vagy nem kerültek a megyére, hanem mindjárt vissza arra a helyre, amire gondoltak, vagy kijelöltek tartózkodási helyként. Tehát megtalálta a rendszer.

– *Azért kérdeztem részletesen, hogyan tudták a napi gyakorlatban ezeket megoldani, hiszen a román oldalon – ismerve az ottani hatóságok iratait – ugye az szerepel, hogy az utolsó kontingens, amit átvettek, 1989. december 12-e. Ez azt jelenti, hogy december első, második hetében a román állampolgárok visszakerültek hozzájuk, azt hiszem, 89 vagy 90 főt kaptak vissza. Ugye itt nagyon komolyan vizsgálták, hogy vajon a magyar fél próbált-e valakit bejuttatni. És mindjárt elmondom, hogy miért tartották ezt nagyon fontosnak, hogy próbált-e bejuttatni Romániába olyanokat, akik valamilyen felforgató vagy kémtevékenységet folytatnának. Hiszen a román oldalon abban voltak érdekeltek, hogy ilyen legyen, hiszen a vezetés fele ezt az Erdély-féltéses szindrómát ezzel tudták táplálni, hogy a magyar hatóságok valamit szerveznek.*

– Arra vonatkozóan, hogy kiket kell visszaadni, belügyi intézkedés volt. Meghatározóan visszaadták a kémgyanúsakat, és ebből volt elég vastagon. Ugye a Securitate által beszervezetteket, akik kényszerből jöttek át, vagy úgy önként, dalolva. Aztán voltak a büntetett előéletűek, az alkoholisták, tehát ezek a deklasszált elemek. És ezt a határegyezmény alapján az adott kerületi parancsnokság adta át a román szervnek. De ez egy nemzetközi, kétoldalú egyezmény.

– *Sopronba volt ilyen, amikor kémgyanús esetet állapítottak meg?*

– Nem. NDK-sokkal volt, amikor már mehettek, szeptember 11-e után. Tudniillik azért a Stasi is biztosra ment, hogy ez egy országos jelenség, nem egy-egy átkelőhelynek az egyéni akciója. Tehát valamennyi átkelőhelyen megjelent, szeptember 11., éjfél volt a nyitás, de már felkészült a magyar elhárítás, mert eleve jelenteni kellett ezeket. Teljes nacionálé és minden, aki a határátkelő-helyről visszafordulni kívánt, hogy mégsem akar kilépni. Valamennyi nyugati átkelőhelyen volt ilyen. Általában fiatal párok. Férj-feleség. Magukat férjnek-feleségnek mondók. Ha nem is tűnt volna fel, jó, hogy nem egyenruhában voltak! Tehát mindenhol.

– *Ennyire látszott?*

– Ennyire. A szabály, az szabály, ők ezt leszervezték, és mindenhol. A Stasi tudta, ezeket kiengedik garantáltan. Mert az meg abszolút hihetetlen volt, hogy idáig jövök, aztán: „Óh, ott van Ausztria, nem, akkor köszönöm, megyek vissza!" Áramlott ki az NDK, de hát ugyanez lehetett a románoknál is. De valahogy be kellett jutni az országba. Természetesen ezt nem tapasztaltam, de a budapesti központi eligazításokon az északi határszakasz parancsnokságáról érkező kollegák elmondhatták, sőt, fel is dolgozták, hogyan növekszik az északi határszakaszon a nyomás, hogyan érkeznek az NDK-sok. '89. május 2-án kezdődött a felszedés. Már májusban elindult az általános hadtörténeti helyzet elemeinek az értékelése. Ez az „opera" mindig el lett játszva, ott konkrétan szerepelt, hogy lehet számolni a csehszlovák határszakaszon illegálisan bejött NDK-állampolgárok nyugati határszakaszon való megjelenésével. Ez részben abból adódott, hogy rengeteg NDK-s ruccant át Csehországba. És úgy gondolta, akkor mégsem megy vissza, hanem elmegy a magyarok felé. De mivel nem volt Magyarországra beutazási engedélye, hát úgy gondolta, akkor inkább illegálisan jön be. És akkor a határátkelőhelyek környékén nem kerülgettek olyan nagyon, nehogy eltévedjenek. Úgy vágtak neki. És megpróbálták a Dunát is átúszni. Volt is halott, bőségesen. Mert bármennyire is sportos emberek, más a tenger meg más egy Duna. Szóval veszélyes folyó, és volt,

aki belefulladt. Viszont még Balassagyarmaton és arra messze, Bánrévén, Kelet-Szlovákiában, azon a részen is jövögettek befelé. De aztán augusztus végén az NDK-állampolgárok helyzetének a kezelésére a legfőbb ügyész helyettese, Nyíri Sanyi hozott egy intézkedést. Egyértelművé tette, hogy ha első alkalommal fogják el a nyugati határszakaszon illegális határátlépést megkísérlő NDK-állampolgárokat, és nem merül fel egyéb, súlyosbító tényező, akkor figyelmeztetni és vissza kell küldeni őket az ország mélységébe. A büntető törvénykönyv nem lett módosítva, a tiltott határsértés továbbra is bűncselekmény volt. De a bűncselekménynek az a kritériuma, hogy szerepeljen a Btk.-ban, és legyen a társadalomra veszélyes. Na most, ha Nyíri Sándor leírta, hogy ezek a határsértési kísérletek a magyar társadalomra nem veszélyesek, és az új Btk.-tervezetben már a tiltott határátlépés alapesetben szabálysértésnek fog minősülni, ezeket úgy kell kezelni, mint szabálysértés. Akkor kell csak velük szemben eljárni, ha a minősített eset. Tehát erőszakos, fegyveres, felfegyverkezve vagy csoportosan érkezik. Mivel ez a nyugati határra vonatkozott, aki ott Nyugatra akart menni, azt vissza kellett küldeni, illetve már nem kellett átadni a Stasinak. Ez '89. július. Július 31-ig az itt elfogott NDK-sokat ugyancsak százával toloncolták ki Ferihegyen repülővel a kialakult rend szerint. Ez volt július 31. Azokat viszont, akiket Csehszlovákia határán fogtak el, nem kellett bementeni, hogy nálunk nyugodtan hawaiizhatsz, hanem vissza kellett adni a csehszlovák szerveknek. Akiket viszont őrizetbe vettek, mint határsértőt, átadták őket a Stasinak. Tehát ez is volt egy ilyen akarom fehér, akarom...

– Az eddig megismert helyzethez még hozzá kellett venni a szovjet erők jelenlétét. Érdekes volt a főügyészi állásfoglalás.

– Aktuális volt.

– Tudja, miért érdekes? A minősített eset, az tiszta, hogy mit jelent. De minősített eset állt fenn – és erre majd vissza fogunk érni – a pikniken is! Tehát tényleg nagyon komoly helyzet elé állította az ott szolgálatot teljesítő határőrséget. Hiszen minősített az eset, és mégsem járhatott el, hiszen azzal a tömeggel szemben nehéz lett volna eljárni. Ez egy kettős csapda. Hiszen a fegyver ott volt nála, de jött az ügyészi állásfoglalás, mikor nem minősített az eset. Szóval ilyenkor, ha jól érzem, csak a személyes döntés a meghatározó. Visszatérve, mit lehetett kezdeni a szovjetekkel? Az itt állomásozó szovjetrendszerről beszélek, nem úgy általában a szovjet állampolgárokról. Ezt valahogy eddig egyszer sem hoztam föl, de arra lennék kíváncsi, önök hogyan élték meg ezt az egész szovjet jelenlétet. Hivatásos határőrizeti, tanácsadói szervezetre vagy tisztekre

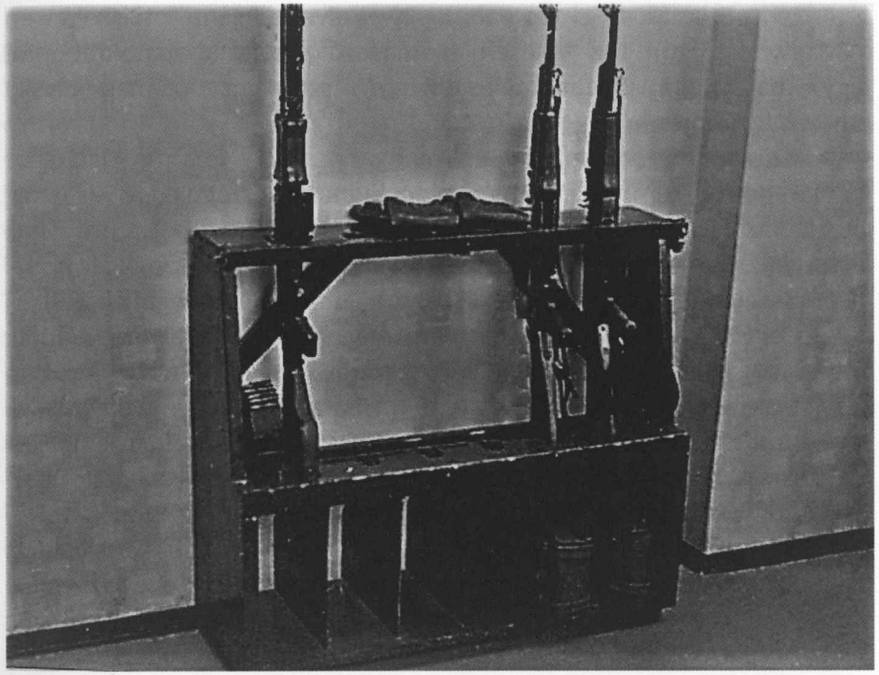

50. A gépjárművel megkísérelt erőszakos kitörések megakadályozására rendszeresített 7,62×39 mm-es RPD golyószóró 100 lőszerrel betárazva a soproni FEP közúti átkelőhely ügyeletes tisztjének az irodájában elhelyezett fegyvertámlán. Jobb oldalon a készültség szolgálati fegyverei, AK géppisztolyok 20–20 lőszerrel (Bella Árpád tulajdona)

gondolok. Később azokra, akikről gyaníthatták, hogy szovjet tisztek, és magára a hadseregre is.

– Ez a szovjet kérdés érdekes megközelítés. Ebben vannak legendák, illetve ami ismeretem nekem van, az zömében saját, összeszedett ismeret. Illetve van valami szakmai ismeret, két intézkedést tudok, ami velük kapcsolatos. A szovjet tanácsadók megjelenése a határőrségnél '48–'49-re teendő. És az egykori kollegáim, akik látták őket, találkoztak velük vagy tudtak róluk, legendákat meséltek, és mindenki nagyon szimpatikus embernek írta le őket, akik segítették megszervezni a határőrizetet. Ezeket én hajdan nem rögzítettem, csak a lényeg maradt meg bennem. Hát bizony sokszor voltak ők nagyon nehéz helyzetben, és sokszor kiváltotta a dühüket, hogy annyira amatőr módon csinálták a dolgukat a magyarok, amit ők korábban elmagyaráztak, megmondtak, leírták, hogy nekik, a szovjet tanácsadóknak kellett újólag kézbe venni.

– Ez a 60-as évek, amikor iskolában van?

– Nem. Ez már a FEP-en van, a '70-es évek elején. A főiskolán én a Magyarországon ideiglenesen állomásozó szovjet csapatokról mint fegyverbarátainkról hallottam, és vettem részt nemzeti ünnepen vagy protokollgyűléseken.

– *Közös hadgyakorlaton?*

– Én nem voltam. Na most, ami a dolog másik részét illeti, '55-ig, amíg létezett az osztrák megszállás, a nyugati kerületek kapcsolatban voltak a burgenlandi szovjet katonai parancsnoksággal. És a szovjet katonai elhárítással. Tudniillik a Magyarországról kiszökött és elfogott határsértőknek egy részét visszaadták Magyarországnak, de volt, akit nem adtak vissza, hanem elvitték „üdülni". Ezt rögzítették is egy jelentésben, hogy a szovjet elvtársak mennyiben segítették a határ őrizetét a jelenlétükkel. Ez élő kapcsolat volt. Aztán van a személyes élményem '56-ról, amikor megszűnt a határőrizet, november 4-én bevonultak, és a nyugati határszakaszt gyakorlatilag lezárták a szovjet csapatok. Tehát részben lefegyverezték a magyar határőrséget, akit nem fegyvereznek le, az önként, dalolva megadta magát, illetve részt vett az „ellenforradalmárok" szovjetek által szervezett felkutatásában és felszámolásában. Illetve megszervezték a határőrizetet olyan formában, hogy a tömegesen kifelé vándorló magyarokat megállítsák és megszűrjék. Ehhez novemberben már az egykori belügyi állományból a Kádárhoz hű maradt, vagy hűvé váló ÁVH emberei segédkeztek. Egy névsorom is van, hogy Sopronban például kik voltak. És gyakorlatilag teljesen harci körülmények között kitelepültek a főútvonalak mellé harckocsikkal és személyzettel, és föltartóztatták és igazoltatták a határ irányába menőket. Ugye a magyar állampolgároknak a személyi igazolványában volt egy nagy kettes bélyegezve, ami annyit jelentett, hogy határövezeti lakos. Na, most ezt kiválóan tudták, és azt nézték, hogy a személyi igazolványban van-e kettes, vagy nincs. Ha nem volt, abban a pillanatban föltartóztatták, ezeket összegyűjtötték ott, az EÁP-on, az ellenőrző-áteresztő ponton, és időszakonként jött egy teherautó, fölpakolták őket, és elvitték. Sopronban például a határőrlaktanyában alakították ki ezt az ellenőrző helyet, ahol kellő zártságot biztosítottak, és az ellenőrzött személyeket kettéválasztották. Aki nem volt bűnös vagy vétlen volt, nem volt gyanús, azt elengedték, akit viszont már a megalakult forradalmi szervek meg az alakuló minisztérium fölvett a jegyzékbe, vagy körözték, azokat abban a pillanatban elszállították Budapestre.

– *Ekkor még fiatalon Sopronban élt.*

– Igen. Erről meséltem, hogy hihetetlen élmény volt, mint gyereknek, hogy vittük a cigarettapapírt, és akkor fölülhettünk a tankra. Aztán azt követően itt, Sopronban, a Fertődön volt a déli hadseregcsoportnak egy előrevetett ezrede, ami Fertődön táborozott. Egy rakétás és egy harckocsirészleg. Amikkel a határőrség kerületparancsnoksága végül is az első időszakban – mint az adott terület két felelőse – együttműködést, szóbeli együttműködési megállapodást kötött. Hát ez zömében kimerült abban, hogy minden ünnepségen ide-oda ment a két vezérkar, de ez a 60-as évek. Tehát az '56 utáni időszak. Sőt, ez a '80-as években is megmaradt, állandó volt. Na, ilyenkor szerezte be az a delegáció a szovjetektől az éppen aktuális karóratípust, rádiót vagy éppen az AK géppisztolyszuronyt, távcsövet. Szóval minden eladó, minden vehető volt. Ez volt az elvtársi, személyes együttműködés. Aztán volt a hivatalos rész, amikor a kis Iván úgy döntött, hogy most már unja nagyon, és megszökik, és kiment a szomszéd falu kocsmájába, általában ilyenek szoktak lenni. Akkor abban a pillanatban riadóztatták a határőrséget, és a térség őrsei lezárták a határt. Általában előkerültek vagy részegen, vagy már megunták, mert már éhesek voltak, szóval jó volt visszamenni. De a lényeg, hogy tiltott határsértést egyiküknek sem sikerült elkövetni. Egy vélhetően szovjet állampolgár valamikor '89 májusában szökött ki Kapuvár térségében, de erre konkrét adat nincsen. Akkor nézzük a fegyverbarátságot! Ja, még annyit, '57-ben, mikor elhatározták Kádárék meg Münnich,[87] hogy lerakják ismételten az aknákat, akkor a határőrvezetésnek fölmerült egy olyan gondolata, hogy a szovjetektől kellene kérni műszaki eszközt, de ha lehet, akkor ők rakják le az aknákat is. Na, ebből végül is nem lett semmi. Viszont a szovjet katonákra vonatkozóan '88-ban kiadtak egy belügyi intézkedést a tiltott határsértést elkövetőkkel szemben a hatáskörökről. Ebben szerepelt konkrétan, ha a szovjet fegyveres erők tagja követ el valamit, vagy kísérel meg, akkor mi a jelentések, az intézkedések rendje, hogy mi történjen. De erre én már nagyon nem emlékszem, mert nem volt olyan gyakori.

– *A májusira emlékezett.*

– A májusira azért emlékszem, mert ez Kapuvár térségében a miklósmajori őrs, ez már a Hanság, tehát ez a sínen túli terület. Szóval ott elköszön a jóisten is, ott már csak erdő van, meg szúnyog, láp meg mocsár. Gyakorlatilag azok a szomszédos őrsök azért kivették a részüket a kemény

[87] Münnich Ferenc (1886–1967) kommunista politikus, 1956 után a rendszer második legfontosabb kádere, 1956. november 4-étől a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek minisztere.

munkából. A körülményeik olyanok voltak. Tehát mindentől távol, meg hát ezek a mostoha körülmények. És szegények úgy voltak mindig, hogy ez a terep nemcsak a határsértőt gátolta a mozgásban, hanem sokszor az őrs tagjait is. Tehát akkor nem hajtott végre valamit időre ez a miklósmajori őrs, és így tudott bekövetkezni ez a tiltott határsértés. Úgy vélték, hogy ez szovjet és katona lehetett, mert egy körözött adatait abban az időszakban nem igazolták vissza az Ivánék, hogy ő meglett vagy nem lett meg, szóval olyan csönd lett nagy hirtelen.

– *Az volt a rutin vagy a szabály, hogy a fertődi (szovjet) alakulat parancsnoksága jelzést küldött a soproni kerületparancsnokság határőrizeti ügyeletesének, és akkor úgy kellett föllépni?*

– Igen. Akkor viszont, ha elrendeltek valami kutatást, mert olyanok voltak az időadatok, hogy érdemes volt, vagy valami konkrétabb történt, akkor ők is részt vettek a kutatásban. Ilyenfajta együttműködés volt. Tehát őket is kirendelték, de akkor tudni kellett, hogy melyik szakaszon, hol jelenik meg a szovjet erő katonákkal természetesen. És hol vagyunk mi, de nem kell arra gondolni, hogy az egész szovjet hadsereg kiment, azért módjával.

– *Csakhogy ezt meg kellett szervezni. Amikor már odakerült, a '60-as, '70-es években ez már létezett?*

– Igen. Ott a katonák sorsa meg a körülmények szinte magukkal hozták, hogy időnként besokallt egy-egy katona, és elege lett. Ez zömében kimerült abban, hogy ki volt adva a vendéglőknek, hogy nem lehet nekik szeszt adni, ha netán oda beszédülnének. Na de melyik kocsmáros nem sajnálja meg? Iván, gyere akkor, igyál egyet!

– *Nem a „davaj, csaszi!"[88] következett, hanem a vodka volt napirenden.*

– Igen. Bocsánat, a lényeg, ami a legmagasabb szintű együttműködés volt a déli hadseregcsoport és a határőrség, mégpedig a politikai szervek között. A politikai csoportfőnök, ez az Ábel vezérőrnagy, ugye Isten után az első vagy második, és a hadseregcsoport főcsoportfőnöke együttműködési egyezményt kötött az ideológiai munka közös végzésére, egymás segítésére, a közös ünnepeink, tehát a proletár internacionalizmus és a fegyverbarátság erősítésére. Und so weiter, und so weiter.[89] Ez írásos volt, meg is van nekem a másolat.

– *Ez azt jelenti, hogy a politikai agytágítókat közösen tartották?*

[88] „Ide az órát!" Orosz katonák órákat foglaltak le ezzel a felszólítással.

[89] És így tovább (német).

– Eseti jelleggel. De voltak előadók cserébe. Illetve aktív együttműködés folyt a politika területén a határőrség politikai csoportfőnöksége és a déli hadseregcsoport között.

– *A FEP-en volt politika?*

– A FEP-en nem. Odáig nem csorgott, vagy idő nem volt arra, ez megmaradt legfelső szinten.

– *Tehát csak Budapesten lehetett részesülni egy-egy agytágító keretében ilyen szovjet előadásban?*

– Igen. A FEP-en akkor került testközelbe valaki az Ivánékkal,[90] hogyha kijelölték, hogy részt vehet a határőr-delegációban, ami elmegy majd leittasodni a november 7-ei ünnepségre.

– *Ezt náluk vagy Fertődön tartották, esetleg Sopronban valamilyen közös intézményben?*

– A kerületparancsnokságon, ott volt erre a megfelelő hely.

– *Akkor ez a kantin volt az esemény helye. Ez azért érdekes, mert '89 áprilisában elkezdődött a nyugatról keletre való áthurcolkodás. És aztán az országból egy bizonyos létszámú – 10 ezres – szovjet csapatrészt kivontak. Nevezzük ezt első hullámnak! Ezek az adatok a román jelentésekben is szerepeltek, ők már arra készültek, hogy a szovjet–magyar együttes erők éppen készülnek megtámadni Romániát. Hogy emlékszik erre?*

– Nézze! Bármennyire is komoly embernek képzeltük magunkat, hogy azért mégiscsak tudunk valamit a világról meg a szakmáról, úgy tűnik, a naivitás – vagy azért, mert elaltatták a gondolatot bennünk, vagy egyszerűen a józan paraszti ész – azt diktálta, hogy nálunk rendszerváltás nem lesz, és az oroszok nem vonulnak ki, az egyszer biztos. Hogy ez miért volt így, vagy miért álltam kellően cinikusan ehhez az egészhez, miért véltem tőlem nagyon távol levő gondolatnak, azt nem tudom. De amikor Záhonyban kiment a déli hadseregcsoport parancsnoka legutoljára, akkor '56 jutott eszembe – ahelyett, hogy örültem volna, illetve örültem, csak nem úgy –, hogy elhagyták Magyarországot, kivonultak Záhonyban, a román határon meg szépen visszajöttek. És azok jöttek az osztrák határt lezárni, akiket Erdély felől hoztak be. És menetben. Arra gondoltam, ez most kimegy a záhonyi hídon, de hol jön vissza? Vagy hogy jön vissza?

– *Tehát ezzel a tudattal élt.*

[90] A szovjet katonák közkeletű elnevezése.

– És a rendszerváltást sem hittem el, de mert részben az igazamat keresem, hogy nem az a rendszerváltás volt, amit én rendszerváltásként gondoltam, az is biztos.

– *Azért hozom fel ezt a kérdést, mert májusban egy szovjet katona nekiindult a világnak. Ebben a lépcsőben még akkor ott volt az egység. De a nagy változás meg már elindult. Ugye a HM-ben is elindult egy hosszú átalakítási folyamat természetesen, és „látványosan" bejelentették a „kisebb hadsereg – hatékonyabb hadsereg" elképzelést. És elkezdődött az átszervezés. Ez ugyanerre az időszakra esett, amikor az első nagy hullámú szovjet kivonulás történt. Ahogy a HM-ben és az országban zajlott a katonai egységek átszervezése, átmozgatása, ez önöknél hogy csapódott le?*

– Mint az atombomba. Akkor itt válasszuk ketté! Ami az átszervezést és ennek a szakmai részét képezi, ez visszafordíthatatlan helyzetet jelentett a határőrségnél. Kárpáti[91] azért, hogy a honvédelmet és a néphadsereget az anyagierő-csökkentés és a visszafogás ne érje olyan mélységig, megpróbálta legalábbis fenntartani az ország védelmi képességeit egy olyan szinten, amit ő gondolt. Főleg úgy, hogy a szovjetek kimennek. Ezért azon a politikai bizottsági ülésen, ahol a határőrizetet, az elektromos jelzőrendszer lebontását is tárgyalták, Kárpáti elővezette a nagy farbát. Kijelentette, hogy a Magyar Néphadsereg sokkal gazdaságosabban, eredményesebben és célratörőbben tudná működtetni a határőrséget például, de a munkásőrséget is, ha ez a két szervezet integrálódna a Magyar Néphadsereg alárendeltségébe. Na most, ez a gondolat olyan volt, mintha hájjal kenegették volna Németh Miklós szívét-lelkét. Tudniillik neki meg a pénzhiány volt a legnagyobb gondja És lecsapott erre az ötletre. Tudniillik az elektromos jelzőrendszer is közrejátszott a bontáshoz, Németh Miklós próbálta annullálni az éves fenntartási költséget, ami elég tetemes összeg volt. Viszont a határőrség úgy próbálta a helyét, szerepét fenntartani az új rendszerben, hogy még több paripát, fegyvert és lehetőséget igényelt. Ebben a felállásban értelemszerűen Kárpátinak állt a zászló. És amit Németh Miklós a határőrség további fejlesztésére, a határőrizet kialakítására vonatkozóan később, mint miniszterelnök rendeletben kiadott, abban szerepeltette, hogy kell csinálni egy olyan tervet, amiben le kell modellezni, mi lenne akkor, ha a határőrség oda tartozna. Mi lenne, ha a munkásőrség meg a hátországvédelem feladatát látná el, de szintén ott vagy külön, illetve a Miniszterelnökség alárendeltségében. Ez a kérdés abban a pillanatban

[91] Kárpáti Ferenc (1926–2013) vezérezredes, ekkor honvédelmi miniszter (1985–1990).

bombaként kezdett el mozogni. A határőrség kitalálta, hogy itt nincs mese, vesztésre áll, és le kell tennie egy tervet az asztalra, hogy az elektromos jelzőrendszer lebontásával a határőrizet rendszerét és módszerét is korszerűsíteni kívánja, és törölni fogja a sorozott állományt a rendszerből. Utóbbit már a kormány több esetben javasolta a határőrségnek, de mindig elzárkózott, és megindokolta, hogy miért nem. Most viszont a határőrség lecsapott a lehetőségre, és azt mondta, hogy végül is evvel rengeteg pénzt tud a költségvetésnek megspórolni, ha nem lesz többé sorállomány. A hivatásosokat azért a sorállományi státus terhére egy kicsit növelni kell, de az összes többi sorkatonára nem lesz szükség. Csakhogy a szakembereknek ez mit jelentett? A honvédség át akarja venni a 16 ezer fős határőrséget, ebből gyakorlatilag 12 ezer a sorállomány, a többi hivatásos. Na, most a honvédség megőrizné a hivatásos állományát, és ha átvenné ezt a bagázst, akkor a hivatásos határőrökből kell neki körülbelül ezer, aki mégis tudja, hogy hol van a hátsó kapu kulcsa, a többi pedig mehet a lecsóba.

– *El kell bocsátani? Akkor milyen határőrizet lett volna, hogyha ennyire lecsökkentik?*

– A honvédség beállt volna a zöldhatár őrizetébe, mert '45 előtt meg '45 után is a honvédség őrizte a zöldhatárt. A határvadászok. Végül is ebből aztán egész '89 végéig vita volt, értekezlet értekezlet hátán. Még Grósz,[92] a Központi Bizottság irányította a fegyveres erőket, testületeket de facto, azonban de jure már nem. Így Grósznak is az volt a véleménye, amit ki is fejtett ezen a politikai ülésen, és Horváth István belügyminiszternek is, hogy rendben van, tételezzük fel, a zöldhatár őrizetét átveszi a honvédség. De a FEP-eken akartak csak hivatásosokat. Ezt fejlesztette tovább a határőrség, hogy akkor az összes sorállomány nem kell. Ő csak a FEP-ről akarta ellátni a határőrizetet. Mert olyan sem lehet, hogy sorállomány ellenőrzi a határforgalomban az átlépő polgárokat. A világon nem volt ilyen, kivéve a Szovjetuniót, mert onnan vettük ezt a mintát.

– *Ezt hogyan érzékelték Sopronban?*

– Nézze, ez volt az életem! Az összes bokszmeccs, amit vívtam, igazából az akkori időszakra esett. Vissza kell menni időben. Arról beszéltünk, hogy volt a határrendőrség '45 előtt. Ami belügy volt. A határvadászok honvédek voltak. Utána egyben megy a lecsóba mindenki. A határforgalom mindig

[92] Grósz Károly (1930–1996) az MSZMP KB tagja (1980–1989. október 7.); az MSZMP PB tagja (1985–1989. június 24.); a Minisztertanács elnöke (1987–1988); az MSZMP KB főtitkára (1988–1989. október 7.); az MSZMP Elnöksége tagja (1989. június 24.–1989. október 7.); az MSZMP Politikai Intéző Bizottsága tagja (1989. június 24.–1989. október 7.).

51. A keletnémetek összegyűjtött gépjárművei a kópházai közúti határátkelőhelyen (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

kívül állt, mindig kívül rekesztették. A zöldhatár volt a primátus. Mert az volt a meghatározó. És a FEP-nek a másodvonalba terelése gyakorlatilag majdnem végig megvolt. Függetlenül attól, hogy Székely ki is mondta '88-ban, hogy a határőrizetben a hangsúlyok visszavonhatatlanul eltolódtak. És a határforgalom a meghatározó. Mi ezt éreztük a hosszú évek során, mert a pénz, az elismerés mindig a zöldhatárra ment. A határforgalomban mindig a lassúságot, a körülményességet érezték, mindig csak a kellemetlenebb része volt. Meséltem, hogy nem vettek föl a Zrínyire, mert egy FEP-parancsnoknak nem kellett Zrínyi. Függetlenül attól, hogy zászlóaljnyi embere volt. Annyi, mint a kerületnek. Na most, mikor felmerült, hogy tényleg komolyan gondolja a belügyi vezetés is, hogy a határforgalmat hivatásossá lehet tenni, tapsikoltunk örömünkben. Hanem mikor előjött Székely a piros hetessel, hogy akkor az egész határőrség hivatásos

lesz, akkor tudtuk, hogy most lesz a baj. Tudniillik az összes törzsben levő tiszt meg vezető, aki idáig a zöldhatár őrizete felett diszponált, meg aztán politikai munkás volt, az mind át fog települni a FEP-területre, de senki nem útlevélkezelőnek, hanem mindenki főnöknek. És idáig volt egy főnök, akit az ember így-úgy elfogadott, most lesz 43, akire nem bíznám rá a kerti slagot. Szóval ez volt az én szubjektív megítélésem, de nem árulok el, azt hiszem, nagy titkot, hogy a FEP-tiszteknek a 90%-a ugyanezt gondolta. A másik, ami a honvédség és a határőrség vonatkozásában '89-ben megvolt, hogy a határőrség, tehát a politikai csoportfőnökség messzemenően leragadt a Grósz által képviselt ideológiai vonal mellett. Végül is némi módosulással maradjon meg az a struktúra, ami Kádár időszakában megvolt.

– *Továbbra is BM-vonalon mozgott volna az egész.*

– Az lett volna a lényeg. A honvédségnél már alakultak platformok. A honvédség már tárgyalt az ellenzékkel, elindították a diskurzust a társadalommal. A határőrség zárt volt, nem engedélyezte a felvételt, tehát a végeken abból éltek, hogy a lakosság körében dolgozott a határőrség, az ellenzékkel nem állhattunk szóba.

– *Pedig már léteztek a pártok.*

– A honvédség és a belügy, az Országos Rendőr-főkapitányság is már júniusban, júliusban szóba állt az ellenzék képviselőivel, illetve különböző pártokkal. A határőrség csak novemberben. Tehát például én akkor nem beszélhettem az ellenzék által szervezett piknik főszervezőivel, mert azok ellenzékiek voltak. Nekem őket alapvetően hivatalból kellett volna meghallgatnom, mivel ez egy idegenrendészeti vagy rendészeti aktus volt, amit ők hivatalból teljes joggal kérelmeztek. De az ellenzéket nem. Kijelöltek egy századost – a 12 egy tucat kategóriából –, hogy majd menjen el hozzájuk, hallgassa meg, mit akarnak, aztán majd ő elmondja nekem. Készít följegyzést, jelentést, és én aztán elmondom neki, leírja, visszaviszi, és elmondja nekik. Hát ez agyrém volt! Na, ez a Kárpáti, aki azt megelőzően a honvédség pártbizottsági titkára volt, egy virtigli kádárista és retrográd személy, fölnőtt oda, hogy Németh Miklósnak lett a balkeze. Teljes egészében felnőtt hozzá, és támogatta. Mi pedig lemaradtunk, ott maradtunk. Elindultak a szervezetkorszerűsítések, a kormány vagy a hivatalok átszervezése. Volt egy ilyen vita, hogy kivonuljon-e a párt a munkahelyekről, megkérdezték a társadalmat. A határőrség végrehajtó bizottsága kijelentette, hogy az a mindenkori erőviszonyok kérdése, hogy egy párt bent van-e a munkahelyen. A határőrség ellenzi, hogy a határőrségen belül bármilyen ellenzéki párt létezzen. Viszont igényli, hogy az

52. Pozsgay Imre államminiszter a Győri Határőr Kerület Parancsnokságán 1988. október 26-án tett látogatásán (a fotó Bella Árpád tulajdona)

MSZMP maradjon. Amikor arról volt szó, hogy szétválasztják az államot és a pártot – már döntés volt erről –, tartottak egy közvélemény-kutatást. A határőrség kijelentette, hogy továbbra is ragaszkodik a párt vezetéséhez. A párt maradjon a szervezetben, és a határőrség továbbra is a Központi Bizottsághoz, a KAO-hoz tartozzon. De a KAO-t már felszámolták. Tehát itt tartottunk ideológiailag és gondolatilag.

– *Azért is érdekes, mert közben Budapesten Nagy Imrét újratemették június 16-án, és ez csak eljutott Sopronba, az ottani állományhoz is. De hát a beérkezők, akik Nyugatról erre az eseményre érkeztek, még ha nem is írták ki a homlokukra, csak valahogy átjött, hogy ezek az emberek oda fognak menni. Ez hogy csapódott le?*

– Hát ez is érdekes. Ugye ennek a startpisztolyt Pozsgaynak[93] az '56-ról történő minősítése jelentette. Hát, a határőrség verte az asztalt, hogy mit gondol Pozsgay, hogy saját pecsenyéjét süti. És hogy romba akarja dönteni a rendszert, az országot meg mindent. Tehát elítélték Pozsgayt, petíciót fogalmaztak meg, és elküldték Grósznak.

– *De ez lefelé is érvényes volt?*

[93] Pozsgay Imre (1933–2016) 1976–1980 között kulturális, 1982-ig művelődési miniszter; 1982–1988 között a Hazafias Népfront Országos Tanácsa titkára, 1988–1990 között Grósz Károly, majd Németh Miklós kormányában államminiszter, 1980–1989 között az MSZMP KB, 1988–1989-ben az MSZMP PB tagja.

– Igen, a kerületparancsnokságon is.

– *Alá kellett írni?*

– Aki akarta, aláírta. Én nem írtam alá. Aztán amikor jött Nagy Imre temetése, akkor a határőrség olyan formán értesült erről, hogy kell ezt kezelni. Kiadtak egy külön intézkedést a temetésre érkező személyekkel szembeni eljárásra. Na most, ami az általános volt, az a helyőrségelhagyási tilalom. Lakáson kellett tartózkodni munkaidőn kívül.

– *Munkaidőn kívül is?!*

– És a duplájára kellett emelni a közúti őrök lőszermennyiségét. Ez gyakorlatilag a rezsimintézkedések szigorítása volt. De egy biztos, kiemelt udvariassággal kellett kezelni a temetésre érkezőket. Ezek egy részét előzetesen megadták név szerint, hogy kik jönnek. Velük szemben provokáció esetén is udvariasnak kellett lenni, ha ők provokáltak volna bennünket – dehogy provokáltak, szóba sem álltak velem, mentek, elhúztak, nem foglalkoztak velünk. De azt vélhették, hogy majd biztos csináljuk az első adandó alkalommal a palávert. Viszont értelemszerűen jelenteni kellett minden eseményt, ami eltért a normál menettől, tehát velük kapcsolatban minden észlelt vagy tapasztalt jelenséget. Sőt, olyannak is lehetett vízumot adni, aki a tiltó névjegyzékben szerepelt, föloldották ideiglenesen. Ezek maradtak úgy meg bennem.

– *És zajlott ez a fajta átalakulási folyamat a politikában, a kerekasztal. Azért ezt is hallhatták-láthatták, nagy nyilvánosságot kapott. Az újratemetés is. Aztán szervezeti átalakulás kezdődött a fegyveres erőknél. A BM-ben is elindult egy folyamat. Akkor ott ön érzékelte-e a BM-vonalon, a központban zajló lassú átalakulást, azt a fajta mozgást, ami esetleg rákészülés egy másik, új világra, egy másfajta rendszerre?*

– Persze, ami a legszembetűnőbb volt, hogy konkrét személyek eltűntek.

– *Kicsodák?*

– Eltűnt a határforgalmi osztályvezető, Czukor ezredes, a határőrség végrehajtó bizottságának titkára, Kun István vezérőrnagy. Egyik napról a másikra nyugdíj. Eltűnt Földesi államtitkár, a határőrség szakmai elöljárója.

– *Ezekről mindig tájékoztatást kaptak, hogy személyi változás történt?*

– Nem. Egyszer csak nem voltak.

– *Önök írtak valamilyen jelentést, ami rutinszerűen kötelező volt. Valakinek címezni kellett, és akinek addig címezték, annak már nem lehetett. Ezeket már akkor mondták önöknek, vagy az ott dolgozóktól értesültek?*

– Az ott dolgozóktól, hivatalból. Értekezlet nem volt. Én legalábbis nem emlékszem, hogy lett volna, feltűnt volna. Hanem a szakmai vonalakon informálisan. Vagy egyik-másik középvezető elkottyantotta, hogy igen, már az is elment nyugdíjba.

– *Tehát egy erőteljes nyugdíjazási hullám volt, ami nem tűnt elsőre indokoltnak, de mégis bekövetkezett.*

– Németh Miklós sem volt népszerű. Legalábbis a határőrállomány egy jó része őt okolta a kialakult helyzetért, sőt, megvádolták azzal, hogy '56-tal viszi be, hogy elmaradnak intézkedések. Konkrétan nem tudnám megmondani, hogy mit hiányoltak. De gyakorlatilag az összevisszaság kezdett jellemző lenni a határőrségre is, mint ami '56-ban volt. Konkrét intézkedések nem történtek, jöttek ilyen homályos, érthetetlen szóbeszédek, meg hogy elmaradnak az elvárt intézkedések.

– *Mit vártak volna el intézkedésként?*

– Hát, egy az egyben, hogy milyen lesz a határőrség új szervezete, és akkor nem lesz majd sorállomány. Mindenki fogta az asztalát, hogy most akkor mi változik. Mert valami változni fog. Akkor egyszer csak jött, hoppá, két őrsöt meg kell szüntetni. Mert a pénz hatalmas szerepet játszott ebben az időszakban. Mindig tekertek egyet-egyet a költségvetés hiányosságain. És akkor jött a kérdés, hogy akkor most melyik őrs szűnjön meg.

– *És mikor szüntettek meg ilyen őrsöt?*

– '89 nyarán, augusztus 19-én például a mélységi őrsök megszűntek. Ugye ezt Horváth István '82-ben vetette fel. Hogy a határőrségnek nincs perspektivikus stratégiai terve. De '88-ban ugyanezt megismételte. Hogy tessék azon gondolkodni, hogyan kell másképp őrizni a határt. Hogy lehet ötletelni. Neki lehet állni a terveknek, a modellezéseknek. Na most, a határőrség beleszaladt '89-ben egy társadalmi válságba vagy átalakulásba, és beleszaladt a saját szakmai összeomlásába. De ha erre felkészül, akkor is gond van, mert nem tud premisszákat, nem tudja, hogy fönt mit mondtak, vagy nem mondtak semmit. De akkor is más, ha nekem van egy elképzelésem, és ahhoz ragaszkodom, legfeljebb nekimegyek a falnak, de megyek. De nem úgy, hogy topogok, meg széttárom a karomat.

– *Azért volt fontos ezt így körbejárni, mert 1989 augusztusára mindazon jelenségek mellett, amiket itt beszéltünk – őrsöket bontanak le, nincs sorállomány, már a technikai jelzőrendszer végénél tartanak –, látják, hogy megy a nyugdíjazás. A politikai színtéren látják, hogy kerekasztal-tárgyalások kezdődnek. Megvolt a Nagy Imre-újratemetés, politikai pártok alakultak. Nagy nyomás nehezedett önökre óriási forgalommal, és másfajta, mint az elmúlt évtizedben. Tehát nem tudják, hova fognak eljutni, de ezek a jelenségek együttesen zajlanak. Hogyan jutunk el augusztus 19-éhez? Hiszen elkezdődik egy nem várt nyitás. Ezt nem mondta meg senki, hogy nyitni kéne.*

– Végül is ezt a nyitást olyan formában nem vártuk, hogy már régen vártuk, tehát korábban kellett volna. Épeszű ember tudta, hogy nem fogjuk tudni föltartóztatni azokkal az eszközökkel és azokkal a jogi körülményekkel. Ha szabálysértésként tekintem a tiltott határátlépést, akkor a határvonal előtt nem állíthatom meg, tehát a szabálysértésnek nincs kísérleti alakzata, az bekövetkezik, és lesz. De az akkor lesz, hogyha átlépi a határt. Viszont, mivel megmaradtak a csoportos, fegyveres, tehát a minősített esetek, ezek továbbra is azok. Mert azokat nem törölték, majd csak a '90. január 1-jén életbe lépő Btk. Tehát számomra ez egy viccidőszak volt. Konkrétan belegondoltam, összeírtam azokat a stációkat, amik alapján egyre jobban alakult, időről időre egyre gyanúsabbá vált ez az egész helyzet, hogy '89-ben minek fogok nekimenni, mivel fogok szembenézni ott, helyben. Tehát annyi gyanús, arra utaló körülmény volt, hogy ez nem lesz egy sima május 1-jei piknik, hanem ez vélhetően valami új jelenség lesz. Ha nem jön intézkedés felülről, akkor vélhetően nekem kell megoldani, vagy nem tudom megoldani. Na, most, '89. augusztus. Lebontották erre az időszakra az elektromos jelzőrendszert. Az őrsök küldték ki a járőröket, azok az elején, még az első időszakban csak el-elfogták az NDK-sokat, habár, ha figyelembe vesszük az új körülményeket, akkor bekísérték őket az őrsre. Az őrsről bevitték a kerülethez, Sopronba, onnan meg útnak indították őket vissza a Balatonra meg Budapestre. Ugyanakkor egy szóval nem történt arra vonatkozó utalás, hogy mehetnek, vagy hogy a határőrség ne vigyen bele annyi energiát meg erőt. Kint laktak a járőrök, éjjel-nappal szolgálatban voltak, éjjel-nappal próbálták feltartóztatni azt a tömeget. Hát végül is ez konkrét adat, az NSZK bécsi nagykövete írta le, hogy – ha jól emlékszem – 8 ezer NDK-s jelentkezett csak a bécsi nagykövetségen a nyár folyamán. Tehát hetente emelkedő létszámban, akiknek sikerült átlépniük a magyar–osztrák határt. Avval a szlogennel, hogy mi biztonságosan és szigorúan védjük meg a határt.

– *De akkor nem kellett jelenteni, hogy hány esetet állapítottak meg? Vagy ezt hogyan csinálták?*

– Lett egy kategória, amit a járőr látott, de nem tudott megakadályozni, az a „határon átment" kategóriaként szerepelt. Ez egy statisztika volt, nem mentesült az őrs attól, hogy ne írja be az események rovatába, hogy például tiltott határsértést követett el három fő. Azért az megvolt.

53. A Fertőrákosi őrs működési területén húzódó elektromos jelzőrendszer Fertő tóra vezető utat lezáró „gazdasági kapuja", háttérben a magasfigyelő alapzata (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

Na most, írta az őrs a nacionálét, mindent. Jelentette a kerületnek, az is írta, géptáviratba földolgozták, és az országos parancsnokságra fölterjesztették. Az országos parancsnokság pedig szintén jegyzékelte a neveket egy darabig. De július közepén már csak azt írták, hogy három fő vagy két fő. Kész! Tehát próbáltak az időhöz igazodni, csak nagy volt az ellentmondás. Tehát a járőr harci feladatot hajtott végre. „Harci feladat végrehajtását kezdjék meg!" paranccsal indult szolgálatba. És húsz darab éles lőszerrel. Végül is ez nem karneváli időszak volt, hogy beöltözöm határőrnek, aztán balhézunk egyet. Egészen irreális helyzet volt, amit, ha most úgy tekintem, megoldott a határőrség. Végül is azt sem mondták az állománynak, hogy a gyeplőt be kell dobni a lovak közé. Nem, minden a tervek szerint haladt, és mindenki az utasítás szerint dolgozott. Kiderült, én is az utasítás szerint jártam el a FEP-en 19-én.

– *Értem. De akkor végig nyitva volt az a bizonyos sorompó, hogy akkor jöjjenek-menjenek az emberek, mert már nem ellenőriztek?*

– Egy viccé vált az egész.

– *Amikor ott van augusztusban a FEP-en, milyen beosztásban, milyen napi rutinnal dolgozott? Milyen szerepet játszott a bekövetkező eseményekben? Csak hogy önt lássuk ebben a történetben a helyén!*

– A határátkelőhelyeken mindenkit ellenőriztünk. A zöldhatáron „mindenkit elfogtak", mert akit nem, azt meg nem. Az ideiglenes átkelőhelyet a szabályok szerint nyitották meg. Az ideiglenes átkelőhely nyitását törvény szabályozta.

– *Önöknek előre jelezték, hogy akkor most itt hoznak létre egy ideiglenes határátkelőhelyet?*

– A jogszabályok szerint kérelmezni kellett a Határőrség és a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságánál. De a kérelmet helyben kellett beadni, Sopronban. Tehát mi terjesztettük föl. Ugyanúgy kérelmezni kellett az ideiglenes átkelőhelyet a szomszédos ország illetékes szervénél is. Mi vettük föl velük a kapcsolatot, a burgenlandi biztonsági igazgatósággal, hogy olyan kérelem érkezett hozzánk, hogy meg szeretnénk nyitni a pozsonyi utat egy ideiglenes határátkelőhelyként, kulturális célból, amire majd fog menni a kérelem hozzájuk. És kértük, hogy járuljanak hozzá, mert csak akkor nyitható, hogyha mindkét ország illetékes szervei egyetértenek.

– *Akkor ezt már júliusban elkezdte előkészíteni?*

– Igen. Ez konkrétan, hogy ott ideiglenes átkelőhely is nyíljon, augusztus elején merült fel. Ez menet közbeni ötlet volt. Na, ez is baj volt a pikniken, hogy ott ötleteltek Debrecenben meg Sopronban[94] keresztül-kasul, hosszában meg széltében, és nem győztünk utánajárni, hogy momentán mi a helyzet. Ki mit kért? Mi van engedélyezve az osztrákoknál, vagy egyáltalán mi a feladat? Mikor megtárgyaltuk az illetékes szervvel, annak az első felvetése mindjárt az volt, hogy ki a partnercége Ausztriában ennek a kulturális vagy politikai szervezetnek, aki ezt kéri? Mert hát azért olyan nincs, hogy Magyarországon egy MDF-nek nevezett politikai szervezet akar egy átkelőhelyet nyitni, átsétál Ausztriába meg vissza. Hát miért? Hát akkor keressen egy partnert, aki fogadja őt, és akkor azt mondjuk, azért nyitunk ideiglenes átkelőhelyet, hogy ez a két közösség, mivel ott van a legközelebbi lehetőség, ott lépjen át. Mert ha nincs, aki fogadja, és át akarnak menni Ausztriába, akkor menjenek át a nyitott átkelőhelyen. Na most, akkor keressenek, és az osztrák azt ajánlotta, hogy Margitbánya a legközelebbi falu, annak nagyon komoly kulturális egyesületei és hagyományai is vannak, meg nagyon tettre készek, vegyék fel a kapcsolatot velük. Hát,

[94] Az MDF pikniket kezdeményező debreceni szervezete és a Soproni Ellenzéki Kerekasztal.

fogadták őket. Mi felterjesztettük a kérelmet támogató javaslattal, és az osztrák kulturális egyesület is, de a magyar fél négy nappal korábban még mindig nem adta be, Burgenlandba. Én hívtam föl őket, hogy itt van 19-e mindjárt, hát amilyen „sűrűn" dolgoznak ott, szóval kényelemben, ha ez így megy, akkor nem lesz meg arra az engedély osztrák oldalról, és nem lesz semmi. Mondja az osztrák, az a helyzet, hogy ő azt hitte, hogy én tudom. Őneki nem adták be a kérelmet! És ha ez így marad, akkor itt nem is lesz semmi, senki nem megy sehova, piknikezzenek, ahol akarnak, de ott biztos nem. Meg azt akarták a magyarok, hogy ők autóbusszal mennek át. Tudniillik ez egy országút volt hajdan, köves út, ami járható. Mondta az osztrák, hogy nem kell, az nem autóra való, az ideiglenes átkelőhelyeken vagy teherautók jöttek, mert követ vittek, mint ahogy ők, vagy átsétálnak, aztán jó napot. Ott nincs járműközlekedés. Hát, mondtuk, hogy tudomásul vesszük. És mondtuk az osztráknak, hogy ne csináljon ebből botrányt, mi megígérjük úri becsületszavunkra, hogy itt lesz holnap délutánra a kérelem a szervezőktől. Ha nem lesz ott, akkor megérdemlik, akkor ne is nyissanak. És ezt a kijelölt századost, aki az összekötő volt, elzavartuk, hogy intézkedjenek, csinálják. Csakhogy, mint kiderült, a kérelmek nálunk is és náluk is illetékkötelesek. Mi eltekintettünk az illetéktől, az osztrák meg nem. Na most, ezek úgy akartak nyitni, hogy akkor inkább nem kérünk, mert akkor nem kell fizetni. De az ott nem működött. Úgyhogy nem is tudták elküldeni postán a kérelmet, nekünk az utolsó pillanatban géptáviratoztak, hanem az ottani szabályok szerint a hirdetőtáblájukra kitették, hogy engedélyezték az ideiglenes átkelőhely megnyitását. Tehát megnyílt. Ezek aztán ebből csináltak egy hőstettet, amit ők itt a nyitással végrehajtottak, már a szervezők. Ez olyan volt, hogy meg sem kapták az engedélyt, mert a magyar elhárítás azt biztos elkommunikálta. Az egészet.

– Önöknek, amikor ezt az ideiglenes határátkelőhelyet technikailag meg kellett valósítani, tervet kellett készíteni, meg engedélyeztetni is? A helyi parancsnok megálmodta, hogy holnaptól ott nyitunk egy kaput, és aztán jövünk-megyünk? De az osztrákokkal voltak olyan jóban, mármint hogy régtől fogva, előbb farkasszemet néztek, aztán legfeljebb átkacsintottak. Tehát voltak olyan kapcsolatban, és a másik oldalon is tudniuk kellett, hogy ott is ezt hivatalosan telepíteni kellett valakihez, hiszen nem az van, hogy egyik oldalon átvágunk valamit, és aztán mindenki csak vonulgat, ahogy akar. Önök ezen az oldalon mit tettek, hogy erő, állomány szempontjából ez szabályszerű legyen? És mit tudtak a másik oldalról, hogy ők mit tesznek?

– Úgy szabályozták jogszabállyal Ausztriában, hogy az átkelőhelyek nyitását a belügyminiszter engedélyezi az illetékes miniszterek bevonásával, a közlekedési miniszter, aztán a vám- és pénzügyőrség, tehát a pénzügyminiszter, aztán az egészségügyi miniszter, illetve a földművelési miniszter, hogyha növényegészségügyről van szó. Magyarországon a jogszabály, a határőrszabályzat annyit írt, hogy az ideiglenes átkelőhelyet a határőrség a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnokságával egyetértésben engedélyezi. A Vámkódex meg azt írta, hogy a vám- és pénzügyőrség engedélyezi a határőrség egyetértésével.

– Kölcsönös egyetértéssel kellett megnyitni?

– Igen. A burgenlandi biztonsági igazgatóság a Belügyminisztériumhoz tartozott, ahova becsatlakozott a vám- és pénzügyőrség és a helyi kirendeltsége is. Ő utasította a helyi, a klingenbachi vámhivatal parancsnokát, hogy ekkor és ekkor tervezett a magyar, ideiglenes határnyitás ennyi néppel és ahhoz csatlakozó osztrák polgárokkal, hajtsa végre az átléptetésüket! Nálunk engedélyezte az országos parancsnok, tárgyalt a vámparancsnokkal, és lejött az adott időszakra kért ideiglenes átkelőhelyre az engedély. Ez azért érdekes, mert ez vámmellékút. A nyitást személyforgalomra kérték, ahol vámáruk szállítása tilos. Tehát a vám- és pénzügyőrségnek névlegesen nem volt itt szerepe, de mivel akkor ment a háború, hogy a határokat majd a honvédség vagy a határőrség, netán ismételten a pénzügyőrség fogja őrizni, hát ott voltak, és mindenbe beleavatkoztak. Gyakorlatilag mi velük egyetértésben intézkedtünk, hogy meg legyen nyitva. A kerületparancsnokság csinált egy intézkedési tervet, de az már korábban elkészült, mert az első időszakban ez úgy indult, hogy a debreceni fölvetésre ők szerettek volna részt venni a jelzőrendszer lebontásában. „Debrecen" Erdélybe járt, és ott látta a sanyarú sorsot. Ezeknek az ellenzékieknek különböző kapcsolataik voltak még Tőkés Lászlóhoz[95] is. És mikor eldurvult ott a meccs '89-re, hogy ismét kerítést építettek, meg lövöldözött ott a román határőrség, Magyarországon pedig elindult az elektromos jelzőrendszer lebontása meg liberalizálás a határokon, úgy gondolta az ötletadó, egy fiatalember, Mészáros Ferenc volt, hogy ünnepeljék ezt meg, hogy az osztrák–magyar határon már nincs határ, a határvonalon rakjanak egy nagy tüzet, osztrák részről leülnek az osztrák résztvevők, magyar részről a magyarok, szalonnát sütnek, sört isznak, és örülnek, hogy „nincs

[95] Tőkés László (1952) református lelkész, az 1989-es romániai forradalom hőse, 1990-től 2009-ig a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke. 2007-től 2019-ig európai parlamenti (EP) képviselő, 2010–2011-ben az EP egyik alelnöke volt.

határ". És ezzel példát mutatnak Nyugat-Európának, hogy itt már kialakult a világbéke meg az „örök élet". És ezzel példát mutatnak Nyugat-Európának, hogy itt már kialakult a világbéke meg az örök élet. És példát mutatnak a románoknak, hogy nézzék meg, hogy lehet a határt békésen és kulturáltan is őrizni, és rendezni a vitákat. De ehhez a debreceniek megnyerték Habsburg Ottót,[96] aki éppen ott volt egy másik apropó révén. Tehát adtak neki egy nemzetközi stichet. Szóval okosan gondolkodtak, és fölkérték mindjárt Pozsgayt védnöknek erre az egészre, akkor volt a legnagyobb reformer, hogy ők ebben szabad kezet kapjanak, meg mindenhova szabad bejárást. Elmondták Habsburg Ottónak, hogy Pozsgay elvállalta, és erre ő is elvállalta. És először úgy volt, meg is ígérte mind a kettő, hogy azon részt vesznek majd, és meghívták Tőkést is. Igen ám, csak az osztrák azt mondta, hogy a magyar határőrség állandóan jegyzékel, tehát diplomáciai útra terelte, mert az osztrák szőlők odaértek a határ közelébe. Őszi lombégetés volt, és átterjedt a tűz magyar területre. Nem győztek külügyi vonalon elnézést kérni. Most a magyarok akarják, igaz, az osztrákokat is be akarták vonni ebbe a táncba, ott akartak tüzelni a határon. Úgyhogy ott tüzelés nem lesz. Tüzelnek, ahol akarnak, Ausztriában vagy Magyarországon, de a határon biztos, hogy nem. Így ott nem is lett. Akkor kitalálták, hogy hát ott, ahol a vasfüggönyt lebontották. Mert azt hitték, hogy a vasfüggöny és az elektromos jelzőrendszer a határvonalon van. Igen ám, csak az 2 kilométerrel beljebb volt. Hát akkor legyen ott a vasfüggönybontás. Csakhogy ezt augusztus 19-re tervezték, viszont július 28-án az egész környéken le volt bontva az elektromos jelzőrendszer.

– *És akkor ezzel a drótkerítést is lebontották?*

– A drótkerítés ezen a szakaszon egy 1 kilométeres részben vadterelő kerítés volt. Tehát nem a jelzőrendszer, a vadterelő kerítés maradt meg. Mert az a föld az állami gazdaság földje volt, és azt gondolta az állami gazdaság vezetője vagy igazgatója, hogy oké, ott csinál egy vadasparkot, és az egyik oldal már meg is van, ott van a vadterelő kerítés kerítésnek. Na, most ezt elmondták a szervezőknek, mikor a helyszínelés volt, hogy nézzék meg, itt nem tudnak vasfüggönyt bontani, meg elektromos jelzőrendszert sem. A kerítés az állami gazdaságé. De hát ők akarnak szuvenírt. Jó, lesz szuvenír, de a kerítést akkor se bontsák le, mert az az állami

[96] Habsburg Ottó (1912–2011) politikus, közíró, az EP volt tagja, a páneurópai piknik egyik kezdeményezője. Az utolsó Habsburg-trónörökös, de a 20. század első felében az uralkodóházat detronizálták. Hogy Ausztriába léphessen, 1961-ben lemondott osztrák trónöröklési jogáról.

54. Habsburg Ottó, a piknik egyik fővédnöke 1999. augusztus 19-én a tízéves jubileumon a soproni Med Hotelben rendendezett konferencián (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

gazdaságé, nem a határőrségé. Meg a kerítés. Kapnak – mit tudom én – 2000 tüskés drótot levagdalva. Odarendeltek erre az időszakra öt műszaki katonát nagy ollókkal, hogy akinek még kell, kaphasson. Igen ám, csak közben a soproni szervezők részéről meg fölmerült, hogy ehhez az akcióhoz, ehhez a szalonnasütéshez, ami átmegy az osztrákhoz, körülbelül jön még vagy 200 debreceni polgár, és elhozzák a Sorsközösség Tábort, amely az ellenzékhez tartozó szervezet volt. Martonvásáron szervezték. Minden évben megszervezték, és ide gyűjtötték a szocialista országokban levő ellenzéki ifjúsági szervezetek vezetőit. És a debreceni szervezőnőnek, Filep Máriának jutott eszébe, mert őt felkérték, hogy vegyen részt ebben a martonvásári táborban. Hoppá, akkor jó lenne, ha ez a debreceni szervezőcsapat elmenne Martonvásárra. Na, ehhez nem volt nekik kedvük, akkor jöjjenek el az osztrák határra! Akkor azt mondta a szervezés, hogy vegyék fel a kapcsolatot a kőszegi MDF-fel. A kőszegi MDF nem válaszolt nekik. Erre írtak, hogy vegyék fel a kapcsolatot a soproni MDF-fel. A soproni MDF válaszolt, de akkor már július közepe volt, és ódzkodtak, hogy nem tudják megszervezni arra az időre. Viszont ezzel a martonvásári tábor

vezetője egyetértett, jó, ha őket levisszük Sopronba, akkor utolsó nap beiktatják a programba, ők akkor mennek le a vasfüggönyhöz ünnepelni. És tudták, hogy nem vasfüggöny, meg nem is azt vagdalják, de őnekik jó lesz a vadfogó kerítés is. És akkor majd ott rendeznek kultúrműsort. A soproniakban is ágaskodott a kivagyiság, ők is rátettek egy lapáttal, hogy akkor menjenek ki Ausztriába is mindjárt, nyissanak határt. Igen, mert ott lehet határt nyitni, ott megy ki a pozsonyi út, és van egy régi időszakból visszamaradt fakapu tüskés dróttal. Azt nyissák ki, és a delegáció kivonul, és ezzel demonstrálják, hogy megszűnt Kelet és Nyugat között a határ, mert megnyitottuk. Na, ekkor jött az az érdekes helyzet, hogy oké, lehet javasolni, mondja a kerületparancsnok – ez volt augusztus eleje –, de tárgyaltak-e már az osztrákokkal? Hát ők senkivel. Csak nekünk mondják, fölvetik. És akkor mondta a kerületparancsnok, hogy vegyem már fel a kapcsolatot az osztrákokkal, hogy mit szólnak ehhez. Mert lehet, hogy hanyatt vágják magukat, mikor ezt meghallják. És tényleg úgy is volt. De szerencsénk volt, beszéltem velük, hogy lenne egy sürgős találkozó, és azt el is fogadták. Gyakoriak voltak a határesemények, és akkor ez esetben a soproni kerületet jelölték ki a biztonsági igazgatósággal a kapcsolattartásra. De az érdekes az volt, hogy az elején, annak idején egy papírra fölírtuk, hogy mit akar Budapest. Behívtuk az osztrák fináncot, a kezébe nyomtuk, vagy elmagyaráztuk nekik, hogy mit üzenünk. Visszament, fölhívta a biztonsági igazgatóságot, elmondta nekik. Aztán visszajött, és elmondta, hogy mit válaszoltak. Mi fölkurbliztuk Budapestet, és mondtuk, hogy oké, ekkor várja vagy nem várja.

– *És ez ekkor is így ment?*

– Nem, de az isteni csodák... A nyáron egy korábbi kapcsolatfelvétel során engedélyeztettük az országos parancsnoksággal a közvetlen telex-összeköttetést.

– *Úgy tudtak kapcsolatba kerülni az osztrák társszervekkel, hogy nem kértek engedélyt az országos parancsnokságtól, hanem közvetlen kapcsolatban megbeszélték? Vagy ez hogyan történt?*

– Nem! Minden az országos parancsnok engedélyével ment. Előtte a kerületparancsnok fölhívta az országos parancsnokot, majd intézkedett, vegyem föl a kapcsolatot, és kért erre vonatkozóan engedélyt. És utána, ez egy tartós engedély volt, a piknik intézését fölvettük velük külön engedéllyel.

– *Tehát végül sikerült a határőrség helyi tisztjeinek a segítségével megszervezni az osztrák oldali hatóságnak az engedélyét. Hogy egyáltalán megtörténhessen az esemény. De az eseményre a hivatásosok kirendelése hogyan történt Sopronban? Mit tudtak arról, hogy a másik oldal milyen erőket mozgósít, hogyan fogja ezt az egészet megcsinálni? Egyeztettek velük?*

– Kezdjük a könnyebbel! A másik oldalt csak tapasztalatból tudtuk, hogy két finánc fog kimenni. Ilyen egyszerű náluk. Viszont kértek névjegyzéket a magyar delegációtól. De ennek megvolt a mikéntje, mert az osztrákoknak is szomorú tapasztalataik voltak, mint ahogy nekünk is. Tudniillik, amikor ilyen népmozgalom vagy népbanzáj volt, ott rendet csinálni senki nem tudott. A végén senki nem tudta, hogy most ki hova ment, honnan jött. Mert ilyen a természete a tömegnek. Arról volt szó, hogy száz magyar résztvevő kimegy, a delegáció St. Margarethenbe, ahol a polgármester ünnepélyesen fogadja őket, a köszöntők után pedig az osztrák polgárokkal visszasétálnak a „vasfüggönybontás" helyszínére szalonnát sütni. Mivel megszűnt a magyar statisztikai lap július 1-jével, mitőlünk hiába kérdezték volna meg, hogy ki ment ki hozzájuk, vagy ki maradt ott, vagy kit keressenek, nem tudtuk volna megmondani. Ezt követően a magyar állampolgárokat nem jegyzékeltük, és nem maradt utánuk semmilyen írásos nyom. Mert fölöslegessé vált. Gyakorlatilag mi evvel egyetértettünk, és meg is mondtuk a szervezőknek, hogy egy ilyet készítsenek.

– *Tehát készítsenek egy listát, hogy ki kicsoda.*

– Igen, egy névjegyzéket. Na, ennyi volt az osztrákoknak az összes nyűgük meg gondjuk-bajuk. Viszont pontos időben megjelent a parancsnok, Johann Göltl, a klingenbachi vámhivatal vezetője egy fiatal vámőrrel, és volt náluk rádió adó-vevő. Abban a pillanatban, hogy ez az esemény megtörtént, máris kapcsolatba léptek a burgenlandi tartományi parancsoksággal, illetve a Pénzügyminisztériummal. Én egy óra múlva tudtam meg, mert nálunk le volt blokkolva minden telefonvonal. Ezt csak úgy mellékesen mondom.

– *De miért? Ezt most nem értem. Miért nem lehetett ezen az oldalon megtartani a kapcsolatot?*

– Végül is az ügyeleti rendszerről már beszéltünk. A hétvégi, a határőrizeti ügyeleti szolgálatok működtek. A kerületi parancsnokságnak volt egy határügyi ügyeletes tisztje, aki vett az őrsöktől mindenfajta információt, jelentést, ami a határőrizettel kapcsolatos volt. A FEP-en is volt mindig ügyeletes tiszt, aki vele folyamatosan kapcsolatban volt. Tehát egy központ, de egy intézkedőképes központ. Aki kapcsolatban állt a Határőrség Országos Parancsnokságának központi ügyeletével is. Meg kapcsolatban volt a rendőrséggel, munkásőrséggel. Az ide beérkező információk az alegységektől

jöttek. Jobban érthető: a kórházban a belgyógyászat főorvosa általában benn van. Hétvégén pedig az ügyeletes orvos, aki az osztályvezető bizonyos hatáskörével rendelkezik az ügyeleti szolgálati ideje alatt. Nem mindennel, de van, amivel rendelkezik. Ilyen volt nálunk az ügyeletes parancsnoki szolgálat. A kerületi ügyeletes parancsnok a kerület törzstisztjei közül volt kijelölve. Heti szolgálat volt, és főleg hétvégén meg munkaidőn kívül ő helyettesítette vagy próbálta helyettesíteni a parancsnokot. Mert a parancsnok teljes hatáskörében ő nem intézkedhetett, csak bizonyos esetekben. Viszont ilyen semmitmondó ügyekkel, dolgokkal, meg az elsődleges vagy azonnali intézkedés megtételére kiváló volt. Na most, az ügyeletes parancsnok beosztás olyan volt, hogy neki rendelték alá kerületszinten a kerületi határőrizeti ügyeletes tisztet és a készenléti szolgálatot. Ha valami történt, akkor a kerületi határőrizeti ügyeletes tiszt a kerületi ügyeletes parancsnoknak jelentett, aki, ha úgy ítélte meg, hogy adott kérdésben az ő hatáskörében tud intézkedni, akkor intézkedett, ha úgy ítélte, hogy ez parancsnoki hatáskör, akkor fölhívta a kerületparancsnokot. És jelentett neki, aki aztán döntött, hogy legyen, mint legyen. Ezen a napon a kerületparancsnokot a törzsfőnök helyettesítette, mert a kerületparancsnok parancsnok társaival kéthetes jaltai üdülést kapott. Majdnem hivatalból volt ott a családdal. Aznap este jött meg. El lehet képzelni, mikor Ferihegyen mondták neki, hogy: „Te, Pista, Sopronban meg áttörtek a németek!", milyen képet vágott. Na! Tehát ez a törzsfőnök egy szép reményű, jó képességű – de akadémiai padhoz kötött – törzsfőnök volt. Meghatározta az kerületi ügyeletes tisztnek turbóként, hogy mindent írunk, rajzolunk. Minden esemény, ami történik, érdemi esemény, határesemény, azt először neki kellett jelenteni. Tehát nem az ügyeletes parancsnoknak, hanem először neki. Majd ő eldönti aztán, mi legyen, hogy vigye tovább az ügyet az ügyeletes parancsnok, vagy mindjárt ő fog intézkedni.

– *Ez már egyszemélyes döntés?*

– De nem rendkívüli, mert ilyen szokott lenni kiélezett helyzetben, vagy ha valami oka van arra a kerületparancsnoknak, hogy így döntsön. Vagy azért, mert gyönge az ügyeletes, még nem gyakorlott például. Az ügyeletes parancsnok viszont általában a lakáson tartózkodott, vagy például, mivel ő vezette a felderítő alosztályt is, az ő gépkocsijaikban volt rádiótelefon, neki nem kellett a lakáson tartózkodni, hogyha kocsival volt, azzal közlekedett. Hogy azonnal intézkedőképes legyen. A kerületparancsnoknak is volt a kocsijába rádiótelefon, ha kikérte. De a kocsi munkaidőn kívül a kerületnél parkolt. A törzsfőnök a lakástelefonjára volt hívatva. Ha ő ezt

meghatározza, akkor minimum az a rend, ha elmegy otthonról, hogy kikéri az autóját, elmondja az ügyeletes tisztnek, és akkor megadja annak a telefonszámát, hogy ettől eddig tartózkodik valahol. Ezen a reggelen azt a parancsot kapta a törzsfőnöktől, hogy akkor „most nekem mindent!". Mivel végül is még csak százados, meg korrekt gyerek, hát így járt el mindenben. Amikor tőlünk megkapta a jelentést, hogy bizony itt áttörtek, és légy olyan szíves, jelentsd az ügyeletes parancsnoknak, mert az intézkedési tervben az volt, hogy minden határeseményt az ügyeletes parancsnoknak kell azonnal jelenteni. Tehát ami írásban készült intézkedési terv a piknik végrehajtására. Nincs otthon az ügyeletes parancsnok. De nem is kérte a gépkocsit. Tehát a felesége közli, hát elment, ő nem tudja, hova ment, de majd jön. Kész. De ez mind idő, mert majd elmegyünk a helyszínre, ahol ez történik, a kaputól olyan 100–150 méter volt az a járőr-telefonoszlop, ahol volt a járőrcsatlakozó, ahonnan tudtunk telefonálni. Ezt a 150 métert kellett cikázni ahhoz, ugye épp azért bíztam meg ezt a századost, hogy jelentsd, mert én itt maradtam a kapunál, ahol az események történtek. Tehát nem hagyhatom ott, mert elmegy telefonálni, itt meg közben összedöntik a kaput, vagy az útlevélkezelők nem tudnak mit csinálni. Visszaszalad ez a százados, hogy nincs otthon Dancsák Gyuszi,[97] az ügyeletes parancsnok. Jó. Akkor légy szíves jelentsd meg azonnal Kovács Gyulának, a törzsfőnöknek. Szalad vissza, Kovács Gyula felesége azt mondta, hogy Gyula nincs otthon, jött érte a kocsi, aztán elmentek. „Hát akkor próbáld utolérni a kocsit!" Mert emlékezett az ügyeletes tiszt, hogy valóban ment hozzá a sofőrje, hogy aláírja a menetlevelet, hogy a Kovács úr kirendelte. De ez valamikor délelőtt volt még, nem 15 órakor. Ki tudja, hogy hol kolbászoltak? Hát semmi közünk hozzá, az az ő dolguk. Ez annyit jelentett, hogy Kovács már nem volt otthon előtte sem minimum három órája. Hát erre elkezdődött a gondolkodás, hogy ez most hol lehet. És akkor eszébe jutott az ügyeletes tisztnek, hogy fölhívja a szállító századot, ahova a sofőr tartózott, hogy tudnak-e arról, ez a jó ember hova ment. Nem kellett neki jelentenie a századnál, és a századügyeletes nem is tudott semmit. A századnapos sem tudott semmit. És ment a vita a századügyeleten, hogy akkor most mi van. Egy másik sofőr megkérdezte, hogy mit vitatkoznak. Hát, hogy a sofőr hova ment? Hova ment a törzsfőnökkel. Őneki azt mondta még reggel a kollégája, hogy majd hívatja a törzsfőnök, mert mennek valahova, lehet, hogy a Muckra. Ez fönt, a soproni hegyekben egy őrs meg egy belügyi üdülő volt. Na, hát akkor

[97] Dancsák Gyula alezredes, a Soproni Határőr Kerületi Parancsnokság felderítő alosztályának vezetője.

megvan! Hát, ha oda. És akkor az ügyeletes gyorsan fölhívta a mucki üdülőt, hogy keresi a törzsfőnököt. És mondják, hát ott nincs törzsfőnök. Na, áll a bál, 10 perc múlva beesik a törzsfőnök a Muckra, és az volt a szerencse, hogy ott is váltás volt a személyzetnél, és a régiek elmondták az új embereknek, hogy a törzsfőnököt keresik. A határon éppen áll a bál. Na, de eltelt már fél óra, tehát 15 óra 25 perc, amikor a törzsfőnök tudomást szerez, hogy mi történt a határon.[98]

Ezt követően ő hívja föl az országos parancsnokságot, intézkedik, de még mihozzánk semmi utasítás nem jött. Elrendeli az ügyeletes tisztnél a karhatalmi század riadóját, ami készenlétben volt. És meghatározta nekik, hogy fegyverhasználat nincs. Az intézkedési tervben még az szerepelt, hogy fegyverhasználat van. Vélhetően az országos parancsnoktól kaphatta az utasítást, hogy fegyverhasználat nincs. És a karhatalmi század nem a táborba ment, ahol az események folytak, nem is oda, ahol az áttörés volt, hanem lezárta a zöldhatárt. Végül aztán oda is jöttek, mert a zöldhatár ott van, ahol az áttörés volt. Tehát egy óra tartam alatt, 15 órától körülbelül 16 óráig, ami ott történt, az mind az én akaratom szerint történt. Amikor elmeséltem ezt egy újságírónak, kérdezte, hogy ez hogyan ért. Képletesen úgy, hogy összeköttetés hiányában – az intézkedéseket tekintve – én voltam az átkelőhely parancsnoka, én voltam a kerületparancsnok, az országos parancsnok meg még a belügyminiszter is. Mert én engedélyeztem ott mindent, hogy ki mehet meg meddig. Erre aztán fölhozták, hogy én azt mondtam itt az embereknek, hogy én voltam a belügyminiszter akkor, nem is az átkelőhely-parancsnok, hanem a belügyminiszter.

– *Itt volt egy pici törés, mert ott tartottunk, hogy a magyar meg az osztrák fél milyen erővel vonult fel a helyszínre. És hogy ott volt az a nagyon megmosolyogtató osztrák jelenlét, ketten voltak az osztrák oldalról. És mi volt a magyar oldalról? Aznap odament a már korábban egyeztetett helyszínre.*

– Készült egy intézkedési terv. De még akkor, amikor csak arról volt szó, hogy drótvágás lesz, illetve szalonna- meg malacsütés meg sör meg népünnepély. Megírták nagyban a tervet. Ezt követően jött az ideiglenes átkelőhelynyitás is, és egy kicsit eklektikus ez a terv. De kronológiailag ezután írták a tervbe, ami készült, illetve amit végrehajtottak. Nekem addig az egészhez semmi közöm nem volt, hála isten, amíg elő nem jött a farbával a soproni szervezőcsapat, hogy nyissunk átkelőhelyet. Tudniillik az átkelőhelyek témája tartoztak énhozzám. Nem véletlenül nekem kellett ott lenni.

[98] Kovács Gyula alezredes augusztus 19-én 15.00-kor újságíróval találkozott. A cikk megjelent az *Ötlet* politikai hetilap augusztus 31-ei számában (szerk. megjegyzése).

Az osztrákokkal a kapcsolatfelvételt, a letárgyalását és ennek az ideiglenes átkelőhelynek a megszervezését a magyarokat illető feladatokkal. Én írtam az összesítő jelentést az engedélykérésre, az országosra, illetve én tartottam a kapcsolatot a magyar vámhivatallal.

– *És az osztrák hatóság ugyancsak önhöz tartozott?*

– Nekem kellett, de azt a helyszínen akkor tárgyalták meg. Amikor arról volt szó, hogy száz fő fog ott átlépni, és mind soproni magyar állampolgár, először gondolkodtam, hogy én ezt magam is meg tudom csinálni. Kimegyek, és lekezelem az útleveleiket. Előtte megnézem, hogy a körözésben van-e soproni polgár. Tehát még arra sem fordítom az időt, nem pazarolom, hanem tudom, hogy itt mindenki mehet, semmi gond nincsen. Tehát minél rövidebbre akartam redukálni azt az időt, amit ott töltenek. Ne legyen oka semmilyen demonstrációra az ellenzéknek, azért ott csináltak már egy-két érdekes fordulatot.

– *Korábban voltak ilyen kísérletek a határon?*

– Nem, hanem az előkészület során már kérték, hogy hadd vegyenek részt az elektromos jelzőrendszer bontásában. Tehát azt kérte az SZDSZ nyilvánosan, az MDF meg írt egy levelet a belügyminiszternek. Aztán azt követően, mikor fölmerült, hogy ott piknik lesz, a Szabad Európának nyilatkoztak, hogy kinyitjuk a határt, mindenki beállt. Intézkedni is kellett, hogy adjanak ki egy kommünikét az országos parancsnokságon, hogy emberek, itt nem vidám vásár lesz, hanem egy ideiglenes átkelőhely. Tehát nem mindenki mehetett át, csak akinek volt útlevele. Meg arra gondoltam, hogy még olyan hivatalos delegáció nem volt, 100-ból 99 biztos, hogy valaki otthon nem hagyta az útlevelét, vagy a feleségéét hozta el. Vagy ott volt a gyerek, de elfelejtették az útlevelet. Szóval mindig volt valami gond, ami miatt valakit ki kellett volna zárni az utazásból. De ilyenkor szokott kialakulni a csordaszellem, hogy abba a pillanatban az összes ember annak a szerencsétlennek a pártján áll, aki valamiért bajba van. A mentésére egyből jön az agitáció. Amikor ott helyben kell borzasztóan észnél lenni, és megoldani a problémát. Vagy egy gyors telefonnal, vagy olyan megoldással, ami ha nem is nagyon szabályos, de nagyon udvarias vagy helyzetfeloldó, problémamegoldó. Úgy gondoltam, hogy meg tudom oldani egymagam.

– *Mikor jött rá, hogy mégsem?*

– Aztán utánagondoltam, hogy miért kell nekem ilyet csinálni, egyébként is annyi információ jött NDK-állampolgárok megjelenéséről, meg amik történtek az őrsökön. Gondoltam, elég lesz ott egy ellenzéki társaság kiléptetése, ami lehet, hogy teljesen békés lesz, mert soproniak, ismerem

őket. De az ördög soha nem alszik. Lehet, hogy lesz valami olyan provokáció, lesz média, ami nem biztos, hogy politikailag jó, vagy nem biztos, hogy a soproni határőrségre nézve jó. Küldök oda a soproni átkelőhelyről öt útlevélkezelőt. A FEP-ek szolgálati vezényléses rendszerben dolgoztak. Volt négy szolgálati csoport. Minden csoportot tiszt vezetett. Az egyik volt délelőtt, a másik délután, a harmadik éjjel, a negyedik pedig szabadnapos volt – forgó rendszerben. Ez egy nyári időszak és szombat volt, körülbelül 40 ezer fős forgalom a soproni átkelőhelyen. Oda minden épkézláb embernek mennie kellett, kivéve a szabadnaposokat. Azoknak is a felét visszafordítottuk. Megvonva a szabadnapot mentek dolgozni ki az átkelőhelyre. Akkor a szabadnaposok közül az ügyeletes tisztet mégiscsak kiveszszük, mert a szolgálatban úgyis van ügyeletes tiszt. Annak a vezetésével odamegy négy útlevélkezelő, és szépen megoldják az ottani feladatot. Így lesz elég ember ellenőrizni az osztrákokat, akik biztos, hogy abban a pillanatban megindulnak befelé, hogy a magyar delegáció megy kifelé. Mert azért nem ismertek sem embert, sem istent. A másik pedig, hogyha ott megjelenhetnek NDK-sok... És miért ne jelennének meg? Már mindenhol megjelentek, mindenhol fölbukkantak, az egész határtérség tele volt velük. Lesz két ember, akik velük foglalkozik: kiemeli onnan, intézkedik, és visszaszállítják őket. Ezért összesen öt útlevélkezelő megy. Úgy gondoltam, ezzel az öt fővel fix und fertig megy, és így is volt egészen 16-áig, amikor is a kész intézkedési tervet föl kellett terjeszteni az országos parancsnoknak jóváhagyásra. És az országos parancsnok több módosítást csinált. Gyakorlatilag kiadta – kiderült, ez Németh Miklóstól származó konkrét intézkedés, ami a belügyminiszteren keresztül jött –, hogy az átléptetés időszakában – tehát 15 órától 18 óráig – ebben a térségben a FEP-eseken kívül egyenruhás járőr nem tartózkodhat. Na most, ezt sokféleképpen lehetett érteni. Úgy, hogy nem kell túlfeszíteni a húrt, nem kell túlragozni ezt a rendezvényt, hogy megszálljuk az átkelőhely környékét. Tehát a helyi őrs abba a térségbe nem vezényelhetett határőrjárőrt. Akik egyébként kint lettek volna. Ezt lehetett úgy is értékelni, mivel volt polgári ruhás járőr, hogy akkor legyenek polgári ruhában. De, mint kiderült, ennek nincs nyoma, csak ez telefonon ment, az sem kell, nem kell demonstrálni. Viszont megtiltotta továbbá azt, amit a törzsfőnök eredetileg szervezett, hogy a zöldhatárt lezáratja a készenléti századdal. Nem a karhatalmival, a készenléti századdal. Az is negyven fő. Erre az időszakra a zöldhatár abban a térségben le lett volna zárva járőrrel. Fegyveres járőrökkel. Az országos parancsnok ezt úgy módosította, hogy csak éjszakai időszakban, 22 órától 4 óráig. Mi egy

parancsnok feladata? A szabályzat szerint a parancsnoki munkasorrend, feladattisztázás, az is szerepel konkrétan feladatként, hogy megérteni, mi a parancsnok elgondolása a műveletre vonatkozóan. Tehát mit akar a parancsnok azzal, amit intézkedett, hogy ő hogyan képzeli el, vagy én körülbelül mire számíthatok. Tehát ebben sok minden benne van, hogy ott ne legyen ember, mivel a felderítő szervek külön megszervezték az operatív felderítést a megyei operatív szervekkel. Ez a Győr-Moson-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányság állambiztonsági szerve volt. Gyakorlatilag le van fogva operatívan a térség, oda egy-egy ember mehetne be, habár az sem észrevétlenül, mert látják, hogy mélységben igazoltatják polgári ruhás járőrök. De hogy tömeg nem tud megjelenni, az biztos. Mert észlelik. Úgy van megszervezve az a térség. Ez az egész eldugott helyen volt, abszolút nem volt várható főleg NDK-határsértők tömeges megjelenése. De az is igaz, ebben teljesen ellentmondott, és megzavart, hogy jött egy géptávirati tájékoztató 18-án, hogy a következő időszakban számolni lehet a nyugati határszakaszon tömegesen megjelenő, csoportos határsértőkkel. Na, mikor ez kezdett összeállni a fejemben, akkor visszamentem a törzsfőnökhöz, hogy ha ez így van, akkor nekem az öt ember sem lesz elég, de neked sem a zöldhatár őrizetének a megszervezéséhez, mert ez így nem fog működni. Azt mondta, hogy az országoshoz fölterjesztette az intézkedést, és Budapest meghatározta, hogy az a zárás sem lehet, szerinte itt minden tiszta, minden világos. Meg ezt azért is adhatták le, mert tényleg nem volt konkrét. Ha az osztrák határral lehet számolni, akkor mehetnek Szentgotthárdon is. Nem kell ahhoz idejönni, ha ott is lehet számolni majd velük tömegesen. Na, mindegy, gondoltam, az őrs úgyis rak ki polgári ruhás járőrt Sopronkőhidához. Ott úgyis észleli a tömeget, az nem úgy van, hogy elmegyek, mint a vakond.

– *Itt már megvolt az első olyan bizonytalansági tényező, ami miatt, ha azt megteszik, az esemény másképp alakul?*

– Ez is egy stáció volt, aztán amikor kiderült, hogy nem jön sem Habsburg Ottó, sem Pozsgay Imre, hogy lemondták a részvételüket, az is egy stáció. Aztán nem jön az országos parancsnok, a kerületi parancsnok vagy a kerületi törzsfőnök, hanem engem jelölnek ki. Személyesen vegyek részt, és én vagyok az ideiglenes átkelőhely parancsnoka. Ezt meg lehet csinálni.

55. Az áttörés hírére az ünneplés helyszínéről a határátkelőhelyre siető soproniak tömege, elvegyülve a késve érkező keletnémet menekültekkel (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

– *Ezt ki közölte önnel?*

– A törzsfőnök: „Bella alezredes elvtárs, Székely bajtárs utasítására te mész ki. Úgyis te szervezted meg, akkor te leszel ott az ideiglenes átkelőhely-parancsnok."

– *Csinált magának saját munkát?*

– De a végén nem ez volt a lényeg. Hanem az, amiben itt próbált búvárkodni. Nekem ilyet nem illik mondani, hogy annyira ismert, meg ismertek a kerületnél is meg a szakmában is, hogy tudták, ott valami olyan jellegű gond van, amit meg kell oldani. Mint kiderült, Székely sem lett beavatva, vagy legalábbis neki konkrétan nem mondták, hogy ott az NDK-sokat rá fogják szabadítani a határra. Mindenki csak sejtette. Na most, sejteni lehet, a felelősséget lejjebb csorgatni, mert Székely elmondhatta, hogy ő kiadta a kerületnek. Mindent kiadott. Sőt! A kerület szakmai irányítóját személyesen vezettem oda. Hogy mit csinált? Hát én azt hittem, normális, hát kiderült, nem normális, mert kiengedte őket. Szóval lehetett játszani a szituációval. Ez az egésznek a lényege. Csak ahogyan szépen mentünk bele, mikor megérkeztek az NDK-sok, borzasztóan, rohadtul meglepődtem, végül is én

hogy vettem be ezt a nagy cselt, ami itt folyik, hogy elhittem, ezek nem jönnek. De miért hittem el? A másik oldalam meg azt mondta, hogy nem kerek ez az egész rendezvény. Evvel úgy számolhatok, hogy nem számolhatok. De bíztam abban, hogy talán korrektebb emberek az elöljáróim, én a beosztottamat biztos nem hagynám olyan meccsben anélkül, hogy adnék neki egérutat. „Figyelj ide, borzasztó kiélezett, kényes a helyzet, nem tudjuk, hogy lesz. Próbálj dönteni!"

– *Tehát nem akartak ilyen felhatalmazást adni?*

– Nem, nem, nem.

– *Mert akkor később hivatkozhatott volna arra?*

– Akkor vissza lehetett volna kapcsolni, hogy ő nem a konkrét utasítást adta. Tehát máris bent lett volna a láncban.

– *Akkor 19-én kiérkezik a helyszínre...*

– Be kellett mennünk a kerületi parancsnokságra, mert közben előző nap fölhívott a határforgalmi osztályról egy főelőadó, egy kollegám – még a Zrínyire is együtt jártam vele, Gulyás Miska alezredes –, hogy „te, le kell mennem Sopronba ellenőrizni". Mert egyébként ezen a napon nyitottuk volna meg – meg is nyitottuk – a Fertő tavon az ideiglenes vízi határátkelőhelyet és ezt az ideiglenes átkelőhelyet. Meg olyan sok helyen történt kocsikitörés már a FEP-eken, hogy ezt a jóembert megbízták, hogy nézze meg Sopronban, hogy csinálják, mit csinálnak, mert azért mi a szakmában igencsak a topon voltunk. Meg nézze meg, hogy ezt a két határátkelőhelyet rendesen nyitják-e meg, nincs-e gond. Én megmondom őszintén, mikor ezt hallottam, azt hittem, de ezt megint nem tudom bizonyítani, hogy na, csak kiengedjük az NDK-sokat. Tudniillik mikor az osztrákokkal tárgyaltunk, az még 10-e táján volt, mondja nekünk az osztrák, hogy most hallotta, azért csak megoldódnak a problémáink. Milyen problémáink? Hát, hogy az ÖBB, az osztrák vasút már csoportosított át vonatokat ide, Kismartonba, hogy amikor kiengedjük a németeket, avval szállítják tovább őket. Mi csak lestünk, a kerületparancsnok elsápadt. És mondta is az osztráknak, majd fordítsam, neki ez új információ, ő ezt jelenteni fogja az országos parancsnokságnak. Erre mondta az osztrák, hogy jelentse, biztos, hogy ott is tudják már. Még visszajöttünk, beszaladt az ügyeletes tiszti irodába az átkelőhelyen, én utána, kurbli, jelenti. Mivel a kerületparancsnokunk a magánéletében elég bohém ember volt, az volt az első, mikor jelenti: „Pista, ittatok ti ott az osztráknál? Mert ott mindig sörözni szoktatok." „Nem! Tényleg nem! Vezérőrnagy bajtárs, nem, nem, nem, nem, nem!" „Hogy hívták, aki

mondta?" – kérdezi. „Ezt a főfelügyelő mondta." „Hát, Pista, ilyen hülyeséget még nem hallottam, ezt felejtsd el! Szevasz!"

– *És ezzel le volt tudva?*

– Le volt tudva.

– *Ez már előjele volt annak, hogy...?*

– ...hogy egy lezsírozott valami volt. És valóban. Van egy újságcikkem, most nem jut eszembe a neve, valamelyik német miniszter nyilatkozta, aki illetékes volt ezekben az NDK-migrációs ügyekben, hogy augusztus 15-ére már kész volt a német, az osztrák és a magyar egyeztetések eredményeként a terv az NDK-állampolgárok kiengedésére. Van még egy bizonyíték, ez az NSZK bécsi nagykövete, aki leírta a visszaemlékezéseiben,[99] és fölhánytorgatta a német Külügyminisztériumnak, hogy őt 16-án visszarendelték Tirolból, ahol éppen töltötte a szabadságát azzal a megjegyzéssel, hogy „amikor az NDK-állampolgárok ügyének a rendezése folyik, meg szöknek ki a határon, akkor te ne legyél ott szabadságon, hanem intézd az ügyeket!".

– *Ez párhuzamosan zajlott, és csak később tudta meg ezt az információt?*

– Igen. Na most, mikor bementünk ezért az alezredesért, aki jött Budapestről, mert bevitte a kocsi az állomásra, azzal fogadott a kerületi ügyeletes tiszt, hogy várjam meg Róka István századost, aki meg volt bízva az összeköttetéssel.

– *Tehát ő volt az összekötő tiszt, aki a telefonig és oda-vissza rohangászott?*

– Ja! Hogy hoz egy lakatot, mert volt kint kora reggel, és kiderült, hogy a kaput lezáró lakat, ami fontos kellék lett volna ehhez a színdarabhoz vagy műsorhoz, hogy még a lakatot is kinyitják, és úgy tárják ki a kapukat, hát azt ellopták láncostul. Úgyhogy kellett gyorsan egy újat venni, hogy azt vigyük ki. Várjuk meg őt! Hát vártunk is. Beszaladt ez a százados, közben elkezdte mondani: „Jó, hogy jössz, Pista, mert te biztos, hogy tudod, ki az a szervező!" Mert képzeljük el, reggel a járőrök, akik az éjjel kint voltak szolgálatban a zöldhatár mellett, ott csoportosulnak a pozsonyi úton. Tehát jobb oldalról is, bal oldalról is odajönnek, mert a teherautó oda tud menni az úton, ott szedi össze őket, és egyből hozza be. Amikor odaérkezett ez a szervező, ezt onnan tudták, hogy az egyik katona felismerte, hogy ez a fickó volt annak a csoportnak a tagja, aki szemrevételezte a törzsfőnökkel, hogy hol lesz a tábor, meg hogy hol lesz az átkelő. És erősen kifogásolta, hogy mit keresnek ott sorkatonák, mikor megmondták, hogy ott nem lesz senki, csak a FEP-esek. Na, egyből megfordult a világ ezekkel az információkkal a

[99] Brühl, Dietrich Graf: *Flucht in die Freiheit.* Wien, Heeresgeschichtliches Museum, 2001.

birtokomban. Egy szervező honnan tudja, hogy a határőrség miket intézkedett, és miket nem? Vagy miért érdekes egy szervezőnek, hogy ott ne legyenek sorkatonák? Mondom ennek a századosnak: „Figyelj ide, úgy is fölfoghatod, hogy nem viszem ki a lakatot, mert a lakatnak a témája a műszaki szolgálatnak volt a feladata, annak kellett oda biztosítani, vigye ki a műszaki szolgálat! Ha így veszem, ha durva akarok lenni. Ha meg úgy veszem, hogy figyelj ide, te tárgyaltál folyamatosan a szervezőkkel! Azt mondtad, hogy neked úgyis ki kell menni, ahol a drótokat vagdalják, mert a műszaki szolgálat felmentést kapott a jelenléttől, hogy te fogod ott felügyelni. Gyere ki velünk, onnan majd elmehetsz a helyszínre. Viszont jó, hogyha ott vagy, mikor átlép ez a bizottság. Mert ha ott most előfordult ez a provokáció, ki tudja, hogy mit nem találnak ki az átkelőhelyen, hogy mi meg nem lett nekik ígérve, meg mi most éppen miért nem vagyunk bohócsapkában, vagy miért nem fogadjuk őket pálinkával, uborkával vagy sóval. Tehát ki tudja? Gyere ki, te tudod, hogy mit mondtál, és mit nem. Aztán mikor ott mindenki elmegy isten hírével, akkor téged beviszünk a helyszínre, aztán vagdalhatjátok egész estig." Úgy látszott rajta, hogy örül is, mert akkor ő most jön velünk. És végig a fejemben volt, hogy úristen, ez a szervező most ráhibázott, vagy be van avatva valami olyanba, amibe én nem? És lehet, hogy ez az alezredes Budapestről többek között azért jön, hogy nála lesz a nyílt parancs, „ha megjönnek a németek, légy szíves, ezeket nyomtalanul léptesd ki!". Ha elhiszi, ha nem, ez járt az eszemben. Mert itt van egy ilyen alkalom, és amilyen események történtek, itt ez kiváló. Ha erre játszottak, merthogy felfedezhetők voltak operatív jellegű intézkedések meg akciók, akkor ez az volt. Na, és volt még egy érdekes szituáció. Előtte még, 18-án. Próbáltam saját kútfő szerint érdeklődni vagy információt szerezni. Fölhívtam a szomszéd kerületeket és Budapestet. Fölhívtam a KEO-t, a KEO-ügyeletet, fölhívtam a III/II–8-at, aki felel értük, meg a határforgalommal kapcsolatos embereket. És Szombathely meg Győr mondja, de anélkül, hogy kérdeztem volna, hogy mi folyt itt, meg hát most hallotta, hogy Szombathelyen is. Hogy Szombathelyen megjelent a szombathelyi kerület valamelyik őrsén, ha jól tudom, Zsirán az NSZK budapesti nagykövetségének a katonai attaséja. Kocsival lement a rendszer vonaláig, és ott a rendszerrel párhuzamosan ment a manőverút. És a manőverúton elkezdett tépni. A járőr hiába integetett, még figyelmeztetőt is lőtt, az ment. Aztán egyszer csak megállt, megvárta, míg a járőr utoléri, elnézést kért, hogy nem hallotta a lövést, ő csak körülnéz, hogy mi újság van erre, viszontlátás! Jánossomorján az osztrák követség katonai attaséja

játszotta meg ugyanezt. Na most, beállt a kép, hogy hoppá! Itt valami rohadt tesztelés folyik, vagy próbálnak arra vonatkozóan rájönni, hogy a határőrség mire lép, mire intézkedik, vagy mire van felkészülve, milyen szándékkal őrzi a határt, de hogy valami tesztelés folyik, az biztos. De hogy arra készülnek, hogy kiengedik a németeket, az is biztos. És akkor van az, hogy kiderült, ez a soproni szervező, aki az SZDSZ az Ellenzéki Kerekasztal képviselőjeként vett részt ebben a munkában, valóban ügynök volt, de ez lehetett egy megbízatás is. Elhalálozott már. Annál is inkább, mivel a magyar állambiztonság, tehát a III/III is megkapta ezt a pikniktémát ügyintézésre, végül is csekkolta a történteket. Gyakorlatilag erre konkrét információval szolgálhatok, csináltam interjút a Soproni Rendőrkapitányság közlekedési és közbiztonsági alosztályvezetőjével, Joó Károly alezredessel, aki elmesélte, hogy vele a tiszti iskolán együtt járt egykori kollegája kereste meg aznap, 18-án este. És ott aludt nála, az iskolatársa korábban kilépett a cégtől, és mint újságíró dolgozott. Az lenne a feladata, hogy csinálna egy interjút vagy riportot a piknikről, meg információkat gyűjtene, amit aztán meg is tett. Ami a lényeg, hogy a piknik délutánján jelent meg nála, reggel elment és késő este visszament, hát fáradtan, ott megetették, megitatták, kávét kapott, és azt kérte, hogy hadd telefonáljon. Mert neki Budapestre kell telefonálnia. Mondták neki, hogy bent a szobában van, ők kint voltak az előszobában. A lényeg az, hogy bement, és az ajtót nem csukta be, olyan fokig nyitva maradt, hogy kihallatszott, amit beszélt. És ez az alezredes elmondja, hogy jelentett a pikniken történtekről, és az ő következtetései, illetve szakmai tapasztalatai szerint ez nem volt más, mint a III-as főcsoportfőnök, a miniszterhelyettes, az állambiztonsági miniszterhelyettes. Aminek a kicsengése az volt, hogy a pikniken minden a tervek szerint, a legnagyobb rendben lezajlott.

– *Térjünk át a helyszínre!*

– Kimentünk a helyszínre, gyakorlatilag még nem volt ott senki.

– *Öten? Hatan?*

– Gombás Zoltán főhadnagy, Körtvélyesi Csaba törzsőrmester, Czap Gábor törzsőrmester, Nagy József törzsőrmester, Bujdosó Lajos őrmester. Közben a kerületparancsnokság rendelt oda egy tiszthelyettest a mélységi őrsről, Tabi Sándor zászlóst, akinek az lett volna a feladata, hogy az átkelőhelyre jövő illetéktelen gépkocsikat elsöpörje. Meg én aztán kivittem ezt a Róka századost, meg hát jött velünk Gulyás Pestről...

– *Kisbusszal tartottak a helyszínre.*

– Az öt útlevélkezelő, a budapesti ellenőr, Gulyás Miska,[100] aztán Róka Pista,[101] aki szívességből jött, megkértem, hogy tartson velünk, meg én, tehát nyolcan. Jöttünk Sopronon keresztül, meg a soproni átkelőhelyről elég nagy volt a nyári, hétvégi forgalom, a helyi turistaforgalom, akik Sopron és Fertőrákos között mentek, mert ezen a napon volt a másik rendezvény a Fertő tavon, megnyitottuk az ideiglenes vízi határátkelőhelyet. Az osztrákok üzemeltettek már akkor, a 60-as évek elejétől sétahajókat, speciális építésű hajókat, nagy sikere is volt azoknak az ő oldalukon, és az egyik vállalkozó azért, hogy túllendítse a többi vállalkozón az üzletet, kijárta, hogy kapjon egy olyan engedélyt a magyar határőr- és vámszervektől, hogy ideiglenes átkelőhelyet nyissunk. Akkor kapott egy ideiglenes kikötőhasználati engedélyt, ácsoltak egy ilyen kikötőstéget, és jött a hajó. Ez jó volt az ottani üzleteknek, söröző̈nek, lángososnak, mert a túloldalon, az osztrák oldalon rengeteg nyugatnémet meg nyugat-európai üdült, és szó volt róla, hogy át lehet menni a vasfüggönyön, persze hogy telt hajókkal utaztak befelé. Akkor sikerült elérni, hogy '89-ben ezt megnyissuk. Ennek előzménye, hogy Fertőrákoson, a magyar oldalon, a túloldalon, Meggyesen/Mörbischben és a Fertő mellett még több helységben voltak vitorlásszövetségek vagy – klubok. És '63 után, amikor megvoltak a soproni ünnepi hetek, kezdődött ez a barátkozás meg a nyitogatás. Rendeztek minden évben egy-egy regattát, aminek az volt a lényege, hogy elindultak osztrák oldalról, és áthajóztak vitorlással Fertőrákosra, ott megfordultak, és mentek vissza. Megvolt ennek a koreográfiája, amit most már sétahajókkal is megtettünk.

– *Ezeknek az ellenőrzése magyar oldali. A hatóság ezt hogyan végezte?*

– Ahol kialakították a stéget, felépített egy vendéglőt saját pénzből az a vállalkozó, aki a stéget is csinálta saját pénzből. Gondolom, az osztrák hajótulajdonos csak beszállt ebbe, mert rengeteg fenyőáru lett beépítve, meg fából volt a vendéglő is. Nem kell elképzelni egy nagy palotát, hanem egy olyan helyes, odaillő éttermet, étel-ital volt, és a hátsó részén egy toldalék rész két irodával. Lett iroda két helyiséggel, hogy a határforgalomban közlekedőket a szervek ellenőrizzék, a vízirendőrség, a határőrség és a vámőrség. Aztán ellenőriztek a városi tanácstól, mert annak a területe volt a közlekedési szabályok betartatása, nem a rendészeti vonalról, hogy megvan-e a hajók hajónaplója műszaki megfelelői szempontból. De inkább

[100] Gulyás Mihály alezredes, a HOP Határforgalmi Osztályának főelőadója; 1996-ban ezredes, az osztály vezetője.

[101] Róka István százados, a Soproni Határőr Kerület Parancsnokság kiképzési csoportjának a vezetője, a kapcsolattartásért felelős tisztnek jelölték ki.

a közlekedéstechnikai részét nézték, az elején főleg erre fektetettek nagy súlyt.

– *Ez a 60-as évektől már kialakított ellenőrzési módszer volt?*

– Igen, ez adaptálva volt, mert Budapesten, a Csepeli szabadkikötőben meg a Bem-rakpartnál volt egy, tehát ott volt a személyhajó-állomás és a teherforgalmi része. Azonkívül Mohácson volt még egy ilyen objektum, ahol a Duna forgalmát ellenőrizték. A törvényeket kidolgozták, és harmóniában voltak a környező meg a vízi forgalomban részt vevő országok hatóságaival, tehát ez szabályos volt. Onnan csak be kellett emelni azokat az előírásokat, amik elég tág határok között mozogtak. Például, hogy kikötő legyen, annak lehessen nevezni, rengeteg strigula volt felsorolva, hogy minek kell megfelelni. Hát itt is voltak azért hiányosságok, de azt mondta a helyi idegenforgalmi hivatal meg a megyei tanács is, hogy azt majd megoldják, inkább hadd jöjjenek, mert kell a pénz.

– *Akkor ez nagyon egyirányú dolog lehetett, hiszen itt nem lehet olyan személyi forgalomról beszélni, mint ahol kétirányúság van, hiszen magyar állampolgárok valószínűleg az Ausztriából érkezők közé nem keveredtek. Tehát nem volt hol fölszállniuk, csak egy irányból, az osztrákok felől érkezett a német ajkú turista, és aztán ment is vissza. Vagy innen tovább tudott menni?*

– Nem, nagyon jól látja, ez egyirányú szerelem volt, viszont a magyarok kaszáltak. Ez osztrák érdek volt, akárhogy is nézzük, hogy onnan elinduljon valamiféle vízi közlekedés, viszont annak meg a hasznát a magyarok szedték, így ez egy jó boltnak tűnt. Viszont a viszonosság a nagy idegenforgalomban magyar érdek is volt, nagyon nagy magyar érdek, hogy tudjanak kimenni Ausztriába, főleg, amikor a vízumkényszert is eltörölték, hogy kiutazhassanak. Aztán utaztak is, a Gorenje-időszakban elképesztő helyzetek voltak, amikor Magyarország, a magyar lakosság lerohanta Burgenlandot. Megvettek mindent, ami elektromos volt, vagy mozgott, vagy szólt, a határ menti térségek kereskedelmi kapcsolatai mindig a topon voltak, a hírekben is meg úgy érdekérvényesítésben is.

– *Itt arra koncentráltam a kérdéssel, hogy azokra a hajókra magyar állampolgárt nem engedhettek föl. Érkezett a német ajkú osztrák vagy német állampolgár, ellenőrizték, és amikor a műsornak vége, ellenőrzés, fel a hajóra, és vissza. Ebben a körben nincs olyan ellenőrizendő személy, aki magyar állampolgár volna.*

– Magyar állampolgár nagyon elvétve akadt, főleg olyanok, akiknek volt nyugati rokonságuk vagy kapcsolatuk, volt devizájuk a viteldíjra, fuvardíjra

vagy a menetjegyre. Most meg nem mondanám schillingben, nem volt ez egy hatalmas összeg, de a magyarnak, aki ezt nélkülözte, azért húzós volt.

– *Akkor ez nem volt távozási lehetőség, hogy felszállunk erre a hajóra, aztán egyirányú jegyet váltok, és többé nem jövök vissza?*

– Nem, csak érvényes úti okmánnyal lehetett felszállni, de ebben partner volt a tulajdonos, ennek a Dressen nevű úrnak rengeteg hajója volt, azt hiszem, hogy a leszármazottai vették át. Messzemenően betartotta az együttműködési megállapodást, hogyan hozhat be külföldről nem osztrák és nem magyar állampolgárokon kívül bármilyen állampolgárt, aki érvényes útlevéllel, vízummal rendelkezett. Illetve meg volt határozva, hogy értékben mennyi lehet náluk, tehát ne alakuljon ki csempésztevékenység.

– *Ez állandó nyitott kapu volt a rendszeren. Ott egy kirendeltség volt, vagy egy alegység, ami teljesítette ezt a forgalom-ellenőrzési feladatot, vagy ezt csak időszakosan, nyáron végezték?*

– Értelemszerűen vízi átkelőhely volt a nyári időszakra, ha jól emlékszem, május 1-jétől szeptember 30-áig. Ez az időszak volt, külön erre vonatkozóan nem hoztak létre kiszolgáló alegységet, hanem a soproni határátkelőhely, illetve a soproni FEP lett megbízva ezzel a feladattal. Onnan vezényelték az útlevélkezelőket, ugyanúgy a soproni vámhivatal is úgy oldotta meg, hogy ott jelöltek ki ilyen személyeket. Volt ebben ilyen specializálódás, azért nem szem előtt levő tevékenység folyt, oda válogatottabb személyzetet kellett küldeni, akik döntésképesek, megbízhatók, és volt szakmai tudásuk is. Kialakítottak egy ilyen kontingenst, és közülük vezényeltek oda embereket.

– *Egy válogatott, autonóm, döntésképes csapat érkezett a páneurópai piknik helyszínére is, és akkor innen tudjuk felvenni a fonalat. Nyolcan indultak, hány órakor érkeztek oda, mit tapasztaltak?*

– Dél körül, ez a dél maradt meg bennem, mivel 15 órakor kezdődött a „műsor"... Persze hogy előbb kellett odamenni. Engem 10 órától már kijelöltek, meghatározták, hogy 10 órakor illene megjelennem a kerületi ügyeletes tisztnél, ott várjam a Budapestről érkező ellenőrt, akivel aztán elmegyünk a soproni közúti átkelőhelyre. Olyan feladata volt, hogy az erőszakos cselekmények elhárítására kidolgozott tervek mennyiben felelnek meg az erre az időszakra kialakult helyzetnek. Ez úgy értendő, hogy ebben az időszakban Sopronban főleg motorkerékpárral, főleg motorkerékpárral csorogtak be külföldiek az átkelőhelyre, mert azt nem tudtuk, főleg akkor, ha a rendszám nyugati volt, hogy a motorkerékpárt ellopták, vagy a német rokon adta oda. Tehát becsorogtak az átkelőhelyre, az előjelző járőr nem

56. Dr. Csóka Pál, a magyar delegáció tagja Michael Reiter mörbischi polgárral beszélget. Az útlevelét Körtvélyesi Csaba törzsőrmester kezeli (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

fedte fel, és onnan gázt adva kitűztek, vagy nyugati rendszámú kocsival az átkelőhelyre behozva kiugrottak belőle, és futás, neki a sorompónak. Na, most, ezt hogy próbáljuk mi ott elhárítani? Kidolgoztunk különböző lehetőségekre vagy történésekre ellenintézkedéseket. Sopron rengeteg mindenben élen járt a határforgalom ellenőrzésében, az országos tapasztalatok szerzése tekintetében, erre volt kíváncsi az ellenőr, hogy ez nálunk mennyire eredményes. Ez volt a fő feladata. A többi pedig az, hogy két ideiglenes átkelőhely nyílik, ez hogy van előkészítve, minden szabályt betartunk-e, minden együttműködést megszerveztünk-e, kialakítottunk-e, és hogy van felkészítve az állomány ennek a végrehajtására. Két meghatározó társszerv jött számításba, illetve az együttműködési tervek alapján két szerv volt ebben még illetékes párhuzamosan velünk. A felderítő alosztálynak volt írásos együttműködése a megyei rendőr-főkapitánysággal, ez kétirányú volt. Az állambiztonság részlegével volt a felderítőknek az illegális határsértések kiszűrésére vonatkozóan, illetve az idegenrendészeti részleggel pedig az elfogott határsértők ügyeinek a rendezésében, illetve volt a kerületi parancsnokságnak a helyi rendőrséggel bizonyos együttműködése

a közbiztonság fenntartása érdekében. Egy kézből csinálta a felderítő alosztály még az átkosból ráragadt hatáskörökkel, mert egy jó csomó hozzá lett vonva, aztán a rendszerváltás után ezért osztották ezerféle alrendszerre a felderítést. Úgy nézett ki, hogy állam volt az államban, a határőrség parancsnokságán belül volt egy felderítő főosztály, régen is úgy volt, hogy a közvetlen országos parancsnokság alá tartozott, amíg helyre nem tették őket már a '70-es években, és a törzsfőnök alárendeltségébe kerültek.

– *Tehát ez a '70-es évekbeli átszervezésekkor kerül a helyére. Térjünk vissza az '56 előtti vagy akár a '60-as évek eleji állapotokhoz!*

– Még ez az állambiztonsági misztikum, ami az '50-es években kialakult, onnan származott, és bizony a szokás nagyúr, pörgött tovább. Például a határforgalom-ellenőrzés is mint idegenrendészeti tevékenység állambiztonsági vetület volt. Ez később formálódott aztán, hogy idegenrendészeti tevékenység lett.

– *Tehát a hangsúly az idegenrendészetre tevődött, és kevésbé az állambiztonságra.*

– Igen. Ez volt a rendőrségi rész: Dancsák Gyula volt a felderítő alosztály vezetője, aki egyben a piknik lebonyolításáért felelős bizottság tagja is volt... Neki volt előírva, hogy a rendőrséggel való együttműködést szervezze meg. Nekem az volt a feladatom, hogy a helyi vámhivatal parancsnokával a vámellenőrzés kérdését szervezzem meg. Az már az ideiglenes átkelőhely nyitásának az időszakában volt, illetve annak volt az egyes számú, ha nem a legfontosabb feladata, hogy a túloldali szervekkel, tehát a burgenlandi biztonsági igazgatósággal az előírásoknak megfelelően szervezzem meg a tennivalókat.

– *Értem. És ez a vámkérdés hogyan vetődött fel?*

– A vámkérdés általában nagyon érdekes. Hogy jobban érthető legyen, abban az időszakban már tavasszal elindult a célzott tevékenység. Már nyilvánvaló volt, hogy az ország ott áll a költségvetési elszámolás előtt. Minden országos szerv, gondolok a Magyar Honvédségre vagy a pénzügyőrségre, valamennyien úgy gondolták, hogy ők akkor maradnak talpon és úgy tudnak a pénzüknél maradni, ha a határőrséget fölöszlatják. A vámőrség átvette volna osztrák mintára a határátkelő-helyeket, az idegenrendészeti és útlevélkezelői feladatokat, a Magyar Honvédség, a néphadsereg pedig átvette volna a zöldhatár őrizetét... És akkor mindenki jól jár, a határőrségre pedig a feloszlás várt volna. Mivel ez egy ideiglenes átkelőhely volt, tehát vámmellékútnyitás, az a vámtörvények alapján azt jelenti, hogy ha nem áruforgalomra nyitják meg, hanem személyforgalomra, akkor azon

vámáru vitele tilos. Fölösleges ott külön vámellenőrzés, mert megbízzák a határőrséget, hogy amikor megy ki az adott polgár, akkor nézze meg, hogy nem viszi-e éppen a Magyar Nemzeti Bank aranykészletét, hanem csak a zsíros kenyér van nála, vagy egy üveg sör. Viszont – mivel ragaszkodtak ahhoz az elképzeléshez, hogy a fontosságukat jelezzék – minden olyan akció, amikor volt ilyen ideiglenes határnyitás, vagy például Fertőújlaknál, ahol vasúti átkelőhely volt, de teherforgalomra, és ott nem volt vámkirendeltség, azt a határőrség ellenőrizte, és a magyar jogszabályok is lehetővé tették, elkezdték ellenőrizni, hogy ott már pediglen vámhivatal működik. Na most, itt volt ez az ideiglenes átkelő, és egy kulturális, politikai rendezvény résztvevőjének az átlépéséért a vámhivatal parancsnoksága úgy döntött, hogy ők oda már pediglen vezérelnek egy vámőrt, aki ellenőrzi az átlépő utasokat. Persze korrekt volt abban a tekintetben, hogy mondtam neki, azt fogom javasolni, hogy ne kérjünk az ideiglenes átkelő nyitásáért illetéket, hogy fizessenek X összeget, ez bent volt a jogszabályban, de nem kötelező jelleggel, hanem hogy az ideiglenes nyitás költségét a határőrségnek megtéríthetik. Nekünk ne térítsenek semmit, lesz egy jó délután, ahol az útlevélkezelők átléptetik ezeket a híresség eket. Tehát e tekintetben egyetértett Jenőfi Miklós százados. Ezzel így nem is lett volna baj, a szerepük akkor csúcsosodott ki, illetve akkor vált majdnem botrányossá, amikor észrevették az osztrák vámosok, ez a Jenőfi személyesen jelent meg egy beosztottjával a helyszínen. Persze ő civilben, vámőr kollegánk pedig talpig szürkében és vasalt nadrágban. Talán azt említettem, hogy mikor megérkezett a törzsfőnök, már a főnökünk, és még oda sem ért, abban a pillanatban rendcsinálással kezdte, már adta az ukázokat. Volt velünk egy vadiúj őrmester, aki még festékszagú volt, tejfölösszájú, ahogy szokták mondani, hát abban a pillanatban, hogy mennek az NDK-sok: „Tessék elfogni a határsértőt!" Ment a tömeg, a tömegben a kisebb gyerekeknek fogták a kezüket, a nagyobb gyerekek meg mentek a szülőkkel, a szülők után. Volt egy olyan 10 év körüli fiúcska. Milyen a gyerek? Tájékozódik, tátja a száját és nézelődik, vagy megáll, közben a szülők továbbmasíroznak, és ez a szerencsétlen elfogott egy „határsértőt", elfogott egy ilyen gyereket. Még ez sem lett volna baj, hanem a törzsfőnök látta, hogy itt micsoda állapotok vannak, ő civilben volt, hogy akkor visszamegy, átöltözik egyenruhába, és majd jön vissza. Puff, erre „isten veled!", ez az őrmester meg ott maradt azzal a szerencsétlen gyerekkel, akit elfogott. Évekkel később úgy interpretálta, hogy én azt mondtam volna, ha találnak egy elveszett gyereket, akkor arra figyeljenek fel, és őrizzék, hogy visszajusson a

szülőkhöz. Na, a szülők átértek, visszanéztek, gyerek sehol, és látták ám, hogy ott állt vele egy egyenruhás. Szóltak az osztrák vámőrnek, hogy ott maradt a gyerek, de ők nem mernek visszamenni, hogy menjen a gyerekért, vagy nézzék meg, hogy mi van ott. A gyerek az olyan nyugodtan állt, meg volt magával elégedve, és a vámőr tudta abban a pillanatban, hogy hoppá, itt gond van. Átjött magyar területre, odament az útlevélkezelőhöz, csak hát az a magyaron kívül nem értett semmit, hát nem jutottak dűlőre. Visszament, jelentette a főnökének, hogy gond van, ott a gyerek, itt a szülő, odament az útlevélkezelő. Így magyarázott, én meg egész véletlenül fölfigyeltem, úgy 5–8 méterre történt az út túloldalán, és láttam ám, hogy jön énhozzám. Hát világos, hogy énhozzám jött: „Figyelj ide, mi van azzal a gyerekkel, mit csinál az az őrmester ott?" „Hát – mondom – nem tudom, látom, vigyáz arra a gyerekre." „Elfogtátok, miért nem engeditek el? Ott vannak a szülők." Mondom, hogy nem tudom, „majd idehívom az őrmestert, aztán megkérdezem tőle". Erre szét akart robbanni a feje, hogy itt elment már több száz ember, ő nem érti ezt az egészet, hogy mi meg vagyunk keveredve, miért nem engedjük a szülőkhöz, és visszatrappolt. Gondoltam, az lesz, hogyha én odahívom hozzám, hogy tegyen már jelentést, mi történt itt, talán lesz sanszom arra, ez annyira kezdő, ez odajön egyedül, és a gyereket ott fogja hagyni. Tehát odajön az őrmester, mert intek. Ha ez így lesz, az osztrák észnél van, és látja, hogy mi történik, az is öreg róka, átküldi a beosztottját, hogy vigyék ki a gyereket. Hát ez így is történt, ahogy előre gondoltam. Intettem, jöjjön hozzám, tegyen jelentést, mi a helyzet. Jelenti, hogy Kovács alezredes bajtárs utasította, hogy határsértőket kell fogni, hát ő elfogott egyet. Most mit csinál? Hát őrzi, és várja a további parancsot. Mondom, keresse meg Kovács alezredes elvtársat. Azt nem mertem mondani, hogy engedje ki, mert elég sok minden volt már a rovásomon; nem akadályoztam meg az áttörést, azt követően nem akadályoztam meg, hogy már nem is kitörtek, hanem csak úgy mentek, akkor meg még utasítottam is. Tehát ha ezt visszapörgetik, elindul egy vizsgálat, hogy még utasította is a beosztottját, hogy léptessék ki, az már olaj lesz a tűzre. Mondtam neki, hogy Kovács alezredes bajtársnak kéne jelenteni, én ehhez nem tudok hozzászólni, tőle kapta a parancsot. De hát hol a Kovács alezredes? Mondom, nem tudom, várja a sorsát. Amíg ezt megtárgyaltuk, tényleg úgy volt, az osztrák látta, hogy ott az őrmester, a gyerek meg áll egyedül, beküldte a beosztottját, aki mondta a gyereknek, hogy menjen vele. Ez így is történt, szépen kivitték a gyereket. Megkönnyebbültem, hála

isten, mondtam az őrmesternek, hogy menjen vissza a helyére, aztán majd Kovács bajtárs dönt, hogy mit csináljon.

– *Itt már benne vagyunk az események sűrűjében, egy picit menjünk vissza oda! Amikor megérkezett a helyszínre, kiket találtak ott, hogyan változott meg ez az állapot, mit tapasztaltak? Mire gondolt akkor, amikor látta, hogy többen vannak a kelleténél? Vagy hogy ez nem biztos, hogy csak egy egyszerű szalonnázás lesz a határ kellős közepén, és a szalonnasütés után mindenki fogja magát, és hazamegy, nem átmegy, hanem haza.*

– Kiérkezünk dél körül, és csodák csodája, találunk ott helyben, ahol állt a vámház, a határtól olyan jó 100–120 méterre, ahol volt a távbeszélő-csatlakozó oszlop is a járőröknek. Azért volt ott a vámház is, illetve azért építették oda a csatlakozót, mert attól a határ felé olyan 5 méterre volt a megerősített sorompó. Ezt az utat a '70-es években egypár évig használták sóderszállításra, de csak sóderszállításra, és már előzetesen egy darabig az erőszakosan kitörő gépkocsik, a kifelé irányuló NDK-s forgalom kiszűrésére a régi elektromos jelzőrendszer vonalában, ami a határtól Sopronban 3,1 kilométerre volt. Ott történt az ellenőrzés, a közlekedési táblák még kint voltak, hivatalosan is meg kellett állni minden gépjárműnek. Úgy volt a parancsban, hogy ezeket a gépkocsikat, az NDK-s gépkocsikat meg motorkerékpárokat, az NDK-polgárokat itt ki kell szűrni. Tehát minden keleti rendszámú gépkocsit ellenőrizni kell, és meg kell győződni, hogy a Nyugatra történő távozáshoz megvan-e a szükséges, érvényes úti okmány. Ha nincs, akkor onnan azonnal vissza kell fordítani, vagy ha olyan a szituáció, visszakísérni. Ha viszont ott nem állt meg valaki, akkor megvolt még a távbeszélő-összeköttetés az elektromos jelzőrendszer megszakítása és a kinti sorompókezelő között, ami a FEP-en volt. Hogy azonnal jelez a sorompókezelőnek, és már zárja is le a sorompókat, ott fizikailag nem tud áttörni, illetve aki nem fordul vissza, hanem nekimegy továbbra is, történik az okmányozás, és hirtelen gázt ad a határ felé, ott meg tudják akadályozni abban, hogy bejusson a kezelőtérbe, vagy még nagyobb galibát okozzon, hogy a tömegben intézkedjenek vele szemben, vagy próbálják elfogni, feltartóztatni. Ezen az átkelőhelyen, az ideiglenesnél is érvényben volt ez a szabály, és én azt javasoltam, hogy jöjjön egy fő a mélységi őrsről ellenőrizni, tehát a tartalék őrsről, aki nem az éles határon szolgált, hanem a második lépcsőben. Ott voltak ilyen bekötő utak a pozsonyi útra merőlegesen, távbeszélő-csatlakozások is az őrsre, tőlük lett volna ilyen 2 kilométerre az a majori út, ami végül is odavezetett a rendezvényhez. Hogy ott legyen egy ilyen jelző vagy előellenőrző hivatásos járőr, akivel tudjuk

tartani a kapcsolatot, ha netán itt is ilyen előfordulna. Ezt megváltoztatták szintén 16-án, mikor engem kijelöltek, hogy én legyek a parancsnok, nem odatették a határvonaltól 1,5 kilométerre mélységben, hogy legyen reakcióidő, intézkedési idő az ott felmerült probléma megoldásához, hanem odatették a vámházhoz azért, ha netalán valaki odajönne, akkor ott segítsen visszaküldeni, meg hogyha oldalról jönne az erdei úton valaki, akkor őt ott tudja rendezni. Mondtam, hogy ilyen nincs, csak a mesében. Kérdeztem: „Te miért itt vagy?" Furcsálltam, hogy ott nincs senki, nem vezényeltek oda járőrt, és akkor ott találtuk. Egy civil ruhás, hivatásos járőr volt, azt a parancsot kapta, hogy az átkelőhely közvetlen közelében ellenőrizze, akadályozza meg, amit csak lehet. Ő volt a kilencedik ember. De nekem az már nem osztott, nem szorzott, mert ha valaki a határig jött, hát mindegy volt, de így több váratlan helyzet alakulhatott ki, ez volt a kellemetlenebb része. Na, de még ez csak hagyján, „bánja kánya, itt vagy, örülünk neked".

– *És a zöldhatári határőrök ezen a szakaszon hol helyezkedtek el?*

– A parancs úgy szólt, az átkelőhely körzetében 1 kilométeren belül nem lehetnek határőrjárőrök. Polgáriak lehettek volna, egyenruhás járőrök nem. A másik probléma ott volt, hogy ez a sopronpusztai völgy, mert végül is egy völgy, jobbról-balról, tehát dombok vannak meg erdők. Lent rét meg szántó, egy patak folydogál, tehát ez a völgy végül is alkalmas, mert ugye ezen vezetett ki a domb lábánál a pozsonyi út, és lent a völgyben volt két major, a sopronpusztai és a Piusz-major. Piuszpuszta volt közelebb a határhoz, és ide mind a két út Kőhidáról, a börtön közvetlen közeléből indult, tehát a Sopronpusztára közvetlen a börtönkerítéstől ágazott le egy út, és volt a patak, a híd, és a túloldalán meg ment a pozsonyi út. Ehhez az elágazáshoz, a börtön sarkához a rendőrség az együttműködés keretében egy forgalomirányítót vezényelt, ha netán arra akarnának menni, akkor segítsen, hogy tényleg be tudjanak fordulni, meg oda menjenek. De a helyzet az volt, hogy azért megvolt a kellő, alapos felkészítése az NDK-soknak, egy jó részük nem a táborba ment be, ahol a rendezvény volt, mindjárt a börtön után fordultak be a sopronpusztai major útján.

– *Ott előre már építettek valamit, a korábbi egyeztetés során leírták, hogy nézzen ki a helyszín?*

– A helyszínnél csak a járőrök elhelyezését és a határőrizet rendszerét szabályozták. Magát a páneurópai piknik helyszínét kijelölték, oda kellett még a drót, ebben a völgyben, és oda kérték a sátrak építését is a szervezők, tehát istenigazából maga a piknik nem a határon volt, hanem az elektromos jelzőrendszernél, ahol a „vasfüggönyt" bontották.

– *A határtól milyen távolságra volt?*

– Olyan 2,5 kilométer. Az eredeti tervek szerint ebben a völgyben, mert a zöldhatárvonal mellett volt manőverút végig a zöldhatárnál, gépkocsival járható út, ahol a határzárásokat végezték az őrsön. Ide a törzsfőnök szervezett a rendezvény időszakára, 15 órától zárást. Tehát a készenléti század negyven fővel zárta volna ennek a pozsonyi útnak a jobb-bal oldalát olyan 2–2 kilométeres távolságon. Ezt nem engedélyezték szintén 16-án. Áttették éjfél utáni időszakra, hogy biztos akkor indulnak meg, amikor vége lesz a szalonnasütésnek meg a népi táncnak, akkor majd megjön a kedvük, meg addigra már besöröznek, és nekiindulnak. Arról nem volt szó, hogy mindjárt 15 órakor egy része az NDK-soknak, a felkészítés szerint, bement ezen az első úton, és mindjárt lefordultak, de aki jobban tájékozódott, az mindjárt direktben jött a pozsonyi úton. Azért a német német, akik a pozsonyi úton voltak, szépen, egymás után leparkoltak, a szélére lehúzódva, kiszálltak a kocsiból, és mihozzánk már gyalog, irány Surány, egyenesen jöttek. Akik a táborba mentek, azoknak ott volt kijelölve egy parkoló rész, ők ott leparkoltak, és onnan gyalog vissza. Ez ilyen háromszög, van is egy ilyen helyszínrajz.[102] Visszamentek a FEP felé, a pozsonyi útra, majd egyenes neki a zöldhatárnak.

– *A zöldhatáron csak úgy át tudtak menni?*

– Át tudtak menni. Volt egy járőr, két fő, ahogy én hajdan nézegettem az őrsök határőrizeti naplóit, azoknak a másolatait, ott például, mivel elrendelték a megerősített szolgálatot az őrsnek, az azt jelentette, hogy a szolgálati időt, 10 vagy 12 órára húzták ki, illetve megszüntették a szabadnapot. Aki élt és mozgott, az mind ment szolgálatba. Vagy felkészült, vagy éppen pihent. És oda, erre az exponált helyre, a FEP-től jobbra egy olyan jó kilométerre, ami pont beleesett abba az irányba, ami egyenesen vezetett arra, a piknik helyszínére, ott éppen a két határőr, akik az őrsön gazdasági feladatot láttak el a kazán mellett, ilyen agytrösztök voltak, tehát akik a gazdaságot kezelték, lovakat ápolták, ez a krém, két ilyen határőrt vezényeltek oda, „határőr úr!", és ment a tömeg, mit csináljanak ott.

– *Amikor a pozsonyi úton vannak déltől háromig, azt mondja, hogy német szervezettség vagy logika szerint leparkolnak az út jobb oldalán, és elindulnak családi csoportként önök felé, hiszen FEP-kezelők. Kérik az okmányokat, akik kiszálltak azokból a gépkocsikból NDK-sok, azokat nem érdekelte a rendezvény, mennek egyenesen önök fele. Mit tapasztalnak? Ez egy egyértelmű csoportos átlépés? Ekkor még nem fordult meg a fejében, mint hivatásos tisztnek, hogy ez lehet esetleg valami más is? Mit csinálnak akkor, ha...?*

– Most azért ugorjunk még vissza két macskaugrással! Mikor kiértünk, az osztrák oldalon már kamerát állítottak föl, és volt jó pár, mint kiderült, újságíró és isten tudja, miféle emberek, egy-kettő kíváncsibb szomszéd falubeli, aki éppen odament, mert a szőlőik megközelítéséhez Mörbischtől közös út húzódott, amit a magyar és az osztrák közösen használt, és a zöldhatáron ment túl. Ilyenek voltak, ez engem különösebben nem zavart, hanem a kamera meg ezek a jóemberek. Mondtam nekik, hogy én nem tudom, osztrák oldalon vannak-e, az engem különösebben nem érdekel, csakhogy tudják-e, hogy csak 3 órakor lesz a rendezvény. Viszont ebben az időszakban már, ha jól emlékszem, 2 órakor elkezdődik a sajtótájékoztató a Sopron Hotelban. A szervezők ott hívták össze a nemzetközi sajtót, hogy elmondják, mi lesz a napirend, hol, mi történik, és fölösleges itt várakozniuk, de várakozhatnak. Tudták, hogy ott lesz, és ott már voltak kollegáik is, de őket az érdekli, ami itt fog történni. Hát, cinikus leszek, gondoltam, korlátolt ember van bőven odakint is, ha ezeknek ez kell, akkor várjanak. Jó meleg volt, igazi augusztusi idő, hát várjanak. Tömeg volt, osztrák polgárok a szomszéd községekből azért szépen jövögettek, de mivel az osztrákok nem engedték, hogy gépkocsival közlekedjenek, ők is leparkoltak az út mellett. Biricz Stefan osztrák ezredest, a Kismartoni járás csendőrparancsnokát az aggasztotta, hogy ha ezek az osztrákok leparkolnak, összevissza végig, meggátolják a gyalogosforgalmat is, és nem tartanak rendet. Azért jött ki, hála isten, hogy mindjárt tudjon intézkedni ennek a tömegnek az azonnali továbbvitelére vagy transzportálására. Aztán jöttek, mint kiderült, németek, mert a határvonalat és az egykori aknamezőt lezáró kerítésnek a kapuja, ami a pozsonyi utat zárta, megmaradt évek hosszú során. '89-ben is még ott volt, az aknamező már megszűnt, de a kapu állt, hogy legalább lezárja az utat. Egy ilyen nagy, fakeretes, szögesdrót kapu. A kapu meg a határvonal között van egy jó 30 méter, és a tömeg egy ideig tartotta a rendet, nem lépett magyar területre az autóúton sem, a közös úton. Szépen osztrák területen maradtak. Ki is táblázták, meg a határköveket is lehetett látni, de hát milyen a tömeg, egyre nőtt, aztán egy idő után elkezdtek becsorogni a kapuig, és kérdezősködni. Akkor valójában már magyar területen voltak. Aztán én vártam, hogy megjöjjenek a vámos kollegák, az osztrákok, mert csípte a szememet, hogy folyamatoson válaszolgatni kellett nekik. Ostobábbnál ostobább kérdések voltak, amik a szolgálattal nem függtek össze, hogy lehet-e sört kapni, gulyás lesz-e,

[102] Lásd kötetünkben a 15. sz. dokumentumot.

vagy birkapörkölt, szóval abszurdum volt. Viszont, ami érdekes volt, de ez később kezdett derengeni, kristálytisztán, ó, hát ez német, ez biztos, hogy német, hogy került ide? Ők itt nyaraltak Mörbischben, és hallották, hogy be lehet jönni. Igen ám, de csak magyar és osztrák állampolgár léphet át, mondtam, nekik fölösleges várni, mert nem tudnak bejönni. Ők nem is akarnak, mondták, csak várnak. Gondoltam, talán abban bíznak, hogy mégiscsak megengedik nekik, és majd bejönnek. Arra nem is gondoltam, hogy azért várnak, mert várják a rokonokat. Na most, megjöttek az osztrákok. Az volt az első, hogy átmentem hozzájuk megbeszélni, hogy akkor itt, hogy lesz, mint lesz, meg hát, mi újság, mit tudnak. Különösebben az újságírók semmit nem tudtak, jön majd valami MDF, mert az átiratban,[103] amit megkaptak, benne volt, hogy a soproni MDF szervezte ezt, a különleges alkalomra megnyitott határátkelő-helyre pedig delegáció jön majd. De még azt is beleírták nekik is tájékoztatásként, hogy száz fővel számoljanak. Azért jött ott a főnök meg egy beosztottja. Tudniillik a százfős delegáció átléptetésére kérték az ideiglenes átkelő megnyitását a szervezők, tehát slussz. Azt nem tudták megmondani, hogy körülbelül mennyi osztrákkal lehet számolni, mert sokakat visszatartott a gyaloglás, tehát ha a határig el is jöttek kocsival, onnan a határig azért még mentek 2 vagy 3 kilométert, ahol ez a rendezvény volt. Aztán megbeszéltem velük, hogy a tömeg menjen vissza osztrák területre. Úgyszintén a tapasztalatból mondtam, ha ünnepélyes kapunyitást csinálunk, ha kinyitjuk a kapukat, akkor beáramlanak, és minden lesz, csak éppen nem intim hangulat meg áhítat, meg leborulunk, meg éljenezünk. Na, ez meg is történt. Elfelejtettem mondani, hogy a sopronpusztai őrs is kapott egy tisztet a kerületparancsnokságtól, éppen a politikai osztályról ott volt egy százados. Ezek az akadémiát végzett századosok két év alatt érettségit meg főiskolát végeztek, szóval ilyen turbóemberek voltak, tehát őt küldték oda, hogy segítse az őrsöt a határőrizeti munkában. Ez a százados felhívott bennünket, és beszélt Róka századossal, mivel úgy rendelkeztem, hogy az útlevél-csoportvezető százados meg Róka maradjanak telefonközelben, mert ahol parkolt a gépkocsi, ott lehetett hallani, ha csörög a telefon, a kapunál nem lehetett hallani semmit. Ha valami információ jön, akkor azt vegyék át. Az őrs felhívta Róka századost, és elmondta: „Képzeld el, a járőr, aki szolgálatból vonult be, találkozott egy csoport NDK-ssal, két család, itt sétáltak az úton, az őrs körül valahol!" Az őrs a sopronpusztai majornál, a piknik

[103] 13. sz. melléklet.

57. Johann Göltl, a klingenbachi vámhivatal vezetője egy keletnémet polgár okmányait ellenőrzi (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

helyszínétől olyan 500 méterre volt. Kérdezték tőle, hogy mit csináltak, „hát, visszairányítottuk őket, mondtuk, hogy erre nem lehet sétálni". Jött Róka, jelentette, hogy vannak ám ott NDK-sok. Ez olyan hír volt, mint amit két nappal a piknik előtt kaptunk, hogy nagyobb tömeg NDK-s megjelenésével lehet számolni a határon. De hol, könyörgök?! Ez a „bőrpapír", így hívtuk mi egy időben, aki kiadta, azért adta ki, hogy a bőrét mentse, ha mi nem értettük, vessünk magunkra! Ebben sem volt semmi különleges, az egész határtérségen mindenhol „NDK-turisták" sokaságával lehetett találkozni. Keresték a lukat a rendszeren. Hogy akkor mit csinálunk? Mi semmit nem csinálunk. Az őrsnek van gondja velük, akkor intézkedjen velük szemben, 2,5 kilométer. A táborban egyébként volt felderítőtiszt is.

– *De nem egyenruhás?*

– Nem.

– *A civil járőrnél és a civil tiszteknél, akik a helyszínen teljesítettek szolgálatot, volt fegyver?*

– Persze. A szolgálat, a szabályzat szerint az törvény volt, fegyveresen kellett szolgálatba menni.

– *Csak arra gondolok, hogy van egy civil tömeg, és ebben a tömegben egy egyenruhás egy gépfegyverrel...*

– Nem, pisztollyal voltak. Az a sorkatona, a sorállományú határőr, akit civil ruhás járőr szolgálatba vezényeltek, ő is pisztollyal látta el a szolgálatot. Nem volt látható, ha úgy öltözött fel, hogy van nála fegyver. Nem rítt le róla messziről, mint hajdan, még a csizmavilágban, katona-csizma-nadrág meg bőrkabát, zöld ing meg barna nyakkendő, és ő civil. Ennyi volt az összes előzmény. Hogyan láttam, mint láttam? Sehogy nem láttam semmit, az átkelőhely földrajzi fekvése olyan, hogy maximum ellátunk száz-egynéhány méterre, onnan az út megy lefelé a völgybe, de a következő a völgyből kifelé alacsonyabban van, tehát nincs rálátás. Csak akkor látom, ha közvetlen ott van előttünk, vagy ha gépkocsi jön, azt előbb látni, ahogy jön föl a völgyből, először a tetejét, ugyanígy az embereket is, először csak fejeket láttunk. A jobb és a bal oldalon pedig erdő volt, meg kukoricaföld, tehát kilátás semmi. A környékünk felderítésére nem volt lehetőségünk. Gyakorlatilag rá voltunk hagyatkozva a távbeszélőre, illetve az őrsre és az őrsön keresztül a határőrizeti ügyeletes tisztre a kerületparancsnokságon, hogy bármi információ jön, azt nekünk onnan jelentik. Tehát az információáramlás elméletileg biztosított lett volna.

– *Igazából önnek kellett volna ezeket az információkat megkapnia.*

– Azt elmondtam már, hogy előtte való nap próbáltam önszorgalomból utánajárni, de fölösleges volt, mert senki nem tudott semmit. Megítélni sem tudta senki, mindenkivel abban értettünk egyet, hogy megint kiadtak egy intézkedést, aztán „jó napot kívánok!". Hát hol számoljunk velük, hát 350 kilométer volt a magyar határ, annyi most is, 350 kilométer. Hogyha Rábafüzesen jelenik meg vagy Pusztasomorjánál, az engem különösebben nem zavar. Engem az zavar, ha Sopron térségében. Azt mondta az elöljáró: „Nyugodtan menjél ki! Nincs semmi, urai vagyunk a helyzetnek, tudunk mindent, az országos parancsnokság is, jóváhagyott minden tervet, itt értelemszerűen különösebben nem várható, hogy felbukkan egy-két delikvensen kívül bárki."

– *Tehát a bizottságon kívül senkit nem kellett átengedni az osztrák területre.*

– Az szentírás volt. Az ideiglenes határátkelő-helyen csak érvényes úti okmánnyal magyar és osztrák állampolgár léphet át, punktum. Ehhez képest érdekesen alakult. Azt már múltkorában elmondtam, hogy megvoltak a gyanúokok, amiben én aztán kételkedem, meg magamban is, mind arra utalt, hogy lesz valami, de nem volt olyan erejű, ami kivágta volna nálam a biztosítékot. A logikai láncok arra engedtek következtetni,

hogy lehet akár eső, akár hó. Azt hittem, okosabb vagyok az okosnál, még ha volt is gyanúnk, hogy ebből tényleg valóság lesz. Egész más a helyzet akkor, ha én konkrétan számolok egy ilyennel, vagy amikor meglepnek, mint a tarka tehenet, és ez így történt. Na most, a szerencse az egészben, ahogy felbukkantak 15 óra előtt, jött a „delegáció", de úgy beszéltük meg, hogy odáig busszal jönnek. Ott kiszállnak, átmasíroznak, kinyitják ünnepélyesen a kaput, aztán elvonulnak, és majd visszavonulnak éljenzéssel, az osztrák sógorokkal folytatják a táborban majd a műsort. Nem jött a busz. Aztán megint egy cinikus gondolat volt, talán a korra jellemző, ez Magyarország, ezek busszal jöttek, pont lerobbant, majd gyalog masíroznak, na az kell nekünk! Igen ám, csak ahogy jöttek föl a völgyből, már gyerek is volt a nyakban. Úristen, az MDF nem emlékszik... Az osztrákok ott fognak röhögni, ezek komoly embereket várnak, magyar delegációt, politikai delegációt, kulturális delegációt, aztán volt babakocsi, aztán hátizsák, kapucni a fejen. Na, ez aztán szép lesz, és ahogy jöttek, és közelebb értek, akkor bevágott, volt, aki strandpapucsban volt, meg sortban. Akkor esett le végképp, hogy itt van a csoport. Hogyan jutottak ezek ide. Ezek most itt vannak, az első transzportban olyan százvalahány fő nagy csoportban, akik berobbantak. Annak a százvalahány méternek a megtétele 15–20 másodperc, mert nem énekelve, dalolva, sétálva jöttek, hanem sportosan. Azon gondolkodtam, oké, sakk-matt, ezek itt vannak. Ezeket én itt ennyi emberrel megállítani nem tudom. Biztos, hogy nem, csak erőszakkal. Az, hogy én öt fővel kart karba fűzök, visszasodrom őket, és arra a felszólításra, hogy „állj, és akkor legyenek szívesek visszasétálni Sopronba, ahogy idáig jöttek, vagy vissza az autójukhoz!", nem fog megtörténni. Ezek azért jöttek, hogy kimenjenek. Erősítést hiába hívtam volna, öt percen belül lerendezték volna az ügyeiket, és átmennek. Csak az volt a kérdés, hogy milyen áron, és mit tudok én ebből megakadályozni. Vagy ha összecsapunk, akkor mennyien maradunk. Azért a töméglélektan kellően hektikus. Hogy legyen reakcióidő meg a művelet végrehajtására terület, azt a négy útlevélkezelőt azonnal vinnem kellett volna magammal, hogy várjuk a „delegációt", kettő meg ott maradt a telefon kezelni. Azonnal el kellett volna indulni elébük, hogy a határvonaltól, a kaputól minél messzebbre próbáljuk megállítani őket. Igen ám, de ha a kapu őrizetére is hagytam volna két embert, akkor máris lecsökkent volna az az erő, ami a föltartóztatásukhoz megy. Ha ez igazi tömeg, abban a pillanatban beszippant, mi ott leszünk közepén, ezek meg neki! Ha mindjárt az elején figyelmeztető lövést adtam volna, ahogy a szabályzat előírja, és ezek netán olyan állapotban

lettek volna, akkor nem szaladtak volna vissza ijedtükben, hanem szétmeg nekünk rohantak volna. Na most, én fogom a tömeget hektizálni, vagy én fogom lehetetlen helyzetbe hozni? Mert ha a tömeg nem lesz engedelmes, és nem fogja követni az utasításaimat, hanem megpróbál saját maga megoldást találni ésszel vagy ész nélkül, annak mi lesz a következménye? A kapu ott volt, de azt nem tudták, mi van mögötte. Mint kiderült, azt sem tudták, hogy hol vannak, vagy honnan bukkantak föl a „katonák", mikor addig nem volt egy „katona" sem. Ők sem látták, hogy hova mennek, ők is meglepődtek, amikor odaértek, ahol a határőrök, mi voltunk. Sok hezitálás nem volt. Eldöntöttem, ha erőszakot alkalmazok, nem fogom megnyerni, mert erőszak erőszakot szül, nincs alternatíva, akkor azt végig kell vinni. De micsoda világraszóló botrány lesz abból, hogy a magyar kormány demonstrálja, megnyitja a határt, meg utat nyit a keletnémeteknek és a románoknak is, így gyakorlatilag sok lehetőségem nem volt. Ebben az esetben nem megyek elébük, hanem megpróbálok valamilyen formában szót érteni velük a kapunál. Ebben sok lehetőséget nem láttam, de legalább maradjanak nyugodtan, hogy esetleg lehessen párbeszédet folytatni velük.

– *Milyen párbeszédre gondol? Az összes jelen levő tisztből egyedül ön beszélte kiválóan a németet. Elkezd beszélgetni velük. Elhangzik a kérdés, hogy mit szeretnének csinálni?*

– Így volt, megkérdeztem tőlük, hogy hova igyekeznek. Mondták, hogy Ausztriába, vége volt a párbeszédnek, talán még szerencse is volt. Nem láttam, hogy mi van a hátam mögött, mert néhány méterrel a kapu előtt álltam az út közepén. Belökték a kaput, amikor visszajöttem az osztrák kollegákkal való tárgyalásról, akkor nem rázártam a lakatot, hanem csak ráakasztottam. Csak úgy döntötték be! A kapuk Magyarország felé néztek, ezek pedig innen döntötték, a kiáramló tömeg a kapu egyik szárnyát kiszakította.

– *Kilökték az ellentétes irányba, amerre nem nyílhatott volna.*

– A másik szárnyat meg húzták befele. Aki Magyarországról ment, az tolta.

– *De ekkor önt már körbevette a tömeg.*

– Már bent voltunk.

– *A kollegái mit mondtak: „Főnök, alezredes bajtárs, most mit csinálunk?" Nem kérdezték?*

– Nem volt idő, azok súlyos másodpercek voltak, amikor valami végtelen időnek tűnik. De nagyon gyorsan zajlott minden. Ott álltunk, tehát két ember itt, kettő meg ott. Én meg picit előbbre, középen. Mikor kicsit

közelebb értek, néhány másodperc ám, intettem ezeknek, hogy maradjanak nyugton, és előrementem.

– *Az előre törekvő tömeg arcán ugyanazt az erős szándékot láthatták.*

– Meg a kétségbeesést, meg ilyen kábulatot, nem tudták, hogy most mi fog történni, mi lesz velük. Volt, aki nem emlékszik erre, ő akkor nem is látott „katonákat" sem, csak futott. El lehet képzelni, hogy egy ilyen tömegnek milyen volt a hangulata, és milyen idegállapotban voltak. Azért nem semmi találkozni, gondolom, elmondták nekik, hogy ott kimehetnek, amikor leszervezték, hogy jöjjenek. És akkor nagy hirtelen ott vannak a fegyveresek, mert pisztolyt láttak mindenkinél.

– *Egyenruhában voltak, és mindenkinél láttak fegyvert.*

– Igen. Összességében elsodortak bennünket. Mivel látták a kollegáim, hogy nem csinálok semmit, nem intek, hogy figyelmeztetőlövés vagy bármi, látták, hogy a parancsnok áll, akkor a beosztott is állt. Ha elkezdtem volna futni, ők is elkezdenek futni. Látták, hogy ez egy passzív magatartás, és biztosak voltak benne, ha a főnök így csinál, akkor ők is így csinálnak. A tömeg áramlott, rohantak, mindenki igyekezett, hogy valami biztos fogódzkodót kapjon el, mert elsodorták. A túlsó oldalon az osztrák finánc középen állt, elsodorták, úgy elrepült a sapkája, vagy 10 méterre, és jó, hogy meg tudott úgy állni. El lehet képzelni, ha mi előbbre vagyunk, nem a kapunál, és nekünk szalad a tömeg, akkor minket is elvisznek. Mivel a kapu közvetlen közelében mindenki próbálta a kapunak a farészét megfogni, addig, amíg a szembenállás volt, oké, csak az ember hanyatt ne essen. Az volt a szerencse, hogy én is meg tudtam fogni a keresztlécet, mert különben rányomnak a szögesdrótra. A tüskés drótra. Igen ám, de nem ez volt a nagyobb baj, a nagyobb baj 2 perc múlva történt. Amíg én ezzel el voltam foglalva, már úton volt a következő hullám, akik minket már nem döntöttek föl, mi már oldalt álltunk, csak jött a szakmai kérdés meg a lelki tusa, hogy azokat nem akadályoztam meg. Hogy én nem fogom tudni ezt megmagyarázni senkinek, most már biztos, hogy viszem a balhét. Akkor velük mit csináljak? Azok nézelődtek és mentek, mint az iramszarvas, és rövid idővel később jött a harmadik hullám.

– *Ez azt jelenti, hogy 3 órára már az első lement. Akkor ez milyen ütemben zajlott?*

– Ilyen 3–5 percenként, aztán olyan elnyúló lett. Már nem nagyobb csoportokban jöttek, hanem szállingóztak, ahogy szálltak ki az autóból, meg érkeztek be, látták, hogy siet az előttük való, akkor ők is siettek, szépen jövögettek.

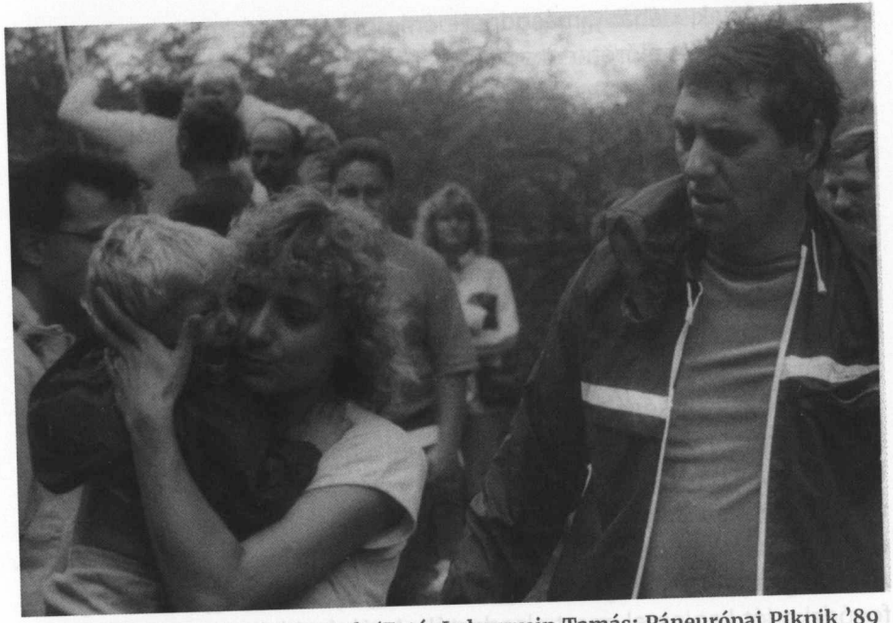

58. Az áttörés utáni pillanatok (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány

– *A családok hullámokban jöttek, egy-egy család, rokonok?*

– Igen.

– *Mikor érkezett a delegáció?*

– Én azt leírtam akkor, volt egy kis cetlim, mindent lejegyeztem. A cetli aztán a jóisten tudja, hova lett, de nem is ez a lényeg, hanem a probléma ott van, hogy a magam emlékére vagyok hagyatkozva. A szervezőbizottság becslésem szerint háromnegyed óra múlva jött, de inkább 40 perc.

– *Busszal érkeztek.*

– Nem, gyalog, a busz a tömegben elakadt. Kiszálltak, és gyalog jöttek oda, de ekkor érkezett a törzsfőnök is, majdnem egy időben, az átlépő szervezőbizottság még előbb is jött egy kicsit, mert ott voltak, amikor bedurrant Kovács Gyula alezredes, a törzsfőnök. Na most, érdemei elismeréséül, mert aztán ő adott ott mindenre utasítást, egykori beosztottja, Papp Károly[104] jelenlegi államtitkár, aki akkor ott a helyi törzszázad parancsnoka

[104] Papp Károly (1960) a soproni határőrkerületnél őrsparancsnok-helyettes, őrsparancsnok, törzszázadparancsnok (1983–1990); országos rendőrfőkapitány (2013–2018), a BM közbiztonsági főigazgatója (2018–2020); a BM belbiztonsági államtitkára (2020–2022); 2022-től a Miniszterelnöki Kabinetiroda polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő államtitkára.

volt, előléptette nyugállományba vonulása alkalmával dandártábornokká. Hát, érdemei voltak, mert engem a helyszínen megfenyegetett: „Mindjárt eljárást indítok veled szemben is!" Hát ez annyit jelentett, hogy hadbíróság, kész, jó napot! De változnak az idők, változnak az emberek, változnak az emlékek, gondolatok.

– *Megérkezett a törzsparancsnok, és azt mondta, hogy ön a helyszín parancsnoka. Akkor jelentette alássan, hogy mit tapasztalt?*

– Nem, nem kérdezett, semmire nem kérdezett rá. Azt mondta: „Ezért te vagy a felelős, eljárást indítok ellened! Van még fölösleges kérdés? Nincs." Elmondta ugyanezt a szervezőbizottság soproni részlege vezetőjének, Magas Lászlónak is.

– *Ő civil volt?*

– Persze. Annak tudta be a törzsfőnök ezt, hogy ebbe biztos belekontráztak a szervezők, valami közük van hozzá, hogy ezek az NDK-sok így lejutottak. Hogy nekem is ez volt-e a véleményem, az jó kérdés, én is egy darabig ebben gondolkoztam. Ugyanis az események számomra a szervezettség jeleit mutatták. Viszont a törzsfőnök közvetlen összeköttetésben volt az országos parancsnokkal, merthogy amikor megkapta a jelentést, több mint fél óra múlva, amikor utolérte a kerület, akkor ő beszélt Székely Jánossal. Ezt én közvetetten tudom csak igazolni, tudniillik elrendelte ezt követően a karhatalmi századnak a riadót, és meghatározta, hogy csak gumibotot használhatnak. Az intézkedési tervben ugyanis benne volt a karhatalmi századnál a fegyver- és a gumibothasználat lehetősége. Ezt számításba vette, hát, ő írta alá az intézkedést, de az országos parancsnok is jóváhagyta. Na, ez azért érdekes, mert a karhatalmi század kirendelésekor automatikusan a rendőrség alárendeltségébe került, ahogy elhagyta a laktanyát, így aztán felelős a karhatalmi század kijelöléséért.

– *Miért nem ők pakolták fel a járműre, és szállították a helyszínre?*

– Nem, azt a határőrség indította útba minden esetben a rendőrség kérésének megfelelően. És amikor a tömeggel szemben intézkedtek, akkor a megyei rendőrkapitány – ők is csináltak intézkedési tervet az adott tevékenységre, meghatározták például, hogy ki lesz a parancsnok – alárendeltségébe került megerősítésként a határőr karhatalmi század, ezt belügyi szabályok írták elő. Viszont az országos parancsnok vélhetően intézkedett, vagy beszélt Horváth Józseffel,[105] aki a III/III-as csoportfőnök volt, de ezen a napon ő volt az ügyeletes belügyminisztériumi vezető. A

[105] Horváth József vezérőrnagy a BM III/III. Csoportfőnökség csoportfőnöke 1985–1990 között.

III/III-as Csoportfőnökségnek ő volt a vezetője, egyébként dedikált nekem könyvet még Horváth József. Na, tehát Székely neki jelentett, mert ő volt az ügyeletes belügyminisztériumi vezető. Ezt a könyvében is leírta, meg Székely is elismerte, csak ő ezt más időpontra tette. Néhány nappal később tényleg felhívta Horváth József, hogy hát ez így marhaság, mert a Horváth Józsefnek 19-éről ez jutott eszébe, mert 19-ére ő azt megelőzően külön országos eligazítást tartott az állambiztonsági vidéki szervek részére, így Győr-Sopron megyére is. És innen vannak nekem averzióim. Kovács Gyulának a nagy nekibuzdulása, felháborodása, amit csinált velünk szemben, vagy tényleg nem tudott róla, vagy csak álcázta azt. Mivel sem ő, sem az ügyeletes parancsnok, Dancsák Gyula nem szólt nekem. Dancsák a felderítő alosztály vezetője volt, és írásos együttműködés útján napi kapcsolatban állt a megyei állambiztonsági szervvel. Ebben az esetben ők voltak az illetékes felelősök. Azért azt el lehet képzelni, ha mi együtt dolgozunk nap mint nap, és adjuk egymásnak, vesszük az információt, hogy nekem egy atombomba információ van a birtokomban, és nem tájékoztatom a komámat, hogy „figyelj ide, nálatok ez fog történni, hogy rászervezett az állambiztonság a németekkel együtt, hogy ott kiengedjük a németeket!", a harmadik nap már nem fogsz együttműködni vele. Tudatában volt a megye, és senki nem szólt nekem. Na, most mind a kettő eltűnt otthonról. Na de ekkora színészek mégsem lehettek, ez az ellenérv.

– *Igen, azért nem voltak elérhetők! Arról beszéltünk, hogy keresték őket.*

– Na, ez az. De ezt a vélelmezés, illetve a logika mondatja, mert elmehetek én otthonról, hogy eltűnök már egy órával korábban. Azért órákkal korábban, mert a gépkocsivezetőt már korábban rendelte érte a törzsfőnök a lakására. Tehát már minimum 14 órakor nem volt elérhető. Mi 15 órakor kezdtük el, és jelentettük a kerület határőrizeti ügyeletesnek, hogy mi történt, hogy jelentse ezt az ügyeletes parancsnoknak. De közben kontra jobbról, hogy a törzsfőnök meghatározta a kerületügyeletesnek, hogy ő kér jelentést először, és csak majd azután jelenthet az ügyeletes parancsnoknak, meg tovább Pestre. Szóval ez most katonanyelven egy borzasztó lehetetlen állapot, tehát ez minden, csak nem rend. Na, de ha ebben van tudatosság, akkor ez is rend.

– *Volt korábban határincidens, rendkívüli esemény, aminek során a megszokott szolgálati jelentési úttól ugyanígy eltértek?*

– Nem. Szóval ez több mint véletlen. Szakmailag megítélve ez több mint furcsa, és ha netán nem a felderítő alosztály vezetője az ügyeletes parancsnok, hanem a műszaki osztály vezetője, akkor azt mondom, hogy

az azért nem egy intézkedőképes szakember. De pontosan az a személy, aki írásos együttműködésre van kötelezve az állambiztonság két szervével, és velük is megbeszéli a piknikre vonatkozó feladatokat. És akkor a III/III kapja feladatul azt, hogy a pikniken a németeknek a lejutását szabályozza. Mert a III/II, a polgári elhárítás lett volna illetékes az NDK-ügyekben is, és nehogy indiszkréciót kövessen el, be sem vonják. Tehát felhívtam ezt a soproni származású kollegánkat, Kovács Ferit, aki a III/II–8-nak egy főtisztje, a Belügyminisztérium állambiztonsági tisztje. Ez az osztály felelt az idegenforgalomért és a határátkelő-helyekért. „Figyelj ide, kedves Feri, itt állok ezzel a témával, ez a helyzet, tudsz te valami információt, hogy vagy hallottál valamit, vagy mondhatsz nekem valamit?" „Hát ő mondhatna, de ők nem tudnak semmit."

– *Ez 19-e előtt volt?*

– 18-án. Mint kiderült, direkt nem lettek beavatva, nehogy szivárogjon a rendszer, mert ők voltak napi kapcsolatban a Magyarországra települt Stasi-kirendeltséggel.

– *Amikor nyersen közölte a törzsparancsnok, hogy akkor eljárás indul, utána mi történt? Ő nem állománnyal érkezett...*

– Dancsákkal, de külön kocsikkal jöttek, ilyen ötperces időintervallummal. Ők együtt voltak, azt mondták – hol együtt, a Muckon? Aztán eltűzött Dancsák, Kovács is elment, átöltözött, de előtte még rövid szóváltás történt. És ebből úgy véltem, és majdnem bizonyított az állítás, hogy beszélt az országos parancsnokkal. Tudniillik hivatkozott rá, mikor azt kérdezte, hogy mi a javaslatom, mi a javaslatunk, mit lehet most csinálni. Hát, elmondtam neki, hogy momentán semmit. Akkor most ő hívjon ide katonákat, vagy csoportosítson erőt az őrsről? Ide ne csoportosítson az őrsről, mert aki itt elment idáig, az elment, aki meg nem ment el, és valahol ebben a nagy völgyben bóklászik, amikor meglátja, hogy itt csoportosul a határőrség, meg már a zöldhatár le van zárva, mert ott virítanak a határőrök, elmegy az erdőbe balra vagy jobbra. Tehát az egész térséget nem fogja tudni lezárni olyan sűrűen, hogy megakadályozza az átjutást. Ez a hajó elment, viszont lehet intézkedni úgy, hogy azt a tömeget a soproni zsáknál, tehát Kópházánál és Balfnál, ahol a határ egymáshoz a legközelebb van, ott a két utat le kell fogni járőrrel, és a be- vagy odaérkező NDK-sokat vissza kell küldeni gépkocsival együtt, hogy ne jöjjenek a határtérségbe. De az sem jó, ha bejönnek Sopronba, mert akkor még közelebb lesznek a határhoz, tehát még nagyobb lesz a tömeg. Hanem minél előbb le kell zárni a határtérséget, a honvédelmi törvény erre lehetőséget is

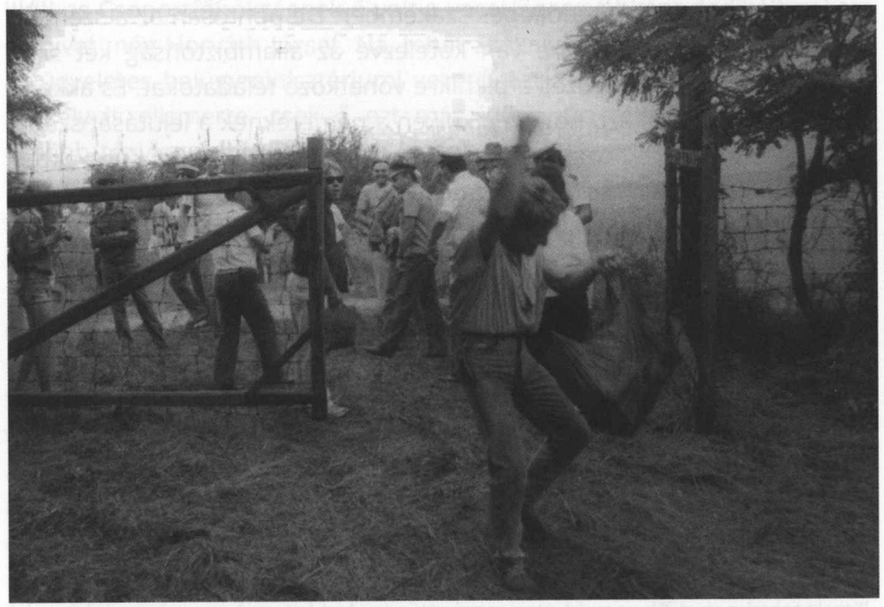

59. Tájkép csata után (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

adott, hogy rendkívüli időszakban a határsáv lezárható. Csakhogy ezzel élni kellett volna, de ezt meg nem kívánták, mert ugye nálunk a humánum meg amerikai üdvhadseregszinten voltunk udvariasak meg segítőkészek. Tehát azt nem hozzák nyilvánosságra, hogy „kérem szépen, nem lehet beutazni külföldinek a határövezetbe". Hogy ez a megoldás. Azt mondta, hogy jó, jelenti a vezérőrnagy bajtársnak. Ez tényleg így történt, tudniillik azt most utólag a kikért anyagokból tudom, hogy másnap az országos parancsnokságon írtak egy hatalmas jelentést Pallaginak, és nem tudom, hogy miért nem a belügyminiszternek. Mindegy, leírták, hogy mi történt a hétvégén. Nemcsak a pikniket, hanem azt is, hogy egyik-másik őrsnél nagyobb létszámú csoportok kiszöktek, illetve megkísérelték. Ezt a Pallagi kapta, ezt az összegzett anyagot, és abban javasolta a határőrség, hogy értsen egyet a belügyminiszter, hogy a határtérségből az itt levő NDK-sokat visszaküldik, és elkezdik az utak ellenőrzését. Ezt jóváhagyta a belügyminiszter, és a jelentést továbbította Németh Miklósnak is.[106]

– *19-e után vagyunk, mikor kapták meg azt a belügyminisztériumi utasítást, ami a határt védi, de ezzel a FEP-nek is könnyíti a munkáját? Hiszen ha*

[106] MOL XIX-B-10-V/8fsz (16d). 16. sz. melléklet.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 2.

a FEP-eknél is megjelent volna tömegesen az autóit vagy bármilyen járművet hátrahagyó NDK-s embertömeg, akkor a FEP is úgy járt volna, mint ahogy egy ideiglenes határátkelőhely.

– Isten malmai lassan őrölnek, mert befutott ez a jelentés 21-én Pallaginak.

– *Mi történt, amikor eljárás alatt állt?*

– Semmi, ezt később írta le a kerületparancsnok. Amikor 19-én este hazaérkezett szabadságról, már másnapra kérte a jelentést. Mint kiderült, meghallgatta Kovácsot is, tudniillik leírta visszaemlékezéseiben. Megvan originál, „az ottani szolgálat ellen indított eljárást megszüntettem". Ez annyit jelentett, hogy Frankó egy okos, dörzsölt parancsnok volt, nem mintha az én két szép szememért könyörült volna meg rajtam. Tudta és le is írta, hogy ez egy könnyen véres eseménybe torkolló, rendkívüli helyzet volt, és tömeges áttörés történt. Itt Kovács Gyula kerületparancsnoki hatáskörben, mert ő helyettesítette a távollétében, elhatározta, hogy eljárást indít ellenem. Frankó úgy döntött, hogy leállítja, Kovács ezt nem folytathatta, meg nem jelenthette. Maradt parancsnoki vonalon az egész, tudniillik, hogyha ebből nagy cirkusz lett volna, nagyobb annál, mint amit Kovács elképzelt, akkor visszapotyog a pernye a kerület vezetésére is. Éppen ezért állt minden. Mindenki várt, a szokásos. Az országos parancsnokságra, a belügyminiszterre, a miniszterelnökre és a legfőbb végcél Moszkva. Mit fog ehhez Moszkva szólni?

– *Értem. Akkor augusztus végére végül tisztázódott, hogy mi a teendő?*

– 21-én éjjel volt egy halálos sérülés a zsirai őrsön, ezt is vizsgálat követte, majd intézkedés. A halálesettel kapcsolatosan jött ki egy intézkedés, amiben leírták, hogy a fegyverhasználati szabályok továbbra is érvényben vannak. Ezek a minősített esetekre vonatkoznak, nem a tiltott határsértés alapesetére, hanem a tiltott határsértésre vonatkozó hivatalos személy elleni erőszakra minimum.

– *Zsirán mi történt?*

– Zsirán több probléma volt. Júliusban jött az első intézkedés az országos parancsnoktól,[107] hogy egyre többször előfordul, az NDK-állampolgárok erőszakosan lépnek fel a járőrökkel szemben. Összességében tehát fel kell készülni ilyen erőszakos cselekmények elhárítására, és a járőrök kerüljék az NDK-állampolgárokkal kapcsolatos fizikai konfliktusokat. Illetve

[107] A Határőrség 11. kerületi Parancsnokának 02/1989. számú Intézkedése az utóbbi időben jelentősen elszaporodó, kifelé irányuló, csoportosan gépjárművel elkövetett kísérletek, erőszakos cselekmények megelőzésére. Sopron, 1989. július 14.

a járőrök biztonsága érdekében a parancsnokok a szolgálatot úgy vezényeljék, hogy az egyfős járőrvezénylést szüntessék meg, minimum két fő vagy járőrcsoport legyen, és a járőr tagjai közel legyenek egymáshoz. Mert korábban olyan is volt, hogy kiment a kétfős járőr, és ilyen 100 méter távolságban voltak egymástól. Az egyik lefogta a legelőutat, a másik meg a taligautat, de mégis együtt voltak. Ekkortól csak olyan távolságban lehettek egymástól, hogy az azonnali segítségnyújtás feltételét megteremhessék. Tehát egymáshoz közel. Na, ez onnan kezdődött, hogy Zsirán a két járőr egymástól 150 méterre volt éjszaka. Éjszaka, 150 méter távolságra. Amikor kialakult a konfliktus, életben volt az a parancs, hogy ha a járőrt támadás éri, használhatja a fegyvert. Vagy ütésre, tehát a tussal, vagy használja a lőfegyvert, és belelő a lábába. Nem, egy 190 magas germánnal egy ilyen 160-as magyar vitéz nekiállt birkózni! Hát mi lesz annak a következménye? El akarta venni tőle a géppisztolyt a határsértő, aztán megint birkóztak, aztán el akart menni az NDK-s, akkor elkapta a lábát, az meg elhúzta Ausztriába, régen osztrák területen voltak már. És akkor valamilyen formában eldördült a fegyver. A figyelmeztető lövésre használt géppisztoly abban a tusakodásban vagy véletlenül, vagy nem, de eldördült, ezt senki nem fogja már megtudni. A lövés bement az állán, a feje tetején meg ki, ott helyben meghalt. Több intézkedést megsértettek: 1. az őrsparancsnok nem hajtotta végre az országos parancsnok 1989. július 14-én kiadott intézkedését; 2. járőr szakszerűtlenül intézkedett; 3. a járőr nem lehet egymástól távol; 4. kötelező lett volna ellátni őket gumibottal és kombinált gumibottal, amiben benne volt a spray is, ezt sem kapták meg. A járőrtársa elkezdett futni, de mire odaért, ezek már Ausztriában voltak, és ő már le volt terítve. Aztán ebből lett a két ország hivatalos szervei által vizsgálat, de nem akarták feszíteni sem jobbra, sem balra a húrt. Meg ez a teher, ami rá lett lőcsölve a határőrökre ilyen formában, tehát úgy döntöttek, hogy baleset volt, aminek az okozója elsődlegesen az NDK-állampolgár volt. Mert egy táskával megütötte, meg fejbe rúgta, amikor a földön voltak, szóval ilyen körülmény is volt. Ezt követően megerősítették, hogy érvényben van a parancs, hogy a saját testi épségük, életük érdekében nincs birkózás, nincs fizikai küzdelem, de indokolt esetben lehet fegyvert használni. És a járőrök tegyenek meg mindent egymásért, segítségnyújtás céljából mindig legyenek készen.

– *Ez maradt is egészen október 23-áig.*

– Igen, aztán a fő, hogy jóváhagyták ezt, a soproni zsákból kitranszponálták az NDK-sokat, és akkor ez ment egészen augusztus 28-áig, amikor

is Kópházánál volt az EÁP, ellenőrző-átengedő pont, ahol még mindig alkalmaztak munkásőröket is. A kerületparancsnokság úgy döntött még májusban, hogy a kialakult helyzetnek megfelelően a munkásőrök alkalmazására továbbra is igényt tart. Alkalmazta is őket, viszont ez már sok volt az ellenzéknek, amely túljutott a sokkon a piknik időszakában. Mert nem voltak olyan bátrak, ahogy mondják. Vass László, aki Pozsgayt helyettesítette, vele készítettem interjút, elmondta, hogy ugyancsak meg voltak ijedve a szervezők, hogy most mi lesz velük. Kovács megfenyegette Magast, hogy ennek lesz folytatása. Pozsgay azzal a feladattal küldte ide helyettesként, hogy adott neki egy telefonszámot, Vass sem tudta, hogy kié volt az a telefonszám, de nem a Pozsgayé, az biztos, mert azt ismertem. A Vass elmondása szerint, ha itt velük szemben a határőrség fellépne a pikniket követően, vagy felelősségre vonást kezdeményezne, akkor ezt a számot hívják fel. Mikor ez az NDK-s visszaforgatás Kópházánál elindult, megjelentek a munkásőrök is. Meg éjszaka az őrsnél, mint az *Indul a bakterház*ban, mindegy, hogy a vonat elment, de a szabály, az szabály, a sorompót le kell húzni, tehát lehúzták utólag. Most ha ott nem álltak meg a járőr felszólítására az NDK-sok, lőttek a levegőbe, ha megint nem álltak meg, még egyet lőttek, de nem álltak meg, elmentek. A végén annyi figyelmeztető lövést adtak le, hogy Kópháza nem tudott aludni, a lakosság föllázadt, hogy itt háború folyik.

– *Ez ott volt a FEP-en, Sopronban?*

– Nem, a FEP ebből kimaradt, örült, mivel az NDK-sokat kiszűrték Kópházánál. Aztán a *Panoráma* műsora lement a tévében, amelyben előhozták, hogy megint rendkívüli állapotok vannak az osztrák határon, megint lövöldöznek, ez most visszatérés a régi időkhöz, vagy nem értik az idők szavát, vagy egyáltalán mi történik, hogy mindenkit visszaküldenek. Sopronból megint zárt város lesz. Mire vonatkozóan a következő nap jött az ukáz, hogy megszűnik, megszűnt az EÁP, és megszűnt minden. Viszont gyakorlatilag belengették, hogy az NDK-állampolgárok ki fognak menni.

– *Tehát át kell engedni őket. Mikor jött erre konkrét utasítás?*

– Szeptember 10-én jött egy géptávirati intézkedés, valahol még az is megvan. Amiben végül is hol a csavar? A Külügyminisztériumból jött, aminek hozzánk semmi köze nem volt. Meghatározták, hogy az NDK-állampolgárokat személyi igazolvánnyal, de mindenképpen valamilyen okmánnyal, ki lehetett vinni 0 órától az államhatáron. Meg kellett szervezni, természetesen Sopronban, a közúti átkelőhelyen kiengedési

bizottság alakult, nem tudom, minek nevezni, ha nagyon cinikus akarnék lenni, akkor a dübörgő bizottság.

– *Saját maguk csináltak egy bizottságot?*

– A kerületparancsnokság, igen. Csinált egy bizottságot, kerületparancsnok, törzsfőnök, pártbizottsági titkár, politikai osztályvezető, ugye... Tehát az ő jelenlétükben ment föl 0 órakor a sorompó, de minden kerületnél valószínűleg ez a koreográfia zajlott le.

– *És megmaradt az adatközlési kötelezettség az NDK-sokkal szemben?*

– Volt utána még rendelkezés velük szemben. Azt említeni kellett, mert a Stasi dolgozott. Hogy ezt valóban lehet-e, hogy tényleg így van, ahogyan mondják a magyarok. Tehát megjelent minden átkelőhelyen aznap éjjel érdekes módon egy ilyen egyenruhás, már civil egyenruhás férfi és nő mint pár, hogy ők jönnek, kiutaznak. „Jó, hát akkor tessék továbbmenni!" „Ja, mégsem akarunk kiutazni, hanem akkor inkább visszamegyünk." Na, ezeket kellett jelenteni, tehát a Stasinál letesztelték, hogy az valóban úgy van-e, ahogy van. Egyébként a III/II-es személyzet is kiszállt erre a néhány napra, azt hiszem, egy hétig lent voltak. Azonnali intézkedést igénylő esetekre legyenek ott. Tehát voltak feltételek, kiket kellett jelenteni, meg kiket nem lehet aztán visszaléptetni, kiket kell visszairányítani, szóval rengeteg ilyen szabályozás.

– *Ez meddig maradt érvényben?*

– Ez NDK-állampolgárokra vonatkozóan egész novemberig.

– *Tehát október 23-a nem változtatta meg ezt az állapotot?*[108]

– Nem, ha jól emlékszem, 1-jén szűnt meg ez az egész rendszer. De lehet, hogy egy-két nappal korábban, azért nem volt nagy durranás, megvan valahol a statisztika is, tehát 1000-es nagyságrend volt az első napokban, aztán mindig csökkent. Hanem Hegyeshalomnál durrantottak rá, amikor elindultak az Osztrák Vöröskereszt bevonásával és azokkal a buszokkal az üzemszerű kiszállítások, de az Hegyeshalomnál történt. Úgy nagyjából, ahogy számoltam, egy ilyen kisvárosnyi, 40–50 ezer ember volt, aki kizsilepelt ebben a formában. Azért valami okmány kellett, amivel tudta magát igazolni, és úgy volt nyomtalan, hogy utánuk feljegyzés nem maradt. Arról maradt, aki valamilyen kócos ügybe keveredett, vagy vele szemben valamilyen intézkedés történt. Azt jelentették jelentésben, illetve az ügyeleti rendszerben az országos parancsnokságra.

[108] 1989. október 23-án kiáltották ki Magyarországon a köztársasági államformát, amely a kommunista berendezkedésű országokban bevett népköztársaságot váltotta fel.

– *A határnyitás eseményén túl vagyunk.*

– Remélem, mindent elmondtam, azért harminc-egynéhány év eltelt. És hát kár, hogy nincs olyan éles eszem, de talán jobb is, mert már belecsavarodtam volna a történetekbe meg a történésekbe. Nem tudnám elfelejteni, pedig van mit felejteni abból a korból. Valamire meg mindig emlékezni fogok, de mindenkinek megvan a maga keresztje.

– *Egy utolsó kérdésként, hogy lezárjuk a korszakot, de ez már témánk határán túl van. Az év végén a keleti szomszédnál komoly események zajlottak, amik a határőrséget is riadóállapotba helyezték. Hogy reagáltak erre? Mit tudtak egyáltalán arról, hogy Romániában mi történt decemberben?*

– Arra már konkrétan nem emlékszem, hogy milyen intézkedések vonatkoztak az osztrák határra, de voltak, amik az ország biztonsága szempontjából voltak lényegesek. Tehát a határforgalom ellenőrzésére vonatkozó feladatokat is tartalmaztak, biztos, főleg úgy, hogy az átléptetések, hogy most kit lehet, hogy lehet, és hogy nem. Ez a forradalom már belecsöppent abba, hogy 88-ban politikai bizottsági ülést követően történtek intézkedések a román állampolgárok könnyített kiengedésére. Ennek folyománya volt, ebben volt módosulás; de a fő feladatot konkrétan a magyar–román államhatáron levő kerületparancsnokságok kapták feladatul.

– *Annyira nem érintette a napi rutinjukat, hogy ez mély nyomot hagyott volna.*

– Nem. Később aztán Ausztria sportot űzött abból, hogy az átjutott román állampolgárokat zsinórban adta vissza. Tehát szerencsétlen embert már a határ túloldalán elfogták valamelyik faluban, és ez alakította ki vagy gyorsította fel a kétoldalú egyezmény megkötését az osztrákokkal. Hallani sem akartak róla, amikor elkezdték a román állampolgárok visszaadását. Egyetlenegy NDK-st nem adtak vissza, de románt igen. És akkor sokszor gyűlt meg az osztrák csendőrséggel a bajunk, mert volt úgy, hogy lehoztak egy csomó román állampolgárt az átkelőhelyre, hogy visszaadják... Csakhogy a magyarok kezdtek ragaszkodni hozzá, hogy ami a megkötött kétoldalú egyezményben le van írva, hogy mit hogyan kell, tehát formailag is. Egy emlékem van román állampolgárokkal kapcsolatban a kerületi évekből, amikor Budapesten a kulturális fórum volt. Abban az időszakban történt ez Kópházán, amikor ülésezett ez a hatalmas értekezlet, fórum, román határsértők jutottak át a határon, tehát az eredeti elektromos jelzőrendszert is leküzdve, és a nagy rohanásban elveszítették egymást. Volt, aki eltévedt, volt, aki itt maradt, vagy egyszerűen nem találták, és akkor a világsajtót folyamatosan ez izgatta, hogy mi történik ezen a fórumon. Akkor jött

60. A kapu áttörésének első pillanatai (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

be az osztrák főigazgatóság képviselője, hogy éjszaka az osztrák–magyar határon az őrizeti szerv vámigazgatósága jelentette, hogy géppisztolylövéseket hallott, és két vagy három román állampolgár jutott át a határon. De elmondásuk szerint kettő, a harmadikat vagy agyonlőtték, mert lövöldöztek, vagy eltévedt, vagy valahol elveszett. Tehát valahol ott van a határtérségben, és kérik, hogy keressük meg. Na, ezt jelentettük Budapestre, hogy vagy hagyják abba a román állampolgárok átengedését, vagy fejezzék be a kulturális fórumot. Akkor a románok már elindultak, hogy a román küldöttség sok mindennel egyetért, amit a magyarok javasoltak, többek között a román állampolgárokkal szembeni magatartás vonatkozásában, ha ezt az osztrákok sínre teszik, és kezdik pörgetni, akkor gyakorlatilag Magyarország beledőlhet a kardjába. Szóval megint mekkora pofon, hogy ott harsogjuk, áll a humanizmus, itt a határon meg lövöldöznek. Hát, nincsenek meg, aztán kiderült, hogy hatalmas kutatás volt a nagy, erdős részen, hogy nyomukra akadjanak, vagy valami legyen. Aztán kiderült, hogy átmentek 10 kilométerrel lejjebb, mert nem tudták, hogy hol a határ, aztán a határon párhuzamosan Szombathely felé navigáltak.

– Számos részletet érintettünk az 1989-es piknikről, illetve áttörésről. Hogyan lehetne áttekinteni ezt az eseménysort a hivatásos határőrtiszt és kortanú szemével?

– Messziről kell indítanom. Én csodáltam a tisztjeinket. Régi, avítt szabályzók, törvények, ugyanakkor merőben más helyzet, „Cselekedjék belátása szerint!"? A katonát az újonckiképzéstől a főiskolán át az akadémiáig arra tanították: tartsa, tartassa meg a törvényeket, szabályokat, teljesítse a parancsot! Miért is nem teljesítettük? Gyakorta belátásunk szerint: ahogy később törvény, szabályozás, rendelet szentesítette. Csodáltam a sorkatonáinkat, a huszonéves fiúkat, akik például a keserves ostromhónapokban még akkor is képesek voltak korrekt és bonyodalmakat elkerülő eljárásokra, amikor a végsőkig elkeseredett menekülők agresszíven támadtak rájuk. A sorkatonákat, akik a határátkelőhelyeken állták a rohamot. Ha valaki kiejti, hogy „1989, páneurópai piknik", akkor azonnal az NDK-s „nyaralók" határáttörése jut mindenkinek az eszébe. Egy győzelmes nap, amikor a civil kezdeményezés vagy civil kurázsi és – sokak szerint – a kormányzati együttműködés eredményeként kivertek a már szögesdrót és akadályok nélküli magyar határon egy téglát a „berlini falból". Számos bátorságdíjat osztottak ki ezen a címen az elmúlt harminc év során. Egyre többen emlékeznek vissza a fényes napokra, és iratkoznak fel a „hősök voltak" jegyzékekbe. Nincs szándékomban senki szerepét megkérdőjelezni, vagy a már sokszor mesélt történeteket újraidézni. Csupán néhány szempontot kívánok kiemelni, amelyek nem csökkentik a nap jelentőségét, de talán helyére tesznek előzményeket, okokat, eseményeket és fontos következtetéseket.

– Csak egy helyen zajlottak az események?

– Két esemény, pontosabban helyszín volt 1989. augusztus 19-én Sopron közelében. Az egyik az 1500 főre[109] tervezett és engedélyezett – a maga módján támogatott – civil kezdeményezésre létrehozott közösségi találkozó, amelyet az erre a célra a „szögesdrót melletti réten" felállított táborban tartottak. Ezen a rendezvényen a határőrség a szögesdrót

[109] A résztvevők számának megítélésében eltérőek a vélemények. A *Neue Kronen Zeitung* 1989. augusztus 21-ei számában 10 ezer főt említ. *(Tränender Freude nach der gelungenen Flucht in die Freiheit.* [...] *An die 10.000 Menschen waren genommen.)* Ugyanerről az eseményről a soproni FEP KÜTI [kerületügyeletes tiszt] 1989. augusztus 19/20-i napi jelentésében szereplő adatok: „a Piknik alatt belépett 722, kilépett 600, összesen: 1322 fő". (Bella Árpád szerint döntően osztrák állampolgárokról volt szó. A magyar delegáció átlépésére a történtek miatt nem került sor.) A közúti határátkelőhely ügyeletes tisztjének napi jelentése. Lásd kötetünkben a 10. sz. dokumentumot. A rendezvényre érkező és ott parkoló gépjárművek becsült száma alapján a résztvevők kb. ötezren lehettek.

bontásánál segédkező határőrökkel képviseltette magát. De jelen voltak minden bizonnyal az állambiztonsági szolgálatok kirendelt tagjai és a helyszíni forgalmi és közrendet fenntartó, irányító rendőrök. A másik helyszín a tábortól majd' 3 km-re megnyitott pozsonyi úti ideiglenes határátkelőhely, ahol a határőrök és a rendezvény szervezői által nem várt, egy legkevésbé tervezett határáttörésre került sor. Egy baráti, békés rendezvénynek induló eseményt felülíró, valóságos politikai földrengést kiváltó rendkívüli eseménnyé vált. Ez utóbbinak a „hivatalos" résztvevői közül hatan voltak a határőrség útlevélkezelői. Ha kellő időben érkeznek a magyar delegáció tagjai a helyszínre, akkor talán ők is személyesen tanúi lehettek volna a váratlanul megjelent NDK-állampolgárok tömeges határsértésének, akárcsak a táborban gyülekező „Sopron város polgárai".

– *Ezt így szervezték?*

– A két különböző helyszínen létrejött „rendezvényt" egymástól függetlenül szervezték. Nem volt tökéletes egyeztetés a szervezők között. Sőt, az egyiknek a mai napig nem ismert bizonyíthatóan a „szervezőbizottsága". Talán ez is az oka annak, hogy a két eseményt sokan már a kezdetektől fogva összemosták, és az idő múlásával egyre többen vélik úgy, hogy mindkét esemény szervezésének aktív részesei voltak. A magyar állambiztonság már 1989 júliusában érzékelte, hogy az NDK-s menekültek komoly gondot fognak okozni. Az 1989. július 21-i napi operatív jelentésből kiderült, hogy „a magyar–osztrák határon illegálisan nyugatra távozni szándékozó, valamint az NSZK budapesti, prágai és varsói nagykövetségein menedékjogot kérő NDK-állampolgárok számának növekedése gondot okoz a nyugatnémet kormánynak, ezért kormányülésen foglalkozott a kérdéssel".

A Belügyminisztérium javaslata szerint az NSZK tömegtájékoztatásának figyelmeztetniük kellene az NDK lakosságát, hogy a magyar határőrizeti szervek az illegális határátlépés megakadályozására szigorított ellenőrzést vezettek be. Hangsúlyozni kellene, hogy a „vasfüggöny" felszámolása nem a magyar–osztrák határ akadálytalan átlépését jelenti, a magyar eljárás jogosságához pedig nem fűződhet kétség. A Magyarországon keresztül illegálisan távozni szándékozókat kiutasítják, az NDK-ban pedig eljárás indul ellenük. Az NSZK követségére menekülés sem jelenti a Nyugatra távozás lehetőségét, s azzal a veszéllyel fenyeget, hogy az NDK hatóságai az ilyen esetekben eddig megadott kivándorlási engedélyeket meg fogják tagadni."[110] A Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság állambiztonsági

[110] ÁBTL 2.7.1. NOIJ III/I-67/52-1-128/1989 III/I. Csoportfőnökség 1989. július 21-én kelt napi operatív jelentése, 2.

61. Az engedélyezett kiutazás boldog résztvevői Sopronban szeptember 11-én (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

szerve tudomással bírt arról, hogy Habsburg György a debreceni alternatív szervezetek meghívására június 20-án Debrecenbe érkezik, és értesültek a menetrendjéről és a programjairól is.[111] Mint látható, az állambiztonsági szervek teljes információval rendelkeztek az előkészületekről és a programról. Ugyanezen ügynök jelentette később a rendezvényen történteket. Az előzetes jelentés nem szólt arról, hogy Habsburg Ottónak bármilyen későbbi szerepet szántak volna.[112] Nem beszélve arról, hogy egy monstre demonstrációt szerettek volna a találkozás során megbeszélni. Habsburg Ottónak protokolláris szerepet szántak. Abban az időben már teljes erőbedobással kereste a kormányzat azokat a nyugati partnereket, akik konstruktív szereplők lehettek volna egy átmenet során.

– *Ez milyen formában történt?*

– Az első jelzések állambiztonsági vonalon érkeztek a soproni határőrkerület felderítő alosztályára. A Győr-Sopron megyei Rendőr-főkapitányság

[111] ÁBTL 2.7.1. NOIJ III/III-45-78/18-23/1989 III/III. Hajdú-Bihar megyei, 1989. július 10-én kelt napi operatív jelentése.

[112] Később derült ki, hogy Habsburg Ottó kiemelkedő személyiségére tekintettel a debreceni MDF szervezői Pozsgay Imrével együtt felkérték a páneurópai piknik fővédnökének.

az állambiztonsági vonalán jelezte 1987. július 24-én a napi operatív jelentésben, hogy „Az MDF debreceni szervezete levélben felvette a kapcsolatot Lőrincz Gábor, Sopron, [...] sz. alatti lakossal azzal a céllal, hogy a soproni és Sopron környéki alternatív szervezetekkel közösen segítsék elő szervezéssel és tevékeny közreműködéssel annak a programnak a létrejöttét, melyet ők »Páneurópai piknik a vasfüggöny helyén« elnevezéssel terveznek. Az MDF és az országos klubtanács ezt a rendezvényt az 1989. augusztus 19–20-ai európai baráti társaságok találkozójára ráépülve akarja megszervezni Fertőrákos térségében, az osztrák–magyar határ jelenleg »kerítésmentes« sávjában."[113] Ezek alapján a megyei rendőr-főkapitányság operatív osztálya átadta az információt a soproni határőrkerület felderítő alosztályának is. Az alosztály vezetője, Dancsák Gyula alezredes a heti törzsértekezleten az információt tájékoztatás céljából megosztotta az értekezleten részt vevő tisztekkel. A törzsfőnök utasítást adott a tervezett rendezvény fejleményeinek a figyelemmel kísérésére, konkrét információk gyűjtésére. Lényeges lépésekre hamarosan sor is került, mivel néhány nap múlva megjelent a kerület parancsnokánál, Frankó István ezredesnél a Soproni Ellenzéki Kerekasztal képviseletében Szentkirályi Zsolt újságíró és Magas László, a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem[114] munkatársa, és előadták az soproni Erdészeti és Faipari Egyetem MDF debreceni szervezete által kezdeményezett páneurópai piknik tervét. Ebben arról volt szó, hogy az MDF soproni szervezete, illetve az Ellenzéki Kerekasztal pártjai csatlakoznak a debrecenieknek a martonvásári Sorsközösség Táborral[115] közösen szervezett, Páneurópai piknik a vasfüggöny helyén néven futó rendezvényéhez,[116] amit viszont kiegészítenének a „vasfüggöny", vagyis az elektromos jelzőrendszer[117] bontásában való részvétellel is. (A soproni ellenzéki pártok ezen, már előzetesen is felvetett kérését a belügyi és a határőr vezetés mereven elutasította.) Ennek az akciónak a Bontsd és vidd! nevet adták. Nagy László szervező egy 2001-es írásában[118] egy

[113] ÁBTL 2.7.1. NOIJ Győr-Sopron Rfk R-61/6/34/1989 Győr-Sopron megyei Rfk. 1989. július 24-én kelt napi operatív jelentése.
[114] 1962–1996 között létezett, utódintézménye a Soproni Egyetem.
[115] Az 1987. július 31-én kelt napi operatív információs jelentés. Lásd kötetünkben a 11. sz. dokumentumot.
[116] Páneurópai piknik a „vasfüggöny" helyén rendezvényről lásd a vonatkozó NOIJ jelentést, kötetünk 12. sz. dokumentumát.
[117] Erre az időpontra már az EJR lebontása a sopronpusztai és a vele szomszédos őrs működési területén gyakorlatilag július 28-áig megtörtént.
[118] Nagy László: A Páneurópai Piknik és az 1989. szeptember 11-ei határnyitás. *Soproni Szemle*, 2001/1. Nagy azt követően is kutatta a piknik történéseit, és elévülhetetlen érdemeket

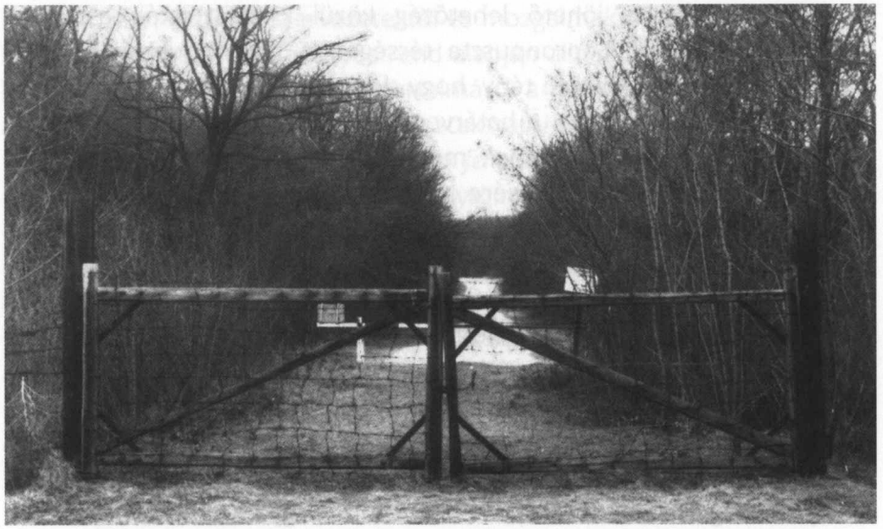

62. A pozsonyi utat lezáró kapu a magyar oldalról, 1989. augusztus 19. (A fotó Csapó Imre ny. törzszászlós tulajdona)

„Falurombolás helyett Falrombolás" feliratú molinót is említ utólagosan, amivel szerinte a romániai falurombolás mellett – kis áthallással – a berlini falra is fel kívánták hívni a figyelmet. A rendezvény sikerének a biztosítása érdekében kérték a határőrség hozzájárulását és logisztikai segítségét is. Így például egy erre a célra alkalmas táborhely kiválasztását, ami lehetővé tette volna a programra várható kb. 1500 résztvevőnek az elhelyezését és a gépjárművek parkolását is.[119] Frankó ezredes jelentést tett az országos parancsnokságnak: „Elöljáróimmal tisztáztam az engedélyezés kérdését, ezt követően feladatot határoztam meg a felkészülésre vonatkozó terv[120] elkészítésére, kijelöltem a kapcsolattartásért felelős tisztet, Róka István szds.-t, a kerületparancsnokság kiképzési csoportjának a vezetőjét." Rövid időn belül a soproni szervezők újabb igénnyel jelentkeztek. Kérelmezték egy ideiglenes határátkelőhely nyitását is.

– *Erre mit léptek?*

– Ennek érdekében a július végi napokban a debreceni és a soproni szervezők képviselői Kovács Gyula alezredessel helyszínbejárást tartottak,

szerzett a történelmi esemény médiában való megjelenítésében.
[119] 1500 résztvevőt becsülve ez két-három autóbuszt és 2–300 gépkocsit jelentett volna.
[120] A Belügyminisztérium Határőrség 11. kerületparancsnokságának 034/1989. számú intézkedési terve a „Páneurópai Piknik" rendezvény határőrizeti és biztosítási feladataira. Sopron, 1989. augusztus 16. Lásd kötetünkben a 13. sz. dokumentumot.

és több számításba jöhető lehetőség közül kiválasztották a célnak legjobban megfelelő Sopronpuszta térségét. A sopronpusztai helyszín mellett szólt az az egyszerű tény, hogy a rendezvény lebonyolításához a szervezés szempontjából – a határvonalra tervezett szalonnasütés kivételével – valamennyi feltételnek megfelelt. Legfőképpen, hogy a helyi állami gazdaság előzetes kérésére ott megmaradt EJR 1989. június 28-án 17 órakor megtörtént kikapcsolásával[121] a „vadfogó kerítést" a szervezők alkalmasnak találták „vasfüggönybontásként" felhasználni. Továbbá szinte helyben – 2,5 km-re – volt a határforgalom számára elvileg 1948 óta lezárt pozsonyi út ideiglenes határátkelőhelyként történő megnyitása.

– *Ez mennyire felelet meg a várható forgalomnak?*

– Határforgalom-ellenőrzés szempontjából a pozsonyi út műszaki állapota a tervezett forgalomnak megfelelt. Az út forgalom előli, megbízható technikai lezárhatóságát a tüskésdrótból készült kapu mellett egy működőképes, megerősített sorompó[122] biztosította. Ugyanakkor a határőrizeti operatív helyzetet figyelembe véve a hely kiválasztása nem volt szerencsés. A sopronpusztai a két szomszédos, a fertőrákosi és a Bécsi úti őrssel együtt a kerületparancsnokság működési területén elfogott NDK-határsértők fő mozgási irányát jelentette.

– *A határőrség vezetése, a parancsnokok hogyan reagáltak a civil szervezetek megkeresésére?*

– A törzsön belül időközben felmerült – függetlenül attól a ténytől, hogy a kerület parancsnoka egy összekötő tiszt kijelölésével már konkrétan intézkedett – a civil szervezetekkel történő kapcsolattartás miként je. Többekben felrémlett és óvatosságra intett az előző hónapokban kirobbant, elsődlegesen Frankó ezredes személyét ért éles kritika stílusa a soproni ellenzéki pártok képviselőivel való kapcsolatfelvétele miatt. A követendő magatartásra az MSZMP Határőrségi Bizottságának – Nováky Balázs ezredes még mint az MSZMP Hőr. PB titkára által vezetett – 1988. október 28-ai ülésén[123] „a határterületi lakossággal kialakított kapcsolataink politikai tapasztalatairól, fejlesztésének további lehetőségeiről, feladatairól" szóló határozata volt az irányadó. Ennek lényege, hogy párt célja és érdeke, hogy

[121] Sopronpusztai őrs Határőrizeti Napló (Tfőnytsz.9860/1988) – Soproni Határőr Kerületi Parancsnokság Irattár, Bella Árpád gyűjtése, elhelyezte a Retörkiben.

[122] 1965–1975 között a pozsonyi úthoz közeli sóderbányából a sóder Ausztriába szállításához az utat ideiglenesen megnyitották. A tehergépkocsi-forgalom miatt a gépjárművel megkísérelt erőszakos kitörések megelőzésére, illetve megakadályozására a közúti határátkelőhelyekre rendszeresített megerősített sorompót építettek be oda is.

[123] *Határőr*, 1988. november 11., 46. szám, 3.

ne zárkózzon el olyan szervezetektől és mozgalmaktól, amelyek a szocialista eszmék és az alkotmányos rend alapján állnak. Az új szervezetekkel kiépített kapcsolatok jellegéről, tartalmáról a pártszervezetek véleménye alapján az illetékes parancsnokok hoztak határozatot.[124]

– *Mikor és hogyan értesült az osztrák fél a készülő rendezvényről?*

– Mivel az ideiglenes átkelőhely helyszínét kiválasztották, az azt követő napokban a kerületparancsnok utasított, hogy géptávirón kezdeményezzek határtalálkozót az illetékes Burgenlandi Biztonsági Igazgatósággal (Sicherheitsdirektion für das Bundesland Burgenland), vezetője Hofrat Dr. Johann Schoretits volt. A találkozó elsődleges célja az lett volna, hogy megtudakoljuk, ebben a zavaros határhelyzetben mi az osztrákok véleménye. „Kérdezzük meg először Schoretitséket, hogy mit szólnának a dologhoz, mielőtt még bármibe belefogunk, nehogy lesre fussunk! Anélkül is van dolgunk elég" – érvelt Frankó ezredes.

– *Mit válaszoltak?*

– A géptávirati[125] megkeresésre az osztrákok azonnal reagáltak, így a találkozó augusztus első hetében már létre is jöhetett. A kerület parancsnokát én kísértem el a megbeszélésre, a klingenbachi vámhivatal tanácstermébe. Frankó ezredes olyannyira fontosnak tartotta a találkozót, hogy a szabadságát is megszakította, hogy személyesen vehessen részt az ügyet előmozdító, érdemi intézésben. Az osztrák felet Johann Supper kormánytanácsos, hivataligazgató – határügyi referens – képviselte, elmondása szerint Dr. Schoretits szabadság, helyettese pedig betegség miatt maradt távol. A szervezők igénye arról szólt, hogy augusztus 19-én, 15–18 óra között a magyar fél részéről egy százfős delegáció lépne át a pozsonyi útnál erre a célra ünnepélyesen megnyitott, ideiglenes átkelőhelyen. Amit elsősorban belépési céllal igénybe vennének a Nyugat-Európából érkező

[124] Frankó István ny. hőr. ezredes, a soproni határőr kerület egykori parancsnoka *Kapcsolatfelvétel és a párbeszéd kialakulása a politikai pártokkal és egyházakkal* című kéziratában taglalta a civil szervezetekkel folytatott 1989–1990-es párbeszédet. (A kézirat Bella Árpád tulajdonában van.)

[125] A tömegméretűvé váló határforgalom, az átmenő vasúti forgalom-ellenőrzés korszerűsítése, a Fertő tó nemzetközi hasznosítási igénye, valamint a határterületi lakosság részéről történelmi, etnikai és kulturális, vallási kapcsolatok ápolása céljából felmerülő ideiglenes határátkelőhelyek nyitási igényeiből következően az osztrák szervekkel szorosabb együttműködési elemeket is magában foglaló kapcsolati rendszert kellett megvalósítani. A 03/1989. sz. BM Hőr. TÖF intézkedés 1989. májustól engedélyezte a soproni kerületparancsnokság és a Burgenlandi Biztonsági Igazgatóság közötti közvetlen telexkapcsolat kiépítését. Az illetékességet 1989. október 31-én a 035/1989. sz. intézkedés újraszabályozta. A piknik lebonyolításával és a Fertő tavi ideiglenes hajózással kapcsolatban 16 telexváltás történt az osztrák féllel. (Megjegyzés Bella Árpádtól.)

meghívottak is. A határvonalon tervezett szalonnasütést még napirenden tartották, de már különösebben nem ragaszkodtak hozzá. A tárgyalás végül is – a szoros határidők figyelembevételével – eredményesen zárult. Johann Supper kijelentette, ha a magyar határőrség hozzájárul az ideiglenes átkelőhely nyitásához, akkor az osztrák fél – a jószomszédi viszony fenntartása érdekében – azt összességében egyetértően támogatni fogja. De! A határon csak a gyalogosforgalmat engedélyezik. Nem ért egyet a határvonalra tervezett szalonnasütéssel. Mint hozzátette, a korábbi évek tapasztalatai alapján pontosan a magyarok voltak azok, akik határrendsértés címén külügyi vonalon azonnal tiltakoztak, ha az osztrák határ menti kertek vagy szőlők egyikéből az őszi lombégetés során tűz terjedt át magyar oldalra. Most pedig a magyarok akarnak „gyújtogatni", még ha osztrák segédlettel is? Tehát „nem". Feltételként szabta továbbá, hogy egy ilyen politikai természetű eseménynek lennie kell Ausztria részéről is egy fogadó, hivatalos partneri kapcsolatnak. Véleménye szerint próbálkozni lehetne valamelyik nagy, kulturális múltú határ közeli településsel, például Szentmargitbányával (Sankt Margarethen im Burgenland). A szervezőknek célszerű lenne talán először náluk kopogtatni.

– *Végül mire jutottak?*

– Megállapodtunk abban, hogy az ideiglenes határátkelőt – a szervezők által előzetesen jelzett módon – csak a rendezvényen részt vevő magyar és osztrák állampolgárok vehetik igénybe.[126] Továbbá az ideiglenes határátkelőhelyen átlépni szándékozó magyar delegáció tagjairól előzetesen készüljön névsor, amit a szervezők juttassanak el az osztrák félhez. A határtalálkozón elhangzottakról Róka százados a következő napon tájékoztatta a szervezőket, én pedig a helyi vámhivatal vezetőjét, Jenőfi Miklós pénzügyőr századost.[127] Egyetértettünk abban, hogy nem javasoljuk a vonatkozó jogszabályokban nevesített felmerülő költségek megtérítését, amit később mindkét országos parancsnok jóváhagyott. A határtalálkozóról készített jelentést a határőrség országos parancsnokának a Magas László

[126] A Burgenlandi Biztonsági Igazgatóság 1989. augusztus 17-én kelt tájékoztatója. (A jelentés másolatát Bella Árpád a RETÖRKI-ben helyezte el.) Lásd kötetünkben a 14. sz. dokumentumot.

[127] Jenőfi pü. százados a későbbiekben a rendezvény elhíresült szereplőjévé vált Johann Göltlék „embercsempészési" ügyében. A törzsfőnök helyszínre érkezését követő „rendcsinálási akciójának" a ráhatásával Bujdosó Lajos őrmester útlevélkezelő rögtön „elfogott" egy NDK-s szüleitől lemaradó, kb. 12 éves fiút. A túloldalra jutott szülők Göltléket kérték meg a fiú kijuttatására, amit végre is hajtottak. Az eseményt figyelemmel kísérő Jenőfi embercsempészéssel vádolta meg Göltlt, és kilátásba helyezte annak külügyi vonalra terelését. Lásd Kurucz Gyula: *Az első határnyitás.* Budapest, Kortárs, 2000, 60.

által, a majdani következményeit nem sejtve kezdeményezett, ideiglenes határátkelőhely-nyitási kérelmével együtt még aznap Frankó István ezredes aláírásával felterjesztettem.

– *Hogyan sikerült megoldani a határnyitást?*

– Az ideiglenes határátkelőhelyek létesítését mindkét ország törvényi szinten szabályozta.[128] A kérelmeket jóváhagyás végett külön-külön be kellett nyújtani mindkét félnek. Megállapodtunk abban, hogy a kerületparancsnokság – a szokásos módon – a konkrét kérését záros határidőn belül géptávírón megküldi az osztrák félnek. A soproni szervezőktől kapott információk birtokában a géptáviratot megírtam, és még azon a héten megküldtem a biztonsági igazgatóságra. Az engedély kiadásáról – a helyi szabályoknak megfelelően – bennünket géptávirón, a kérelmezőket postai úton tájékoztatták, az osztrák vámőröket írásban értesítették. Az egyeztetés során áttekintettük az elmúlt időszak határhelyzetét és eseményeit. Johann Supper elmondta, hogy az utóbbi időben nagyon sok NDK-állampolgár jut át illegálisan a zöldhatáron Ausztriába. Különösen aktív e tekintetben Sopron térsége. És ezen belül is Fertőrákos–Mörbisch (Fertőmeggyes) iránya. Ami bennünket meglepett, hogy az a hír jutott a tudomására, hogy a közeljövőben megoldódnak a határproblémák, mivel a magyar fél lépéseket tesz az NDK-állampolgárok hivatalos kiengedésére. Magyarázatul elmondta, tudomása szerint az ÖBB az Ausztriába érkező NDK-állampolgárok továbbszállításához különvonatokat csoportosít Burgenlandba. A tárgyalás végén Frankó ezredes megjegyezte, hogy az NDK-sokkal kapcsolatos információt jelenteni fogja a határőrség országos parancsnokának. A tárgyalás végeztével a soproni átkelőhely ügyeletes tisztjének az irodájából Frankó azonnal hívta Székely Jánost, aki már az első pillanattól rosszallóan fogadta a hírt. Vagy talán a hírvivőt? A beszélgetést rövidre zárva komolytalannak minősítette az általunk elmondottakat, és egyértelműen cáfolta annak valószínűségét, hogy megnyitnánk a határt az NDK-állampolgárok előtt.

– *Milyen szervezési gondokkal szembesültek?*

[128] Az MT 40/1974. sz. rendelete a Magyar Népköztársaság határőrizetéről szólt. Ennek 8. § (4) bekezdése szerint az ideiglenes átkelési helyeket mindkét állam illetékes szerveivel történő előzetes egyeztetés útján lehet kijelölni. Az osztrák 423. szövetségi törvény (1969. október 22., határellenőrzési törvény) 4. § (5) bekezdése szabályozza azokat a különleges okokat – pl. sportrendezvény, ünnepség vagy rendkívüli szállítmány stb. –, amelyek esetében ilyen intézkedés tehető. Behatárolja azt az időtartamot is, amíg az ideiglenes átkelő működhet.

– A tárgyi feltételek előteremtése és a helyszín berendezésének biztosítása érdekében augusztus 10-én helyszínbejárást[129] tartottak a városi tanács, a határőrség, a szervező MDF és SZDSZ, a Köjál,[130] az Édász,[131] a vízmű, a Volán és a Liszt Ferenc Művelődési Központ képviselői részvételével. Megállapították, hogy a felmerült igények kielégíthetők. A határőrség képviselője közölte, hogy a korábban tőlük igényelt tábori konyhát, sátrakat és a latrinát nem tudják biztosítani. A melegétel-ellátást igény szerint, kiszállítással lehet megoldani. A műszaki zár lebontásából 1500 drót „szuvenírt" biztosítanak. Egyben kérik az egyéni kerítésbontó akciók mellőzését, továbbá a határátlépést igénylők listáját augusztus 16-áig leadni. Augusztus 16-án reggel táviratoztam a biztonsági igazgatóságra, mivel az ígérettel ellentétben nem érkezett meg az engedélyezésről szóló – a szervezők által is már reklamált – telexértesítésük. Supper jelezte, hogy gondban van az engedély kiadásával, de azt hitte, erről a szervezők útján már mi is értesültünk. Elmondta, úgy áll a helyzet, még az is előfordulhat, hogy nem is lesz piknik, vagy nem abban a formában, ahogy mi azt korábban vázoltuk. Ugyanis a szervezők nekik még nem nyújtották be a kérelmüket. Ezt úgy is értelmezheti, hogy végül is elállhattak az átkelőhelynyitási szándékuktól. Ezt viszont neki kategorikusan cáfolta Andreas Waha, Szentmargitbánya polgármestere is, akinél ez irányban már érdeklődött. A felmerült gondokról tájékoztattam Kovács alezredest, és egyetértésével kértem egy azonnali határtalálkozót a helyzet tisztázására, illetve a rendezésére. Helyszínül Sopront javasoltam, amit el is fogadtak.

– *Ennek mi lett az eredménye?*

– Johann Supperral a soproni közúti átkelőhelyen találkoztunk, ahonnan kocsival mentünk a megbeszélésre, a Kossuth úti BM-klubba. A tárgyaláson Kovács alezredessel vettünk részt. Supper emlékeztetett a korábbi megállapodásunkra, és felhívta a figyelmünket az ügyintézés egyszerű módjára: időben be kell nyújtani az írásos kérelmet, és befizetni az ügyintézési illetéket. Ellenkező esetben egyszerűen nem áll módjukban kiadni az engedélyt. Részünkről viszont sem a határőrség, sem a vámőrség nem igényelte a felmerülő költségek megtérítését. Egyetértettünk abban, hogy a szervezők félreértelmezhették a feladataikat. Azt gondolhatták,

[129] Emlékeztető. Készült 1989. augusztus 10-én a Soproni Ellenzéki Kerekasztal által 1989. augusztus 19-ére meghirdetett szabadtéri „piknik" rendezvénnyel kapcsolatban megtartott helyszíni szemléről.

[130] Közegészségügyi és Járványügyi Állomás.

[131] Észak-dunántúli Áramszolgáltató Rt.

hogy az a margitbányai polgármesteri hivatal dolga. Kovács alezredes utasította Rókát, hogy azonnal tájékoztassa a szervezőket az új fejleményről, és az általunk kialkudott határidőt – „legkésőbb augusztus 17-én 10 óráig" – vegyék figyelembe. Magas Lászlóék ráéreztek a leselkedő veszélyre, azonnal intézkedtek. Lőrincz Gábor, a helyi MDF szervezőbizottságának tagja augusztus 17-én egy augusztus 14-ei keltezésű, német nyelvű kérelmet nyújtott be az illetékes osztrák hatósághoz. Talán inspirációs szándékkal szükségesnek vélte – tévesen – azt is megjegyezni, hogy a határ átlépését magyar részről egy határőr- és egy vámtiszt fogja ellenőrizni. Az átkelőhely korábban háromórás időtartamra kért nyitvatartási idejét mindenfajta előzetes konzultáció nélkül két órával megtoldva, ötórásra kérelmezte, amivel újabb bonyodalmat okozott. Természetesen az osztrákok észlelték a módosítást. Újabb értetlenség, telexek, majd még gyorsabb döntés: „Marad minden a régi szerint" – szólt az osztrák verdikt. Augusztus 16-án készült el – az országos parancsnok jóváhagyásával – a rendezvény határőrizeti biztosításának feladat- és intézkedési terve.[132] Ebben összegezték és pontosították a szervezés során felmerült igényeket és a határőrség részéről a feladatokat, azok végrehajtóit, a felelősöket és az időpontokat. Eszerint a szervezőbizottságot Róka István százados vezeti. Tagjai rajtam kívül Farkas Lajos százados, politikai főelőadó, Dancsák Gyula alezredes és Papp András százados, a fegyverszolgálati ág vezetője. Az intézkedési terv rögzítette, hogy az országos parancsnok engedélye alapján milyen anyagi támogatást kaphatnak a szervezők. A nagyszámú telefonos érdeklődésre tekintettel javasoltam az országos parancsnokság határforgalmi osztályának a közvélemény tájékoztatását a médián keresztül, ami 19-én megtörtént.[133]

– *Mi az, amire nem tértünk ki a piknik kapcsán?*

– 1989. augusztus 18-án, röviddel munkakezdés után a kerületi törzsfőnök titkárnője az irodámba hozott – aznap 10 órai határidővel – véleményezésre egy „módszertani útmutató nagyobb létszámú tiltott határsértést megkísérlő csoport feltartóztatására" című tervezetet.[134] Ami az irattal kapcsolatosan szembeötlött, a szűkre szabott intézés határideje

[132] A Belügyminisztérium Határőrség 11. kerületparancsnokságának 034/1989. számú intézkedési terve a „Páneurópai Piknik" rendezvény határőrizeti és biztosítási feladataira. Sopron, 1989. augusztus 16. Lásd kötetünkben a 12. sz. dokumentumot.

[133] A BM Határőrség MTI-hez eljuttatott közleményét a főbb országos lapok (Népszabadság, Magyar Nemzet, Magyar Hírlap) is közölték. Lásd kötetünkben a 15. sz. dokumentumot.

[134] Módszertani útmutató nagyobb létszámú ths-t megkísérlő csoport feltartóztatására. Lásd kötetünkben a 7. sz. dokumentumot.

és a géptávirati forma. Mivel az iratból nem derült ki az eredete, úgy véltem, hogy Budapestről érkezhetett, a törzsfőnök pedig valamit hozzáírt, ezért kerületparancsnoki intézkedésként történő kiadása előtt – „biztos, ami biztos" alapon – a törzs tisztjeivel is véleményezteti. A géptávirati formát egyszerűbb volt lyukszalagról sokszorosítani – és így a szükséges mennyiség rendelkezésre állt. Az irat eredetére húsz év multán derült fény, amikor is egy előadásán elmesélte, hogy a módszertani útmutatót előző este odahaza írta, majd 18-án reggel nem hivatalosan elküldte – az országos parancsnokságra?[135] – véleményezésre, ahonnan rövid időn belül különösebb észrevétel nélkül visszaküldték. Természetesen szóban jeleztem, hogy ha valós az információ, egyrészt a másnapi piknik határőrizeti biztosítását azonnal át kell szervezni, másrészt, ha készek vagyunk a tömeggel megütközni – tömeg utoljára 1956-ban rohanta le a határt, de az akkori határőrség sem vállalkozott velük szemben fellépésre –, aminek borítékolható a valószínűsége, akkor a fellépés szabályozásához célszerűbb javasolni egy magasabb szinten kiadott, például országos parancsnoki utasítást. Az elhangzott ellenvélemény logikusnak tűnt. A parancsnokság a tervezetet látta, lehetősége volt indokolt esetben annak felülbírálatára, intézkedések megtételére. Mivel nem látott okot a beavatkozásra, nem volt olyan forró a kása, mint ahogy mi gondoljuk.

– *Mi lett a módszertani útmutatóval?*

– Mint augusztus 22-én kiderült, augusztus 18-ai kiadására, a sürgősség ellenére, nem került sor. Az alegységek parancsnokait még távmondatban sem tájékoztatták. Annak hangoztatása, hogy a módszertani útmutatót 18-án kiadták, egyszerűen nem felel meg a valóságnak. De ha ki is adták volna... Aznap délelőtt felhívott Gulyás Mihály alezredes, az országos parancsnokság határforgalmi osztályának főelőadója, és közölte, hogy másnap Sopronba küldik. Feladata, hogy ellenőrizze az átkelőhelyeken az erőszakos kitörések megelőzésére és elhárítására kiadott intézkedéseket, és tapasztalatokat gyűjtsön a forgalom-ellenőrzésnél jelentkező új tendenciákról. Egyben megnézi a pozsonyi úti és a Fertő tavi két ideiglenes átkelőhely megnyitását. Megelőzött a hívással, ugyanis én viszont azt az információt akartam velük megosztani, hogy megalapozatlan médiahírek alapján olyan információk keringenek Sopronban, miszerint „útlevél nélküli határnyitás" lesz a pikniken. Ha ezt a soproniak elhiszik, és „nosztalgiatúrát" szervezve tömegesen megindulnak, kellemetlen percek elé nézünk. Az

[135] Belső információk szerint Joó Károly alezredesnek a Soproni Rendőrkapitányságra.

országos parancsnokság helyesen és gyorsan reagált, a 19-ei sajtóban már cáfolta is az álhíreket. Volt egy érdekes mozzanata is a beszélgetésünknek. Gulyás nem említette azt az aznapi médiában[136] megjelent – a soproni hivatásos állományt élénken foglalkoztató – hírt, amiben Pozsgay Imrének és Horváth Istvánnak a német ARD televízióban az NDK-menekültekkel kapcsolatban kifejtett véleményét kommentálták. Horváth István belügyminiszter kifejtette: „Az emberi jogokról alkotott magyar elképzelések szerint a magyar határokat nem kívánjuk a magyar lakosságtól és ezektől az emberektől megoltalmazni." Pozsgay Imre azt hangsúlyozta: „A magyar álláspont szerint a németek tömeges menekülésének a kérdése nem a genfi menekültügyi fogalom körébe tartozik, hanem áttelepülési ügyként értelmezhető." Úgy véltem, az elhangzottak konkrét értelmezésére az alezredes majd soproni tartózkodása során ad magyarázatot, vagy még azt is el tudtam volna képzelni, hogy egy NDK-állampolgárokra vonatkozó, „nyomtalan átléptetésre"[137] utasító országos parancsnoki parancsot fog elém tenni. Késő délután, összegezve a másnapi piknikre rendelkezésre álló információkat, úgy döntöttem, konzultálok az ügyeletes kerületparancsnoki szolgálatba lépő Dancsák alezredessel, aki ráadásul még a Piknik szervezőbizottságának is a tagja volt. Ezután felhívtam a szomszédos kerületeknél szolgáló kollégáimat, majd Budapesten a KEO[138] központi ügyeletét, valamint a BM III/II-10. Osztály[139] határforgalom-ellenőrzési ügyekben illetékes munkatársát, Kovács Ferenc rendőr alezredest, ha már egyszer Sopronból származik. Később keringtek olyan, akár még igaznak is tűnő hírek, hogy a Stasival való együttműködésre kijelölt osztályokat tudatosan hagyták ki az akcióból, tartva egy esetleges indiszkréció veszélyétől. Az általános híreken túl hasznosítható információval ők sem tudtak szolgálni. Az aznapi hírek hallatán nem jutottam tovább az előttem álló feladatok mérlegelésében, shakespeare-i fordulattal fejeztem be a nap szakmai részét, miszerint mégiscsak „valami bűzlik Dániában".

– *Tényleg nem tudtak semmit a közelgő tömeges megjelenésről?*

[136] *Népszava*, 1989. augusztus 18.: Pozsgay Imre és Horváth István nyilatkozott az ARD-nek.

[137] MNL OL HŐR HOP XIX-B-1-az-8544/1987 175d. BM HŐR OPK 001/1987. sz. intézkedése a határforgalom-ellenőrzés konspirációs és biztonsági szabályainak kiadásáról. 1987. február 10., 13.: „A nyomtalan átléptetés, az azzal kapcsolatos adatok, mindenkor államtitkot képeznek. Annak végrehajtását az a FEP Pk. végezze vagy irányítsa, aki az erre vonatkozó utasítást vette. [...] A nyomtalan átléptetésről a FEP-en személyes feljegyzés, okmány, nyom nem maradhat."

[138] BM ORFK III-2. Osztály (Igazgatásrendészeti Csoportfőnökség Külföldieket Ellenőrző Osztály).

[139] A BM III/II. Csoportfőnökség kémelhárítás-idegenforgalmi osztálya.

63. Nincs megállás (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)

– Mivel sem a kerület törzsfőnöke, sem az országos parancsnok nem jelzett ilyet, és nem adott ki erre vonatkozó intézkedést, csak arra lehetett következtetni, hogy ezzel a kockázattal nem számoltak. Vagy számoltak, csak nem vállaltak fel semmit, és bíztak a jó szerencsében. Az utóbbi harminc évben felszínre került dokumentumok, nyilatkozatok és tanulmányok viszont kérdésessé teszik, hogy a keletnémetek spontán „villámcsődületéről" lett volna szó.[140] Sokkal inkább valószínűsíthető, hogy magyar segédlettel az NSZK Budapesti Nagykövetsége és a Magyarországon tartózkodó titkos ügynökei szerveztek rá a piknik rendezvényére. Mivel Gulyás a reggeli gyorsvonattal érkezett, emiatt már délelőtt be kellett mennem a kerületparancsnokságra, ott találkoztunk. A keletnémetek helyzetére vonatkozó kérdéseimre nem tudott válaszolni. Úgy tűnt, hogy ő vár tőlünk híreket, milyen tapasztalataink, sejtéseink vannak a határőrizeti helyzet fenntarthatóságával kapcsolatban. A kerületparancsnokság határügyi ügyeletes tisztjének az irodájában találkoztunk. A szolgálatot ellátó Kovács István hőr. százados belépőként azzal a hírrel fogadott, hogy aznap reggel érdekes esemény történt leendő szolgálati helyünkön, a pozsony úti

[140] Bella Árpád több mint egy évtizede kutatja az akkori eseményeket – *a szerk.*

kapunál. Az éjszakai szolgálatban kinn levő járőrök, beszállításukra várva, mint mindig, akkor is a pozsonyi úti kapunál gyülekeztek. Amikor is megjelent ott egy civil, akiben az egyik határőr a piknik helyszínbejárásán részt vett egyik szervezőt vélte felismerni, és méltatlankodva kifogásolta, hogy mit keresnek a határnyitás helyszínén a katonák. Közben megérkezett Róka százados is, aki egy új lakatot hozott, és kérte, hogy vigyük ki a határkapura – mivel az előző eltűnt –, és az ünnepélyes határnyitási ceremónia szimbolikus jelenete lenne a lakat kinyitása és levétele. Róka tagadta, hogy az útlevélkezelő szolgálat ellátásának körülményeiről vagy létszámáról bármit is mondott volna a rendezőknek. Neki sem volt tudomása arról, honnan származhatnak a „belső információt" tartalmazó hírek. Mindezek ellenére kértem, hogy legalább a delegáció kiléptetésének idejére jöjjön ki velünk a helyszínre. Azzal érveltem, hogy hasonló „számonkérések" a nap folyamán bármikor megtörténhetnek, amire viszont célszerű azonnal szakszerűen reagálni. Ha lehet, előzzük meg a vitákat generáló helyzeteket. Róka volt a kapcsolattartó, ő tudta, hogy mikor, kivel, mit, és ami még fontosabb, hogy miről nem beszéltek. Nem nagyon hezitált, látszott rajta, hogy tetszik neki az ötlet, csak annyit kért, hogy a drótvágás helyszínére segítsünk majd neki eljutni, Papp András százados engedélyezett távolléte miatt ő felügyelné az oda vezényelt műszaki katonákat. Ezt természetesen megígértem.

– *Szolgálati busszal mentek. Erről már beszéltünk, vagy volt még valami?*

– Útközben, mikor elhaladtunk a sopronkőhidai börtön mellett, az útlevélkezelők felvetették, hogy kíváncsiságból útba kellene ejteni a rendezvény helyszínét. Mivel nem volt konkrét feladatunk a táborhelyen, elvetettem az ötletet, és már csak a jobb közlekedési feltételek miatt is a pozsonyi úti irányt választottuk. A Fertőrákosra vezető úton alig volt forgalom, nem láttunk a térségben közlekedő, parkoló vagy várakozó személygépkocsikat, buszokat. Tehát semmi jelét nem tapasztaltuk a keletnémetek gyülekezésének, vagy akár az „előhadak" beérkezésének. A helyszín osztrák oldalán már többen várakoztak, pedig a nyitáshoz korai volt még az idő. Ennek ellenére tv-kamerát állítottak fel, és szép számmal jelentek meg sajtómunkások, főleg fotósok. Nálunk egyelőre nyugalom volt. Megérkezésünk után egyeztettem a közös feladatokat az osztrák vámparancsnokkal, Johann Göltl csoportfelügyelővel, és megkértem, hogy a kapu kinyitása előtt tereljék el a tömegesen ott várakozó osztrák állampolgárokat. Hirtelen betódulásukkal ne zavarhassák meg a kapunyitás ünnepélyes pillanatait. A szolgálati helyünknél telepített járőrtelefonon a sopronpusztai őrsre megerősítésként vezényelt Nagy László hőr. százados 14 óra körül arról tájékoztatott,

hogy az őrs térségében „eltévedt" NDK-állampolgárokkal találkoztak a bevonuló járőrök. A hír nem lepett meg különösebben, abban az időben a Sopron környéki erdők és mezők már megteltek „NDK-s turistákkal". Egyébként a környékünkön és a szomszédos őrsök működési területén is teljes csend honolt. A terepviszonyok nem éppen kedveztek számunkra, az ideiglenes határátkelőhöz vezető utat csak 100–120 m távolságig lehetett belátni, tehát a környék felderítésére nem volt lehetőségünk, de az őrssel, illetve az őrsön keresztül a kerületparancsnokság központjával rendelkezésre álló közvetlen távbeszélő-kapcsolat biztosította (volna) az információáramlást. A magyar delegáció autóbusszal a tervek szerint 15 órakor érkezett volna. Néhány perccel 15 óra előtt fel is tűnt az úton egy felénk közeledő, nagyobb gyalogoscsoport. Határozottan, de nem fenyegetően jöttek. Néhányuk nyakában kisgyerek ült. Voltak asszonyok, akik gyerekkocsit toltak.[141] Abban a hiszemben, hogy jön a delegáció, igaz, hogy a megbeszéltektől eltérően gyalog, felkészültünk a fogadásukra. A tényleges küldöttségre egy jó háromnegyed órát még vártunk, a határátlépés legnagyobb forgatagába érkeztek meg. Osztrákok be, keletnémetek ki – ahogy szokás volt mondani, legalább „az ország létszáma nem változott". Három útlevélkezelőt küldtem a kapuhoz, ketten maradtak a járőrtávbeszélő-csatlakozó közelében parkoló autónknál. Az egyik útlevélkezelő feladata lett volna az érkező autóbusz parkíroztatása, a másiknak a kapunyitási ceremóniában való segédkezés, illetve a telefonügyelet. Még egyszer átsiettem Johann Göltlhöz rövid utolsó pontosításra, és jöhet a munka. A kapuhoz visszaérve a lakatot – szerencsére – kinyitva a kapu zárását biztosító láncra akasztottam. A közeledő csoportot szemlélve mind jobban érzékeltük, hogy nem a várt delegáció. Néhányan csomagot cipeltek, babakocsit toltak. A csoport összetétele, öltözete sem éppen egy politikai delegáció benyomását keltette. A gyanút igazolta az osztrák oldallal németül megkezdett kommunikáció. A túloldalon állók közül többen átkiabáltak és integettek a csoportnak. Összetartozókról volt szó, olyanokról, akik nem a küldöttséghez tartoztak, hanem biztos, hogy németek. Rögtön eszembe jutott az NDK-állampolgárok csoportos határsértésével kapcsolatos – nem bizonyított – információnk, és annak a helyzetnek az előrevetített rémképe, ami

[141] *Kurier*, 1989. augusztus 20., 15: „A keletnémetek kihasználták a rendezvényt, és kinyomták a határkaput. A menekülők – közülük sokan kisgyerekkel – egy 2 km hosszú mezőn keresztül történt futás után nyomták ki a kaput. A magyar határőrök az áradatra tekintettel »félrenézhettek«. Az első roham menekültjeinek elbeszélése alapján a kapu egy ideig még nyitva maradt, ezért a második érkező roham hulláma is átjutott. Röplapok útján értesültek a lehetőségről."

pillanatok alatt be fog következni, és amit szerettem volna messzemenően elkerülni. Lehetőleg mindent meg kellett fontolni, és gyors döntést hozni, szerencsére nem volt sok választási lehetőség. Ha néhány emberemmel a „minél messzebbre el a határtól" elvet követve elébük sietünk, akkor a tömegmozgások tapasztalatai szerint általában az történik, hogy az első sorok körbekerítenek, szakzsargonban „a tömeg beszippant", és a többiek megrohamozzák a kijelölt célt, jelen esetben a védtelenné vált határkaput. Ha a kapu előtt maradok, hogy ott próbáljam meg őket megállítani, akkor vakmerőbbé is válhatnak, látva a karnyújtásnyira levő, áhított szabadságot jelentő osztrák határt, egyszerűen legázolnak bennünket, és akkor a dolgok rendje szerint megütközünk. Az események irányítása feletti kontroll elvesztését megelőzve a kritikus pillanatokban – a következményekkel nem számolva – vállaltam a személyes felelősséget, és kollégáimmal szabad utat biztosítottunk a menekültek távozásához. Összegezve, a helyzet felismerése során egyértelművé vált, hogy a rendelkezésemre álló erőkkel nem tudom szabályszerűen megakadályozni a tömeg áttörését. Ugyanis nagyobb veszélyt rejtett magában az a tény, hogy többen együtt kísérlik meg a határt meg nem engedett módon átlépni, sőt, egymást bátorítva nagyobb ellenállás kifejtésére képesek a határőrizeti szervekkel szemben.

Epilógus helyett

Hiteles forrásként idéznénk a határőrség szakmai vezetőinek gondolatait a határőrség tevékenységéről a 1989-es rendszerváltó évben.

Székely János vezérőrnagy *BM Határőrség országos parancsnoka:*

„Az bizony igaz, hogy egy évvel korábban ideológiai, politikai és személyes ellenségnek tekintettük, aki a létező szocializmus végéről, egy eszme bukásáról, a sztálini típusú struktúrák összeomlásáról beszélt.

Haragudtunk, mert ellenkezett az érzéseinkkel, a meggyőződésünkkel, a szívünkkel és az eszünkkel [...] Hosszú ideig és bizonyára mindannyiunkból mély érzelmet kiváltva szólhatnánk a határőrség depolitizálásáról, a pártszervek megszüntetéséről, a politikai szervek megszűnéséről, az ifjúsági szervezet önfelszámolásáról. [...] egy hősi korszakot megélt korosztály majdnem eltávozott közülünk." [142]

Karacs Károly ezrs. *Határügyi Osztály vezetője:*

„előre tudtuk, hogy kb. 30 ezer NDK-állampolgár várja az 1989. augusztus 1-jét, amikor életbe lépnek ezek az intézkedések. Mégis váratlan volt, és áldatlan helyzet alakult ki, mert nem készültünk fel rá.

Az intézkedések tanulsága végső soron az, hogy mindig számolnunk kell annak következményeivel, és esetleg olyan intézkedéseket is ki kell dolgozni előre, ami a kedvezőtlen következményeket ellensúlyozza. Ha ez így történt volna, nem került volna a határőrség több esetben is olyan helyzetbe, hogy hatáskörét jelentősen meghaladó döntésekre kényszerült [...] Az év során bevezetésre került új határőrizeti eljárások és módszerek bevezetése kezdetben szemléletbeli és értelmezési gondokba ütközött. Az első és legfontosabb szemléletbeli kérdés a totális határőrizetről való lemondás volt."[143]

.....

[142] *Jelentés a BM Határőrség 1989.évi munkájáról,* 1990. január 31. Székely János vezérőrnagy BM Határőrség országos parancsnoka (BM Határőrség Országos Parancsnokság Irattár, Jelentés a BM Határőrség 1989. évi munkájáról. 2003, 3. o., Bella Árpád tulajdonában).

[143] *Jelentés a BM Határőrség 1989.évi munkájáról,* 1990. január 31. Karacs Károly ezredes BM Határőrség határőrügyi osztály vezetője (BM Határőrség Országos Parancsnokság Irattár, Jelentés a BM Határőrség 1989. évi munkájáról. 2003, 57. o., Bella Árpád tulajdonában).

Dokumentumok

1. A Honvédelmi Tanács határozata a magyar–osztrák országhatár műszaki zárásának végrehajtása tárgyában.

Honvédelmi Tanács

Szigorúan titkos!
1. sz. példány.
Soksz. napló sz: 7/12
Kapják: Révész Géza altbgy.
Biszku Béla
Kiss Árpád
Kossa István
elvtársak.

A HONVÉDELMI TANÁCS
5/103/1957. számú

határozata

a magyar–osztrák országhatár műszaki zárásának végrehajtása tárgyában.

1./ A Honvédelmi Tanács utasítja a honvédelmi és belügyminisztert, hogy a magyar–osztrák határszakasz műszaki lezárását két ütemben hajtsák végre.

Felelős: honvédelmi miniszter és belügyminiszter.
Határidő: I. ütem: 1957. április 30.
II. ütem: 1957. június 30.

2./ A Honvédelmi Tanács utasítja a pénzügyminisztert, hogy a néphadsereg költségvetési keretében 1957. évre a műszaki zár létesítését végzők részére mintegy 2 000 000 Ft felhasználását engedélyezze.

Felelős: pénzügyminiszter.
Határidő: folyamatos.

Budapest, 1957. március 12.

Horváth Mihály vörgy.
H. T. titkára

Kádár János
H. T. elnöke

(*MNL OL XIX-A-98 1. d.*)

2. Részlet a Magyar Népköztársaság belügyminisztere 20/1984. (IV. 18.) számú, a BM Határőrség fegyverhasználati jogáról szóló utasításából

[...]

A FEGYVERHASZNÁLATOT MEGELŐZŐ INTÉZKEDÉSEK

9. A fegyverhasználatot meg kell előznie:
   a) felhívásnak, hogy a személy a határőr felszólításának engedelmeskedjék;
   b) más személy segítségül hívásának (ha van rá lehetőség);
   c) kényszerítő intézkedéseknek (testi kényszer, bilincs, könnygázszóró palack, gumibot, szolgálati kutya);
   d) figyelmeztetésnek, hogy fegyverhasználat következik;
   e) figyelmeztető lövés(ek)nek.

10. A fegyverhasználatot megelőző intézkedések részben vagy teljes egészében mellőzhetők, ha az eset összes körülményei folytán ezekre már nincs idő, és a késedelem súlyos következményekkel járhat.

A FEGYVERHASZNÁLAT ESETEI

11. A határőr – az utasítás általános rendelkezéseinek megfelelően – fegyvert használ:
   a) nyugati és déli viszonylatban azzal a személlyel szemben, aki kifelé irányuló tiltott határátlépés vagy embercsempészés, illetőleg a külföldre szökés bűncselekményét kísérli meg. Északi és keleti viszonylatban ezen alpont alapján nincs helye a fegyverhasználatnak;
   b) fegyveres határsértővel szemben;
   c) csoportos határsértés esetében (három vagy ennél több elkövető), ha a határőrt támadás veszélye fenyegeti;
   d) a tiltott határátlépés, az embercsempészés, a külföldre szökés bűntettét légi eszközzel megkísérlő elkövetőkkel szemben, feltéve, ha a légi eszköz a földön tartózkodik, valamint azon levegőben levő vagy földön tartózkodó légi eszköz személyzete ellen, amelyről a határőrre tüzet nyitnak;
   e) szolgálatának ellátását tettlegesen akadályozó ellenszegülés leküzdésére.

Tettlegesen akadályozó ellenszegülésnek kell tekinteni azt a célzatos, fizikai erőkifejtéssel járó tevékenységet, amely a határőrt jogszerű intézkedésében akadályozza:

f) mások élete ellen irányuló vagy mások testi épségét súlyosan veszélyeztető támadás, illetőleg az ilyen támadással közvetlenül fenyegető magatartás elhárítására;
g) saját élete, testi épsége vagy személyes szabadsága ellen intézett támadás, illetőleg az ilyen támadással közvetlenül fenyegető magatartás elhárítására.
Támadással közvetlenül fenyegető magatartásnak kell tekinteni azt a fellépést, amikor a támadó helyzetéből, tevékenységének módjából és eszközéből a határőrnek arra kell következtetni, hogy a támadás nyomban bekövetkezik;
h) súlyos bűncselekmény elkövetésének megakadályozására, továbbá ilyen bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható személy elfogására.
Alaposan gyanúsítható az, akit tetten értek vagy a határőr előtt nyilvánvaló a súlyos bűncselekmény bekövetkezésének közvetlen veszélye, illetve körözés alapján az elkövetőt felismeri;
i) a büntetőeljárás vagy a büntetés végrehajtása során a hatóság őrizetéből megszökött személy kézre kerítésére.

12. Az összes feltételek megléte esetén is a határőr alaposan mérlegelje a fegyverhasználatot:
a) határátkelőhelyen;
b) forgalmas úton;
c) tömegközlekedési eszközön;
d) lakott területen;
e) az államhatártól nagyobb (5–7 km mélységig) távolságban.

13. Tilos a fegyverhasználat:
a) ha az olyan személy életét vagy testi épségét is veszélyezteti, akivel szemben a fegyverhasználat feltételei nem állnak fenn;
b) 14 éven aluliakkal, terhes nőkkel szemben;
c) ha az szomszédos állam területére való átlövést eredményezne;
d) a szomszédos államokkal közös utakon közlekedő személyekkel szemben.

14. Jogos védelmi helyzetben a határőr azzal szemben is használhat fegyvert – a jogos védelem szabályai szerint –, akivel szemben a fegyverhasználat egyébként kizárt.

A FEGYVERHASZNÁLAT MÓDJA

15. A fegyverhasználat során kerülni kell az élet kioltását. A lövést lehetőleg lábra kell irányítani.
16. A határon történő erőszakos kitörési kísérlet esetén lehetőleg a járművet kell használhatatlanná tenni gumiabroncsba, motorházba lövéssel.
17. Ha a fegyverhasználat a célját elérte, további alkalmazásának helye nincs.
18. A fegyverhasználat következtében megsérült személyt elsősegélyben kell részesíteni, és gondoskodni kell orvosi ellátásáról.
19. A szomszédos államok területén végrehajtott határforgalom-ellenőrző szolgálat esetén a határőr csak a hatályos nemzetközi szerződésekben foglaltak szerint használhat fegyvert. [...]

(*MNL OL XIX-B-1-az 10-21/25 1967. IX. 18 [67. d] Határőrizeti Szabályzat [HT-2]-1967.*)

3. A Belügyminiszter utasítása a BM Határőrség fegyverhasználati jogáról szóló 20/1984. BM utasítás módosításáról

BELÜGYMINISZTÉRIUM
Szám: 10–21/36/1988.

A BELÜGYMINISZTER
36/1988. BM
UTASÍTÁSA

a BM Határőrség fegyverhasználati jogáról szóló 20/1984. BM utasítás módosításáról

Budapest, 1988. november 28-án.

A rendőrség fegyverhasználati jogáról szóló 1963. évi 22. törvényerejű rendelet 12. § (1) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján, a Magyar Népköztársaság államhatárának őrizetéről szóló jogszabályokban foglaltakra tekintettel – a honvédelmi miniszterrel, az igazságügy-miniszterrel és a Munkásőrség országos parancsnokával egyetértésben – kiadom az alábbi

utasítást:

1. A BM Határőrség fegyverhasználati jogáról szóló 20/1984. BM utasítás 11. pontjának a) alpontja helyébe az alábbi rendelkezés lép:
   (A határőr – az utasítás általános rendelkezéseinek megfelelően – fegyvert használ)
   „a) nyugati és déli viszonylatban a külföldre szökés bűncselekményét megkísérlő katonával szemben".
2. Ez az utasítás a kiadása napján lép hatályba, rendelkezéseit az érintett személyi állománnyal ismertetni kell.

DR. HORVÁTH ISTVÁN s. k.
belügyminiszter

Készült: 3000 példányban.
Kapják: a 20/1984. BM utasítás elosztója szerint.

(MNL OL-B-1-az-10-21/36/1988 179. d. Belügyminiszter 36/1988 BM utasítása)

4. AZ NDK-HATÁRSÉRTŐK AKTIVITÁSA A SOPRONI 11. HATÁRŐR KERÜLET MŰKÖDÉSI TERÜLETÉN 1989. MÁJUS–AUGUSZTUSBAN, HETI BONTÁSBAN

11. Hőr. Ker.	Tiltott határátlépést megkísérlő NDK-állampolgárokkal szembeni intézkedések száma																									
		május					június										július									
sz.	aeg./szerv	1. hét	2. hét	3. hét	4. hét	össz.	1. hét	2. hét	3. hét	4. hét	5. hét	össz.	1. hét	2. hét	3. hét	4. hét	össz.									
1.	*Kapuvári őrs*				1	**1**				6		**6**	3		2	2	**7**									
2.	*Fertőd I. őrs*			4		**4**				5		**5**	1		2	5	**8**									
3.	*Fertőd II. őrs*					**-**						**-**	2	9	2	2	**15**									
4.	*Balfi őrs*					**-**				1		**1**		2		2	**4**									
5.	*Fertőrákosi őrs*		1	1	**2**		2		5	3	7	**17**	9	12	21	31	**73**									
6.	*Sopron I. őrs*				**-**				2			**2**	2	9	2	6	**19**									
7.	*Sopron II. őrs*		2		3	**5**		2			2	**4**	10	13	16	12	**51**									
8.	*Soproni FEP*					**-**						**-**	5			5	**10**									
9.	*Ágfalvai őrs*	2				**2**			3	2	2	**7**	10	4	7	5	**26**									
10.	*Ágfalva II. őrs*					**-**				1		**1**	1	1	4		**6**									
11.	*Sopron III. őrs*			5		**5**		7	2	2	4	**15**	3	8	3	2	**16**									
12.	*Sopron IV. őrs*	2	1		2	**5**			4	1	4	**9**	4		13	2	**19**									
13.	*Magyarfalvai őrs*			1	4	**5**	3		3	2	4	**12**	3	9	7	14	**33**									
14.	*Kőpházai FEP*					**-**		3				**3**					**-**									
15.	*Kőpházai őrs*					**-**		1		4	1	**6**		3	7	20	**30**									
16.	*Nagycenki őrs*		2	6		**8**	1		2	1		**4**	3	7	5	7	**22**									
17.	*Peresztegi őrs*					**-**						**-**		3	9		**12**									
18.	*Sopronkövesdi őrs*				2	**2**			3	3		**6**	3	7	6	5	**21**									
19.	*Sopron M. őrs*		5	1	6	**12**	11	2	6	6	5	**30**	11	12	7	6	**36**									
20.	*Ker. felderítő alo.*	2				**2**	3	2			3	**8**	1	8	6	4	**19**									
	összesen	6	10	18	19	**53**	20	17	30	37	32	**136**	71	107	119	130	**427**									

11. Hőr. Ker.		Tiltott határátlépést megkísérlő NDK-állampolgárokkal szembeni intézkedések száma						
		augusztus						mind
sz.	aeg./szerv	1. hét	2. hét	3. hét	4. hét	5. hét	össz.	össz.
1.	*Kapuvári őrs*	1	5	7	11	6	**30**	**44**
2.	*Fertőd I. őrs*	1	3	4	21	1	**30**	**47**
3.	*Fertőd II. őrs*	5		3	6	14	**28**	**43**
4.	*Balfi őrs*					4	**4**	**9**
5.	*Fertőrákosi őrs*	42	16	50	102	12	**222**	***314***
6.	*Sopron I. őrs*	8	8	14	172	12	**214**	***235***
7.	*Sopron II. őrs*	5	9	22	210	23	**269**	***329***
8.	*Soproni FEP*		13	27	34	9	**83**	**93**
9.	*Ágfalvai őrs*	1	17	18	9	23	**68**	**103**
10.	*Ágfalva II. őrs*	2	1	3	6	3	**15**	**22**
11.	*Sopron III. őrs*	6	17	21	37	15	**96**	**132**
12.	*Sopron IV. őrs*	1	3	3	9	14	**30**	**63**
13.	*Magyarfalvai őrs*	7	9	24	24	15	**79**	**129**
14.	*Kópházai FEP*		1	10	7	5	**23**	**26**
15.	*Kópházai őrs*	12	22	58	106	12	**210**	***246***
16.	*Nagycenki őrs*	6	5	17	14	7	**49**	**83**
17.	*Peresztegi őrs*	2	5	19	20	14	**60**	**72**
18.	*Sopronkövesdi őrs*	3	6	21	19	16	**65**	**94**
19.	*Sopron M. őrs*	8	1	6	35	26	**76**	**154**
20.	*Ker. felderítő alo.*					2	**2**	**31**
	összesen	110	141	327	842	233	**1653**	**2269**

(A statisztika Bella Árpád összeállítása)

5. A Határőrség 11. Kerület Parancsnokának 02/1989. sz. Intézkedése

FEP Utasítások Könyve
Sopron közúti átkelőhely
1989. július 14. 198. sz. bejegyzés

A Határőrség 11. Kerület Parancsnokának 02/1989. sz. Intézkedése

Az utóbbi időben jelentősen elszaporodtak a kifelé irányuló, **csoportosan, gépjárművel elkövetett** határsértési kísérletek, **erőszakos cselekmények.**

A tiltott határsértést megkísérlők egy része **a járőr felszólításának nem engedelmeskedik, figyelmeztető lövésre sem állnak meg, a járőröktől elfutnak, gépkocsival elhajtanak.**
Nő azoknak a határsértőknek a száma, akik a járőrökkel való dulakodástól, erőszakos cselekményektől sem riadnak vissza.
Nagymértékben nőtt a határsértőket segítő tevékenység, külföldiek és magyarok, sőt helyi lakosok részéről is.

Az osztrák menekültügyi intézkedések hatására fokozatosan kell számolni befelé irányuló határsértési kísérletekkel, a nap minden szakában, elsősorban a határon átvezető utak, vasutak mentén.

A tiltott határátlépések megakadályozása, a határsértő segítők elfogása, **az állomány biztonságának növelése érdekében** az alábbiakról intézkedem:

- A további parancsig **az *egyfős járőr vezénylését megtiltom.*** A ***járőrök tagjainak eltávolodását*** (beleértve a záró járőröket is) ***csak olyan távolságra*** **engedélyezem,** hogy szükség esetén az ***azonnali segítségnyújtást biztosítsa.***
- Minden járőrt ***erősítsenek meg könnygázsprayvel vagy kombinált gumibottal.***
- Biztosítsák a járőrökkel a ***megbízható összeköttetést.***
- **Megkülönböztetett figyelmet** fordítsanak a járőrparancsnokok kiválasztására, a járőr tagjainak szervezett tevékenységére, **a *váratlan helyzetekre történő felkészítésére.*** Az állományt készítsék fel befelé irányuló határsértési kísérlet esetén végrehajtandó feladatokra.

- Folyamatosan *gyűjtsék a határsértő segítőre utaló adatokat,* leleplezésük és elfogásuk érdekében folyamatosan működjenek együtt az őrsök, FEP-ek.
- A fegyverhasználatot a módszertani foglalkozáson meghatározottak szerint oktassák! A járőr jelzését figyelmen kívül hagyó, továbbhajtó, de ***a járőrt vagy másokat nem veszélyeztető gépkocsi esetén csak figyelmeztető lövés engedélyezett.***
- Harci feladat megszabásakor pontosítsák a járőrök tartózkodási helyeit, a járőrök közötti együttműködést, *a kölcsönös segítségnyújtással* kapcsolatos feladatokat.

Jelen Intézkedésem **1989. július 14-én 17.00** órától lép érvénybe.

KER. PK.[144]

Megjegyzés: az Intézkedés a Határőrség Országos Parancsnokának rejtjelezett géptávirati utasítása alapján került kiadásra.

(*Soproni Határőr Kerület Parancsnokság Irattár, 1994, Bella Árpád gyűjtése.*)

6. Nováky Balázs ezredes, a BM Határőrség törzsfőnökének rejtjelezett utasítása

határforgalmi osztály 00376
küldő állomás

Ksz.:.....
1989. év július hó 19-én Rejtjelezve – ~~Nyíltan~~

1–6., 11. HŐR. kerület parancsnokának
címzett

állomáshelyén
helység

Szöveg:

Tájékoztatom parancsnok bajtársat, hogy az utóbbi időben ismét megnövekedett azon külföldiek száma, akik útlevél-ellenőrzés nélkül haladnak át a FEP-eken, és jutnak ki az országból.

Az elkövetők módszere, hogy a határátkelőhely vizsgálóterére érkezve az ellenőrzés vonalában nem állnak meg a járművükkel, hanem a jármű sebességét fokozva haladnak át a már vizsgált vagy belépő járművek számára felnyitott sorompó alatt.

Másik alkalmazott módszerük az, hogy „stoppos" utasként érkeznek az átkelőhelyre, és a járműből kiugorva futnak át az államhatáron.

Ilyen esetek fordultak elő például:

- a kiskunhalasi kerület hercegszántói forgalom-ellenőrző pontján 1989. június 21-én kilépésre jelentkezett 2 jugoszláv állampolgár és velük egy ismeretlen autóstoppos személy, aki az ellenőrzés megkezdésekor kiugrott a gépkocsiból, és átfutott jugoszláv területre.
- A soproni kerület kópházi FEP-jén 1989. július 5-én 2 fő ismeretlen személy motorkerékpárral a lezáródó sorompó alatt jutott át Ausztriába.
- A győri kerület hegyeshalmi FEP közúti határátkelő-helyén 1989. július 15-én 2 fő ismeretlen személy a sorompókezelő felszólítása és üldözés közben leadott 3 figyelmeztető lövés után sem állt meg, hanem Ausztriába futott.
- A győri kerület hegyeshalmi FEP közúti határátkelő-helyén 1989. július 17-én 1 fő ismeretlen személy motorkerékpárral a forgalmi okból nyitva levő sorompó leengedése közben nagy sebességgel Ausztriába hajtott.
- A zalaegerszegi kerület szentgotthárdi FEP közúti határátkelőhelyén 1989. július 17-én 1 ismeretlen személy az útlevélkezelő megállásra vonatkozó jelzését figyelmen kívül hagyva a lefelé mozgó sorompó alatt szökött ki az országból személygépkocsi felhasználásával.

[144] Kerületi parancsnok.

Az elkövetők a járművek típusából és állami jelzéséből következtetve valószínűleg NDK- és csehszlovák állampolgárok voltak.

Kérem parancsnok bajtársat, hogy hasonló események megelőzése érdekében az alkalmazott módszert, a kerület FEP-jein való elkövetés lehetőségeit mérjék fel, és az állományt készítsék fel. A határforgalmi-operatív helyzetben bekövetkezett változások miatt a közúti határátkelőhelyekre vezető utakon további intézkedésig az NDK-, csehszlovák, szovjet, román állampolgárok járműveit a FEP-re érkezés előtt előellenőrzés céljából állítsák meg. Az átkelőhelyre való beengedésük csak érvényes útlevél birtokában történhet. Az ellenőrzést úgy kell megszervezni, hogy ne kerüljön sor az átlépésre jelentkező valamennyi jármű megállítására. A megállítás, illetve előellenőrzés helyét úgy kell megválasztani, hogy az előellenőrzést végző személyek a meg nem állt járművekről kellő időben értesíteni tudják a FEP-et.
Ilyen esetben a határ felőli sorompók lezárásával és összehangolt intézkedések végrehajtásával kell a személyeket elfogni.

Ennek megfelelően az ellenőrzés helye a FEP konkrét helyzetétől függően lehet a honi sorompónál vagy nagyobb mélységben, ahonnan a láthatóság vagy a jelzés egyéb módon történő leadása biztosított az ellenőrző személyek és a sorompókezelők között.

Az előellenőrzést végző járőrnek 2 fősnek kell lennie, akik ismerik az útleveleket, a gépjárművek rendszámait és állami jelzéseit.

A határátkelőhelyeken az áthaladó járművek és személyek megállítása érdekében figyelmeztető lövések alkalmazását megtiltom.

Nováky Balázs
ezredes
BM Határőrség törzsfőnöke

(MNL OL XIX-B-1-az-10-21/20/1984 153d, 1989. 07. 20-án kiadott HÖR.TÖF 00376 RJTg Utasítás.)

7. Módszertani útmutató nagyobb létszámú tiltott határátlépést megkísérlő csoport feltartóztatására

Utasítom a parancsnok bajtársakat az alábbi módszertani útmutató tervezet véleményezésére.[145]
(telefonon hücsop.-nál 1989. 08. 18-án 10:00 óráig)

Módszertani útmutató nagyobb létszámú ths.-t[146] megkísérlő csoport feltartóztatására

Tájékoztatom a pk. bajtársakat, hogy a következő időszakban NDK-állampolgárok nagyobb csoportjainak megjelenése várható az államhatáron.
A hatékony fellépés feltételének érdekében az alábbiak szerint járjanak el:

1. Lehetőség szerint ellenőriztesse a határra vezető utakat (járőrrel, őh.-lyel, emü.[147] szervvel való kapcsolattartással stb.), szervezze meg, hogy megjelenésükről információval rendelkezzen.

2. Megjelenésük esetén hajtsa végre az adott irány zárását, időtényezőtől és tereptől függően, lehetőleg az államhatártól távolabbi terepszakaszon, a normál zárásnál nagyobb járőrsűrűséggel. Szükség esetén kérjen segítséget a szomszédos őrs pk.-tól (átzárás).

3. Jelentse a ker. hüti.-nek,[148] és biztosítsa a ker. készenléti szd.-a (40 fő) felvezetését a zárás terepszakaszára.

4. Személyesen vagy ht. állományú útján a helyszínen irányítsa a csoport (csoportok) feltartóztatását.

[145] Kiadása 1989. augusztus 22-én, csak négy nappal később történt meg: „BM Határőrség 11. Ker. Parancsnokának 035/1989. számú Intézkedése a rendkívüli zárási és más határőrizeti feladatokban való részvétel egyöntetű értelmezésére, Sopron 1989. augusztus 22." (BM Határőrség Országos Parancsnokság Központi Irattár, 2003, Bella Árpád gyűjtése.)
[146] Tiltott határátlépés.
[147] Együttműködő.
[148] Határőrizeti ügyeletes tiszt.

5. Feltartóztatás nyomatékául a rics.-ban[149] és zcs.-ban[150] alkalmazzanak szájkosárral ellátott szolgálati kutyákat. Alkalmazására csak támadás elhárítására kerülhet sor a támadással szemben.
6. A csoportokkal szemben fegyverhasználatnak helye nincs, kivétel járőrt ért támadás esetén helyzettől függően a támadással szemben, figyelmeztető lövés és kutya alkalmazás eredménytelensége esetén, hivatásos állomány jelenlétében a figyelmeztető lövést személyesen adja le pisztollyal. Hivatásos állomány jelenlétében a sorállomány csak annak parancsára hajthatja végre a csőre töltést, távollétében támadással fenyegető magatartás esetén a jőr. pk. (zcs. pk., rics. pk.) parancsára.
7. Amennyiben az intézkedések nem járnak eredménnyel és a tömeg a határőrök határozott fellépése ellenére kijut az államhatárra, az intézkedéseket be kell fejezni, és haladéktalanul jelenteni kell a ker. hüti.-nek, majd végre kell hajtani az áthaladás vizsgálatát.
8. Amennyiben jőr. előzetes információ nélkül találkozik nagy létszámú, tiltott határátlépést megkísérlő csoporttal, próbálja zárni a határra vezető területet, feltartóztatni a csoportot és határozottan felszólítani a cselekményük abbahagyására, segítséget kérni a szomszédos járőrtől és az őrstől. Kényszerítő intézkedéseket kizárólag a 6. pontban megfogalmazottak szerint és módon alkalmazhat. A 7. pontban foglaltak ebben az esetben is érvényesek.

Megjegyzés: a ker. ügyeletes pk., a készenléti szolgálat az akció helyén irányítja, segíti a tevékenységet.

Kovács Gyula alez.
ker. töf.[151]

(*BM Határőrség Országos Parancsnokság Központi Irattár, 2003, Bella Árpád gyűjtése.*)

[149] Riadócsoport.
[150] Zárócsoport.
[151] Kerületi törzsfőnök.

8. A Határőrség 11. Kerület Parancsnokának intézkedése a rendkívüli zárási és más határőrizeti feladatokban való részvétel egyöntetű értelmezésére – Sopron, 1989. augusztus 22.

BELÜGYMINISZTÉRIUM ~~TITKOS~~!
határőrség 11. kerületparancsnokság ~~(visszavonásig)~~
1. számú példány

BELÜGYMINISZTÉRIUM
HATÁRŐRSÉG 11. KERÜLET PARANCSNOKSÁGA
035/1989. számú
INTÉZKEDÉSE
a rendkívüli zárási és más határőrizeti feladatokban való részvétel egyöntetű értelmezésére
Sopron, 1989. augusztus 22.

A kerület határszakaszán több hét óta gyorsan növekvő csoportos NDK-mozgást, az elmúlt hét végén kialakult rendkívüli helyzetet figyelembe véve az alábbiak szerint

intézkedem

I. Az NDK-állampolgárok csoportos, illetve egyes irányokban tömeges tiltott határátlépésének megakadályozása érdekében, a településekről, főként Sopron és Kapuvár városokból, idegenforgalmi csomópontokról a határra vezető utakra állandó helyi váltással vezényeljenek két- vagy többfős járőrt.
Tapasztalataik alapján a leginkább veszélyeztetett irányokban járőrrel vagy járőrcsoporttal biztosított útzárakat alkalmazzanak, az alábbiak szerint:

a. Járőr megerősítésére a határügyi csoporttal egyeztetett szolgálati helyeken. A kitörésgátlókat az alegységnél tárolják, azokat a terepen őrizetlenül hagyni TILOS!
b. A kitörésgátlók kihelyezését csak belátható útszakaszra, a jól láthatóság biztosításával engedélyezem.

c. Sötét időben a járőr parancsnoka erős fényű lámpával 10–20 méterre a kitörésgátló előtt kísérelje meg a gépjármű megállítását, a járőrtárs pedig világítsa meg a kitörésgátlót.

Az alegységek parancsnokai az előző pontokban felsoroltak figyelembevételével teljes állományuk részére az egyeztetett szolgálati helyeken vezessenek le módszertani foglalkozást. (Végrehajtását okmányolják.)
A foglalkozás során meghatározó legyen a járőr biztonsága, testi épsége megóvásával kapcsolatos intézkedések, szabályok ismertetése.

A határőrök felkészítése során újólag foglalkozzanak a fegyverhasználatot szabályozó parancsok feldolgozásával, a kényszerintézkedések alkalmazásának lehetőségeivel. A járőrök törekedjenek arra intézkedéseik során, hogy a határsértővel szembeni konfliktusokat, tettlegességet mellőzzék, még a határsértő esetleges továbbhaladása árán is.

Meghatározó legyen a járőr biztonsága, testi épsége megóvásával kapcsolatos intézkedések, szabályok ismertetése.

Az alegységparancsnokok tájékoztassák az érintett gazdálkodó szervek vezetőit a kitörésgátlók alkalmazási helyeiről.
A kitörésgátlókkal megerősített szolgálati helyekre 3 fős járőrt vezényeljenek, aki előtt a mélységben az út és terep adta lehetőségek figyelembevételével előjelző járőrt vezényeljenek. A két járőr között teremtsék meg az összeköttetést, együttműködésüket hangolják össze.

Az őrsparancsnokok intézkedjenek arra, hogy a volt határsáv területéről a román és NDK-állampolgárokat a szolgálatot teljesítő járőrök fordítsák vissza. Ezen a területen továbbra is érvényes a határőrség igazoltatási joga.

II. A feladat végrehajtása érdekében 1989. augusztus 22-én 17.00 órától az alegységet megerősítem az alábbiak szerint:

1. őrsöt 20 fővel (10 fő további parancsig, 10 fő 1989. augusztus 30-án 06.00 óráig),

5. őrsöt 20 fővel (10 fő további parancsig, 10 fő Csorna kiképzőbázisról 1989. augusztus 30-án 06.00 óráig),

6. őrsöt 10 fővel (további parancsig),

7. őrsöt 15 fővel (10 fő további parancsig, 5 fő a körmendi kiképzőbázisról 1989. augusztus 30-án 06:00 óráig),

8. őrsöt 10 fővel (további parancsig),

11. őrsöt 10 fővel (5 fő további parancsig, 5 fő a körmendi kiképzőbázisról 1989. augusztus 30-án 06.00 óráig),

12. őrsöt 5 fővel (további parancsig),

13. őrsöt 15 fővel (10 fő további parancsig, 5 fő a körmendi kiképzőbázisról 1989. augusztus 30-án 06.00 óráig),

14. őrsöt 5 fővel (további parancsig),

16. őrsöt 10 fővel (5 fő további parancsig, 5 fő a körmendi kiképzőbázisról 1989. augusztus 30-án 06.00 óráig).

A kerület pénzügyi-anyagi főnökség és a Szervezési-„M" csoport az állomány fogadását, felszerelését, az alegységekhez történő kijuttatását hajtsa végre.

A kerület tartalékaként terepszakaszok, irányok lezárására ellenőrző-átengedő pontban való alkalmazásra a kiképzőbázis állományából 30 főt biztosítok.

A más kerületektől és kiképzőbázisoktól megerősítésre vezényelt állományt az alegységparancsnokok készítsék fel terepen, gyakorlatiasan az új feladatok ellátására.
Szolgálati feladatra csak a helyi állománnyal együtt vezényelhetők.

III. A megerősítésül kapott állományt az NDK-állampolgárok csoportos kitörési kísérleteinek leginkább várható irányaiban, többvonalasan, koncentráltan alkalmazzák. A hatékony fellépés érdekében a teljes állományt készítsék fel az alábbiak szerint:

1. Ellenőriztessék a határra levezető utakat záró járőrrel, önkéntes határőrrel, együttműködő szervvel stb. való kapcsolattartással. Lehetőség szerint megjelenésükről rendelkezzenek információval.

2. Megjelenésük esetén hajtsák végre az adott irány zárását, lehetőleg az államhatártól távolabbi terepszakaszon, a normálnál nagyobb járőrsűrűséggel. (Időtényezőtől és tereptől függően.) Szükség esetén kérjenek segítséget a szomszédos őrsparancsnokoktól (átzárás).

3. Az eseményt jelentsék a kerület határügyi ügyeletes tisztnek és biztosítsák a kerület készenléti százada (40 fő) felvezetését a zárás terepszakaszára.

4. Személyesen vagy hivatásos állományú útján a helyszínen irányítsák a csoport (csoportok) feltartóztatását.

5. A feltartóztatás nyomatékául a riadócsoportokban és zárócsoportokban alkalmazzanak szájkosárral ellátott szolgálati kutyákat az esetleges támadás elhárítására.

6. A csoportokkal szemben fegyverhasználatnak helye nincs, kivétel a járőrt ért támadás esetén. A helyzettől függően a támadóval szemben figyelmeztető lövés és a szolgálati kutya alkalmazás eredménytelensége esetén. Hivatásos állomány jelenlétében figyelmeztető lövést személyesen adja le pisztollyal.
   Ha a helyszínen hivatásos állományú tartózkodik, a sorállomány csak annak parancsára hajthatja végre a csőre töltést, távollétében támadással fenyegető magatartás esetén a járőrparancsnok, zárócsoport-parancsnok, riadócsoport-parancsnok parancsára.
   Követeljék meg a biztonsági rendszabályok szigorú betartását a töltésnél, ürítésnél és a fegyver megvizsgálása során.

7. Amennyiben az intézkedések nem járnak eredménnyel és a tömeg a határőrök határozott fellépése ellenére kijut az államhatárra, az intézkedéseket fejezzék be, haladéktalanul jelentsék a kerület határügyi ügyeletes tisztjének az áthaladást, és biztosítsák a kivizsgálás feltételeit.

8. Amennyiben a járőr előzetes információ nélkül találkozik nagy létszámú, tiltott határátlépést megkísérlő csoporttal, úgy zárja a határra vezető utat, területet, határozottan szólítsa fel a csoportot cselekményük abbahagyására.

9. A határ közelében dolgozó helyi lakosok, gazdálkodó szervek munkacsoportjainak biztosítására a továbbiakban ne vezényeljenek állandó váltású járőrt. E feladatot szúrópróbaszerűen mozgó járőrrel hajtsák végre.
   A feltartóztatás érdekében a járőr kérjen segítséget a szomszédos járőrtől és az őrstől. Kényszerítő intézkedéseket kizárólag a 6. pontban megfogalmazottak szerint és módon alkalmazhatnak. A 7. pontban foglaltak ebben az esetben is érvényesek.
   A kerület ügyeletes parancsnoka, a készenléti szolgálat az akció helyén irányítsa, vezesse a tevékenységet.

IV. Amennyiben az NDK-állampolgárok csoportos, illetve tömeges határsértési kísérlete a közúti határátkelőhelyre irányul, az erről kapott előzetes információ vagy a megjelenésüket észlelő járőrök (előjelző őrsök járőre, közúti őrök) jelentése alapján a kerület határügyi ügyeletes tiszt intézkedik a karhatalmi század egy szakaszának az átkelőhelyre történő irányítására.
   A FEP-parancsnok vagy helyettesei azonnal intézkedjenek a határsorompók zárására, a határforgalom ellenőrzésének szüneteltetésére.
   A helyszínre érkező karhatalmi szakasszal készüljenek fel a módszertani útmutatóban meghatározottak szerint a tiltott határátlépés megakadályozására.
   A vasúti határátkelőhelyre irányulás esetén előzetes intézkedésként biztosítsák a vasúti forgalmi szolgálattal a kilépő szerelvény állomásról való továbbhaladásának megakadályozását.

V. A vizsgálati munka, a biztosítási és szállítási feladatok végrehajtására a mélységi őrsparancsnok vezényeljen 4 fő hivatásos járőrt (a felderítő alosztályvezetővel egyeztetve) a felderítő alosztály állományának megerősítésére.
   A felderítő alosztályvezető soron kívül pontosítsa a megyei rendőr-főkapitánysággal az NDK-állampolgárokkal kapcsolatos, közösen megoldandó feladatokat, a közös járőrözés végrehajtását, (körzetmegbízott) az őrsök

működési területén és annak mélységében, pontosítsa az együttműködési tervet.
A felderítő munkában fő hangsúlyt fektessenek a határterületen – különösen a határvonal közelében – kempingek, szállodák, üdülőkörzetekben feltehetően tiltott határátlépési szándékkal csoportosuló NDK-, NSZK-állampolgárok felkutatására, mely feladatra a mélységi őrs többi hivatásos járőrét is alkalmazza.

VI. A politikai nevelőmunkában fordítsanak kiemelt figyelmet a megerősítésre érkezett állomány tájékoztatására, beilleszkedésének segítésére, a feladatokra történő felkészítésükre, a róluk való mindenoldalú gondoskodásra.

VII. Az intézkedésben foglaltak végrehajtásának ellenőrzését a kerülettörzs szervezze meg, a tapasztalatokat folyamatosan összegezze és hasznosítsa.

Lezárva: Sopron, 1989. augusztus 22-én.

A szabadságon távol levő KERPK[152] helyett
(Kovács Gyula)
alez.
KERTÖF[153]

Készült 1 példányban
Egy példány 4 lap
Gyorsmásolva 35 példányban
Snsz: 4247/44
Kapják elosztó szerint.

(*BM HŐR Országos Parancsnokság Központi Irattár, 2003, Bella Árpád gyűjtése.*)

[152] Kerületi parancsnok.
[153] Kerületi törzsfőnök.

9. A Határőrség 11. Kerület Parancsnokának intézkedése a kerület működési területén csoportosan, tömegesen megjelenő NDK-állampolgárokkal szembeni eljárásra – Sopron, 1989. augusztus 31.

BELÜGYMINISZTÉRIUM ~~TITKOS~~!
Határőrség 11. kerületparancsnokság (~~visszavonásig~~)
...sz. példány

BELÜGYMINISZTÉRIUM
HATÁRŐRSÉG 11. KERÜLET PARANCSNOKÁNAK
036/1989. számú
INTÉZKEDÉSE
a kerület működési területén csoportosan, tömegesen megjelenő
NDK-állampolgárokkal szembeni eljárásra

Sopron, 1989. augusztus 31-én

A kerület működési területén továbbiakban is számolok az NDK-állampolgárok csoportos, tömeges megjelenésére, erőszakos kitörési kísérleteivel, amelynek megakadályozása érdekében az alábbiak szerint

intézkedem:

1. Ellenőrző átengedő pontokat működtetek:
Sopron Városi Rendőrkapitánysággal együttműködésben
a/ Nagycenki útelágazás (7727/7)
b/ Balfi útelágazás (8024/1)

állományuk: 1–1 fő rendőr
2–2 fő határőr (közülük a Sopron FEP állományából németül beszélő nappali viszonylatban)

felszerelése: – 65 M gyakorló, gumibot, spray
– nappal jelzőtárcsa, éjjel lámpa
– összeköttetésre szolgáló eszköz (tbk.[154] + rádió)

[154] Távbeszélő-készülék.

váltás rendje: 6 óránként

eligazítás:
A határőr állományt útbaigazítás előtt 15 perccel a kerület határőrizeti ügyeletes tiszt ellenőrzi (öltözet, felszerelés megléte), majd meghatározza részükre a harci feladatot.

Feladatuk: Az NDK-állampolgárok, gépjárművek feltartóztatása, igazoltatásuk.
Vissza kell fordítani közülük:
- lejárt úti okmánnyal rendelkezőket;
- akinek a tartózkodási engedélyét megvonták, és nem hagyta el az országot;
- nem idegenforgalmi hivatal által szervezett csoportokat;
- együttesen 5 db-nál több gépkocsiból álló csoportot.

Tevékenységük segítéséhez magyar–német szövegezésű intézkedést (kartonon) kell biztosítani.

Szállítás rendje: Balfi EÁP állományát a kerületparancsnokság 1 db személygépkocsijával szállítom a helyszínre (rendőrt a VRK-ságon kell felvenniük).
A nagycenki EÁP állományát a VRK-ság szállítja ki.

2. A felderítő alosztály erői és eszközei által információt gyűjt a kerület működési területén nagyobb létszámmal gyülekező NDK-állampolgárokról, illetve kiszökésükhöz segítséget nyújtani szándékozó magyar és nyugati országok állampolgárairól.
Az információkat eljuttatja a kerületi HÜTI-hez.
A kerület működési területén levő soproni, balfi, hegykői és kapuvári kempingekben folyamatosan információt gyűjt az előbbiekre, amelyeket ugyancsak eljuttat a kerületi HÜTI-hez.

3. Az EÁP-ok előtti területen, illetve a Sopronból kivezető útszakaszokon mozgó járőrcsoportot működtetek (hivatásos parancsnoksága alatt) egy fő gk.vez. és 2 fő biztosító sorállományúval az NDK-állampolgárok csoportosulásának felfedésére, tevékenységük ellenőrzésére, az esetleges visszafordítás végrehajtására, illetve csoportosulás szétoszlatására, világos időben (06.00 órától 20.00 óráig).
Felszerelése ugyanaz, mint az EÁP-ban szolgálatot teljesítőké, kivétel a ht. állománynál pisztoly.

4. Amennyiben az EÁP-ok mozgó járőrcsoport tevékenysége nem járt eredménnyel és az NDK-csoport(ok) az államhatár irányába halad, a következő intézkedéseket kell foganatosítani:

a/ A valószínű mozgási irányban levő alegységek értesítése, riasztása:
- Sopron, Kópháza FEP, 5., 6., 7., 8., 13., 14. vagy más őrsök riasztása;
- a határátkelő-helyekre vezető utakon a volt EJR megszakításainál az ellenőrzés visszaállítása (kilépő forgalomnál).

b/ A készenléti század, RCS. részére riadó elrendelése.

c/ Az ÜPK[155] és a készenléti szolgálat, RCSPK berendelése.

d/ A helyzet jelentése a kerületparancsnoknak.

e/ KERPK döntésének függvényében a karhatalmi tevékenység irányítására kijelölt vezető és a karhatalmi század hivatásos állományának berendelése (gk.-val), valamint a kijelölt rendőrjárőr riasztása.

f/ KERPK (OPK) döntése szerint készenléti (karhatalmi) erő helyszínre küldése a vezetővel és a hivatásos állománnyal és tolmáccsal.

g/ Az együttműködő szervek (rendőrség) értesítése.

5. Amennyiben a csoport lejut az államhatár közelébe, és a visszafordítására vonatkozó felszólításnak nem engedelmeskedik, hanem elindul az államhatár irányába, a következő az intézkedések rendje:
a/ A készenléti erő vonuljon a tömeg elé (gumibottal és spray-vel megerősítve, fegyver nélkül), 100–200 méterre sorakozzon fel, forduljon (gépjárművestül) szembe a tömeggel, közben oldalt az RCS (fegyverrel) biztosítson.

[155] Ügyeletes parancsnok.

b/ Amennyiben a tömeg megkerüli a készenléti erőt, szálljon gépjárműre, és ugyanilyen módon zárja az államhatárra vezető utat, zárt alakzatban a határ közelében. Gumibotot és spray-t csak a helyszínen levő vezető engedélyével lehet alkalmazni, ha a tömeg a zárt alakzatra támad. Fegyvert a RCS tagjai külön parancsra, ha fegyveres támadás éri a járőrt, önvédelemből, a támadóval szemben használhatnak.

c/ A tömeges kitörés eredményes megakadályozása esetén a felderítő alosztály a vizsgálatot a helyszínen folytassa le, és a gépjárművekbe felszállított tömeget kísérje ki a kerület működési területe szélső határáig.

<u>Egyéb feladatok:</u>
Németül beszélő katonát az EÁP-ok állományába a soproni FEPPK, a készenléti századba a FELDALOV[156] biztosítson.

<u>Melléklet:</u>
1. sz. Ügyeletes parancsnok és feld. alo. szolgálatvezénylése;
2. sz. Az EÁP-ok szolgálatvezénylése;
3. sz. Mozgó járőrcsoport tevékenységének beszabályozása;
4. sz. Magyar–német nyelvű segédanyag.

Sopron, 1989. szeptember 1.

(Frankó István)
ezredes
11. kerület parancsnoka

Készült: 1 példányban
Egy példány 3 lap
Sokszorosítva: 22
Kapják: Elosztó szerint
Snsz: 6182/71.

(*BM. HŐR. Országos Parancsnokság Központi Irattár, 2002, Bella Árpád gyűjtése.*)

[156] A felderítő alosztály vezetője.

10. Kivonat a soproni közúti határátkelőhely ügyeletes tisztjének napi jelentéséből – 1989. augusztus 19–20.

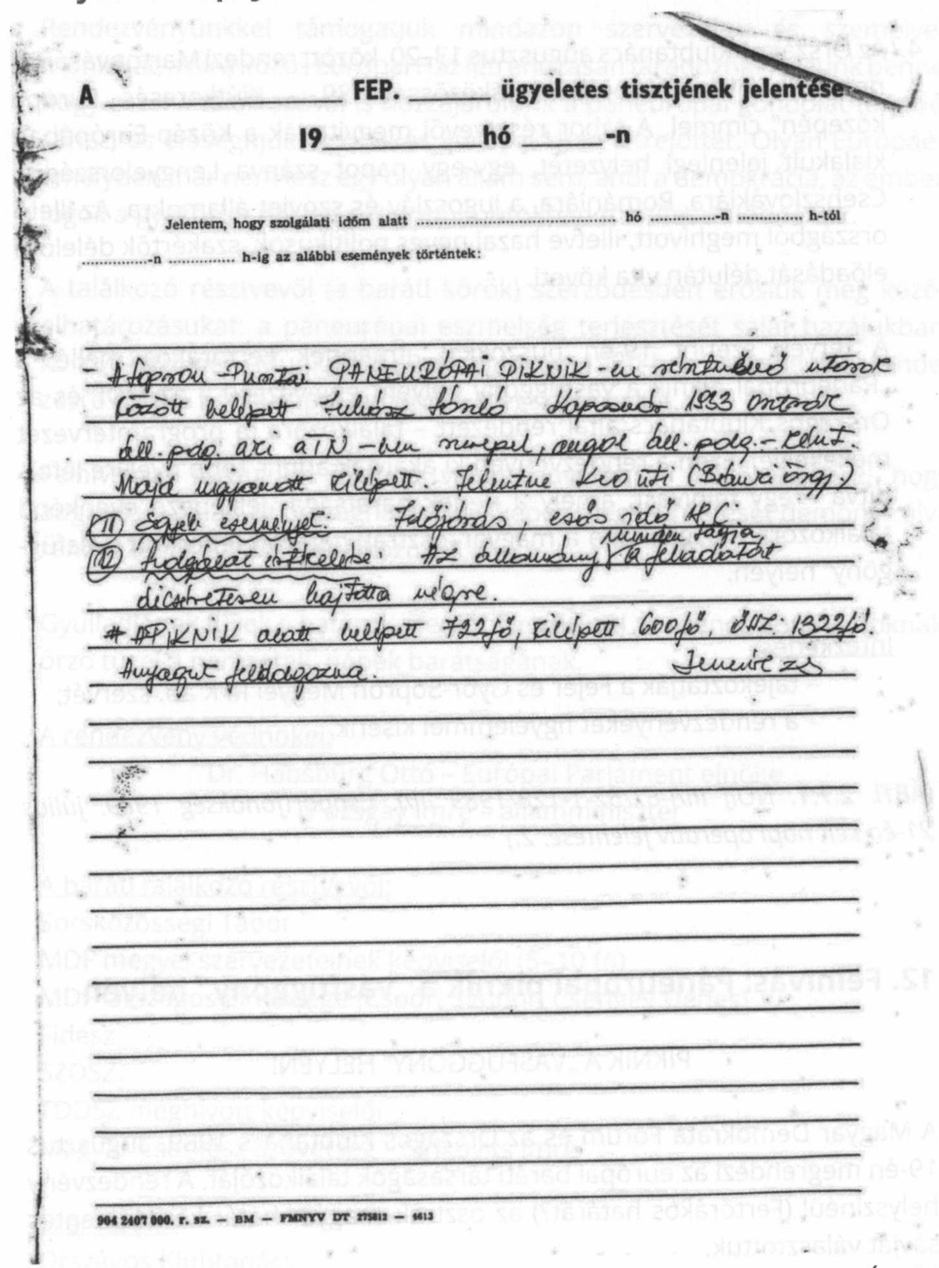
A FEP. ügyeletes tisztjének jelentése
19 ... hó ...-n

Jelentem, hogy szolgálati időm alatt ... hó ...-n ... h-tól ...-n ... h-ig az alábbi események történtek:

– A Sopron–Pusztai PANEURÓPAI PIKNIK-en résztvevő utasok között belépett [illegible] Kaposvár 1953 [illegible] áll. pdg. aki ATN-ben [illegible], angol áll. pdg.-ként. Majd ugyanott kilépett. Jelentve [illegible] (Bérczi őrgy.)
(11) Egyéb események: Időjárás, esős idő 14 °C.
(12) Feladatok értékelése: Az állomány minden tagja a feladatot dicséretesen hajtotta végre.
A PIKNIK alatt belépett 722 fő, kilépett 600 fő, össz: 1322 fő.
Anyagot feldolgozva. [illegible]

904 2407 000. r. sz. — BM — FMNYV DT [illegible]

(Soproni Határőr Kerület Parancsnokság Irattár, 1994, Bella Árpád gyűjtése.)

11. III/I. Csoportfőnökség 1989. július 21-én kelt napi operatív jelentése (részlet)

4./ Az Országos Klubtanács augusztus 13–20. között rendezi Martonvásáron negyedik nyári táborát „Sorsközösség '89 – Kiútkeresés Európa közepén" címmel. A tábor résztvevői megvitatják a Közép-Európában kialakult jelenlegi helyzetet, egy-egy napot szánva Lengyelországra, Csehszlovákiára, Romániára, a jugoszláv és szovjet államokra. Az illető országból meghívott, illetve hazai neves politikusok, szakértők délelőtti előadását délután vita követi.

A tervek szerint 19-én buszokkal átmennek Fertőrákos mellé, a „Páneurópai piknik a vasfüggöny helyén" elnevezésű – az MDF és az Országos Klubtanács által rendezett – találkozóra (a programtervezet mellékelve). Ezen a rendezvényen ki akarnak adni – több nyelvre lefordítva – egy felhívást, amely a népek barátságát jelképező évenkénti találkozóra mozgósítana a magyar–osztrák határon lebontott „vasfüggöny" helyén.

Intézkedés:

– tájékoztatják a Fejér és Győr-Sopron Megyei RFK áb. szervét;
– a rendezvényeket figyelemmel kísérik.

(ÁBTL 2.7.1. NOIJ III/I-67/52-1-128/1989 III/I. Csoportfőnökség 1989. július 21-én kelt napi operatív jelentése, 2.)

12. Felhívás: Páneurópai piknik a „vasfüggöny" helyén

PIKNIK A „VASFÜGGÖNY" HELYÉN!

A Magyar Demokrata Fórum és az Országos Klubtanács 1989. augusztus 19-én megrendezi az európai baráti társaságok találkozóját. A rendezvény helyszínéül (Fertőrákos határát?) az osztrák–magyar határ kerítésmentes sávját választottuk.

PÁNEURÓPAI PIKNIK A „VASFÜGGÖNY" HELYÉN

Rendezvényünkkel támogatjuk mindazon szervezetek és személyek munkáját, akik a közös Európai Ház létrehozásán fáradoznak. Bízunk benne, hogy ezzel a találkozóval is hozzájárulunk a páneurópai gondolat terjedéséhez, és elősegítjük egy békés Európai Unió létrejöttét. Olyan Európáét, amelyben már nem lesz egy olyan állam sem, ahol a demokrácia, az emberi jogok a gyakorlat helyett programpontokban manifesztálódnának.

A találkozó résztvevői (a baráti körök) szerződésben erősítik meg közös elhatározásukat: a páneurópai eszmeiség terjesztését saját hazájukban, környezetükben. Munkájukkal elősegítik az 1990-ben ugyanitt megrendezésre kerülő Páneurópai Jamboree megszervezését.

Felhívással fordulunk Európa valamennyi baráti közösségéhez, hogy augusztus 20-án az országhatárok jelképes megszüntetését demonstrálva rendezzenek hasonló találkozókat.

Gyulladjanak tüzek a határok mentén! Jelzőtüzei az azonos gondolatoknak, őrző tüzei a nemzetek, népek barátságának.

A rendezvény védnökei:

Dr. Habsburg Ottó – Európai Parlament elnöke
Pozsgay Imre – államminiszter

A baráti találkozó résztvevői:
Sorsközösségi Tábor
MDF megyei szervezeteinek képviselői (5–10 fő)
MDF Országos Elnöksége (Csoóri Sándor, Csengey Dénes)
Fidesz
SZDSZ
TDDSZ meghívott képviselői
Magyar Cserkész Szövetség – Sinkovits Imre

Szervezők:
Országos Klubtanács
MDF Budapesti Szervező Bizottsága
MDF Soproni + Kőszegi Szervezete

MDF Debreceni Szervezete

Ha sikerül a fenti programot megszervezni, a Sorsközösségi Tábor résztvevői számára aug. 19-én kora du.-n biztosítjuk a helyszínre utazást.

(*ÁBTL 2.7.1. 147/4/ 1989. 07. 31.*)

13. A Határőrség 11. Kerület Parancsnokának intézkedési terve a „PÁNEURÓPAI PIKNIK" rendezvény határőrizeti és biztosítási feladataira – Sopron, 1989. augusztus 16.

BELÜGYMINISZTÉRIUM ~~TITKOS~~!
Határőrség 11. kerület parancsnokság (érvényes 1989. 08. 21-ig)
1. számú példány

Jóváhagyom!
Kovács Szabolcs
KERPK

BELÜGYMINISZTÉRIUM
HATÁRŐRSÉG 11. KERÜLET PARANCSNOKÁNAK
034/1989. számú
INTÉZKEDÉSI TERVE
a „PÁNEURÓPAI PIKNIK" rendezvény határőrizeti és biztosítási feladataira
Sopron, 1989. augusztus 16.

A Magyar Demokrata Fórum Debreceni Szervezete kezdeményezése alapján 1989. augusztus 19–20-án Sopronpusztán mintegy 1500 fő magyar és külföldi állampolgár részvételével „PÁNEURÓPAI PIKNIK"-et rendeznek több hazai alternatív szervezet részvételével. A rendezvény védnöke Habsburg Ottó és Pozsgay Imre.

A határőrizeti, határforgalmi és biztosítási feladatok végrehajtására az alábbiak szerint

i n t é z k e d e m :

1. Az előkészítés és a zökkenőmentes végrehajtása érdekében bizottságot hozok létre.

A bizottság vezetője:	Róka István szds.	KIKCSV[157]
tagjai:	Bella Árpád alez.	HFFŐEA[158]
	Farkas Lajos szds.	POLFŐEA[159]
	Dancsák Gyula alez.	FELDALOV
	Papp András szds.	FESZV.[160]

2. A rendezvény programja:
   a/ A résztvevő szervezetek delegációinak államhatáron való át- és visszatérése (Margitbányára) 1989. 08. 19-én 15.00–18.00 óra
   b/ A rendezvény védnökeinek üzenete 15.00–16.30
   c/ Kerítésbontás a meghatározott szakaszon, munkahelyen 16.30–18.00
   d/ Kulturális és éjszakai műsor (szalonnasütés, tábortűz) 18.30 órától

3. A HŐROPK[161] a rendezvénnyel kapcsolatban a kerület részére a következőkben való részvételt engedélyezte:
   a/ 1500 db (1015 cm) tüskésdrót biztosítása;
   b/ ideiglenes határátkelőhely nyitása a pozsonyi út végén;
   c/ 1. sátor, 2. vízszállító gépkocsi, 3. tábori konyha, 4. tartalék hangosítás, 5. telefonvonal, 6. beszédhangosító, 7. 1 db tábori WC.

Ebből a szervezők igénylik: a), b), c-4., c-6. pontban felsoroltakat.

A többire egyéb megoldás miatt nem tartanak igényt.

Az előkészítés feladatai:

.....

[157] A kiképzési csoport vezetője.
[158] Határforgalmi főelőadó.
[159] Politikai főelőadó.
[160] A fegyverszolgálati ág vezetője.
[161] Határőrség országos parancsnoka.

Fsz.	Feladat	Idő	Végrehajtó	Felelős	Megjegyzés
1.	A rendezvény táborhelyének kiválasztása, szemrevételezése körzethatárának megjelölése	1989. 07. 30-ig	KERPK TÖF POLOV	KERPK	rendezőkkel együtt
2.	Ideiglenes határátkelőhely kijelölése	08. 03.	TÖF HFFŐEA	TÖF	rendezőkkel együtt
3.	Szervezőbizottság létrehozása	08. 04.	TÖF	KERPK	
4.	A rendezvénnyel kapcsolatos alegységszintű feladatok előzetes pontosítása	08. 07.	KIKCSV 6. ŐRSPK	TÖF	
5.	Helyszíni egyeztető tárgyalás a szervezőkkel	08. 10.	KIKCSV	TÖF	rendezőkkel együtt
6.	Tárgyalás összegzése, írásos jelentés az OPSÁG-ra, javaslattétel	08. 10.	TÖF KIKCSV	KERPK	
7.	A szervezőbizottság beszámoltatása az előkészítésről, majd konkrét feladatszabás	08. 16.	TÖF	KERPK	
8.	Az ideiglenes határátlépés biztosítása, előkészítése, megszervezése, útlevélkezelők felkészítése. Vámőrséggel való pontosítás	08. 18-ig	HFFŐEA	TÖF	5 fő ht. útlevélkezelő. Kezelési módszer ismertetése
9.	Megbízható összeköttetés létrehozása (HÜTI, 6. őrs, Pusztai kapu, pozsonyi út szolgálati helyen)	08. 18-ig	HIF	TÖF	Egy határőrségi vonal biztosítása az információs sátorban

Fsz.	Feladat	Idő	Végrehajtó	Felelős	Megjegyzés
10.	Anyagi feladatok végrehajtása Pozsonyi kapu nyithatóságának biztosítása 1.500 db huzal levágása Állomány öltözetének biztosítása Szállítóeszközök biztosítása Sorompó felszerelése és felemelése 5 fő sorállományú műszaki katona felkészítése, kiképzése, kioktatása Gépkocsiakasztó felszedése a pozsonyi úton Zárható lakat, kulcs	08. 18.	FESZV	TÖF	fehér ingblúz – h. gyakorló – soráll. 1 db szgk. 3 db UAZ
11.	A részt vevő sorozott állomány felkészítése, eligazítása. Tartalék hangosítás telepítése a 6. őrsön	08. 19. 12.00 óráig	KultúrFŐEA	POLOV[162]	Helyszínre telepítés csak külön kérésre
12.	Tárgyalás a biztonsági igazgatóval a rendezvény részleteit illetően	08. 16.	TÖF HFFŐEA	KERPK	BM klub

[162] Politikai osztály vezetője.

Fsz.	Feladat	Idő	Végrehajtó	Felelős	Megjegyzés
13.	A rendezvény lefolyásának időbeosztása és biztosítása	08. 19.	HFFŐEA Nagy szds. Kovács szds. KH. SZDPK. Bella alez. Róka szds.	TÖF KIKCSV	10.00–22.00 12.00–22.00 18.00–01.00 24.00–07.00 06.00–12.00
14.	Határőrizeti, karhatalmi feladatok – 6., 7. őrs MESZ megszervezése (5. őrs is) – két zárási szakasz létrehozása az engedélyezett létszámmal – az érintett alegységek járőrözési rendszerének államhatárra való átcsoportosítása (csak a rendezvény idejére) – M. őrsről ht. járőr biztosítása a vámházhoz 08. 19-én 12.00 órától 08. 20-án 10.00 óráig – operatív biztosítás megszervezése – ügyeleti szolgálat ellenőrzésének megszervezése – karhatalmi század felkészítése	08. 18-ig 08. 18. 08. 18. 08. 18.	HÜCSV FELDALOV ÜPK Bella alez.	TÖF TÖF TÖF KIKCSV	Fegyverhasználat, gumibotalkalmazás, meghatározott terület lezárása 40 perces készenléttel

Fsz.	Feladat	Idő	Végrehajtó	Felelős	Megjegyzés
15.	Az előkészítés végrehajtásának ellenőrzése	08. 18.	szervező-bizottság	TÖF	helyszínen
16.	Együttműködés rendje – rendőrség – BV, tűzoltóság	08. 16. 08. 17.	FELDALOV KIKCSV	TÖF TÖF	szóban együttműködési terv alapján
17.	Jelentések rendje 1. Program szerinti rendezvények befejezése 2. Rendkívüli és eltérő események 3. 6–7. őrs a Hjt. szerint (5. őrs is) 4. Írásos jelentés	8. 21. 09.00-ig	szolgálati személyek	KIKCSV	HÜTI-nek ÜPK-nak azonnal HÜTI-nek HŐROPK-nak

Egyéb

1. A rendezőgárda megkülönböztető jelzést visel
2. Műszaki állomány balesetvédelmi oktatása — 08. 18-án KIKCSV
3. Beszédhangosító biztosítása
4. Levágott tüskésdrót kötegelése

Sopron, 1989. augusztus 16.

Róka István szds.
KERTÖF

Készült 1 példányban
Egy példány 5 lap
Snsz.: 4247/40.
Gyorsmásolva 7 példányban
Kapják: 1. sz. pld. irattár
2. sz. " KERPK
3. sz. " TÖF
4. sz. " POLOV
5. sz. " PAF
6. sz. " HÜCSV
7. sz. " KIKCSV
8. sz. " HFFŐEA

(*11. Hőr. Kerület Parancsnokság Sopron Irattár 1994, Bella Árpád gyűjtése.*)

14. Burgenlandi Tartományi Biztonsági Igazgatóság utasítása a Szentmargitbányai határőrség részére[163]

SICHERHEITSDIREKTION
FÜR DAS BUNDESLAND BURGENLAND

SicherheitsDion, Freiheitsplatz 1, 7001 Eisenstadt

1. An die
Bezirkshauptmannschaft Eisenstadt-Umgebung
in Eisenstadt

2. An das
Zollamt Klingenbach
in Klingenbach

Zahl (Bitte bei Antworten angeben!)	Sachbearbeiter	(0 26 82) 25 66 Durchwahl	Datum
Greko-62/89	ADir. Reg. Rat SUPPER	K1. 57	17. 8. 1989

Betr.: Eröffnung des Grenzüberganges St. Margarethen an der österr.-ung. Staatsgrenze.

Das Ungarische Demokratische Forum, Sopron, veranstaltet am 19.8.1989 eine Sonderfahrt von Sopron/Ungarn nach St. Margarethen und zurück.

In der Beilage wird eine Verordnung über die Erklärung der Bundesgrenze zwischen der Republik Österreich und der Ungarischen Volksrepublik zwischen den Grenzsteinen B 4/10 und B 5, Gemeindegebiet St. Margarethen, zum Grenzübergang mit dem Ersuchen um Kenntnisnahme übermittelt.

[163] A Burgenlandi Tartományi Biztonsági Igazgatóság által keletkeztetett irat az osztrák-magyar Szentmargitbánya (St. Margarethen) határátkelőhely megnyitásáról. 1989. augusztus 19-én a Magyar Demokrata Fórum soproni szervezete külön utat szervezett Sopronból Szentmargitbányára és vissza. A kiadott rendelkezés a Szentmargitbányai határellenőrzésnek szól, az iratban kb. 100 fős határátlépéssel számoltak. (Johann Göltl osztrák vámtiszt, a klingenbachi vámhivatal vezetőjének szíves közreadása. A másolat Bella Árpád tulajdona.)

Die Kundmachung dieser Verordnung wird durch Anschlagen an die ho. Amtstafel durchgeführt.

Zusatz für die Grenzkontrollstelle Klingenbach:
Es ergeht die Einladung, die Grenzkontrolle in St. Margarethen vorzunehmen.

Teilnehmer: ca. 100 Personen.

F.d.R.d.A.

Hofrat Dr. Schoretits
Sicherheitsdirektor

15. A BM Határőrség augusztus 18-án kelt közleménye

Augusztus 19-én és 20-án Sopron térségében a magyar–osztrák államhatáron kerül sor a Páneurópai Piknik elnevezésű rendezvényre. A rendezőknek a tömegtájékoztatási eszközökben közölt nyilatkozatai a páneurópai találkozó időszakában történő határátlépések módját illetően félreérthetőek, ugyanis alkalmilag nyitott, sőt teljesen nyitott határról szólnak. A BM Határőrség szükségesnek látja, hogy maximális segítőkészséggel előmozdítsa a rendezvény sikerét, Sopronpusztán például ideiglenes határátkelőhelyet létesít a rendezők és a delegátusok számára, de ezen időszakban is be kell tartani a törvényeket és a nemzetközi egyezményeket, tehát mind az állandó, mind az ideiglenes határátkelőhelyeken csak azok léphetnek át, akik megfelelő érvényes úti okmányokkal, jogosultsággal rendelkeznek.

MTI, 1989. augusztus 18.

16. A sopronpusztai őrs működési területe 1989. szeptember 19-én a Ker. Pk. 034/1989 számú intézkedési terv 14. pontja szerint

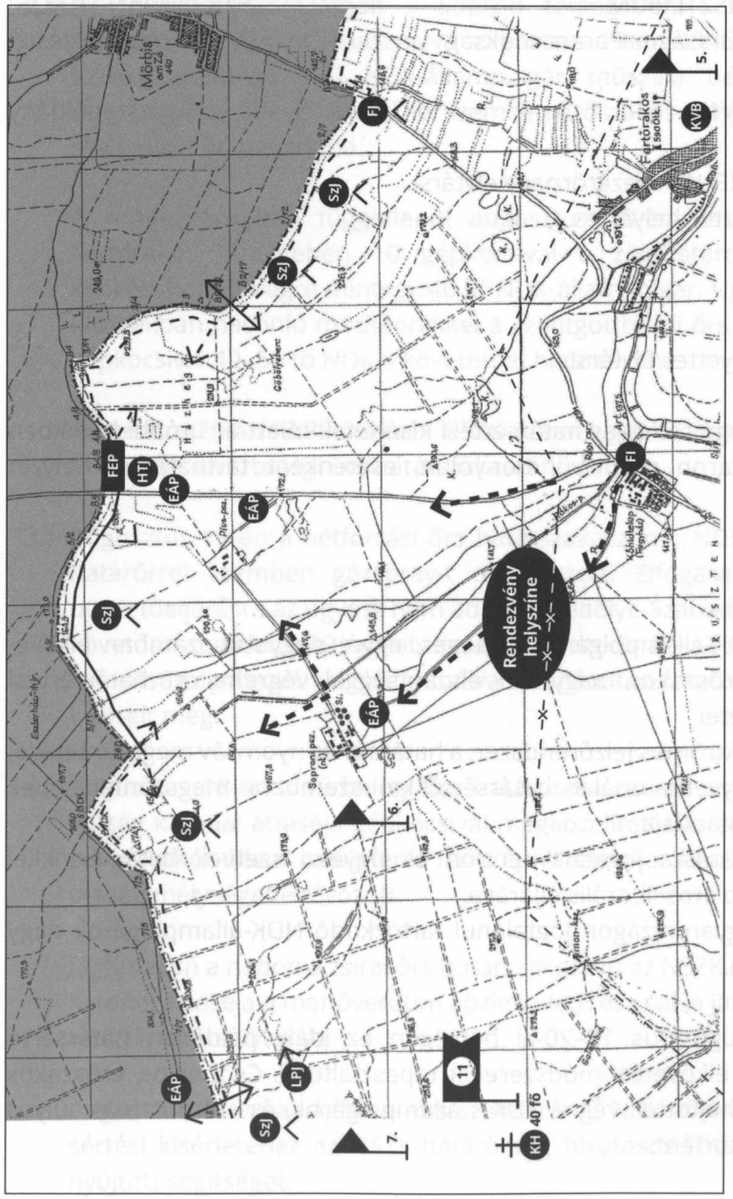

Jelmagyarázat: SzJ: szakaszjárőr; LPJ: lovas járőr; FJ: figyelő járőr; HTJ: hivatásos járőr; KMB: rendőr körzeti megbízott; FI: rendőr forgalomirányító; KH: karhatalmi század; FEP: forgalom-ellenőrző pont; EÁP: ellenőrző-átengedő pont, 11. kerületparancsnokság; 5. fertőrákosi őrs; 6. sopronpusztai őrs; 7. bécsi úti őrs; határsértők menetvonala: - - - - - ▶; határzárás tsz: - - - - - (A térképet Bella Árpád szerkesztette)

17. Székely János vezérőrnagy, a BM Határőrség országos parancsnokának jelentése az államhatáron a tömeges határsértési kísérletek miatt kialakult helyzetről

BELÜGYMINISZTÉRIUM „SZIGORÚAN TITKOS"
Határőrség Országos Parancsnokság (selejtezésig)
Budapest
Száma: *0076/18* .... sz. példány

PALLAGI FERENC r. vezérőrnagy elvtárs
Belügyminiszter-helyettes

Budapest

Miniszterhelyettes Elvtárs!

Jelentem, hogy tömeges határsértési kísérletek miatt az utóbbi hetekben az államhatáron rendkívül bonyolult, esetenként tarthatatlan helyzet alakult ki.

OKAI:

1.) Az NDK-állampolgárok tömeges, egyre nagyobb számban elkövetett erőszakos, nagyfokú elszántsággal végrehajtott határsértési kísérletei.
2.) Az elektromos jelzőrendszer, a határsáv és nyomsáv megszüntetése.
3.) A fegyverhasználat határsértőkkel szembeni megszüntetésének propagandája.
4.) Az eljárásra jogosult rendőri és ügyészi szervek határsértőkkel kapcsolatos liberális eljárása.
5.) A Magyarországon jogtalanul tartózkodó NDK-állampolgárok nagy száma.

Az 1989. augusztus 18–20-ai hétvégén ez idáig példátlan határsértő mozgást, új elkövetési módszereket tapasztaltunk. Csoportos, erőszakos kitöréseket hajtottak végre NDK-s állampolgárok, és számos más súlyos esemény is történt:

1.) Összesen 1244 fő határsértő mozgott. Elfogtunk 961 főt. Kifelé irányult osztrák viszonylatban 520 fő, jugoszláv viszonylatban 21 fő NDK-állampolgár.

2.) Az osztrák viszonylatban – Sopron térségében – megrendezett Páneurópai Pikniket kihasználva augusztus 19-én 40–50 fős csoportokban, mintegy 190 NDK-állampolgár műszaki berendezéseket megrongálva, útlevélkezelőkkel szemben erőszakos magatartást tanúsítva jutott át Ausztriába.

A rendezvényektől függetlenül augusztus 20-án az esti órákban Fertőrákos térségében 10 gépkocsival a zöldhatáron erőszakos kitörést hajtott végre mintegy 40 fő NDK-állampolgár. Ugyanebben az időszakban hasonló módszerekkel a szentgotthárdi őrs szakaszán 15 gépkocsival 40–50 fő NDK-s követett el határsértést.

Augusztus 20-án 13.30 órakor 1 NSZK-személygépkocsival 2 fő követett el kitörést a várbalogi őrs határszakaszán.

3.) Augusztus 19-én a hétforrási őrs határszakaszán 1 NDK-állampolgár határőrrel szemben gázspray-t alkalmazott. Elfogása után ellene büntetőeljárásra az ügyész nem adott engedélyt. Szabadon engedését követően augusztus 20-án hatodmagával Írottkőnél – a Természetbarát Szövetség rendezvényét kihasználva – ismételten tiltott határátlépést kísérelt meg.

4.) Augusztus 18-án a várbalogi őrs határszakaszán az osztrák nagykövetség katonai attaséja gépkocsival megközelítette az államhatárt, és ott mindkét állam területéről fényképfelvételeket készített, majd az ország mélységébe távozott.

Ugyanezen a napon a zsirai őrs határszakaszán az NSZK-nagykövetség katonai attaséja a manőverúton közlekedett, és csak a járőr figyelmeztető lövéseire állt meg.

Augusztus 17-én az ágfalvai őrs szakaszán 3 NDK-állampolgár határsértési kísérletéhez az NSZK-határőrség hivatásos főtörzsőrmestere nyújtott segítséget.

5.) Augusztus 18–20-a közötti időszakban a nyugati viszonylatú határátkelőhelyeken számos erőszakos kitörés történt:

- A soproni FEP-en augusztus 18-án 3 fő ismeretlen személy egy francia rendszámú személygépkocsival, ugyanitt rövid időn belül 2 fő ismeretlen személy NSZK-rendszámú motorkerékpárral, a FEP-en tartózkodók veszélyeztetésével a nyitva levő sorompó alatt követte el a tiltott határsértés.

- Augusztus 20-án a kora hajnali órákban hamisított magyar rendszámot alkalmazó 4 fő NDK-állampolgár személygépkocsival kitörést kísérelt meg, melynek során a leengedett sorompónak ütközött. Az elkövetők könnyebben megsérültek, a felhasznált gépkocsi, valamint egy NSZK-személygépkocsi is megrongálódott.

A felsorolt tiltott határátlépések során elfogottakat a rendőrségi szervek eljárás lefolytatására nem vették át a határőrségtől.

A kialakult helyzet, mindenekelőtt az elkövetők büntetlenül hagyása erőteljesen demoralizálóan hat a határőrség személyi állományára. A beosztottak mindinkább szükségtelennek érzik a járőrszolgálat ellátását, a határsértők elfogását.

Augusztus 18–20-a között két további bonyolító körülmény is felmerült:

1.) A lőkösházi őrsön 19-én 2 fő román állampolgárral szemben a befelé irányuló tiltott határátlépésük közben a román járőr fegyvert használt. Az elkövetés során használt gépkocsin 8 lövésnyom maradt, személyi sérülés nem történt.

2.) A csengeri őrs határszakaszán 20-án 01.30 órakor 5 fő befelé irányuló román határsértővel szemben a román járőr dulakodás közben fegyvert használt, amelytől 1 fő határsértő a lábán megsebesült. Az elkövetők a román járőrt lefegyverezték, majd kényszerítették, hogy őket a határig kísérje. Átjutásuk után a fegyvert visszadobták román területre.

3.) Csehszlovák viszonylatban az 1968-as események évfordulója miatt a FEP-eken a csehszlovák hatóságok szigorításokat vezettek be, visszatértek a kétoldalú ellenőrzésre, illetve kérték a magyar határőrségtől 27 fő ismert ellenzéki személyünk határfigyelőztetését.
Augusztus 19-én 15 fő magyar állampolgár beléptetését tagadták meg Šturovóban. (Köztük ifj. Rajk Lászlóét.)

A határőrizeti és operatív helyzet fenti változásai miatt az alábbi intézkedéseket tettem:

1.) A határőrség rendelkezésére álló csekély tartalékából (kiképzőbázisok és kerületek szakegységei) 40 fővel a soproni, 20 fővel a zalaegerszegi kerületeket megerősítettem (az újonckiképzés beindulása után erre további lehetőségem nem lesz).

2.) Osztrák viszonylatban a legvalószínűbb irányokban a gépkocsival való kitörések megakadályozására a határra vezető utakon járőr által biztosított útzárókat alkalmaztam.

3.) Intézkedéseket adtam ki a csehszlovák hatóságok által bevezetett intézkedések miatt eljárásaik figyelemmel kísérésére, a tőlünk kilépő magyar állampolgárok átléptetésének gyorsítására, a velük szembeni kényszerintézkedések megakadályozására.

4.) Tömegkommunikációs eszközök igénybevételével több tájékoztatással is megkíséreltük visszatartani a határsértési kísérletek elkövetésétől az NDK-s és más állampolgárokat.

5.) A nyugati viszonylatú kerületeket más kerületek terhére újabb 160 fővel erősítem meg.

JAVASLOM:

1.) Miniszter Elvtárs engedélyezze, hogy osztrák viszonylatban az államhatártól számított általában 5 km-es területsávban (Sopron, Kőszeg térségében, ahol csak a városból a határra vezető utakon) az NDK-állampolgárokkal szemben korlátozó intézkedéseket vezethessünk be. Közülük azokat, akik Ausztriába utazásra jogosító úti

okmányokkal nem rendelkeznek, az ország mélységébe irányíthassuk. Ezt az intézkedést a határőrség a rendőrséggel együttműködve hajtsa végre.

2.) A miniszteri utasításnak megfelelően az eljárásra illetékes rendőri szervek a határsértést két vagy több esetben elkövető, illetve erőszakot alkalmazó NDK-állampolgárokat vegye át a határőrségtől, utasítsa ki, és a kiutasítást határozottan hajtsa végre.

3.) A román–magyar államhatáron történt fegyverhasználatokról, annak érdekében, hogy a hírközlő szervek híreszteléseken alapuló tájékoztatását megelőzzük, a Belügyminisztérium adjon ki sajtókommünikét.

A jelentésben foglalt eseményekről szóló géptávirati tényjelentők fénymásolatait mellékelem.

MELLÉKLET: 12 db tg. fénymásolat

Budapest, 1989. augusztus 21-én

Székely János
vezérőrnagy
BM Határőrség országos parancsnoka

BELÜGYMINISZTER

Németh Miklós elvtársnak,
a Minisztertanács elnökének

Székely János hőr. vőrgy et.
Miniszter elvtárs jóváhagyásával a túloldalon
foglalt intézkedéseket végre kell hajtani.
Az ORFK-nak is megküldtem az anyagot.
Pallagi Ferenc VIII. 21.

Budapest

Kedves Németh Elvtárs!

A határőrség országos parancsnoka jelentést készített az államhatáron kialakult bonyolult, esetenként tarthatatlan helyzetről.

Az üggyel, miként az előtted is ismert, a Külügyminisztériummal együttműködve a Belügyminisztériumban folyamatosan foglalkozunk.

A jelentést mindössze azért küldöm meg, hogy a határon levő állapotok rendkívüliségét éreztessem Veled.

Budapest, 1989. augusztus 21.

Elvtársi üdvözlettel:
Dr. Horváth István

(*MNL OL XIX_B_10 V/4-8fsz -1989 15d. BM Hőr. Opság: 0076/18. számú Jelentés.*)

Képek jegyzéke

1. Bella Árpád apai dédszülei Csapodon 1910-ben
2. Bella András pénzügyőr (Bella Árpád nagybátyja), Lajtaújfalu (Neufeld an der Leitha), 1919
3. Bella Árpád nagyapja a Bregenc-majorban beszállásolt lengyel hadifoglyokkal a csapodi házuk udvarán, 1940. június 29.
4. Bella Árpád édesapja és nagyanyja a csapodi házuk udvarán 1942-ben
5. A csapodi apai nagyszülők megnyitott kocsmájuk ajtajában, 1938
6. Bella Árpád édesanyjával Strammer szomszédék udvarán, Sopronbánfalva, 1952
7. Bella Árpád (elöl a kisfiú) édesanyjával Strammerék udvarán Gritsch Hansékkal és a Bernhardt lányokkal, Sopronbánfalva, 1952
8. A sopronbánfalvai általános iskola színielőadásának 1/a osztályos szereplői, 1954
9. A Bella szülők és a két gyerek 1961-ben (a kép bal szélén Bella Árpád)
10. A soproni Fenyő téri általános iskola 8/a osztályosainak színielőadása 1960. szeptemberben (Bella Árpád az álló sorban balról a második)
11. Indulás a Deák-kúthoz, a soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium ballagásának helyszínére, 1965. május
12. A soproni Vasas Sport Club labdarúgó-szakosztály tagjainak iskolai kirándulása, 1961. május (Bella Árpád a kép jobb szélén)
13. A soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium 3/a és 3/b osztályának „Vasas" politechnikai csoportja, 1963 (Bella Árpád az álló sor jobb szélén)
14. Beöltöző, Bella Árpád a Kossuth Lajos Katonai Főiskola laktanyájában
15. Az elsőéves növendékszázad eskütétele. Szeged, 1965. szeptember 30.
16. Bella Árpád elsőéves tiszti iskolai növendékként a határőrség Kiskunhalasi Lovasiskolájának lovaglókiképzésén a Peking nevű lóval, 1965. október
17. A Kiskunhalasi Lovasiskola lovaglókiképzésén a szegedi növendékszázad 3. szakaszának 1. („repülő") raja, 1965. október 26.
18. Harcászati terepfoglalkozás Budapest határában, 1968
19. Bella Árpád másodéves tiszti iskolai növendékként, Budapest, 1966. november

20. A tereptanismeretek gyakorlati oktatásának szünetében, Budajenő, 1968 (Bella Árpád balról az első)
21. A tereptanismeretek gyakorlati oktatásának szünetében, Budajenő, 1968 (Bella Árpád jobbról a harmadik)
22. Bella Árpád végzős növendékként, Budapest, 1969
23. Bella Árpád szakasztársa, Abinéri Ottó „kardos" esküvője, Budapest, 1969
24. A Tavaszi Forradalmi Napok ünnepségére kivezényeltek csoportja, Budapest, 1969 (Bella Árpád a hátsó sorban jobbról a harmadik)
25. A magyarfalvai őrs működési területén 1960-ban történt aknarobbanás a detonációt kiváltó mezei nyúl tetemét a műszaki zár kerítésére röpítette (Soproni Kerületparancsnokság Irattára, 1994 – másolata Bella Árpád tulajdonában)
26. Bella Árpád és nagypapája a soproni közúti határátkelőhely előtt 1971 májusában
27. Amfíbia járőrhajó a Fertő tavon, 1969 (a fotó Csapó Imre ny. törzszászlós tulajdona)
28. Sopron közúti határátkelőhely, 1970 (Bella Árpád balról az első)
29. Sopron, Gesztenyés körút, 1970
30. Az elektromos jelzőrendszer a Sopron, Bécsi úti őrs működési területén (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)
31. FEP-járőr kíséretével közlekedő, ÖBB-s „korridorvonat" indul a soproni GYSEV-pályaudvarról Bécsújhelyre (Wiener Neustadt), 1960-as évek (Bella Árpád tulajdona)
32. Bella Árpád átveszi a Közbiztonsági Érem kitüntetést a soproni kerületparancsnokságon 1973-ban
33. Szovjet belügyi delegáció fogadása Frankó István alezredes, kerületi törzsfőnökkel a soproni közúti határátkelőhelyen, 1984 (Bella Árpád háttal)
34. A soproni közúti határátkelőhelyen 1980. május 30-án 5 óra 50 perckor áttört kilépő oldali határsorompó (a fotó Bella Árpád tulajdona)
35. A Martin Sommernek, Mörbisch (Fertőmeggyes) alpolgármesterének osztrák útlevelével 1988. november 26. és 1989. augusztus 19. között tett magyarországi utazásai időszakában rendszeresített FEP-es átléptetőbélyegző és párnafesték lenyomatai. A bal oldali, alsó bélyegzőlenyomat az 1989. augusztus 19-ei páneurópai pikniken megnyitott pozsonyi úti, ideiglenes határátkelőhelyi kilépését igazolja.

36. Sopron, közúti határátkelő a szolgálatban levő útlevélkezelőkkel és a helyi vámhivatal parancsnokával, 1977 (Bella Árpád balról a második)
37. Bella Árpád a soproni FEP-parancsnokság munkaértekezletén, 1976
38. Soproni FEP: közúti ügyeletes tiszti szolgálatban Tóth József törzsőrmester, útlevélkezelővel, 1978
39. Családi kirándulás, Sopron, Muck, 1975. szeptember
40. A ZMKA másodéves határőr osztályának csoportképe, Szentes, 1986 (a hátsó sorban balról a negyedik)
41. A ZMKA határőr osztályának látogatása a győri kerületnél, 1987 (Bella Árpád a hátsó sorban jobbról a második)
42. Látogatás az amerikai határőrségnek a floridai Glynco városában levő kiképző központjában (a bal szélén Bella Árpád)
43. Az amerikai határőrség El Pasóban szolgálatot teljesítő lovas járőreinek a körzetében
44. Bella Árpád az NBH egykori, Zách utcai központjában levő irodájában, 1995
45. Jevgenyij Primakovnak, a Szovjetunió külföldi hírszerzése vezetőjének fogadása 1995-ben, Budapesten tett látogatásakor (Bella Árpád baloldalt)
46. A Közép-európai Rendőr-akadémián, Bécsben az 1992/93-as tanévben (Bella Árpád az első sorban balról a második)
47. Kerületi határforgalmi főelőadók és FEP-parancsnokok központi továbbképzése, Budapest, 1988 (Bella Árpád az első padban a jobb oldalon)
48. A fertőrákosi őrs működési területén húzódó EJR jobb oldali szektora, ahol 1989. május 2-án kezdődött meg a kísérleti bontás
49. A keletnémetek által a határtérségben visszahagyott Trabant, amit a környékbeliek széthordtak (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)
50. A gépjárművel megkísérelt erőszakos kitörések megakadályozására rendszeresített 7,62×39 mm-es RPD golyószóró 100 lőszerrel betárazva a soproni FEP közúti átkelőhely ügyeletes tisztjének az irodájában. Jobb oldalon a készültség szolgálati fegyverei, AK géppisztolyok 20–20 lőszerrel (Bella Árpád tulajdona)
51. A keletnémetek összegyűjtött gépjárművei a kópházai közúti határátkelőhelyen (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)
52. Pozsgay Imre államminiszter a Győri Határőr Kerület Parancsnokságán 1988. október 26-án tett látogatásán (a fotó Bella Árpád tulajdona)

53. A Fertőrákosi őrs működési területén húzódó elektromos jelzőrendszer Fertő tóra vezető utat lezáró „gazdasági kapuja", háttérben a magasfigyelő alapzata
54. Habsburg Ottó, a piknik egyik fővédnöke 1999. augusztus 19-én a tízéves jubileumon a soproni Med Hotelben rendendezett konferencián (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)
55. Az áttörés hírére az ünneplés helyszínéről a határátkelőhelyre siető soproniak tömege, elvegyülve a késve érkező keletnémet menekültekkel.
56. Dr. Csóka Pál, a magyar delegáció tagja Michael Reiter mörbischi polgárral beszélget. Az útlevelét Körtvélyesi Csaba törzsőrmester kezeli (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)
57. Johann Göltl, a klingenbachi vámhivatal vezetője egy keletnémet polgár okmányait ellenőrzi (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)
58. Az áttörés utáni pillanatok (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)
59. Tájkép csata után (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)
60. A kapu áttörésének első pillanatai (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)
61. Az engedélyezett kiutazás boldog résztvevői Sopronban szeptember 11-én (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány)
62. A pozsonyi utat lezáró kapu a magyar oldalról, 1989. augusztus 19. (A fotó Csapó Imre ny. törzszászlós tulajdona)
63. Nincs megállás (Fotó: Lobenwein Tamás; Páneurópai Piknik '89 Alapítván)

Ajánlott irodalom

- *A Páneurópai Piknik és határáttörés 1989*. Szerk. Gyarmati György. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan. Budapest – Sopron, 2014.
- Bank Barbara: *Sopron 1956. Sopron város eseményei a forradalom és szabadságharc alatt.* Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron megyei Levéltára, Sopron, 2017.
- Fórizs Sándor: A határőrség megszervezése és működése, 1945–1956. In: Őrzők, vigyázzatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig. Szerk. Pósán László – Veszprémy László – Boda József – Isaszegi János. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2017. 555–607.
- Fórizs Sándor: A határőrség sorállománya 1956–1957-ben. *Hadtudomány,* 2020/3. 39–54.
- Fórizs Sándor: A magyar határőrség és az 1968-as bevonulás. *Rendvédelem Történeti Füzetek 29.* 2019. 49–58.
- Fórizs Sándor: Események a határőrségi aknamezőkön az osztrák–magyar államhatáron (1949–51). *Hadtudomány,* 2016/1–2. 52–64.
- Fórizs Sándor: Katonatanácsok a határőrségnél 1956-ban. *Hadtudomány* 2019/1–2. 96–111.
- Gyarmati György: Az osztrák-magyar határnyitás és a titkosszolgálatok társadalmi-politikai „lefokozása". *Soproni Szemle,* 2009/4. 390–400.
- Házi Balázs – Jónás Róbert – Nagymihály Zoltán – Rapali Vivien – Strausz Péter (szerk.): *A rendszerváltás mérföldkövei*. RETÖRKI, Budapest, 2020.
- Házi Balázs: A nyugati határ megnyitása. In: *A rendszerváltás mérföldkövei. Források.* Szerk. Házi Balázs – Juhász-Pintér Pál – Marschal Adrienn. RETÖRKI, Budapest, 2022. 207–233.
- Jobst Ágnes: A vasfüggönytől a határnyitásig: A fegyverhasználat szabályozásának változásai,1949–1989. *Ars Militaria* 2020. 05. 11. https://arsmilitaria.blog.hu/2020/05/11/a_vasfuggonytol_a_hatarnyitasig (utolsó letöltés: 2023. 04. 28.)

- Jobst Ágnes: Az 1989-es év magyar eseményeinek sajtóvisszhangja Ausztriában. *Betekintő*, 2020/1. 7–23.
- Káli Csaba: *Zala megye szovjetizálása 1945-1950*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Budapest, 2021.
- Katona Klára: A Határőrség a rendszerváltás időszakában. *Levéltári Közlemények*, 2011/1. 77–99.
- M. Szabó Miklós: *A Kossuth Lajos Katonai Főiskola története 1967-1996*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2017.
- Magas László – Martonyi János – Nagy László – Rumpf János – Szájer József: Áttörés. Páneurópai piknik 1989. Adart Stúdió – Páneurópai Piknik '89 Alapítvány. Győr, 2019.
- Magyar Kázmér Miklós: *Az 1956-os forradalom és az 1989-es határnyitás. Emlékkönyv a vasfüggöny lerombolásának 30. évfordulójára*. Magánkiadás. 2017.
- Oplatka András: *Egy döntés története. Magyar határnyitás 1989. szeptember 11. nulla óra*. Helikon Kiadó, Budapest, 2008.
- Orgoványi István: Menekülés a Vasfüggönyön át: Tiltott határátlépések 1945 és 1950 között. *Betekintő*, 2017/1.
- Sallai János – Szabó Zoltán: A határőrség igazgatása. In. *Rendszerváltozás és modernizáció a belügyi közigazgatásban (1989–1994)*. Szerk. Verebélyi Imre. Ludovika Egyetemi Kiadó. Budapest, 2020. 61–69.
- Sallai János: A BM és a határőrség feladatai Csehszlovákia 1968-as megszállásában. *Magyar Rendészet* 2014/3-4. 159–170.
- Sallai János: A fegyverhasználat szabályozása a határőrizetben a XX. században. *Határőrségi Tanulmányok* 2000/1. 1–77.
- Sallai János: A határőrség átalakításai és megszűnése (1989-2007). In. Christián László –Lippai Zsolt – Németh Zsolt (szerk.): *A rendszerváltás hatása a rendészetre*. Ludovika Egyetemi Kiadó. Budapest, 2021. 61–70.
- Szabó Miklós: A magyar Határőrség újkori története 1950-től a rendszerváltásig. *Határrendészeti Tanulmányok* 2005/1. 5–7.
- Tóth Imre: Határáttörés és határnyitás. A Páneurópai Piknik hatása a diplomáciai szolgálatok munkájára az 1989-es menekültválság során. *Soproni Szemle*, 2009/4. 365–385.
- Tóth Imre: Menekültkérdés és határnyitás. A magyar és a német diplomáciai szolgálatok szerepe az 1989-es menekültválság megoldásában. *Múltunk*, 2009/3. sz. 4–38.

- Velkey Dávid: A Határőrség és a határvédelem helyzete a rendszerváltástól a professzionális szervezetté válásig (1989-1998). *Glossa Iuridica*, 2018/1–2. 275–284.

A bibliográfiát összeállította: Kovács Balázs

X 346339

HATÁRESET

EGY HATÁRŐRTISZT ÉLETÚTJA KÉT VILÁGRENDSZER HATÁRÁN

Hivatásos határőrtiszt, nemzetbiztonsági tiszt és családapa. Bella Árpád egy személyben testesíti meg ezeket a hivatásokat. Az életútinterjú a kádári rendszer határőrtisztjének mintaszerű szakmai pályáját követi nyomon, és akár sematikusnak is mondhatnánk, ha a nagybetűs történelem nem szippantotta volna be az 1989-es határnyitás révén.

Bella Árpád visszaemlékezése őszinte hangú, minden élethelyzetéről ugyanúgy nyilatkozik, akár másokat jellemez, akár önkritikát fogalmaz meg.

Hivatásából fakadóan az interjú során mindvégig kiegyensúlyozottan és tárgyilagosan emlékezett a családja és önmaga élettörténetére, illetve fogalmazta meg azokat a tapasztalatokat, amelyeket a vasfüggöny korszakában és rendszerében a két világ határán szerzett. Mindig a helytállás, a mérlegelés és az embernek maradás hatotta át cselekedeteit, függetlenül attól, hogy a soproni tisztképzésről, a soproni határőrkerület forgalom-ellenőrző pontján (FEP) történtekről, a páneurópai piknikről vagy éppen a rendszerváltozás után a Határőrség Országos Parancsnokságán, majd a Nemzetbiztonsági Hivatalban betöltött feladatairól mesélt. Visszaemlékezésében megelevenednek a közelmúlt egyes politikusai, közéleti emberei és ismert határőr- és katonai vezetők is. De hallhatunk történeteket a határsértőkön kívül az elektromos jelzőrendszertől kezdve a csiszolatlan drágakövekből készült haskötőn keresztül a jugoszláv buszos beszerző körutakig; legtöbbször éles, de néha kevésbé komoly helyzetekkel is találkozott a FEP-en.

9 786158 131148 4 200 Ft